

PETRI ABÆLARDI (7)

OPERUM PARS PRIMA. -- EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA

Quæ est historia calamitatum (8) Abælardi, ad amicum scripta

ARGUMENTUM. — *Hanc epistolam ex monasterio divi Gildasii, in minore Britannia sito, quod tunc ipse Petrus Abælardus abbas regebat, scribit ad amicum, cujus nomen tota epistola, licet proluxa, nec ipse edit, nec etiam Heloissa, cum hujus epistolæ meminit in secunda. Est autem narratoria. Toto enim epistolæ textu suam vitam ante actam ab infantia ad illud usque tempus, quo hanc scripsit, diligenter enarrat; nullam tamen Joannis Rozolini mentionem facit, quo philosopho doctissimo præceptore usum Otho Frisingensis episcopus, gravis scriptor, qui eodem vivebat tempore, affirmat. Cæterum quid, quo animo egerit vel scripserit, quid passus sit, quanta invidia æmuli in eum exarserint, graphice describit, atque obrectatoribus suis cursim ex occasione breviter et argute respondet. Denique hanc epistolam potius ad propriam, quam ad amici consolationem scripsisse videtur, scilicet ut et præsentis calamitates ex recordatione præteritarum lenius ferret, et imminentium periculorum timorem facilius detergeret. Nullas enim amici molestias cum suis confert, ut ex comparatione graviores appareant.*

Sæpe humanos affectus aut provocant, aut mitigant amplius exempla quam verba. Unde post nonnullam sermonis ad præsentem habiti consolationem, de ipsis calamitatum mearum experimentis consolatoriam ad absentem scribere decrevi, ut in comparatione mearum, tuas aut nullas, aut modicas tentationes recognoscas, et tolerabilius feras.

CAP. I. De loco nativitatis Petri Abælardi et de parentibus ejus. — Ego igitur (9) oppido quodam

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(7) *Abælardi.* De hoc ejus cognomento non bene sibi constant veteres. Etenim sanctus Bernardus, Otho Frisingensis, Gaufridus, Robertus Autissiodorensis, et alii, *Abailardum* nominant, quem auctor Chronici archiepiscoporum Senonensium *Abaulardum*, canonicus Turonensis anonymus *Abailardum*, Vincentius Belvacensis *Abelardum* dicunt. Nec major etiam inter scriptores Gallicos convenientia. Siquidem Joannes Clopinellus Magdunensis, Philippo Pulchro regi cœtaneus, *Abayelart* appellat, quem alter incertus poeta qui scripsit anno 1377, *Abularz*, et Kalendarium Paracletum Gallicum, *Abalarz*. Nos hac varietate non obstante, lectionem antiquorum codicum retinimus, et cum Guillelmo Nangio, Joanne canonico regulari Sancti Victoris, ac quibusdam aliis, *Abælardum* vocavimus.

(8) *Historia calamitatum.* — Genuinus epistolæ titulus, et ab auctore ipso præfixus, uti nos docet Petrarcha, scriptor gravis et eloquens, libro 11 *De vita solitaria*, his verbis: « Jungam tot veteribus philosophis recentiorum unum, nec valde semotum ab ætate nostra, quem recte nescio, sed apud quosdam, ut audio, suspectæ fidei, at profecto non humilis ingenii, Petrum illum cui Abailardo cognomen est: qui ut in *Historia suarum calamitatum* longa oratione ipse meminit, invidiæ cedens, solitudinis Trecensis ahdita penetravit, etc. Hanc autem et cæteras epistolas fuisse certis capitulis di-

oriundus, quod in ingressu minoris Britanniae constructum, ab urbe Nannetica versus Orientem octo credo milliariis remotum, proprio vocabulo Palatium appellatur. (10) Sicut natura terræ meæ vel generis animo levis, ita et ingenio exstiti ad litteratoriam disciplinam facilis. (11) Patrem autem habebam litteris aliquantulum imbutum antequam militari cingulo insigniretur. Unde postmodum tanto litteras amore complexus est, ut quoscunque filios

stinctas, asserit Joannes Magdunensis, qui legerat his versibus:

« Une merveilleuse parole
Qui est écrite ès épistres
Qui bien chercheroit ès chapitres. »

(9) *Oppido quodam oriundus, quod... Palatium appellatur.* — Inde et *Palatinum* se in scriptis suis dialecticis, quæ penes me sunt, nuncupat. Est autem hoc oppidum, ut ipse loquitur, in ingressu minoris Britanniae, tribus fere leucis ab urbe Nannetica remotum, vulgo *Palais*.

(10) *Sicut natura terræ meæ, etc.* Haud longe aliter Otho Frisingensis episcopus, lib. 1 *De reb. gestis Frederici I, imper.*, cap. 47: « Est enim, inquit, prædicta terra, nempe Britannia, clericorum acuta ingenia et artibus applicata habentium, sed ad alia negotia pene stolidorum ferax, quales fuerunt duo fratres Bernardus et Theodoricus, viri doctissimi. » Porro Britannorum gens est illa quæ, ut Henricus, Antissiodorensis monachus, scribit: « . . . inter geminos notissima clauditur amnes, Armoricana prius veteri cognomine dicta.

Nec attinet hic referre quæ Plinius, Beda Venerabilis, et alii de Britannis Galliae scripsere. Sunt enim omnibus notissima.

(11) *Patrem autem habebam.* — Berengarium nomine, qui postea ad monasticam professionem conversus est, ut ipse Petrus scribit infra.

haberet, litteris antequam armis instrui disponeret. Sicque profecto actum est. Me itaque primogenitum (12) suum quanto chariorem habebat, tanto diligentius erudiri curavit. Ego vero quanto amplius et facilius in studio litterarum profeci, tanto ardentius in eis inhæsi, et in tanto earum amore illectus sum, ut militaris gloriæ pompam cum hæreditate et prærogativa primogenitorum meorum fratribus derelinquens, Martis curiæ penitus abdicarem ut Minervæ gremio educarer. Et quoniam (13) dialecticarum rationum armaturam omnibus philosophiæ documentis prætulī, his armis alia commutavi, et tropæis bellorum conflictus prætulī disputationum. Proinde diversas disputando perambulans provincias, ubicunque hujus artis vigere studium audieram, Peripateticorum æmulator [al. ambulator] factus sum.

CAP. H. *De persecutione magistri sui Guillelmi. De rectione ipsius apud Melidunum, apud Corbolium et apud Parisios. De recessu ejus a Parisiensi civitate ad Melidunum, regressu ad montem S. Genovesæ et repatriatione.* — Pervenī tandem Parisios, ubi jam maxime disciplina hæc florere consueverat, (14)

ad Guillelmum scilicet Campellensem præceptorem meum in hoc tunc magisterio re et fama præcipuum : cum quo aliquantulum moratus primo ei acceptus, postmodum gravissimus exstiti, cum nonnullas scilicet ejus sententias refellere conarer, et ratiocinari contra eum sapius aggrederer, et nonnunquam superior in disputando viderer. Quod quidem et ipsi, qui inter conscholares nostros præcipui habebantur, tanto majori susinebant indignatione, quanto posterior habebam ætatis et studii tempore. Hinc calamitatum mearum, quæ nunc usque perseverant, cœperunt exordia, et quo amplius fama extendebatur nostra, aliena in me successa est invidia. Factum tandem est ut supra vires ætatis meæ de ingenio meo præsumens, ad scholarum regimen adolescentulus aspirarem, et locum, in quo id agerem, providerem, insigne videlicet tunc temporis (15) Meldunum castrum [al. Meliduni castrum], et sedem regiam. Præsensit hoc prædictus magister meus, et quo longius posset scholas nostras a se removere conatus, quibus potuit modis latenter machinatus est, ut priusquam a suis recederem, scholas nostras et provisum mihi

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(12) *Me itaque*, etc. Hunc locum ex mss. 2544, 2545, 2993 et cod. Trecenti restituit vir cl. Victor Cousin (*Opp. Abælardi*, Paris, 1849, 4°, p. 4). Antea legebatur, *Sic primogenitum*, etc. EDIT. PATR.

(13) *Dialecticarum rationum*, etc. Primi sui in dialectica præceptoris nomen prætermisit, quem tamen Otho Frisingensis Roscelinum, et Aventinus Rucelinum quemdam fuisse testantur. Othonis verba sic habent : « Habuit tamen primo præceptorem Roselinum quemdam, qui primus nostris temporibus in logica sententiam vocum instituit. » Et Aventini lib. vi *Ann. Bojor.* : « His quoque temporibus fuisse reperio Rucelinum Britannum, magistrum Petri Abælardi, novi lycæi conditorem, qui primus scientiam vocum sive dictionum instituit, et novam philosophandi viam invenit. » At qui Britannus huic, veteri et anonymo Francorum historico Compendiensi dicitur, et Joannis etiam cujusdam in dialectica potentis sophistæ discipulus astruitur. Sic enim historicus ille, qui fragmentum historiæ Francorum a Roberto ad Philippum I regem scripsit : « In dialectica quoque hi potentes exstiterunt sophistæ : Joannes, qui eandem artem sophisticam vocalem esse disseruit, Robertus Parisiacensis, Roscelinus Compendiensi, Arnulfus Laudunensis : hi Joannis fuerunt sectatores, qui etiam quamplures habuerunt auditores. » Nec tamen propterea suspicandum est hunc Aventino contradicere. Fieri namque potest ut Roscelinus in Britannia natus sit ; ac postea clericus in Ecclesia Compendiensi fuerit. Et certe Beccensis abbas Anselmus, qui tunc florebat, eum clericum nuncupat in epistola *ad Fulconem Belvacensem episcopum*, his verbis : « Audio, quod tamen absque dubietate credere non possum, quia Roscelinus clericus dicit in Deo tres personas esse tres res ab invicem separatas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una sit voluntas et potestas ; aut Patrem et Spiritum sanctum esse incarnatum, et tres deos vere posse dici, si usus admitteret. » Unde et aliquo modo conicere licet cur Petrus noster illius inter præceptores suos non meminit. Nam et Yvo, Carnotensis episcopus, insanas aliquot sententias super quibusdam Christianæ fidei articulis cum defendisse subindicat epist. 7, quanquam nou

exprimit quales illæ fuerint. Sed de hac re pluribus ante concilium Suseonense. Nunc autem addam ex Aventino, quod : « Eo ipso Roscelino auctore, duo Aristotelicorum et Peripateticorum genera esse cœperunt : unum illud vetus, locuples in rebus procreandis, quod scientiam rerum sibi vindicat ; quamobrem Reales vocantur ; alterum novum, quod eam distrahit, Nominales ideo nuncupati, quod avari rerum, prodigi nominum atque notionum, verborum videntur esse assertores. In hisce duobus generibus dissidium et bellum civile est. Illius Thomas Aquinas Italus, et Joannes Duns Scotus, hujus Vuillelmus Occomensis Anglus, antesignani. »

(14) *Ad Guillelmum scilicet Campellensem.* — Guillelmus hic primo fuit archidiaconus Ecclesiæ Parisiensis, postea regularis canonicus, ac demum episcopus Catalaunensis, ut infra videbimus. Eo autem præceptore usum Abælardum docet et Otho Frisingensis, lib. 1 *De reb. gestis Friderici I, imper.*, cap. 47.

(15) *Meliduni castrum, et sedem regiam.* — Meliduni sive Meliduni castrum et comitatum Hugo rex Francorum Burchardo Vetulo, comiti Vindocinensi ac Lavarzini domino, concessit in beneficium. Postea Rainaldus Burchardi filius, cancellarius Franciæ, et episcopus Parisiensis, Melidunensis comes exstitit sub Roberto rege, sicut ex tabulis ecclesiæ Sancti Dionysii de Carcere palam est. Sed hoc mortuo, comitatus rediit ad Henricum I. Roberti filium, qui vicecomitem ibi constituit. Nam et in litteris Philippi, qui fundationem Sancti Martini de Campis a patre factam confirmavit, « Ursio vicecomes Melidunensis » inter alios ante regis milites subscripsit. Denique Philippus ipse, Henrici filius, sedem regiam Meliduni posuit, ubi et vita functus est Abælardi nostri tempore, sicut testatur Suggestus, Sancti Dionysii abbas, in Vita Ludovici Grossi, Philippi geniti, his verbis : « Cumque fere sexagenarius esset, regem exuens apud Melidunum castrum super fluvium Sequanæ, præsentem domino Ludovico, extremum clausit diem. »

locum auferret. Sed quoniam de potentibus terræ nonnullos ibidem habebat æmulos, fretus eorum auxilio voti mei compos exstiti, et plurimorum mihi assensum ipsius invidia manifesta conquisivit. Ab hoc autem scholarum nostrarum exordio [at tirocino] ita in arte dialectica nomen meum dilatari cœpit, ut non solum discipulorum meorum, verum etiam ipsius magistri fama contracta paulatim exstingeretur. Hinc factum est ut de me amplius ipse præsumens, (16) ad castrum Corbolii, quod Parisiæ urbi vicinius est, quantocius scho-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ,

(16) *Ad castrum Corbolii.* — Antiquum est et hoc castrum, ac si non regum, saltem reginarum sedes. Quod ut melius intelligatur, veteres etiam Corbolii, sive Corboili, aut Curbolii comites adnotabo. Et certe antiquissimus, quem legerim, corboliensis comes fuit Haimo, qui sub annum Christi 1363 vixisse dicitur. Nam Joannes, Sancti Victoris monachus, de eo sic ad illum annum scribit: « Eodem tempore corpus beati Guenaili abbatis a Britannia propter timorem Normannorum translatum in Gallias, Deique dispositione in castro Corboliensi receptum est a comite Haimone, et in ecclesia in honore ipsius a dicto Haimone constructa honorifice collocatum est. » Et Kalendarium Sancti Guenaili, ad diem 21 Maii: « Anniversarium sollempne Haimonis comitis, fundatoris Beati Guenaili de Corbolio, qui dedit eidem Ecclesiæ hospites quos habemus ultra pontem Sequanæ. » Verum si ita est, aunorum longa distantia persuadet Haimonem hunc alium ab Haimone illo Corboliensi comite fuisse, qui, sicut refert Odo, Fossatensis monachus, « ad limina sanctorum apostolorum Petri et Pauli orationis gratia Romam pergens, ibi in eodem itinere suam vitam accepit. » Nam id versus initium regni Hugonis accidit. Et eo defuncto « Burchardus Vindeciaci comes, uxorem ejus nomine Elisabetham, nobili et ipsam progenie exortam, sibi conjugio copulavit. ac in eo copulæ thalamo, rex Hugo castrum Melidunum atque Corboilum, comitatumque Parisiæ urbis illi dedit. » Quare deinceps Burchardus et ipse se pro comite Corboliensi gessit. Aut si postremus hic Haimo ille est qui Sancti Guenaili sive Guenaldi ecclesiam construxit, necesse videtur corpus ejus sancti serius Corboilum allatum fuisse quam præfatus Joannes adnotavit. Et hæc opinio mihi eo magis placet, quod Burchardus Elisabethæ conjugis ejus maritus, in litteris pro Sancto Guenaldo datis, illius etiam concessionis meminit, quam præfata ecclesiæ fecerat, his verbis: « Notum fieri volumus omnibus fidelibus clericis et laicis, quod ego Burchardus comes Corboliensis, ob remedium animæ meæ, antecessorum meorumque meorum, precibus quoque Guillaudi, ejusdem loci canonici, et magistri filii mei Reinaldi, Sancto Guenailo terrulas quas Haimo comes præus dederat eidem sancto, concessi, etc. » Ceterum de Burchardo hoc Corboliensi comite mentio fit etiam in Kalendario Sancti Guenaili, hoc modo: « Item anniversarium Burcardi comitis, qui dedit eidem Ecclesiæ quosdam hospites apud Mundevillam. » Postea Corboliensis comes effectus est Guillelmus, qui detectioni corporum sancti Dionysii et sociorum subscripsit, tempore Henrici I regis. Nec affirmare velim eum Elisabethæ et Haimonis viri sui, filium exstitisse. Post Guillelmum, Rainaldus comitatum tenuit adfuitque confirmationis foundationis Sancti Martini de Campis a Philippo I rege factæ, sub annum Christi 1067. Rainaldo Burchardus II successit, qui, anno 1071, castrum Sancti Exuperii Corboliensis canonicis concessit. Et hic filium habuit OJonem, post se

las nostras transferrem, ut inde videlicet crebriores disputationis assultus nostra daret opportunitas. Non multo autem interjecto tempore ex immoderata studii afflictione correptus infirmitate coactus sum repatriare, et per annos aliquot a Francia quasi remotus, quærebar ardentius ab iis, quos dialectica sollicitabat doctriua. Elapsis autem paucis annis, cum ex infirmitate jamdudum convaluisse, (17) præceptor meus ille Guillelmus Parisiensis archidiaconus, habitu pristino commutato ad regularium clericorum ordinem se convertit, ea, ut quoque Corbolii castri comitem, de quo tabulæ Sancti Martini de Campis ad annum 1097. Refertur Suggestus in Vita Ludovici Grossi, hunc Guidonis Rubei fratrualem fuisse, ac Stephani comitis lancea percussum interiisse. Quo facto, consanguineus ejus Hugo Creciacensis Guidonis Rubei filius, « Corbolium castrum, cujus se hæredem jactabat, » Ludovico Grosso regi, Philippi filio, « cum omnibus angariis, talliis et possessionibus abjurare » coactus est. Denique Ludovicus Junior, Ludovico Grosso sive Seniore genitus, Adelæ uxori suæ terram Corbolii dotalitiu nomine reliquit. Docent enim hoc litteræ Philippi II regis, Adelæ filii, Corbolii datæ anno 1180, his verbis: « Philippus, Dei gratia Francorum rex, etc. Noverint universi præsentis et futuri, quod Adela mater nostra dum terram Corbolii nomine teneret dotalitiu, Petro clerico suo beati Exuperii canonico, intuitu servitii sui, donavit domum quam Isabellis et Bertranus filius ejus vendiderant Helicæ Judæo, » etc. Sicque patet qualiter Corboilum castrum regia quoque sedes effectum fuerit. Imo et ab hoc tempore vicecomites etiam ibi sicut Meliduni constituti sunt a regibus. Nam tabulæ beatæ Mariæ de Gornajo « Paganum vicecomitem de Corbolio » memorant anno 1203.

(17) *Præceptor meus ille Guillelmus.* — Hanc in Guillelmo commutationem habitus egregie commendat Hildebertus Cenomanensis episcopus in *epistola* 1, quam ad eum scripsit: « De conversione, » inquit, « et conversatione tua lætatur et exultat anima mea, illum prosequens actione gratiarum, cujus muneris est quod tandem philosophari decreveris. Nondum quippe redolebas philosophum, cum ex acquisita philosophorum sententia, scientiæ morum tibi minime depremeres venustatem, » etc. Ingressus est autem regularem ordinem in capella quadam Sancti Victoris extra urbem Parisiæ, ubi cum aliquibus discipulis monasterium illud cepit construere, quod postea Ludovicus Grossus rex munificè consummavit, ac magnis et opulentis redivitibus dotavit. Hoc enim testatur imprimis anonymus, sed vetus auctor, qui variarum abbatiarum initia collegit, et institutores earundem adnotavit, his verbis: « Eodem tempore magister Vuillelmus de Campellis, qui fuerat archidiaconus Parisiensis, vir admodum litteratus et religiosus, assumens habitum canonici regularis, cum aliquibus discipulis suis extra urbem Parisius, in loco ubi erat capella quadam Sancti Victoris martyris, cepit edificare monasterium clericorum. Assumpto autem illo ad episcopatum Catalaunensem, venerabilis Gilduinus, ejus discipulus, primus abbas ibi factus est. » Et sic etiam intelligendum quod paulo post Abælardus subjungit: « Nec tamen, » inquit, « hic suæ conversionis habitus aut ab urbe Parisiæ, aut a consueto philosophiæ studio eum revocavit; sed in ipso quoque monasterio ad quod se causa religionis contulerat, statim more solito publicas exercuit scholas. » De eo autem jam Catalaunensi episcopo facta nos alibi plura.

referebant, intentione ut quo religiosior crederetur, ad majorem prælationis gradum promoveretur, sicut in proximo contigit, eo Catalaunensi episcopo facto. Nec tamen hic suæ conversionis habitus aut ab urbe Parisiaca, aut a consueto philosophiæ studio eum revocavit; sed in ipso quoque monasterio, ad quod se causa religionis contulerat, statim more solito publicas exercuit scholas. Tum ego ad eum reversus ut ab ipso rhetoricam audirem, inter cætera disputationum nostrarum conamina, antiquam ejus de universalibus sententiam patentissimis argumentorum disputationibus ipsum commutare, imo destruere compuli. Erat autem in ea sententia de communitate universalium, ut eandem essentialiter rem totam simul singulis suis inesse astrueret individuis; quorum quidem nulla esset in essentia diversitas, sed sola multitudine accidentium varietas. Sic autem istam suam correxit sententiam, ut deinceps rem eandem non essentialiter, sed indifferenter diceret. Et quoniam de universalibus in hoc ipso præcipua semper est apud dialecticos quæstio, ac tanta ut eam Porphyrius quoque in Isagogis suis, cum de universalibus scriberet, diffinire non præsumeret, dicens: Altissimum enim est hujusmodi negotium. Cum hanc ille correxisset [al. correxerit], imo coactus dimisisset [al. dimiserit] sententiam, in tantam lectio ejus devoluta est negligentiam, ut jam ad dialecticæ lectionem [al. ad cætera dialecticæ] vix admitteretur: quasi in hac scilicet de universalibus sententia tota hujus artis consisteret summa. Hinc tantum roboris et auctoritatis nostra suscepit disciplina, ut ii, qui antea vehementius magistro illo nostro adhærebant, et

A maxime nostram infestabant doctrinam. ad nostras convolarent scholas, et ipse, qui in scholis Parisiacæ sedis magistro nostro successerat, locum mihi suum offerret, ut ibidem cum cæteris nostro se traderet magisterio, ubi antea suus ille et noster magister floruerat. Paucis itaque diebus ibi me studium dialecticæ regente, quanta invidia tabescere, quanto dolore æstuarè cœperit magister noster, non est facile exprimere. Nec conceptæ miserix æstum diu sustinens, callide aggressus est me etiam tunc remove. Et quia in me quod aperte ageret non habebat, ei scholas auferre molitus est, turpissimis objectis criminibus, qui mihi suam concesserat magisterium, alio quodam æmulo meo in locum [al. ad officium] ejus substituto. Tunc ego Meledunum [al. Melidunum] reversus, scholas ibi nostras, sicut antea, constitui; et quanto manifestius ejus me persequeretur invidia, tanto mihi auctoritatis amplius conferebat, juxta illud poetici:

Summa petit livor; perflunt altissima venti.

(OVIDIUS, *De remed. amor.*, 1, 369.)

Non multo autem post, cum ille intelligeret fere omnes discipulos [al. discretos] de religione ejus plurimum hæsitare, et de conversione ipsius vehementer susurrare, quod videlicet a civitate minime recessisset, transtulit se et conventiculum fratrum cum scholis suis ad villam quamdam ab urbe remotam. Statimque ego Meleduno Parisius redii, pacem ab illo ulterius sperans. Sed quia, ut diximus, locum nostrum ab æmulo nostro fecerat occupari, (18) extra civitatem in monte S. Genovefæ, scholarum nostrarum castra posui, quasi eum ob-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(18) *Extra civitatem in monte Sanctæ Genovefæ.* — Mons hic, Lecutius sive Locotitius olim dictus, extra muros urbis Parisiacæ fuit usque ad annum Christi 1211, quo Philippus Augustus, Francorum rex, « Urbem totam, » ut Rigordus refert, « in circuitu circumsepsit a parte australi usque ad Sequanam fluvium, ex utraque parte maximam terræ amplitudinem infra murorum ambitum concludens, et possessores agrorum et vinearum compellens, ut terras illas et vineas ad ædificandum in eis novas domos habitatoribus locarent, vel ipsimet novas ibidem domos constituerent, ut tota civitas usque ad muros plena domibus videretur. » Unde et Eugenius III, in litteris ad Odonem abbatem Sanctæ Genovefæ, dicit ecclesiam illam adhuc extra Parisiacam urbem sitam; anno 1150. « Eugenius, » inquit, « episcopus, servus servorum Dei, Odini primo abbati ecclesiæ Sanctæ Genovefæ, quæ secus Parisius est. » Idemque repetit adhuc Alexander III, in aliis ad Albericum abbatem litteris anno 1065 datis. Fuisse autem in hac ecclesia litterarum et scholarum publicarum sedem (etiam antequam de statu canonicorum sæcularium ad regularem ordinem mutaretur ope atque industria Suggestii Sancti Dionysii abbatis, injungente eidem domino Eugenio papa III, et illustri Francorum rege Ludovico VII, Philippi Augusti patre) significant, cum Petrus noster dicens se ibi scholarum suarum castra posuisse, tum eo antiquior « Hulbodus, » qui, sicut fert inscriptio vetus posita in ecclesia Sancti Joannis Baptistæ Leodiensis, « dum adolescen-

tulus e scholari disciplina confugisset Parisius Sanctæ Genovefæ canonicis adhæsit, » tempore Roberti regis Francorum, « et in brevi multarum scholarum instructor fuit, ubi cum aliquandiu a domino Notgero, » leodiensi episcopo, « ignoraretur, tandem canonica episcopalis sententiæ executione compulsus est redire, pluribus ibi relictis studiorum ac moralitatis insignibus. » Quare et in illius rei memoriam ac velut honorificum testimonium cancellarius universitatis Parisiensis ex sola canonicorum Sanctæ Genovefæ congregatione longo postea tempore delectus est, et usque ad pontificatum Benedicti XI papæ, qui primus auctoritatem ac facultatem parem cancellario ecclesiæ Beate Mariæ Virginis concessit. « Tunc temporis, inquit, Vitæ Abælardi scriptor anonymus (Brial. *Script. Rer. Gall.* xiv, 442), magister Petrus Abailardus, multis sibi scholaribus aggregatis, in claustro Sanctæ Genovefæ schola publica utebatur; qui probatæ quidem scientiæ, sublimis eloquentiæ, sed inauditarum erat inventor et assertor novitatum; et suas quærens statuere sententias, erat aliarum probatarum improbator. Unde et in odium venerat eorum qui sanius sapiebant; et sicut manus ejus contra omnes, sic omnium contra eum armabantur. Dicebat quod nullus antea præsumperat, ut omnes illum mirarentur. Cum igitur ad inventionem ejus absurditas in notitiam pervenisset eorum qui Parisius doctrinæ causa morabantur, primo stupore, deinde zelo quodam ducti confutandæ falsitatis, cœperunt inter se quarere quis esset ex eis adversus eum dis-

sessurus, qui locum occupaverat nostrum. Quo A audito, magister noster statim ad urbem impudenter rediens, scholas quas tunc habere poterat, et conventiculum fratrum ad pristinum reduxit monasterium, quasi militem suum, quem deseruerat [al. dimiserat], ab obsidione nostra liberaturus. Verum, cum illi prodesse intenderet, maxime nocuit. Ille quippe antea aliquos habebat qualescunque discipulos, maxime propter lectionem in qua [propter lectiones Prisciani, in quibus] plurimum valere credebatur. Postquam autem magister advenit, omnes penitus amisit, et sic a regimine scholarum cessare compulsus est. Nec post multum tempus, quasi jam ulterius de mundana desperans gloria, ipse quoque ad monasticam conversus [al. compulsus] est vitam. Post reditum vero magistri nostri B ad urbem, quos conflictus disputationum scholares

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

putandi negotium subiturus; indignum esse duntaxat, apud tot sapientes hujusmodi narniarum dictorem non habere contradictorem, taliter oblatrantem baculo non aceri veritatis; plura adinventurum et liberius declamaturum, si infaustis cæptis redargutor defuisset. Quia igitur venerabilis adolescens Gosvinus efficacia erat facundia, sicut ingenii perspicacia, ut eum super nugis talibus conveniret suaserunt; quod difficile non fuit impetrare: fervebat enim vehementer ad hoc et anhælabat, et volentem labor esset inhibere, nisi præsumptionis notam incurrere formidaret. Magister autem Joslenus qui postea Suessionensem rexit cathedram, cum nimis eum diligeret, id fieri prohibebat et congressum hujusmodi dissuadebat, C « magistrum Petrum » dicens « disputatorem non esse, sed cavillatorem; et plusvices agere jocularis quam doctoris, et quod instar Herculis clavam non leviter alijceret apprehensam, videlicet quod C pertinax esset in errore; et quod si secundum se non esset, nunquam acquiesceret veritati; eum injuriam sibi facere, qui tentasset erudire derisorem; satis esse versutias ejus intellexisse, et in ejus non abduci vanitates. » Hæc et similia dehortationi subservientia verba doctus et doctor ille deprimebat, quippe cui suppeditabat facundia et uber veræ sapientiæ, quocumque voluisset eloquium derivare. Sed Gosvinus monitiones et rationes illius non attendens, licet alias eum multum revereretur, nec considerans se tironem adhuc vix juvenescentem, magistrum autem illum virum esse bellicosissimam et victoriosi assuetum, assumptis sociorum aliquantulis, ascendit in montem Sanctæ Genovevæ, quasi David cum Goliath duello conflicturus, qui illic auditoribus suis miras et inauditas sententias, quasi pbalanges sane sapientium subsannando, detonabat.

Cum venisset igitur ad locum certaminis, id est D scholam ejus introisset, reperit eum legentem et scholaribus suis suas inculcantem novitates. Statim autem ut loqui orsus est qui advenerat, ille torvos in eum deflexit obtutus; et cum se sciret virum ab adolescentia bellatorem, illum autem videret pubere incipientem, despectit eum in corde suo, forte non multo minus quam David sanctum spurium Philisteus. Erat enim albus quidem et decorus aspectu, sed exilis corpulentia et staturam non sublimis. Cæque superbus ille ad respondendum cogeretur, et impugnans eum vehementer immineret: « Vide, » inquit, « ut sileas, et cave ne perturbes meæ seriem letentis. » Ille, qui non ad silendum venerat, acriter insistebat; cum adversarius econtra eum habens respectu, non attenderet ad sermones oris ejus,

nostrum, tam cum ipso quam cum discipulis ejus habuerint, et quos fortuna eventus in his bellis dederit nostris, imo mihi ipsi in eis, te quoque res ipsa jamdudum edocuit. Illud vero Ajacis et temperantius loquar, et audacter proferam .

. . . . si quæritis hujus
Fortunam pugnae, non sum superatus ab illo.
(Ovid. Metam., xiii, 89.)

Quod si ego tacerem, res ipsa clamat, et ipsius rei finis indicat. Dum vero hæc agerentur (19) charissima mihi mater Lucia repatriare me compulsi. Quæ videlicet post conversionem Berengarii patris mei ad professionem monasticam, idem facere disponebat. Quo completo, reversus sum in Franciam, maxime ut de divinitate addiscerem, quando [quoniam] jam sæpèfatus magister noster (20) Guillelmus in episcopatum Catalaunensi pollebat. In hæc

indignum judicans a doctore tanto tantillo juveni responderi. Judicabat secundum faciem, quæ proceritate sibi contemptibilis apparebat; sed cor perspicaciter intelligens non attendebat. Cum autem ei diceretur a scholasticis suis, qui juveniculum satis noverant, ut non omitteret respondere; esse illum disputatorem acutum, et multum ei scientiæ suffragari; non esse indecens cum ejusmodi (sic) subire negotium disputandi, indecentissimum esse talem ulterius aspernari: « Dicat, » inquit, « si quid habet ad dicendum. » Ille, dicendi nacta facultate, ex his unde movebatur propositionem facit adeo competentem, ut nullatenus levem et garrulam redoleret verbositatem, sed audientiam omnium sua mereretur gravitate. Assumentem illo, et affirmante isto, et affirmationibus ejus illo non valente refragari; cum divertendi ei penitus suffugia clauderentur, ab isto qui non ignorabat ejus astutias, tandem convictus est asseruisse se quod non esset consentaneum rationi. Alligato itaque forti ab eo qui intraverat domum ejus, et descendente eo de monte, qui indissolubili mutantem Protea vultus astrinxerat nodo veritatis; cum ventum esset ad eos qui in tabernaculis scholaribus fuerant remoti, in voces exultationis et lætitiæ proruperunt, eo quod humiliata esset turris superbiæ, murus pertiniæ corruisset, defecisset subsannans Israellem, contrita esset malefactoris incus et malleus mendacia fabricantes, destructa denique esset machina falsitatis; et hoc non in multitudine gravi, non auxiliis forinsecus mendicatis, non sophismatum præmeditata versutia, non extraordinaria comprimente auctoritate personali; sed ab humili, constanti, erudito et valido veritatis assertore. (EDIT. PATR.)

(19) Charissima mihi mater mea Lucia.... — Kalendarium Paracletense: « xiv Kal. novembris obiit Lucia mater magistri nostri Petri. »

(20) Guillelmus in episcopatu Catalaunensi.... — De Guillelmo hoc sive Vuillelmo jam Catalaunensi episcopo mentio fit apud Ivonem Carnotensem, epist. 268; apud sanctum Bernardum, epist. 5, et apud Othonem Frisingensem lib. 1 De rebus gestis Frederici I, cap. 47. Fuit autem ex canonico regulari Sancti Victoris assumptus ad episcopatum anno Christi 1112, ut conjicere est ex electione Gilduini discipuli ejus in abbatem primum ecclesiæ Sancti Victoris, quæ celebrata est anno 1115, et onus episcopale sustinuit annis septem ac mensibus sex. Sic enim tabulæ manscriptæ Catalaunensium episcoporum: « Guillelmus venerabilis rexit Ecclesiam annis septem, menses sex. » Quibus expletis, demum fato cessit anno 1119 die 25 januarii, sicut ex his Kalendarii Victoriani verbis discitur: « viii Kal.

autem lectione (21) magister ejus Anselmus Laudunensis maximam ex antiquitate auctoritatem tunc tenebat.

CAP. III. *Quomodo Laudunum venit ad magistrum Anselmum.* — Accessi igitur ad hunc senem, cui magis longævus usus, quam ingenium vel memoria nomen comparaverat. Ad quem si quis de aliqua questione pulsandum accederet incertus, redibat incertior. Mirabilis quidem erat in oculis auscultantium, sed nullus in conspectu quæstionantium. Verborum usum habebat mirabilem, sed sensu contemptibilem, et ratione vacuum. Cum ignem accenderet, domum suam fumo implebat, non luce illustrabat. Arbor ejus tota in foliis aspicientibus a longe conspicua videbatur, sed propinquantibus, et diligentius intuentibus infructuosa reperiebatur. Ad hanc itaque cum accessissem ut fructum inde colligerem, deprehendi illam esse scilicet cui maledixit Dominus (*Matth. xxi, 19; Marc. xi, 13*), seu illam veterem quercum, cui Pompeium Lucanus comparat, dicens :

. . . . *stat magni nominis umbra,*

Qualis frugifero quercus sublimis in agro.

(LUCAN. *Pharsal. lib. iv, 135.*)

Hoc igitur comperto, non multis diebus in umbra ejus otiosus jacui. Paulatim vero me jam rarius ad lectiones ejus accedente, quidam tunc inter discipulos ejus eminentes graviter id ferebant, quasi tanti magistri contemptor fierem. Proinde illum quoque adversum me latenter commoventes, pravis suggestionibus ei me invidiosum fecerunt. Accidit autem quadam die, ut post aliquas sententiarum collationes, nos scholares invicem jocaremur. Ubi cum me quidam animo intentantis interrogavisset, quid mihi de divinorum lectione librorum videretur, qui nondum nisi in physicis studueram, respondi saluberrimum quidem hujus lectionis esse studium ubi B salutis animæ cognoscitur, sed me vehementer mirari, quod his qui litterati sunt, ad expositiones sanctorum intelligendas, ipsa eorum scripta vel glossæ non sufficiant, ut alio scilicet non egeant magisterio [*al. magistro*]. Irridentes plurimi qui aderant, an hoc ego possem et aggredi præsumerem, requisierunt. Respondi me id si vellent ex-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ

febr. anniversarium Vuillelmi Catalaunensis episcopi, et nostri canonici. »

(21) *Magister..... Anselmus Laudunensis.....* — Plures eodem prope tempore Anselmi Laudunenses fuerunt. Historia namque restaurationis ecclesiæ Laudunensis a canonico quodam ejusdem ecclesiæ descripta, meminit Anselmi Sancti Vincentii Laudunensis abbatis, qui « cum cœnobio suo fere decimis et septimis annis præfuisset, et pro utilitate ejusdem cœnobii Romam profectus fuisset, a clericis Tornacensibus, qui jam quadringentis annis proprio episcopo caruerant, mirabili eventu, Deo ordinante, ibi repertus in episcopum electus est, et a domino papa Eugenio invitus et reluctans obedientiæ vinculo constrictus, pontifex consecratus est, sicque per eum Tornacensi Ecclesiæ antiqua dignitas restituta anno ab Incarnatione Domini 1145. » [*Vide Patrolog.*, tom. CLVI, col. 1003 et seq. EDIT.] Meminit et Anselmi alterius antiquioris, cognomento Bæssi, « qui se simulando religiosum non parum ab omnibus laudabatur et honorabatur. Unde et pro religione sua thesaurus ecclesiæ Laudunensis ei servandus traditus est cum aliis custodibus, quoniam antiqua consuetudo erat ejusdem Ecclesiæ, ut septem custodibus ipse thesaurus committeretur, quorum quatuor ecclesiastici, tres vero essent laici. S. d., ut ex fine patuit, longe alius erat in corde quam homines viderent in facie. Videns enim multum sibi ab omnibus credi ex auro et lapidibus pretiosis quibus cruces, festis diebus super altare ponendæ, fuerant operatæ, non exiguam partem furtim discerpens aurifici cuidam vendendi causa tradidit. » Denique et tertium Anselmum Laudunensem memorat, qui super hoc thesauri furto jam detecto consultus est a reliquis ecclesiæ Laudunensis canonicis, et a civibus, tanquam urbis totius lucerna et lumen. Sic enim idem auctor de eo loquitur [*Vide ubi supra*, col. 1011] : « Protinus ergo, » inquit « generalis conventus canonicorum et civium convocatur, quid opus sit facto discutitur, et præ omnibus magister Anselmus, tunc temporis totius urbis lucerna, consulitur. Ille, ut divinæ legis peritissimus, continuo Josue replicat historiam, quomodo scilicet furtum in Jericho, nullo sciente, factum Dominus fuisse sorte perquiri, primo per tri-

bus, deinde per familias ac domos, ad ultimum singillatim per viros. Instar hujus tam subtilis perquisitionis consulti magister Anselmus, ut tanti facinorosi auctor judicio aquæ perquireretur, ac de singulis urbis parochiis unus infans innocens in vase aquæ benedictæ repleto poneretur, et quæcumque parochia sorte culpabilis reperiretur, de singulis domibus ejusdem parochiæ unus infans in aqua poneretur, et quæcumque domus deprehensa fuisset, omnes viri vel feminae ad eam pertinentes judicio aquæ se purgare cogentur. » Unde et patet hunc posteriorum Anselmum, illum ipsum esse magistrum Anselmum Laudunensem, quem Petrus Abælardus dicit tunc maximam ex antiquitate auctoritatem tenuisse. Fuit autem idem canonicus et decanus Ecclesiæ Laudunensis, non episcopus, ut quidam inconsulte satis scripserunt. Quod ante omnes vel citatus jam scriptor docet his verbis : « Vir sapientissimus magister Anselmus tunc temporis Ecclesiæ nostræ canonicus et decanus, per totum pene orbem Latinum, scientiæ et eloquentiæ suæ fama notissimus. » Habuitque inter alios lectionum suarum auditores et discipulos, cum magistrum Guillelmum de Campellis archidiaconum Ecclesiæ Parisiæ, de quo superius, Petrum nostrum Abælardum, qui fuit et ipse postea magister celeberrimus, Albericum Remensem, et Lotulfum Novariensem sive Lombardum, de quibus postea, tum præcipue Guillelmum Cantuariensem archiepiscopum. Ille enim testatur etiam præfatus Ecclesiæ Laudunensis historicus, cum ait : « Nos itaque assumpto dominæ nostræ feretro atque reliquiis, Cantuariam venimus, ubi tunc erat archiepiscopus domini Willielmus nobis notissimus, quoniam jam dudum pro audienda lectione magistri Anselmi Laudunum petens multis diebus in episcopi domo manserat, ibique filios Radulphi, cancellarii regis Anglorum, docuerat. » Ex quibus verbis colligere est Laudunensem ecclesiam tunc fuisse quasi magnum undique studiosorum conventum ; quos et multis urbibus et regionibus magistro illi Anselmo discipulos doctrinæ celebris fama contraherat. Quo autem anno decesserit, et ubi sepultus fuerit, dicitur infra. — Vide Notitiam Anselmi Laudunensis operibus præmissam, Patrologiæ t. CLXII, EDIT.

periri paratum esse. Tunc conclamantes [*al. inclamantes*] et amplius irridentes : Certe, inquit, et nos assentimus. Quærat, inquam [*al. itaque*], et tradatur nobis [*al. vobis*] expositor alicujus inusitatae scripturæ, et probemus quod vos promittitis. Et consenserunt omnes in obscurissima Ezechielis prophetia. Assumpto itaque expositore statim in crastino eos ad lectionem invitavi. Qui invito mihi consilium dantes, dicebant ad rem tantam non esse proferendum, sed diutius in expositione rimanda et firmanda mihi hanc inexperto vigilandum. Indignatus autem respondi non esse meæ consuetudinis per usum proficere, sed per ingenium; atque adjecti vel me penitus desitutum esse, vel eos pro arbitrio meo ad lectionem accedere non differre. Et primæ quidem lectioni nostræ pauci tunc interfuerunt, quod ridiculum omnibus videretur me adhuc quasi penitus sacræ lectionis expertem [*al. inexpertum*] id tam propere aggredi. Omnibus tamen qui adfuerunt in tantum lectio illa grata existit, ut eam singulari præconio extollerent, et me secundum hunc nostræ lectionis tenorem ad glossandum compellerent. Quo quidem audito, ii qui non interfuerant cœperunt ad secundam et tertiam lectionem certatim accedere [*al. contendere, et concurrere*], et omnes pariter de transcribendis glossis, quas prima die incœperam, in ipso eorum initio plurimum solliciti esse.

CAP. IV. *De persecutione magistri Anselmi in eum.* — Hinc itaque prædictus senex vehementi commotus invidia, et quorundam persuasionibus jam adversum me, ut supra memini, extunc stimulatus, non minus in sacra lectione me persequi cœpit quam antea Guillelmus noster in philosophia. Erant autem tunc in scholis hujus senis duo, qui cæteris præeminere videbantur, Albericus scilicet Remensis, et Loculphus [*al. Lotulfus: sed Othoni Frisingensi Leutaldus Novariensis*] Lombardus: qui quanto de se majora præsumebant, amplius adversum me accendebantur. Horum itaque maxime suggestionibus, sicut postmodum deprehensum est, senex ille perturbatus impudenter mihi interdixit inceptum glossandi opus in loco magisterii sui amplius exercere. Hæc videlicet causam prætendens, ne si forte in illo opere aliquid per errorem scriberem, utpote radis adhuc in hoc studio, ei deputaretur. Quod cum ad aures scholarium pervenisset, maxima commoti sunt indignatione super tam manifesta livoris calumnia, quæ nemini unquam ulterius acciderat. Quæ quanto manifestior, tanto mihi honorabilior existit, et persequendo [*al. persecutum*] gloriosorem effecit.

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(22) *Parisius reversus, etc.* — Otho Frisingensis, lib. 1. *De rebus gestis Frederici I*, cap. 47: « Post, » inquit de Abzelardo loquens, « ad gravissimos viros Anselmum Laudunensem, Guillelmum Campellensem, Catalauni episcopum, migrans, ipsorumque veterum pondus tanquam subtilitatis facumine vacua judicans, non diu sustinuit. Inæ magistrum

A CAP. V. *Quomodo reversus Parisius glossas suas, quas Lauduni legere cœperat, consummavit.* — Post paucos itaque dies (22) Parisius reversus, scholas mihi jam dudum destinatas atque oblatas, unde primo fueram expulsus, annis aliquibus quiete possedi, atque ibi in ipso statim scholarum initio glossas illas Ezechielis, quas Lauduni incœperam, consummare studui. Quæ quidem adeo legentibus acceptabiles fuerunt, ut me non minorem gratiam [*al. gloriam*] in sacra lectione adeptum jam crederent, quam in philosophica viderant. Unde utriusque lectionis studio scholæ nostræ vehementer multiplicatæ quanta mihi de pecunia luera, quantam gloriam compararent, ex fama te quoque latere non potuit. Sed quoniam prosperitas stultos semper inflat, et mundana tranquillitas vigorem enervat animi, et per carnales illecebras facile resolvit, cum jam me solum in mundo superesse [*al. superiorem*] philosophum æstimarem, nec ullam ulterius inquietationem formidarem, frena libidini cœpi laxare, qui antea vixeram continentissime. Et quo amplius in philosophia vel sacra lectione profeceram, amplius a philosophis et divinis immunditia vitæ recedebam. Constat quippe philosophos, nedum divinos, id est sacræ lectionis exhortationibus intentos, continentia decore maxime polluisse. Cum igitur totus in superbia atque luxuria laborarem, utriusque morbi remedium divina mihi gratia, licet nolenti, contulit; ac primo luxuriæ, deinde superbiæ. Luxuriæ quidem, his me privando quibus exercebam; superbiæ vero, quæ mihi ex litterarum maxime scientia nascebatur, juxta illud Apostoli: « Scientia inflat (1 Cor. viii, 1); » illius libri, quo maxime gloriabar, combustionem me humiliando. Cujus nunc rei utramque historiam verius ex ipsa re, quam ex auditu cognoscere te volo, ordine quidem quo processerunt. Quia igitur scortorum immunditiam semper abhorrebam, et ab excessu et frequentatione nobilium feminarum studii scholaris assiduitate revocabar, nec laicarum conversationem multum roveram, prava mihi, ut dicitur, fortuna blandiens commodiorem nacta est occasionem, qua me facilius de sublimitatis hujus fastigio prosterneret; imo superbissimum, nec acceptæ gratiæ memorem divina pietas humiliatum sibi vindicaret.

CAP. VI. *Quomodo in amorem Heloissæ lapsus vulnus inde tam mentis quam corporis traxit.* — Erat quippe in ipsa civitate Parisius (23) adolescentula quædam nomine Heloissa, neptis canonici cujusdam, qui Fulbertus vocabatur, qui eam quanto amplius diligebat, tanto diligentius in omnem quam poterat

induens, Parisius venit, plurimum inventionum subtilitate, non solum ad philosophiam necessariarum, sed et pro commovendis ad jocos animis hominum utilium, valens.

(23) *Adolescentula quædam nomine Heloissa.* Vir doctus Papyrius Massonus, lib. iii *Annal.*, hanc Heloissam præstanti ingenio formaque puellam, ait

scientiam litterarum promoveri studuerat. Quæ cum per faciem non esset infima, per abundantiam litterarum erat suprema. Nam quo bonum hoc, litterariæ scilicet scientiæ, in mulieribus est rarius : eo amplius puellam commendabat, et in toto regno, nominatissimam fecerat. Hanc igitur, omnibus circumspectis, quæ amantes allicere solent, commodiorem censui in amorem mihi copulare, et me id facillime [*al. facere*] credidi posse. Tantū quippe tunc nominis eram, et juventutis et formæ gratia præminebam, ut quamcunque feminarum nostro dignarer amore, nullam vererer repulsam. Tanto autem facilius hanc mihi puellam consensuram credidi, quanto amplius eam litterarum scientiam et habere et diligere noveram, nosque etiam absentes scriptis internuntiis invicem liceret præsentare, et pleraque audacius scribere quam colloqui, et sic semper jucundis interesse colloquiis. In hujus itaque adolescentulæ amorem totus inflammatus, occasione quasivi qua eam mihi domestica et quotidiana conversatione familiarem efficerem, et facilius ad consensum traherem. Quod quidem ut fieret, egi cum prædicto puellæ avunculo quibusdam ipsius amicis intervenientibus, quatenus me in domum suam, quæ scholis nostris proxima erat, sub quocunque procurationis pretio susciperet. Hanc videlicet occasionem præterens, quod studium nostrum domestica nostræ familiæ cura plurimum præpediret, et impensa nimia nimium me gravaret. Erat autem cupidus ille valde, atque erga neptim suam, ut amplius semper in doctrinam proficeret litteratoriam, plurimum studiosus. Quibus duobus facile assensum assecutus sum, et quod optabam obtinui, cum ille videlicet et ad pecuniam totus inhiaret, et neptim suam ex doctrina nostra aliquid percepturam crederet. Super quo vehementer me deprecatus, supra quam sperare præsumerem votis meis accessit, et amori consuluit : eam videlicet totam nostro magisterio committens, ut quoties mihi a scholis reverso vacaret, tam in die quam in nocte, ei docendæ operam darem, et eam si negligentem sentirem vehementer constringerem. In qua re quidem quanta ejus simplicitas esset vehementer admiratus, non minus apud me obstupui quam si agnam teneram famelico lupo committeret. Qui cum eam mihi non solum docendam, verum etiam vehementer constringendam traderet, quid aliud agebat quam ut votis meis licentiam penitus daret, et occasionem, etiamsi nollemus, offerret, ut quam vide-

A licet blanditiis non possem, minis et verberibus facilius flecterem? Sed duo erant, quæ cum maxime a turpi suspitione revocabant, amor videlicet neptis, et continentia meæ fama præterita. Quid plura? Primum domo una conjungimur, postmodum animo. Sub occasione itaque disciplinæ amori penitus vacabamus, et secretos regressus [*al. recessus*], quos amor optabat, studium lectionis offerebat. Apertis itaque libris plura de amore quam de lectione verba se ingerebant, plura erant oscula quam sententiæ. Sæpius ad sinus quam ad libros reducebantur manus; crebrius oculos amor in se reflectebat quam lectio in scripturam dirigebat. Quoque minus suspitionis haberemus, verbera quandoque dabat amor, non furor; gratia, non ira, quæ omnium unguentorum suavitatem transcenderent. Quid denique? nullus a cupidis intermissus est gradus amoris, et si quid insolitum amor excogitare potuit, est additum. Et quo minus ista fueramus experti gaudia, ardentius illis insistebamus, et minus in fastidium vertebantur. Et quo me amplius hæc voluptas occupaverat, minus philosophiæ vacare poteram, et scholis operam dare. Tædiosum mihi vehementer erat ad scholas procedere, vel in eis morari; pariter et laboriosum, cum nocturnas amori vigilias et diurnas studio conservarem. Quem etiam ita negligentem et tepidum lectio tunc habebat, ut jam nihil ex ingenio, sed ex usu cuncta proferrem; nec jam nisi recitator pristinorum essem inventorum, et si qua invenire liceret carmina, essent amatoria, non philosophiæ secreta. Quorum etiam carminum pleraque adhuc in multis, sicut et ipse nosti, frequentantur et decantantur regionibus, ab his maxime quos vita simul oblectabat [*al. similis oblectat*]. Quantam autem mœstitiam, quos gemitus, quæ lamenta nostri super hoc scholares assumerent, ubi videlicet hanc animi mei occupationem, imo perturbationem præsenferunt, non est facile vel cogitare. Paucos enim jam res tam manifesta decipere poterat, ac neminem (credo) præter eum, ad cujus ignominiam maxime id spectabat, ipsum videlicet puellæ avunculum. Cui quidem hoc cum a nonnullis nonnunquam suggestum fuisset, credere non poterat, tum, ut supra memini, propter immoderatam suæ neptis amicitiam; tum etiam propter anteactæ vitæ meæ continentiam cognitam. Non enim facile de his, quos plurimum diligimus, turpitudinem suspicamus. Nec in vehementi dilectione turpis suspitionis labes potest inesse. Unde et illud est beati

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ

fuisse filiam naturalem Joannis nescio cujus Parisiensis canonici. Verum id unde sumpserit, non est in promptu, nec certe concordat aut ipsius Abælardi dictis, aut Kalendario etiam Paracletensi, quod recenset obitum Fulberti canonici, Heloissæ avunculi, corrupte tamen sub Huberti nomine, his verbis : « vii Kal. januar. obiit Hubertus canonicus, dominæ Heloissæ avunculus » Quin et Fulberti canonici Parisiensis meminit Ordericus Uticensis monachus, lib. vii Historiæ suæ ecclesiasticæ; quem ut hunc quoque eundem Heloissæ avunculum fuis-

se credam, ratio potissimum temporis facit. « Regnante, » inquit, « Ludovico rege, quidam canonicus nomine Fulbertus Parisius erat, qui os integrum de spina sancti Ebrulbi habebat, quod capellanus de capella Henrici regis Francorum subtraxerat, eique jamdudum pro amoris pignore dederat. Timens autem pro diversis causis illud habere, Fulcone presbytero Mauliæ mediante, accersit Guillelmum de Monsterolo priorem Mauliæ, eique reliquias tradidit deferendas Uticensi Ecclesiæ. »

Hieronymi in epistola ad Sabinianum (epist. 48) : « Solemus mala domus nostræ scire novissimi, ac liberorum ac conjugum vitia vicinis canentibus ignorare. Sed quod novissime scitur, utique sciri quandoque contingit, et quod omnes deprehendunt, non est facile unum latere. » Sic itaque pluribus evolutis mensibus et de nobis accidit. O quantus in hoc cognoscendo dolor avunculi ! quantus in separatione amantium dolor ipsorum ! quanta sum erubescencia confusus ! quanta contritione super afflictione puellæ sum afflicto ! quantos mœroris ipsa de verecundia mea sustinuit æstus ! Neuter quod sibi, sed quod alteri contigerat querebatur. Neuter sua, sed alterius plangebatur incommoda. Separatio autem hæc corporum maxima erat copulatio animorum, et negata sui copia amplius amorem accendebat, et verecundiæ transacta jam passio inverecundiores reddebat, tantoque verecundiæ minor existerat passio, quanto convenientior videbatur actio. Actum itaque in nobis est quod in Marte et Venere deprehensis poetica narrat fabula (24). Non multo autem post puella se concepisse comperit, et cum summa exultatione mihi super hoc illico scripsit, consulens quid de hoc ipse faciendum deliberarem. Quadam itaque nocte avunculo ejus absente, sicut nos condixeramus, eam de domo avunculi furtim sustuli, et in patriam meam sine mora transmissi (25). Ubi apud sororem meam tandiu conversata est (26), donec pareret masculum quem Astrolabium nominavit. Avunculus autem ejus post ipsius recessum quasi in insaniam conversus, quanto æstualet dolore, quanto afficeretur pudore nemo nisi experiendo cognosceret. Quid autem in me ageret, quas mihi tenderet insidias ignorabat. Si me interficeret, seu in aliquo corpus meum debilitaret, id potissimum metuebat ne dilectissima nepotis hoc in patria mea plecteretur. Capere me et invitum alicubi coercere nullatenus valebat, maxime cum ego mihi super hoc plurimum providerem, quod enim si valerem, vel aunderem, citius aggredi non dubitarem. Tandem ego ejus immoderate anxietati admodum compatiens, et de dolo quem fecerat amor, tanquam de summa prodicione, me ipsam vehementer accusans, conveni hominem supplicando et promittendo quamcunque super hoc emendationem, ipse constitueret. Nec ulli mirabile id videri asserens, quicumque vim amoris expertus fuisset, et qui quanta ruina summos quoque viros ab ipso statim humani generis exordio mulieres de-

A jecerint, memoria retineret. Atque ut amplius eum mitigarem supra quam sperare poterat, obtuli me ei satisfacere, eam scilicet quam corruperam mihi matrimonio copulando, dummodo id secreto fieret, ne famæ detrimentum incurrerem. Assensit ille, et tam sua quam suorum fide et osculis eam quam requisivi concordiam mecum iniit, quo me facilius proderet.

CAP. VII. *Dehortatio supradictæ puellæ a nuptiis. Illam tamen ducit in uxorem.* — Illico ego ad patriam meam reversus amicam reduxi, ut uxorem facerem. Illa tamen hoc minime approbante, imo penitus duabus de causis dissuadente, tam scilicet pro periculo quam pro dedecore meo. Jurabat illum nulla unquam satisfactione super hoc placari posse, sicut postmodum cognitum est. Quærebat etiam quam de me gloriam habitura esset, cum me ingloriosum efficeret, et se et me pariter humiliaret. Quantas ab ea mundus pœnas exigere deberet, si tantam ei lucernam auferret, quantæ maledictiones, quanta damna Ecclesiæ, quantæ philosophorum lacrymæ hoc matrimonium essent secuturæ. Quam indecens, quam lamentabile esset, ut quem omnibus natura creaverat, uni me feminæ dicarem, et turpitudini tantæ subjacerem. Detestabatur vehementer hoc matrimonium, quod mihi per omnia probrosum esset, atque onerosum [*al. inhonorosum*]. Prætendebatur infamiam mei pariter et difficultates matrimonii, ad quas quidem vitandas nos exhortans C Apostolus ait : « Solutus es ab uxore ? noli querere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccabit. Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi. Ego autem parco vobis (I Cor. vii, 27.) » Et iterum : « Volo autem vos sine sollicitudine esse (*ibid.*, 32.) » Quod si nec Apostoli consilium, nec sanctorum exhortationes de tanto matrimonii jugo susciperem, saltem, inquit, philosophos consulerem, et quæ super hoc ab eis vel de eis scripta sunt attenderem. Quod plerumque etiam sancti ad increpationem nostram diligenter faciunt. Quale illud est beati Hieronymi in primo contra Jovinianum, ubi scilicet commemorat Theophrastum intolerabilibus nuptiarum molestiis, assiduisque inquietudinibus ex magna parte diligenter expositis, uxorem sapienti non esse ducendam evidentissimis rationibus astrinxisse, ubi et ipse illas exhortationis philosophicæ rationes tali fine concludens : « Hoc, inquit, et hujusmodi Theophrastus disserens, quem non suffundat Christia-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(24) OVID., lib. xiv *Metam.*, et HOMER. *Odyss.*, lib. viii.

(25) *Ubi apud sororem meam...* — Sorori huic Abelardi nomen Dionysia, quam reperio decessisse « ii Non. Decembris. » Sic enim Kalendarium Paracletensis cœnobii : « ii Non. Decemb. obiit Dionysia magistri nostri Petri germana. »

(26) *Donec pareret masculum quem Astrolabium nominavit.* — Heloissa ipsa scribens ad Petrum abbatem Cluniacensem : « Memineritis, » inquit, « et uxore Dei et nostri, Astralabii vestri, ut aliquam ei

vel a Parisiensi, vel alio quolibet episcopo præbendam acquiratis. » Et Petrus Heloissæ respondens : « Astralabio vestro, vestrique causa nostro, mox ut facultas data fuerit, in aliqua nobilium ecclesiarum præbendam libens acquirere laborabo. » Gestasse vero et Petri prænomen hunc Astralabium, sive Astrolabium, docet necrologicus liber Paracletensis in hæc verba : « iv Kal. Novemb. obiit Petrus Astralabius magistri nostri Petri filius. »

norum?) Idem in eodem: «Cicero, inquit, rogatus ab Hircio ut post repudium Terentiæ, sororem ejus duceret; omnino facere supersedit, dicens non posse se et uxori et philosophiæ operam pariter dare. Non ait operam dare, sed adjunxit pariter, nolens quidquam agere quod studio æquaretur philosophiæ.» Ut autem hoc philosophici studii nunc omittam impedimentum, ipsum consule honestæ conversationis statum. Quæ enim conventio scholarium ad pedissequas, scriptorium ad cunabula, librorum sive tabularum ad colos, styloꝝ sive calamorum ad fusos? Quis denique sacris vel philosophicis meditationibus intentus pueriles vagitus, nutricum, quæ hos mitigant, nœnias, tumultuosam familiæ tam in viris quam in feminis turbam sustinere poterit? Quis etiam inhonestas illas parvulorum sordes assiduas tolerare valebit? Id, inquires, divites possunt, quorum palatia vel domus amplæ diversoria habent, quorum opulentiâ non sentit expensas, nec quotidianis sollicitudinibus cruciatur. Sed non est, inquam, hæc conditio philosophorum quæ divitum, nec qui opibus student vel sæcularibus implicantur curis, divinis seu philosophicis vacabunt officiis. Unde et insignes olim philosophi mundum maxime contemnentes, nec tam relinquentes sæculum quam fugientes, omnes sibi voluptates interdixerunt, ut in unius philosophiæ requiescerent amplexibus. Quorum unus et maximus Seneca Lucilium iustruens ait (epist. 73): «Non cum vacaveris philosophandum est; omnia negligenda sunt, ut huic assideamus, cui nullum tempus satis magnum est.» Non multum refert utrum omittas philosophiam an intermittas. Non enim ubi interrupta est manet. Resistendum est occupationibus, nec explicandæ sunt, sed submovendæ. Quod nunc igitur apud nos amore Dei sustinent qui vere monachi dicuntur, hoc desiderio philosophiæ, qui nobiles in gentibus exstiterunt, philosophi. In omni namque populo tam gentili scilicet quam Judaico, sive Christiano, aliqui semper exstiterunt fide seu morum honestate cæteris præ eminentes, et se a populo aliqua continentia vel abstinentia singularitate segregantes. Apud Judæos quidem antiquitus Nazaræi, qui se Domino secundum legem consecrabant, sive filii prophetarum Eliæ vel Elisæi sectatores, quos beato attestante Hieronymo (epist. 4 et 15), monachos legimus in Veteri Testamento. Novissime autem tres illæ philosophiæ sectæ, quas Josephus in libro Antiquitatum xviii (cap. 2) distinguens, alios Pharisæos, alios Sadducæos, alios nominat Essæos. Apud nos vero monachi, qui videlicet aut communem apostolorum vitam, aut priorem illam et solitariam Joannis imi-

ANDRÆAË QUERCETANI NOTÆ.

(27) *Quid te clericum atque canonicum facere oportet...?* — Cujus Ecclesiæ fuerit canonicus Abælardus nullibi reperi, nisi forte Senonensis. Id enim habet Chronicum manuscriptum archiepiscoporum Senonensium: «Anno 1142 inquit, magister Petrus Abaulart canonicus primo majoris Ecclesiæ Senonensis obiit... Canonicus fuit, et post

tantur. Apud gentiles autem, ut dictum est, philosophi. Non enim scientiæ vel philosophiæ nomen tam ad scientiæ perceptionem, quam ad vitæ religionem referebant, sicut ab ipso etiam hujus nominis ortu didicimus, ipsorum quoque testimonio sanctorum. Unde et illud est beati Augustini libro viii, De civitate Dei, genera quidem philosophorum distinguentis: «Italicum genus auctorem habuit Pythagoram Samium, a quo et fertur ipsum philosophiæ nomen exortum. Nam cum antea sapientes appellarentur qui modo quodam laudabilis vitæ aliis præstare videbantur, iste interrogatus quid profiteretur, philosophum se esse respondit, id est studiosum vel amatorem scientiæ; quoniam sapientem profiteri arrogantissimum videbatur.» Hoc itaque loco cum dicitur, «qui modo quodam laudabilis vitæ aliis præstare videbantur,» aperte monstratur sapientes gentium, id est philosophos ex laude vitæ potius quam scientiæ sic esse nominatos. Quam sobrie autem atque continenter ipsi vixerint, non est nostrum modo exemplis colligere, ne Minervam ipsam videar docere. Si autem sic laici gentilesque vixerunt, nulla scilicet professione religionis astricti, (27) quid te clericum atque canonicum facere oportet, ne divinis officiis turpes præferas voluptates, ne te præcipitem hæc Charibdis absorbeat, ne obscenitatibus istis te impudenter atque irrevocabiliter immergas? Qui si clerici prærogativam non curas, philosophi saltem defende dignitatem. Si reverentia Dei contemnitur, amor saltem honestatis impudentiam temperet. Memento Socratem uxoratum fuisse, et quam sædo casu hanc philosophiæ labem ipse primo luerit, ut deinceps cæteri exemplo ejus cautiorefficerentur. Quod nec ipse præterit Hieronymus ita in primo contra Jovinianum de ipso scribens Socrate: «Quodam autem tempore, cum infinita convivia ex superiore loco ingerenti Xantipæ restitisset, aqua profusus immunda nihil respondit amplius, quam capite deterso [*al. demisso*]: Sciebam, inquit, futurum ut ista tonitrua imber sequeretur.» Addebat denique ipsa et quam periculosum mihi esset eam reducere, et quam sibi charius existeret, nihique honestius amicam dici quam uxorem, ut me ei sola gratia conservaret, non vis aliqua vinculi nuptialis constringeret. Tantoque nos ipsos ad tempus separatos gratiora de conventu nostro percipere gaudia, quanto rariora. Hæc et similia persuadens seu dissuadens, cum meam deflectere non posset stultitiam, nec me sustineret offendere, suspirans vehementer et lacrymans perorationem suam tali fine terminavit. Unum, inquit, ad ultimum restat, ut in perditione duorum minor non uxoratus.» Sed concilium provinciale, quod postea Senonis adversus eum convocatum est, huic opinionioni locum dedisse quidam suspicantur. Ut ut sit, clericum sive canonicum fuisse priusquam uxorem duceret, ipsa etiam ejus uxore testante, non dubitandum est.

succedat dolor quam præcessit amor. Nec in hoc ei, A sicut universus agnovit mundus, prophetiæ defuit spiritus. Nato itaque parvulo nostro sorori meæ commendato Parisius occulte revertimur, et post paucos dies nocte secretis orationum vigiliis in quadam ecclesia celebratis, ibidem summo mane, avunculo ejus atque quibusdam nostris vel ipsius amicis assistentibus, nuptiali benedictione confederamur. Moxque occulte divisim abscessimus, nec nos ulterius nisi raro latenterque vidimus, dissimulantes plurimum quod egeramus. Avunculus autem ipsius, atque domestici ejus, ignominie sue solatium quærentes, ininitum matrimonium divulgare, et fidem mihi super hoc datum violare cœperunt. Illa autem e contra anathematizare et jurare quia falsissimum esset. Unde vehementer ille comotus, crebris eam contumeliis afficiebat. Quod

cum ego cognovissem (28), transmissi eam ad abbatiam quamdam sanctimonialium prope Parisius, quæ Argenteolum appellatur, ubi ipsa olim puellula educata fuerat atque erudita. Vestes quoque ei religionis, quæ conversioni [al. conversationi] monasticæ convenirent, excepto velo, aptari feci, et his eam indui. Quo audito, avunculus et consanguinei seu affines ejus opinati sunt me nunc sibi plurimum illuxisse [al. illussisse], et ab ea moniali facta me sic facile expedire. Unde vehementer indignati, et adversum me conjurati, nocte quadam quiescentem me atque dormientem in secreta hospitii mei camera, quodam mihi serviente per pecuniam corrupto, crudelissima et pudentissima ultione punierunt, et quam summa admiratione mundus excepit: (29) eis videlicet corporis mei partibus amputatis, quibus id quod plangebant commise-

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

(28) *Transmissi eam ad abbatiam quæ Argenteolum appellatur.* — Argenteoli, sive Argentolii, aut, ut veteres appellant, Argentogili abbatiam Hermenricus et uxor ejus Mummiana fundarunt in pago Parisiaco super fluvio Sequanæ, primumque monachos in ea posuerunt. Sed postea Normannorum incursionibus destructam Adalais regina, conjux Hugonis ac mater Roberti regum, illam a solo reedificavit, et monialibus ibi Deo sub Regula Sancti Benedicti famulaturis assignavit, uti docet Helgaudus, Floriacensis monachus, in Vita Roberti regis: « Mater quoque ejus, » inquit, « Adhelaïs admiranda satis in sancta devotione regina, construxit monasterium in territorio Parisiensi, villa quæ dicitur Argentoilus, ubi numerum ancillarum Dei non minimum sub norma Sancti Benedicti vivere paratas adunavit, ad laudem et gloriam bonorum omnium inspiratoris, et sub honore sanctæ Dei Genitricis et perpetuæ virginis Mariæ, omnipotenti Domino dedicari et consecrari voluit. » hinc et ecclesiarum ac villarum, quas plurimas eidem contulit monasterio, confirmationem impetravit a Roberto rege. Nam in Chartulario manuscripto Sancti Dionysii, quod viri multiplicitate nobilitate et eruditione celeberrimus Jacobus Augustus Thuanus asservat in sua locupletissima bibliotheca, tale præceptum inde fecisse regem ejus filium reperit.

Donam quod fecit Robertus rex monialibus de Argenteolio.

« Regis regum nutu Francorum rex Robertus, cum nostris fidelibus cunctis catholicis palam id fieri volumus. A prædecessorum nostrorum cultu, circa sacræ religionis jura constituto, nequaquam deviare volentes, hortamur omnes ad finem beatitudinis tendentes, quatenus summpere in vigilando auxilientur nobis, ad privilegia erga res Dei sanctorumque ejus corroboranda, uti recipiant ipsi nobiscum remissionem peccaminum pro hujusmodi re digne exsequenda. Precibus etenim nostræ genitricis, scilicet Adalais reginæ insignis, cui prorsus nihil denegare, verum omnimodis devote inservire debemus, promoti, super quarundam ecclesiarum villarumque astipulatione præcepti, quæ [leg. quas] monialibus Deo famulantibus in monasterio Sanctæ Mariæ Argenteolio, ob animæ suæ, patris quoque nostri, videlicet Hugonis beatæ memoriæ, atque nostræ requiem, dedit, libenter ejus voluntati parvum, et dictis faventes, petitionem ipsius sine ratione persolvere curavimus. Sunt autem res collatæ hæc. In primis ea quæ possidebat Argenteolio rex Hugo, donans illa Deo sacratis imbi de-

gentibus. Ad hoc Cavenoilus, ubi haberi æstimantur mansa xxx, cum ecclesia in honore sancti Petri. Villa quoque Montiliacus cum mansis vii, et ecclesia in honore sancti Martini. In Aconiaco vero vico mansa duo. In Otrevilla similiter duo mansa et dimidium. Inter Anedum et Lisivillam mansum i. In Villena ergo mansum i. In Satrovilla xx mansa cum duabus piscationibus. In insula Berlicia, et in ipsa villa Cornella altera piscatio. In Argenteolio mercatum et teloneum rotarum atque tentamentum vini. In Lupocurte v mansa. Villa Trapas quoque, et quidquid ad eam pertinet cum ecclesia. Anilecortis vero villa, et quidquid ad eam pertinet cum ecclesia. Burduncium quoque villa, et omnia ad eam pertinentia cum ecclesia. Monasterolum quidem villa cum ecclesia. Sanctum Loantium [leg. S. Soanuis] villa cum ecclesia et molendino uno, et cum arpenis pratorum xii. Bratheas villa cum omnibus appendiciis suis et ecclesiis; Merlant quoque villa; Carisis quoque villa cum tribus molendinis atque pratibus. Hæc omnia supradicta prædictis monialibus data ob amorem Dei et reverentiam beatissimæ Dei genitricis Mariæ confirmamus auctoritate, quatenus semper sub plenissima defensione, et emunitatis tuitione rata permaneant. Ita videlicet ut nullus abhinc ad causas exigendas, aut freda vel tributa, aut mansiones vel paratas facendas, vel fidejussores tollendos, aut homines ejus Ecclesiæ tam ingenuos quam servos, super terram earum commanentes, injuste distringendos, nec ullos redditus aut illicitas occasiones requirentias nostris et futuris temporibus ingredi audeat, vel ea quæ supra memorata sunt exigere præsumat. Sed liceat ipsis supradicta sub firmitatis defensione quieto ordine possidere, ad stipendia earum finet. nus ibi Deo militantium. Et hanc auctoritatem, ut firmior in Dei nomine habeatur, a fidelibus quoque sanctæ Dei Ecclesiæ et nostris diligentius conservetur, manu propria subter firmavimus, et sigilli nostri impressione signari jussimus. Actum in Pascha apud Sanctum Dionysium, anno xii regni Roberti gloriosissimi regis Francorum, indict. i. Franco cancellarius ex regio præcepto recognovi atque subscripsi. »

Qualiter autem monialibus illis expulsis, Argenteolio monasterium rursus ad monachos redierit, infra pluribus adnotabitur.

(29) *Eis videlicet corporis mei partibus amputatis....* — Quomodo castratus de nocte fuerit Abælardus, et qualiter omnes Parisiensis civitatis ordines ad eum mane congregati stupuerunt, aut quanta se affligerint lamentatione, plagam illam corporis ejus plangentes, femine præsertim, optine

ram. Quibus mox in fugam conversis, duo qui com-
prehendi potuerunt, oculis et genitalibus privati
sunt. Quorum alter ille fuit supradictus serviens :
qui cum in obsequio meo mecum maneret, cupiditate
ad proditionem ductus est.

CAP. VIII. *De plaga corporis ejus. Fit monachus in
monasterio S. Dionysii : Heloisa sanctimonialis apud
Argenteolum.* — Mane autem facto, tota ad me civitas
congregata quanta superet admiratione, quanta
se affligeret lamentatione, quanto me clamore vexarent,
quanto planctu perturbarent : difficile, imo
impossibile est exprimi. Maxime vero clerici, ac
præcipue scholares nostri intolerabilibus me lamentis
et ejulatibus cruciabant, ut multo amplius eorum
compassione quam ex vulneris læderer passione,
et plus erubescantiam quam plagam sentirem, et pudore
magis quam dolore affligerer. Occurrebat animo quanta
modo gloria pollebam, quam facili et temporali casu hæc
humiliata, imo penitus esset extincta. Quam justo Dei
iudicio in illa corporis mei portione plecterer, in qua
deliqueram. Quam justa proditione is, quem antea
prodideram, vicem mihi retulisset. Quanta laude mei
æmuli tam manifestam æquitatem efferrent. Quantam
perpetui doloris contritionem plaga hæc parentibus
meis et amicis esset collatura. Quanta dilata-
tione hæc singularis infamia universum mundum
esset occupatura. Qua mihi ulterius via pateret,
qua fronte in publicum prodirem omnium digitis
demonstrandus [a. denotandus], omnium linguis
corrodendus, omnibus monstruosum spectaculum
futurus. Nec me etiam parum confundebat, quod
secundum occidentem legis litteram tanta sit
apud Deum eunuchorum abominatio, ut homines
amputatis vel attritis testibus eunuchizati intrare
Ecclesiam tanquam olentes et immundi proli-
beantur, et in sacrificio quoque talia penitus
animalia respuantur. Lib. Levit. xxii, 24 : « Omne
animal, quod est contritis, vel tonsis, vel sectis,
ablatisque testiculis, non offeretis Domino. »
Deut. xxiii, 1 : « Non intrabit eunuchus

atritis vel amputatis testiculis, et abscisso veretro,
Ecclesiam Dei. » In tam misera me contritione
positum confusio, fateor, pudoris potius quam devotio
conversionis ad monasticorum latibula claustrorum
compulsi. Illa tamen prius ad imperium nostrum
sponte velata, et monasterium ingressa (30).
Ambo itaque simul sacrum habitum suscepimus,
ego quidem in abbacia Sancti Dionysii, illa in
monasterio Argenteoli supradicto. Quæ quidem,
memini, cum ejus adolescentiam a jugo monasticæ
regulæ tanquam intolerabili pœna plurimi frustra
deterrent ei compatiens, in illam Cornelie querimoniam
inter lacrymas et singultus prout poterat prorumpens,
ait :

. *O maxime conjux !
O thalamis indigne meis ! hoc juris habebat
In tantum fortuna caput ? cur impia nupsi,
Si miserum factura fui ? nunc accipe pœnas,
Sed quas sponte tuam.*

(LUCAN. *Pharsal.*, lib. viii, 94).

Atque in his verbis ad altare mox properat, et
confestim ab episcopo benedictum velum ab altare
tulit, et se monasticæ professioni coram omnibus
alligavit. Vix autem de vulnere adhuc convalescerem,
cum ad me confluentes clerici tam ab abbate
nostro, quam a meipso continuis supplicationibus
efflagitabant ; quatenus quod hucusque pecuniæ
vel laudis cupiditate egeram, nunc amore Dei
operam studio darem, attendens quod mihi fuerat a
Domino talentum commissum (*Matth.* xxv, 15), ab
ipso esse cum usuris exigendum : et qui divitiis
maxime hucusque intenderam, pauperibus
erudiendis amodo studerem. Et ob hoc maxime
Dominica manu me nunc tactum esse cognoscerem,
quo liberius a carnalibus illecebris, et tumultuosa
vita sæculi abstractus, studio litterarum vacarem.
Nec tam mundi quam Dei vere philosophus fierem.
(31) Erat autem abbacia illa nostra, ad quam me
contuleram, sæcularis admodum vitæ atque
turpissimæ. (32) Cujus abbas ipse, quo cæteris
prælatione major, tanto vita deterior atque
infamia notior erat.

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

quoque describit Fulco, Diogilli prior, in epistola
quam ad eum tunc pro consolatione direxit. « Membra,
» inquit, « quieti dederas et sopori, etc. » *Vide
hanc epistolam infra.*

(30) *Ambo itaque, etc.* — Notior illa Sancti Dionysii
Parisiorum antistitis abbacia, quam ut notis aliquibus
indigeat, Petrum autem Abælardum in ea monachum
induisse testatur, vel Guillelmus Nangius in Chronico
sub annum Christi 1141, et ante eum Otho Frisingensis
episcopus, lib. 1 *De rebus gestis Frederici I.*, cap. 47,
his verbis : « Ubi (sive Parisius), occasione quadam
satis nota non bene tractatus, monachus in monasterio
Sancti Dionysii effectus est. Ibi die noctuque lectioni
ac meditationi incubans, de acuto acutior, de litterato
efficitur litteratior. »

(31) *Erat autem abbacia illa nostra.... sæcularis
admodum vitæ atque turpissimæ.* — Attamen et non
adeo longe antea, reges Hugo et Robertus reformationem
illius procuraverant per manum venerabilis Odilonis
abbatis Cluniacensis, quem Fulbertus Carnovensis
episcopus archangelum cognominat. Asserit enim hoc
inprimis Ademarum Lemovicensis mo-

nachus in Chronico [*Patrologiæ* t. CXLi, col. 46],
cum ait : « Beati Dionysii cœnobium, quod jam
pristinam monasticam corruerat regulam, rex Hugo
regulari honestate sicut in Ecclesiis Domini rectum
erat, honestius restauravit per manum venerabilis
Odilonis abbatis, et alia sanctorum nonnulla monasteria
in decorem pristinae disciplinæ revocavit. »
Asserit et Jotsaldus Cluniacensis monachus in Vita
sancti Odilonis [*Patr.* t. CXLII], lib. ii, cap. 9, in
hæc verba : « Lutetie Parisiorum proximum est
monasterium Sancti Dionysii martyris gloriosi corporis
honore præclarum. Qui locus a Francorum regibus
Hugone et Roberto viro Dei Odiloni fuerat
commissus, ut monachi ordine, et doctrina regularis
vitæ proveheretur in melius. In quo cœnobio
aliquando Dei famulus commanens vitæ pabulum et
salutis haustum facundo ore suis auditoribus ministrabat.
Gerebat tunc officium præposituræ senior Ivo
amicabilis homo, qui bene meritum patrem observare
et colere studebat, » etc.

(32) *Cujus abbas ipse, quo cæteris prælatione
major, tanto vita deterior....* — Abiati huic Sancti
Dionysii nomen Adam, qui cœpit regere monaste-

Quorum quidem intolerabiles spurcitas ego frequenter atque vehementer modo privatim, modo publice redarguens, omnibus me supra modum onerosum atque odiosum effeci. Qui ad quotidianam discipulorum nostrorum instantiam maxime gavisi, occasionem nacti sunt, qua me a se removerent. Diu itaque illis instantibus atque importune pulsantibus abbate quoque nostro et fratribus interve-

nientibus, ad cellam quamdam recessi, scholis more solito vacaturus. (33) Ad quas quidem tanta scholarium multitudo confluit, ut nec locus hospitii, nec terra sufficeret alimentis. Ubi, quod professioni meae convenientius erat, sacrae plurimum lectioni studium intendens, sæculariam artium disciplinam, quibus amplius assuetus fueram, et quas a me plurimum requirebant, non penitus abjeci; sed de his

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

rum anno 1094, sed utrum tam infamis vitæ fuerit uti scribit hic Abælardus, haud immerito dubitari potest. Nam et pauperum Christi curam magnam gessisse, patet vel ex his ejus litteris, quas tabulae Sandionysianæ suggesserunt:

De quinque modis annonæ datis ab eleemosynario pauperibus.

« In Dei nomine ego Adam, Dei gratia monasterii martyris Christi Dionysii abbas, patèderi volo universitati fidelium, quod xii nostra: prælationis anno, in terra nostra fames adeo prævaluit, ut annona quamvis caro pretio emenda vix posset inveniri; qua inopia pauperes afflicti et pene exanimis officinis nostris multipliciter se ingerebant. Fores vero domus eleemosynæ quotidie innumeri irrumpebant, quorum afflictioni ego et fratres nostri condolentes in capitulum convenimus, et qualiter eorum penuriam et defectiōni a nobis subveniri posset tractare cepimus. Hoc nobis tractantibus, frater Joannes, cui eleemosynam commiseramus, surrexit in medio; dixitque quoniam si domum eleemosynæ resque sibi adjacentes ab omni exactione ministerialium Sancti Dionysii, omnique mala consuetudine liberam esse concederemus, ipse quæreret v modios annonæ, et daret subventioni pauperum. Igitur quod petebat concessi fieri consensu totius capituli, etc. Hujus rei sunt testes, in primis ego Adam abbas, qui hanc chartam fieri præcepi, deinde dominus Theobaldus Fossatensis abbas, Allelmus prior, etc. Actum anno ab Incarnatione Domini 1111, indict. iv, epacta ix, cccv (concurr. vi?), cycl. x, Cl. xiv, L. vi Kal. Aprilis, die Paschæ iv Non. Aprilis, luna ejus xx, regnante domino Ludovico Philippi regis filio; anno regni ejus iv, mense Maio. »

Quinimo, sunt aliæ quoque ibidem litteræ, quibus pietas et affectus ejusdem erga divini cultus honorem ac amplificationem elucere videntur, hoc modo:

Donatio Adæ, abbatis beati Dionysii totiusque conventus, ac ecclesia Sancti Petri ad ecclesiam Sancti Pauli.

« In nomine sanctæ et individua: Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti. Amen. Adam, Dei gratia abbas monasterii martyrum Christi Dionysii, Rustici et Eleutherii, omnibus sanctæ et universalis Ecclesiæ filiis tam presentibus quam futuris. Notum fieri volo omnium vestrum charitati, quod ego et capitulum nostrum, scilicet ecclesia beati Dionysii, communi decreto et favore dedimus, et manu nostra per claves ecclesiæ [quas?] super altare posuerimus ad dotem ecclesiæ quando dedicandæ; dedimus, inquam, basilicæ Sancti Pauli ecclesiam Sancti Petri juxta se sitam liberam et quietam. Dedimus quoque potestatem ponendi in ea presbyterum et ejiciendi, salvo honore Ecclesiæ nostræ. Hujus vero donationis nostræ causa est ut quotannis canonici Sancti Pauli in nocte natalis beati Dionysii cum processione veniant ad ecclesiam, in qua corpore requiescit, ibique matutinos lesive decantent ante nostros. Radulfo autem presbytero de Fossa cognomine, qui præfatam ecclesiam Sancti Petri per nos tenebat, dedimus plenam præbendam in refectorio in prima mensa, ut eam

plenariam habeat quandiu vixerit. Præbendam quoque panis ac vini, quam iidem canonici accipiebant in promptuario, concessimus accipi in refectorio. Qui vero dotem ipsam Ecclesiæ abstulerit, et Radulfo prædicto præbendam sibi a nobis datam subtraherit quandiu vixerit, divinæ ultioni et nostro subjaceat anathemati. Actum et datum ac roboratum in capitulo Sancti Dionysii, anno incarnati Verbi mxciv, indict. vii, epact. xxiii, concurrente iv, anno Ludovici regis vii. Signum Adæ abbatis, Sancti Alelmi prioris, » etc.

Quare satis mirari non possum cur Abælardus etiam subjiciat se « intolerabiles » abbatis illius et monachorum Sancti Dionysii « spurcitas frequenter atque vehementer modo privatim, modo publice redarguentem, omnibus supra modum onerosum atque odiosum effecisse, » nisi forsitan eis, quos postea infensissimos habuit, aliqua saltem verborum acrimonia parem gratiam referre voluerit. [Vide S. Bernardi epistolam 78, *Patrologiæ* t. CLXXXII.]

(33) *Ad quas quidem tanta scholarium multitudo*, etc. Nemo brevius infinitam illam scholarium Abælardi multitudinem expressit, quam Chronici Mauriniacensis scriptor, cum ait [*Patrologiæ* t. CLXXX]: « Petrus Abælardus, monachus et abbas, vir erat religiosus, excellentissimarum rector scholarum, ad quas pene de tota Latinitate viri litterati confluebant. » Sed quod summatum et uno pene verbo complexus est, id Fulco Diogilli prior etiam ante clarius ac specialius exposuerat. Nam in epistola qua consolatus est eum post castrationem, de discipulis et auditoribus, ab Italia, Germania, Hispania, Anglia, Flandria, cunctisque Franciæ provinciis ad ejus scholas confluentibus, sic loquitur: « Roma suos tibi docendos transmittet alumnos, et quæ olim omnium artium scientiam auditoribus solebat infundere, sapientiore te se sapiente transmissis scholaribus monstrabat. Nulla terrarum spatia, nulla montium cacumina, nulla concava vallum, nulla via dillicili licet obsita periculo et latrone quominus ad te properarent retinebat. Anglorum turbam juvenum mare interjacens et undarum procella terribilis non terrebatur; sed omni periculo contempto audito tuo nomine ad te confluebat. Remota Britannia sua animalia erudienda destinabat. Andegavenses eorum edomita feritate tibi famulabantur in suis. Pictavi, Vascones, et Habei, Normannia, Flandria, Teutonici et Suevi, tuum colere ingenium, laudare et prædicare assidue studebant. Præterea cunctos Parisiorum civitatem habitantes, et intra Galliarum proximas et remotissimas partes, qui sic a te doceri sitiebant, ac si nihil discipline non apud te inveniri potuisset. Ingenii claritate et suavitate eloqui, et lingue absolutioris facilitate, nec non et scientiæ subtilitate pernoti, quasi ad limpidissimum philosophiæ fontem iter accelerabant. » Ac ne quis inter alios de Romanis scholaribus dubitet, id ipsum testatur et sanctus Bernardus licet Abælardo nostro paulo subiunxerit, his epistolæ 193 verbis: « Securus tamen est, » nempe Petrus Abælardus, « quoniam cardinales et clericos curiæ se discipulos habuisse gloriatur. » Et alibi Guidonem de Castello presbyterum cardinalem, qui postea Cælestinus II papa fuit, ejus

quasi hamum quemdam fabricavi, quo illos philosophico sapore inescatos ad veræ philosophiæ lectionem attraherem, sicut et summum Christianorum philosophorum Origenem consuevisse Historia meminit ecclesiastica (34). Cum autem in divina Scriptura non minorem mihi gratiam, quam in sæculari Dominus contulisse videretur, cœperunt admodum ex utraque lectione scholæ nostræ multiplicari, et cæteræ omnes vehementer attenuari. Unde maxime magistrorum invidiam atque odium adversum me concitavi. Qui in omnibus quæ poterant mihi derogantes, duo præcipue absenti mihi semper

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

quoque auditorem fuisse subindicat [epist. 92, *Patr.* t. CLXXXII]. Verum ut pontificibus maximis et cardinalibus episcopos etiam aliquos eruditores ad majoris nominis jungamus, Petrus ille Novariensis, seu Lombardus, a Lombardia patria cognominatus, idemque postea Parisiensis episcopus, et magister sententiarum, lectiones ejus præ cæteris amplexatus est. Denique Gaufridum Antissiodorensis, et Berengarium Pictaviensem, de quorum scriptis ac doctrina dicitur alibi, discipulos illius existitis manifestius est quam ut probationibus indigeat.

(34) Euseb. *Hist. eccl.*, lib. vi, cap. 13.

(35) *Accidit*, etc. Huic tractatui varia nomina passim Abælardus ipse tribuit. In epistola enim ad Gaufridum Parisiensem episcopum, Opusculum de fide sanctæ Trinitatis appellat; in Commentario super Epistolam ad Romanos, frequenter Theologiam suam, et in præfatione operis, sacræ eruditionis Summam, sive divinæ Scripturæ introductionem. Quod autem opus illud se composuisse dicit, ut scholarium petitioni satisfaceret, qui Trinitatem fidei Christianæ fundamentum, humanis et philosophicis rationibus ac similitudinibus edisseri requirebant, et plus quæ intelligi quam quæ dici possent efflagitabant; hæc tamen sola non fuisse scribendi causa vel inde colligi potest, quod libro ii ipsius operis, artic. 4 docet, hæreses non adeo repressas fuisse suis temporibus, ut jam nullo fidei fundamento esset opus: imo nullos in tantam olim insaniam prorupisse hæreticos, quanta nonnulli contemporaneorum suorum debacchati essent. Et apertius articulo præcedenti: « Quidquid, » inquit, « horum quislibet constituat, miror quia me fronte aliquis arguat, si cæterorum de his scribentium providentiam laudet. Nisi forte in hoc nostrum jam penitus superfluere tractatum dicat, quod et illorum documenta sufficiant, et nullæ jam ulterius quibus resistendum sit pullulent hæreses, vel nullæ de nostra fide supersint dubitationes, quæ aliquibus rationibus vel ad documentum, vel ad defensionem ejus egere videantur. Atque utinam ita sit! At vero ut innumeram multitudinem infidelium, quæ extra Ecclesiam est, tam Judæorum scilicet quam ethnicorum præteream, quis ita omnes hæreses repressas profiteri audeat, ut jam nulla apud nos fidei sint schismata, nullæ ulterius futuræ sint dissensiones? » Composuit igitur librum illum cum scholaribus, tum ad reprimendos divinorum librorum magistros hæreticos, qui suo tempore multa catholicæ fidei vel sanctis doctrinis adversa non solum tenebant, verum etiam docebant, « quorumque unus, » inquit artic. 5, « in Francia, alter in Burgundia, tertius in pago Andegavensi, quartus in Bituricensi, pestilentiæ cathedras tenebant. » Imo potissimum adversus hæresim unius ex illis scripsit, ut ipsemet declarat in epistola jam citata ad Gaufridum Parisiensem episcopum, his verbis: « Relatum est nobis a quibusdam discipulorum nostrorum superveniens, quod erectus ille et semper inflatus catholicæ fidei hostis antiquus, cujus hæresis detesta-

A objiciebant: quod scilicet proposito monachi valde sit contrarium sæcularium librorum studio detineri, et quod sine magistro ad magisterium divinæ lectionis accedere præsumpsissem, ut sic videlicet omne mihi-doctrinæ scholaris exercitium interdiceretur, ad quod incessanter episcopos, archiepiscopos, abbates et quascunque poterant religiosi nominis personas incitabant.

CAP. IX. *De libro Theologiæ suæ, et persecutione quam sustinuit a condiscipulis. Concilium contra eum.* — (35) *Accidit* autem mihi ut ad ipsum fidei nostræ fundamentum humanæ rationis similitudini-

B bilis tres deos confiteri, imo et prædicare Successionensi concilio a Patribus convicta est, atque insuper exilio punita, multas in me contumelias et minas evomuerit, viso Opusculo quodam nostro de fide sanctæ Trinitatis, maxime adversus hæresim præfatam, qua ipse infamis est, conscripto. » Et lib. ii ipsius Opusculi, art. 7: « Alter quoque, » inquit, « totidem erroribus involutus, tres in Deo proprietates, secundum quas tres distinguuntur personæ, tres essentias diversas ab ipsis personis et ab ipsa divinitatis natura constituit, ut scilicet paternitas Dei vel filiatio sive processiones quædam sint tam ab ipsis personis quam ab ipso Deo diversæ. » Quis autem fuerit hæreticus iste non diu quærendum, si quod Anselmus Cantuariensis archiepiscopus ad Fulconem Belvacensem episcopum de Roscelino Abælardi nostri primo præceptore scripsit attendatur. Sic enim inter cætera de perversis ejus circa Trinitatem erroribus a Rainaldo Remensi archiepiscopo damnandis loquitur: « Audio, quod tamen absque dubietate credere non possum, quia Roscelinus clericus dicit in Deo tres personas esse tres res ab invicem separatas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una sit voluntas et potestas, aut Patrem et Spiritum sanctum esse incarnatum, et tres deos vere posse dici si usus admitteret; in qua sententia asserit venerabilis memoriæ archiepiscopum Lanfrancum fuisse, et me esse. Quapropter dictum est, concilium a venerabili Remensi archiepiscopo Rainaldo colligendum esse in proximo. Quoniam ergo puto reverentiam vestram ibi præsentem futuram, volo ut instructa sit quid pro me responderi debeat, si ratio exegerit. » Et paulo post: « Quicumque blasphemiam quam supra posui me audisse a Roscelino dici pro veritate asseruerit, sive homo, sive angelus, anathema est, et confirmando dicam, quandiu in hac persistierit perjuracia, anathema sit, omnino enim Christianus non est. » Quid Abælardi dictis convenientius, aut affinius dici potest? Attamen quod Anselmus addit hunc Roscelinum asseruisse Lanfrancum, et se, in eadem cum eo fuisse sententia, manifestius adhuc convincit illum ipsum esse contra quem Petrus noster scripsit. Ait enim idem in præfata epistola ad Gaufridum: « Hic contra egrègium illum præconem Christi Robertum Arbrosello contumacem ausus est epistolam contingere, et contra illum magnificentem doctorem Anselmum Cantuariensem archiepiscopum adeo per contumelias exarsit, ut ad regis Angliæ imperium ab Anglia turpiter impudens ejus contumacia sit ejecta, et vix tum cum vita evaserit. Vult eum infamiæ habere participem, ut per infamiam honorum suam consoletur infamiam, nec nisi bonum odit, qui bonus esse non sustinet. Qui ob intemperantiam arrogantiam suæ ab utroque regno in quo conversatus est, tam Anglorum scilicet quam Francorum, cum summo dedecore expulcus est, et in ipsa, cujus pudore canonicus dicitur, beati Martini ecclesia, nunquam [leg. nunquam], ut aiunt, a canonicis verbe-

.bus disserendum primo me applicarem, et quemdam theologię tractatum De unitate et Trinitate divina scholaribus nostris componerem, qui humanas et philosophicas rationes requirebant, et plus quę intelligi quam quę dici possent efflagitabant, dicentes quidem verborum superfluum esse prolationem,

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

ratus, morem solitum servaverit. » Quę verba faciunt et ad interpretationem alterius ejusdem Anselmi loci, qui scribens ad Urbanum II papam, refert cum Becense monasterium regebat præsumptam fuisse a quodam clerico in Francia talem assertionem : « Si in Deo tres sunt personę, una tantum res, et non sunt tres res; ergo Pater cum Filio et Spiritu sancto est incarnatus. » Et postea subjungit illum in concilio a venerabili Remensi archiepiscopo Rainaldo errorem suum abjurare coactum. Audisse tamen postea præfate novitatis auctorem in sua perseverantem sententia dicere, « se non ob aliud abjurasse quod dicebat, nisi quia a populo verebatur interfici. » Præterea quę Petrus Abælardus de concilio celebrato Suesionis, et Anselmus de defensione sententię post abjuratorem factam dixerunt, eadem quoque omnia Ivo Carnotensis episcopus Roscelino tribuit his epistolę 7 verbis : « Ivo Dei gratia Carnotensium humiliss episcopus, Roscelino. Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem. Si esses ovis centesima in deserto perdita, sed gregi jam reddita, sicut exarserat in te zelus meus, quandiu intellexi te aversum et adversum, sic requiesceret in te spiritus meus, si te cognoscerem ad doctrinam sanam conversum et reversum. Sed quia scio te post concilium Suesionense in auribus quorundam quos mecum bene nosti, pristinam sententiam tuam clandestinis disputationibus studiosissime defendisse, et eandem quam abjuraveras, et alias non minus insanas persuadere voluisse, non potest intrare in cor meum, quod adhuc fidem tuam correxeris, quod mores in melius commutaveris. » Denique quod Aventinus de Roscelino, sive Roscelino scribit, eum auctorem fuisse Nominatum, « qui avari rerum, prodigi nominum atque notionum, verborum videbantur esse assertores, » ab hac etiam altera, quam Abælardus adversario suo obtrudit, objectione non omnino disconvient : « Hic, » inquit, « sicut pseudodialecticus ita et pseudochristianus, cum in dialectica sua nullam rem partes habere æstimat, ita divinam paginam impudenter pervertit, ut eo loco quo dicitur Dominus partem piscis assi comedisse, partem hujus vocis, quę est piscis assi, non partem rei intelligere cogatur. » Quare non mirum, si præfatus Abælardus nomine designare quis iste esset superfluum duxerit, quem tot singulares notę singulariter notabilem faciebant. Et hæc quantum ad occasionem componendi tractatus De Trinitate sufficiant.

(36) *Quem quidem tractatum, etc.* Cujus autem vel qualis æstimationis fuerit iste liber, unicum etiam sancti Bernardi testimonium demonstrare potens est. Scribens enim ad episcopos et cardinales curię Romanę [epist. 88, *Patr. t. clxxxii*], « Legite, » inquit, « si placet, librum Petri Abælardi, quem dicit Theologię. Ad manum est enim, cum, sicut gloriatur, a pluribus lectetur in curia. » Et epistola 191 [ubi *supra*] : « Surrexit a mortuis liber ille, jamjam extendit palmites suos usque ad mare, et usque ad Romam propagines ejus. Hęc gloriatio hominis illius, quod liber suus in curia romana habet ubi caput suum reclinet. » Sed quia libri Sententiarum Petri Lombardi episcopi Parisiensis id obtinuerunt, ut soli tandem in publicis theologię scholis legi, vel ab antiquis retro tenu-

A quam intelligentia non sequeretur, nec credi posse aliquid nisi primitus intellectum, et ridiculosum esse aliquem aliis prædicare quod nec ipse nec illi quos doceret intellectu capere possent. Domino ipso arguente quod « cæci essent duces cæcorum (*Matth. xv, 14*). » (36) Quem quidem tractatum cum vilis-

poribus, meruerint, plurimum adhuc ipsam Abælardi Theologiã commendasse mihi videbor, si dictum Lombardum ea potissimum in componendis illis libris usum fuisse palam fecero. Quod præstare nec difficile, nec aliquibus fortassis ingratum fuerit. Id enim ex Eulogio Joannis Cornubiensis, ipsius Lombardi discipuli dicitur, ubi postquam dixit : « Magister Petrus Abailardus in Theologia sua sic disserit : « Quid est dicere Deum fieri hominem, nisi divinam substantiam, quę spiritalis est, humanam, quę corporea est, sibi unire in personam unam? » Aliquot interpositis lineis adjungit : « Quod vero a magistro Petro Abælardo hanc opinionem suam magister Petrus Lombardus acceperit, eo magis suspicatus sum, quia librum illum frequenter præ manibus habebat; et forte minus diligenter singula perscrutans, ut qui ex usu magis, quam ex arte disputandi peritiam haberet, falli poterat. » Unde et sanctus Bernardus ignoranter Abælardo ipsi librum Sententiarum attribuit in epistola 189. Nam ut idem Abælardus in Confessione suę fidei declarat, « nunquam liber aliquis qui Sententiarum dicatur, a se scriptus reperietur. » Verum antequam ad alia transeamus, operę pretium fuerit hic diffusionem operum ac scriptorum omnium hujus Abælardi disquisitionem instituire; præsertim cum Trithemius et alii qui de eo locuti sunt, pauca tantum illa recenseant quę sanctus Bernardus attingit.

C *Elenchus operum Petri Abælardi.*

Composuit igitur Abælardus primo dialecticam, cujus meminit initio hujus epistolę, et libro in Theologiã suã. Nam ibi male grammaticam habet manuscriptus codex pro dialectica, his verbis : « Quod autem nec loco moveri possit qui spiritus est, tam philosophorum quam sæctorum assertionem docemur, sicut de quantitate tractantes ostendimus cum grammaticam scriberemus. » Et hæc dialectica, sive logica, propellens in philosophiã candidatorum gratiam favente Deo seorsim excudetur. Præterea scripsit glossas in Ezechielem prophetam, et amatoria carmina, quorum etiam pleraque, sicut ipse ait in eadem hac epistola, suo tempore frequentabantur ac decantabantur in multis regionibus, præsertim ab eis quos similis vita delectabat.

D Scripsit quoque tractatum sive librum Theologiã, de quo jam superius. Item Commentarium in Epistolam ad Romanos, cujus meminit sanctus Bernardus in litteris suis ad Innocentium papam. Nec non et alium librum, quem, ut loquitur idem Bernardus, inscripsit : *Scito te ipsum*. Videturque esse ethica illa ad quam Abælardus ipse quasdam questiones remittit in Commentario supradicto. Quod et confirmat Guillelmus abbas Sancti Theodorici [*Patrologiã t. CLXXX.*] sub finem libri in Disputationis quam Hugoni Rothomagensi archiepiscopo nuncupavit, his verbis : « Scripsit autem idem Petrus aliud opusculum, quod *Scito te ipsum* intitulavit, et suam, in fallor, ethicam appellavit, » quia scilicet in eo plurima de moribus, sive ut sancti Bernardi verbis utar, de virtutibus et vitiis moraliter disputavit. Nec dubito quin liberum istum legisset etiam anonymus ille poeta qui scripsit anno 1376. Nam cum Abælardus in Commentario suo præfato super Epistolam ad Romanos promississet

sent et legissent plurimi, cœpit in commune omnibus plurimum placere, quod in eo pariter omnibus satisfieri super hoc quæstionibus videbatur. Et quoniam quæstiones istæ præ omnibus difficiles videbantur, quanto earum major exstiterat gravitas,

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

se a libero arbitrio tractaturum in ethica, sic dictus poeta definitionem ejusdem liberi arbitrii protulit ex Abælardo :

*Pierre Abalard en un chapitre
Où il parle de franc arbitre,
Nous dit ainsi en vérité
Que c'est une habilité
D'une volonté raisonnable,
Soit de bien ou de mal prenable
Par grâce est à bien faire incline,
Et à mal quand elle descline.*

Verum hæc ethica, quamvis diligentissime perquisita, nec inventa adhuc nec reperta est.

Denique composuit Abælardus Historiam calamitatum suarum, de qua mentionem facit Petrarca; plures epistolas ad Heloissam et alios, quarum aliquæ memorantur a Joanne Clopinello Magdunensi; Regulam et institutionem sanctimonialium; Expositiones in orationem Dominicam, in Symbolum apostolorum, in Symbolum Athanasii; Solutiones problematum Heloissæ; Sermones per anni circum, ad virgines paraclitenses, et alia quædam opuscula quæ nunc primum edidimus: Hymnos etiam ecclesiasticos, qui reperiuntur in Breviario Paraclitensi; nec non Apologeticum pro innocentia suæ excusatione, quem ut alium ab Apologia sive Confessione fidei ab eodem universis Ecclesiæ filiis directa credam, hæc Othonis verba, lib. 1. *De rebus gestis Frederici I.*, cap. 49 me movent: Post damnationem, inquit, « sui dogmatis, » de qua nos postea, « ad Cluniacense cenobium se contulit, Apologeticum scribens, prædictorum capitulorum partim verba, ex toto autem sensum negans, qui sic incipit: « Ne juxta Boetianum illud, proœmiis nihil afferentibus tempus teratur, ad rem ipsam veniendum est, ut innocentiam meam ipsa rerum potius quam verborum excuset prolixitas. » Hæc, inquam, verba me movent, quia non leguntur in præfata fidei Confessione quam inseruimus pag. 350 hujus operis; [vid. edit. Amb.] nec inconueniens est cum quoque prolixiorum adhuc alteram pro defensione suæ Theologiæ apologiam texuisse. Quod et confirmare videtur Guillelmus abbas sancti Theodorici libro 1. suæ Disputationis, cum ait: « Per Apologiam suam Theologiam impejorat, novos veteribus errores adjungit, et eos pertinaciter et contentiose defendere contendit. » Et paulo ante: « Ac primo requiro cur sanctæ religionis et magni nominis abbatem insimulet falso finxisse, quia in Theologia sua scripserit Filium esse quamdam potentiam, Spiritum sanctum nullam. Id enim in Apologia sua, quam contra abbatem Petrus ipse dirigit, se dixisse denegat; sed quod divina sapientia quædam sit potentia Patris, non Filii, et quod amor Patris et Filii sit nonnulla potentia, non Spiritus sanctus, se dixisse profitetur, et verum esse pertinaciter contendit. » At nec Apologiam istam hæcenus videre contigit. Hæcque sunt omnia, ni fallor, quæ Petrus Abælardus scripsit.

(37) *Duo illi antiqui insidiatores.* — Utrique Anselmi Laudunensis auditores, ac in scholis ejus præeminentes cæteris, de quibus et Heloissa, epist. 2, et Otho Frisingensis episcopus, lib. 1. *De Gestis Frederici I.*, cap. 47, ubi « egregios viros et nominatos magistros » vocat. Jam enim et ipsi tunc Remis scholas regebant. Sed quem Abælardus noster Lotulfum Lombardum, ille Leutaldum Novariensem dicit. Albericus vero Remensis cognominatus,

tanto solutionis earum censebatur major subtilitas. Unde æmuli mei vehementer accensi concilium contra me congregaverunt, maxime (37) duo illi antiqui insidiatores, Albericus scilicet et Lotulfus, qui jam (38) defunctis magistris eorum et nostris,

a sancto etiam Bernardo laudatur epist. 43 ad Honorium papam, in qua et episcopus Catalaunensis electus post obitum Guillelmi de Campellis asseritur. Sancti enim Bernardi confirmationem ejus ab Honorio postulantis verba sic habent: « De Ecclesia dico, domine, Catalaunensi, cujus quantum in me est, nec debeo, nec valeo dissimulare periculum. Videmus nimirum, jamjamque imminere sentimus nos, qui vicini sumus, pacem videlicet memoratæ Ecclesiæ graviter mox esse turbendam, si electioni illustris illius viri, id est magistri Alberici, in quam utique totus tam clerus quam populus pari voto et voce venerant, et conveniunt, vestræ pietatis assensum impetrare nequiverint. » Verum etsi supplex oravit, non exoravit tamen, ut palam est tum ex tabulis episcoporum Catalaunensium et Abælardo, tum ex epist. 58 ejusdem sancti Bernardi, qua manifeste docet Ebalum Guillelmo successisse. Magister autem Albericus paulo post Leodiensi canonicus effectus est, ut constat ex calendario Sancti Victoris Parisiensis, ac tandem in magisterio scholarum jam senescens, archiepiscopatum Bituricensem obtinuit. Nam id notat chronologus Sancti Petri Vivi Senonensis ad annum 1139: « Hoc anno, » inquit, « Ulgrinus, Bituricensis archiepiscopus, obiit. Succedit Albericus Remensis. » Et apertius adhuc: « Anno 1141 Petrus de Castro Bituricensis ordinatur archiepiscopus, defuncto Alberico Remensi magistro. »

(38) *Defunctis magistris...* — Decessit Guillelmus Campellensis episcopus anno 1119, ut jam supra notatum est; Anselmus vero Laudunensis anno 1116, ut scribit Joannes Sancti Victoris canonicus regularis in Chronico: « Hoc anno, » inquit, « obiit vir venerabilis Anselmus Laudunensis decanus, magister nominatissimus, litterarum scientia clarus, vir morum honestate et consilii maturitate venerandus, qui inter cætera opera in Psalterio glossas marginales et interlineares ordinavit. » Quibus verbis addit et aliud Chronicon manuscriptum: « Epistolas quoque Pauli, et alias utriusque Testamenti scripturas pari modo delineando exposuit; et in eis exponendis atque glozandis juxta antiquorum Patrum scripta usque ad senilem ætatem desudavit. De quo dixisse fertur Eugenius papa, quia Deus spiritum ejus suscitaverit ne Scriptura periret. Ad pontificales cathedras pluries vocatus nullatenus acquievit. » Defunctus autem Lauduni, in ecclesia Sancti Vincentii sepultus est, ubi et unus ex discipulis tali epitaphio moribus ac meritis congruo tumulum ejus decoravit:

*Dormit in hoc tumulo celeberrimus ille magister
Anselmus, qui per diffusi climata mundi
Undique notitiam contraxit, et undique laudem.
Sana fides, doctrina frequens, reverentia morum.
Splendida vita, manus diffundens, actio cauta,
Sermo placens, censura vicens, correctio dulcis,
Consilium sapiens, mens provida, sobria, clemens.
Sed quas larga Dei concessit gratia dotes
Idibus invisit dissolvit Julius ater.
Qua vivens vixit comitetur gratia functum.*

Hic fratrem habuit Radulfum nomine, qui non mediocri quoque sapientia clarus enituit. « Per hos enim fratres, » ut in præfato adhuc Chronico legitur, « sed maxime per Anselmum, magna ex parte revixit literalis scientiæ decus, et intelligentia Scripturarum. » Quod et confirmat canonicus ille

Guillelmo scilicet atque Anselmo, post eos quasi regnare se solos appetebant, atque etiam ipsis tanquam hæredes succedere. Cum autem utriusque Remis scholas regerent, crebris suggestionibus (39) archiepiscopum suum Rodulphum adversum me commoverunt, ut (40) ascito Conano Prænestino episcopo, qui tunc legatione fungebatur in Gallia, conventiculum quemdam (41) sub nomine concilii

A in Suessionensi civitate celebrarent, meque invitarent quatenus illud opus clarum, quod de Trinitate composueram, mecum afferrem. Et factum est ita. Antequam autem illuc pervenirem, duo illi prædicti æmuli nostri ita me in clero et populo diffamaverunt, ut pene me populus paucosque qui adveniant ex discipulis nostris prima die nostri adventus lapidarent, dicentes me tres Deos prædicare et scri-

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

Laudunensis cœtaneus, qui cathedralis ecclesiæ ruinam ac restorationem descripsit, his verbis : « Quemadmodum autem olim Dominus urbem Hierusalem destruit, et filios Israel captivari permittens, ad consolationem tamen paucorum qui remanserant, Jeremiam prophetam ibidem cum eis reliquit, sic nobis in tanta calamitate positus duos sapientissimos viros, præfatum scilicet magistrum Anselmum, germanumque ejus magistrum Radulphum misericorditer reservavit; qui tam clericos quam laicos dulciter consolantes, et diversis Scripturarum sententiis refoventes, ne in tribulationum adversitatibus deficerent exhortabantur. » [Vide *Patrologiæ* t. CLXII.]

(39) *Archiepiscopum suum Radulphum.* — Ivo Carnotensis epist. 190, Robertus abbas ad annum 1114, Petrus Mauricius abbas Cluniacensis, lib. II *Mirac.*, cap. 5, et alii plerique Radulphum hunc archiepiscopum Remensem appellant, quem tamen Sagerius in Vita Ludovici Grossi, nec non Aimoini continuator, lib. v, cap. 50, Rodulphum cum Abælardo nostro dicunt; Lisiardus in Vita sancti Arnulphi Suessionensis episcopi, cap. 56, et Nicolaus monachus in Vita sancti Godefridi episcopi Ambianensis, lib. III, cap. 24, Rudolphum. Erat autem antea thesaurarius Ecclesiæ Remensis, et Viridis cognominabatur, ut vel ex hoc uno Petri Cluniacensis abbatis loco disci potest (*Patrologiæ* t. CLXXXIX): « Inter quos, » inquit lib. II *Mirac.*, cap. v, « Mathæus quemdam probatoris vitæ clericum, Remensis Ecclesiæ tunc thesaurarium eligens, qui Radulfus nomine, Viridis cognomine dicebatur, ei se specialius religiosa familiaritate devovit. Dehinc raptò eodem Radulpho, et in Remensem archiepiscopum assumpto, non deseruit quem elegerat. » Assumptus vero est ad archiepiscopatum post Manassem matris Bartholomæi Laudunensis episcopi avunculum. Sic enim in Historia Laudunensis Ecclesiæ legitur, his verbis : « Electus itaque (nempe Bartholomæus) unanimi totius cleri ac populi assensu ad pontificatum urbis Laudunensis, domino Radulpho Remorum archiepiscopo, qui præfatus Manassæ matris ejus avunculo successerat, præsentatur, et ab eo multisque aliis episcopis tempore Paschalis papæ et Ludovici regis Francorum celeberrime consecratus, ovibus desolatis novus pastor transmittitur. » Et apud Robertum de Monte breviter : « Anno 1114, in Remensi metropoli post Manassem illustrem virum, exturbato Gervasio, Radulphus successit, qui Viridis cognomen habuit. »

(40) *Ascito Conano Prænestino episcopo.* — Conani hujus, sive Cononis, Paschalis II papæ legati, meminere Nicolaus monachus in Vita sancti Godefridi episcopi Ambianensis, lib. IV, cap. 9, Sagerius in Vita Ludovici Grossi (*Patrologiæ* t. CLXXXVI), Robertus Autasiensis abbas ad annum 1115, Guillelmus Malmesburiensis, lib. I *De gestis pontif. Angl.* (*Patr.* t. CLXXXIX), et alii. Exstantque etiam aliquot Goffridi Vindocinensis abbatis, et Ivonis episcopi Carnotensis epistolæ ad eum scriptæ. Chronicon Urspergensis abbatis Cunonem, et aliquis alius Cunum nuncupat. Nec fortasse nomen id aliud est a Conradi nomine. Nam in Chronico Vezeliacensi reperitur ad annum 1021 : « Cono, qui et Conradus,

imperator Romæ... » Cono autem hic episcopus Prænestinus bis in Gallia sedis apostolicæ legatione functus est : semel sub Paschali, anno 1115, quo tria concilia celebravit Belvaci, Remis et Catalauni. Sic enim docet nos vetus Chronicon Sancti Petri Vivi Senonensis : « Anno 1115, » inquit, « factum est concilium Remis, VI Kal. April. Item aliud fuerat celebratum apud Belvacum a Conone Prænestino episcopo, romanæ Ecclesiæ legato. Rursus in eodem anno aliud apud Catalaunum, v Id. April. » Secundo, sub annum 1120, Calixto II pontifici, sicut ex præcepto Ludovici Senioris regis de Ecclesia Cergiaci et rebus pertinentibus ad eam patet, his verbis : « Communicato cum palatinis nostris consilio, ad ipsam sanctissimorum martyrum (scilicet Dionysii et sociorum) basilicam cum conjugis nostræ acceleravimus, et præsentem venerabili episcopo domino Conone sanctæ sedis apostolicæ legato, quoniam jure et consuetudine regum francorum demigrantium insignia regui ipsi sancto martyri tanquam duci et protectori suo referuntur, coronam patris nostri ei reddidimus, pro dilatione redditionis satisfecimus, et tam pro salute animæ nostræ quam pro regni administratione, conjugis et prolis conservatione ecclesiam de Cergiaco sicut libere possidebamus, cum decimis et omnibus ad ecclesiam pertinentibus ecclesiæ restituendo, ipsis sanctis martyribus contulimus. » Et infra : « Actum publice anno incarnati Verbi 1120, regni XII, Adelaudis autem reginæ v, concedente Philippo filio nostro. » Quod confirmat et præfatus Sancti Petri Vivi chronographus, qui refert et alterum ab eo tunc Belvaci celebratum fuisse concilium. « Anno millesimo centesimo vigesimo, » inquit, « celebratum est concilium decimo quinto Kalendas Novembris a domino Conone Prænestino, legato trium provinciarum, Rothomagensis, Senonensis et Remensis. Ad quod concilium Daimbertus archiepiscopus cum suffraganeis et abbatibus Belvacò invitatus est. » Quare non dubium quin error sit in tabulis Arroasianis, ubi Cono hic obiisse dicitur anno 1117, v Id. Augusti. Nec minus perspectum est, id quod scribit Abælardus non ad primam, sed secundam ejus legationem debere referri. Nam et antea præmisit obitum Guillelmi Campellensis, qui defunctus est anno 1119, et paulo post meminit Gaufridi Carnotensis episcopi, quem constat anno tantum 1116 Ivoni successisse.

(41) *Sub nomine concilii in Suessionensi civitate.* — Duplex eodem fere tempore concilium Suessionis convocatum est, primum a Rainaldo archiepiscopo Remensi contra Roscelinum anno 1095, de quo mentio fit ab Ivone epist. 7, ab Anselmo Becensi abbate, epist. ad Fulconem Belvacensem episcopum, et ab Abælardo nostro, epistola ad Gaufridum episcopum Parisiensem, ut jam antea docuimus. Alterum hoc, anno 1120, presidente Conone sedis apostolicæ legato, contra præfati Abælardi librum De Trinitate, qui et in eo, nulla sibi respondendi facultate concessa, combustus est. Id enim cum Abælardus ipse postea, tum Otho Frisingensis episcopus asserit lib. I *De reb. gestis Frederici I*, cap. XLVII, his verbis : « Suessionis provinciali contra eum synodo sub præsentia Romanæ

psisse, sicut ipsis persuasum fuerat. Accessi autem, mox ut ad civitatem veni, ad legatum; eique libellum nostrum inspiciendum et dijudicandum tradidi; et me, si aliquid scripsissem quod a catholica fide dissentiret, paratum esse ad correctionem [al. correptionem] vel satisfactionem, obtuli. Ille autem statim mihi præcepit libellum ipsum archiepiscopo, illisque æmulis meis deferre, quatenus ipsi me iudicarent, qui me super hoc accusabant, ut illud in me etiam compleretur: « Et inimici nostri sunt iudices (Deut. xxxii, 31). » Sæpius autem illi inspicientes atque revolventes libellum, nec quid in audientia proferre adversum me auderent inveniētes, distulerunt usque in finem concilii libri, ad quam anhelabant, damnationem. Ego autem singulis diebus antequam sederet [al. cederet] concilium, in publico omnibus secundum quam scripseram fidem catholicam disse- rebam, et cum magna admiratione omnes qui audiebant tam verborum apertionem quam sensum nostrum commendabant. Quod cum populus et clericus inspiceret, cœperunt adinvicem dicere: « Ecce nunc palam loquitur, et nemo in eum aliquid dicit. » Et concilium ad finem festinat, maxime in eum ut audivimus, congregatum. Nunquid iudices cognoverunt, quia ipsi potius, quam ille, errant? Ex quo æmuli nostri quotidie magis ac magis inflammabantur. Quadam autem die Albericus ad me animo intentatis [al. intentandum] cum quibusdam discipulis suis accedens, post quædam blanda colloquia dixit se mirari quoddam, quod in libro illo notaverat: quod scilicet cum Deus Deum genuerit, nec nisi unus Deus sit, negarem tamen Deum se ipsum genuisse. Cui statim respondi: « Super hoc, si vultis, rationem proferam. » — « Non curamus, inquit ille, rationem humanam, aut sensum nostrum in talibus, sed auctoritatis verba solummodo. » Cui ego: « Vertite, inquam, folium libri, et invenietis auctoritatem. » Et erat præsto liber quem secum ipse detulerat. Revolvere ad locum, quem noveram, quem ipse minime compererat, sed qui non nisi mihi nocitura quærebat. Et voluntas Dei fuit, ut cito occurreret mihi quod volebam. Erat autem sententia intitulata: Augustinus De Trinitate lib. 1 (cap. 1): « Qui putat ejus potentiam Deum, ut se ipsum ipse genuerit, eo plus errat quod non solum Deus ita non est; sed nec spiritalis creatura, nec corporalis. Nulla enim omnino res est, quæ seipsam gignat. » Quod cum discipuli ejus, qui aderant, audissent, obstupefacti erubescabant. Ipse autem, ut

se quoquomodo protegeret: « Bene, inquit, est intelligendum. » Ego autem subjeci [al. subjunxi], « hoc non esse novellum, sed ad præsens nihil atinere, cum ipse verba tantum, non sensum requisisset. Si autem sensum et rationem attendere vellet, paratum me dixi ei ostendere secundum ejus sententiam, quod in eam lapsus esset hæresin, secundum quam is qui pater est sui ipsius filius sit. » Quo ille audito, statim quasi furibundus effectus, ad mīnas conversus est, asserens nec rationes meas, nec auctoritates mihi in hac causa suffragaturas esse. Atque ita recessit. Extrema vero die concilii, priusquam residerent, diu legatus ille atque archiepiscopus cum æmulis meis et quibusdam personis deliberare cœperunt, quid de meipso et libro meo statueretur, pro quo maxime vocati fuerant. Et quoniam ex verbis meis, aut scripto quod erat in præsentī, non habebant quod in me prætenderent, omnibus aliquantulum conticentibus, aut jam mihi minus aperte detraherentibus, (42) Gaufridus Carnotensis episcopus, qui cæteris episcopis et religionis nomine et sedis dignitate præcellerat, ita exorsus est: « Nostis, domini omnes qui adestis, hominis hujus doctrinam, qualiscunque sit, ejusque ingenium, in quibuscunque studuerit multos assectatores [al. assentatores] et sequaces habuisse, et magistrorum tam suorum quam nostrorum famam maxime compressisse, et quasi ejus vineam a mari usque ad mare palmites suos extendisse. Si hunc præjudicio, quod non arbitror, gravaveritis, etiamsi recte multos vos offensuros sciatis, et non deesse plurimos qui eum defendere velint; præsertim cum in præsentī scripto nulla videamus, quæ aliquid obtineant apertæ calumniæ, et quia juxta illud Hieronymi: « Semper in propatulo fortitudo amulos habet (43), feriuntque summos fulgura montes (44): » Videte ne plus ei nominis conferatis violenter agendo, et plus nobis criminis ex invidia, quam ei ex justitia conquiramus. » Falsus enim rumor, ut prædictus doctor meminit (ep. 10), cito opprimitur, et vita posterior judicat de priore. Si autem canonicè agere in eum disponitis, dogma ejus vel scriptum in medium proferatur, et interrogato libere respondere liceat, ut convictus vel confessus [al. confusus] penitus obmutescat. Juxta illam saltem beati Nicodemi sententiam, qua Dominum ipsum liberare cupiens, aiebat: « Nunquid lex nostra judicat hominem, nisi audierit ab ipso prius, et cognoverit quid faciat? » (Joan. vii, 51.) Quo audito statim æmuli mei obstrepentes exclamaverunt:

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

sedis legati congregato, ab egregiis viris et nominatis magistris Alberico Remense, et Leotaldo Novariensi, Sabellianus hæreticus iudicatus, libros quos ediderat propria manu ab episcopis igni dare coactus est, nulla sibi respondendi facultate, eo quod disceptandi in eo perita ab omnibus suspecta haberetur, concessa. » Unde et succincte Bernardus epistola ad Ivonem cardinalem, de eodem Abælardo: « Damnatus est, » inquit, « Suesione

cum opere suo, coram legato Romanæ Ecclesiæ. » (42) Gaufridus Carnotensis episcopus. — Nominem II, Ivonis successor, apostolicæque postmodum sedis legatus, de quo plura sanctus Bernardus, et qui vitam ejus conscripsit Bernardus alter, Bonæ Vallis abbas. Exstant etiam aliquot Gaufridi Vinocinensis abbatis ad eum epistolæ.

(43) Hieron., Proem. in Quæst. Hebr. in Gen

(44) Horat. lib. II Carm., ad 10.

O sapiens [af. sapientis] consilium, ut contra ejus A
 verbositatem contendamus, cujus argumentis vel
 sophismatibus universus obsistere mundus non pos-
 set! Sed certe multo difficilius erat cum ipso con-
 tendere Christo, ad quem tamen audiendum Nico-
 demus juxta legis sanctionem invitabat. Cum au-
 tem episcopus ad id quod proposuerat eorum animos
 inducere non posset, alia via eorum invidiam
 refrenare attentat, dicens ad discussionem tantæ
 rei, paucos qui aderant non posse sufficere, ma-
 jorisque examinis causam hanc indigere. In hocque
 alterius tantum suum esse consilium, ut ad abba-
 tiam meam, hoc est monasterium Sancti Dionysii,
 abbas meus, qui aderat, me reduceret; ibique plu-
 ribus ac doctioribus personis convocatis diligen-
 tiori examine quid super hoc faciendum esset statu-
 eretur. Assensit legatus huic novissimo consilio,
 et cæteri omnes. Inde mox legatus assurrexit, ut
 missam celebraret, antequam concilium intraret, et
 mihi per episcopum illum licentiam constitutam
 mandavit, revertendi scilicet ad monasterium no-
 strum, ibi exspectaturo quod conductum fuerat.
 Tunc æmuli mei nihil se egisse cogitantes, si extra
 diocesim suam hoc negotium ageretur, ubi videli-
 cet judicium minime exercere valerent, qui scilicet
 de justitia minus confidebant, archiepiscopo per-
 suaserunt hoc sibi valde ignominiosum esse, si ad
 aliam audientiam causa hæc transferretur, et peri-
 culosum fieri si sic evaderem. Et statim ad legatum
 concurrentes, ejus immutaverunt sententiam, et ad
 hoc invitum pertraxerunt, ut librum sine ulla in-
 quisitione damnaret, atque in conspectu omnium
 statim combureret, et me in alieno monasterio pe-
 renni clausura cohiberet. Dicebant enim ad damna-
 tionem libelli satis hoc esse debere, quod nec Ro-
 mani pontificis, nec Ecclesiæ auctoritate commen-
 datum legere publice præsumpseram, atque ad
 transcribendum jam pluribus eum ipse præstitis-
 sem. Et hoc perutile futurum fidei Christianæ, si
 exemplo mei multorum similis præsumptio præve-
 niretur. Quia autem legatus ille minus quam necesse
 esset litteratus fuerat, plurimum archiepiscopi con-
 silio nitetur [af. utebatur], sicut et archiepiscopus
 illorum. Quod cum Carnotensis præsensisset
 episcopus, statim machinamenta hæc ad me retulit,
 et me vehementer hortatus est, ut hoc tanto lenius
 tolerarem, quanto violentius agere eos omnibus
 patebat. Atque hanc tam manifestæ invidiæ vio-
 lentiam eis plurimum obfuturam, et mihi profu-
 turam non dubitarem. [Nec de clausura mona-
 sterii ullatenus perturbarer, sciens profecto le-

gatum ipsum, qui coactus hoc faciebat, post pau-
 cos dies, cum hinc recesserit, me penitus liberatu-
 rum. Et sic me, ut potuit, fientem flens et ipse con-
 solatus est.

CAP. X. De combustione ipsius libri. De persecu-
 tione abbatis sui et fratrum in eum. — Vocatus ita-
 que statim ad concilium adfui, et sine ullo discus-
 sionis examine meipsum compulerunt propria manu
 librum memoratum meum in ignem projicere. Et
 sic combustus est, ut tamen cum nihil dicere vi-
 derentur, quidam de adversariis meis id submur-
 muravit, quod in libro scriptum deprehenderat, so-
 lum Deum Patrem omnipotentem esse. Quod cum
 legatus subintellexisset, valde admirans ei respon-
 dit, hoc nec de puerulo [af. parvulo] aliquo credi
 debere, quod adeo erraret: « Cum communis, in-
 quit, fides et tenent et profiteatur tres omnipoten-
 tes esse. » Quo audito Terricus quidam scholarum
 magister irridendo subintulit illud Athanasii (in
 Symbolo), « et tamen non tres omnipotentes, sed
 unus omnipotens. » Quem cum episcopus suus in-
 crepare cœpisset, et reprimere quasi reum, qui in
 majestatem loqueretur, audacter ille restitit, et
 quasi Danielis verba commemorans, ait (*Dei. viii.*
48): « Sic fatui filii Israel, non judicantes, sed
 quod verum est cognoscentes, condemnastis filiam
 Israel. Revertimini ad judicium, et de ipso judice
 judicate, » qui talem judicem quasi ad instructio-
 nem fidei et correctionem erroris [af. errorum] in-
 stituistis: qui cum judicare deberet, ore se proprio
 condemnavit. Divina hodie misericordia innocen-
 tem patenter, sicut olim Susannam a falsis accu-
 satoribus, liberate. Tunc archiepiscopus assurgens
 verbis, prout oportebat, commutatis sententiam le-
 gati confirmavit, dicens: « Revera Domine, inquit,
 omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens
 Spiritus sanctus. Et qui ab hoc dissentit, aperte
 devius est, nec est audiendus. Et modo si placet,
 bonum est ut frater ille fidem suam coram omnibus
 exponat, ut ipsa prout oportet vel approbetur, vel
 improbetur atque corrigatur. » Cum autem ego
 ad profitendam et exponendam fidem meam as-
 surgerem, ut quod sentiebam verbis propriis ex-
 primerem; adversarii dixerunt non aliud mihi neces-
 sarium [af. necessum] esse, nisi ut Symbolum Atha-
 nasii recitarem, quod quisvis puer æque facere pos-
 set. Ac ne ex ignorantia prætenderem excusationem,
 quasi qui verba illa in usu non haberem, scriptu-
 ram ad legendum afferri fecerunt, Legi inter suspi-
 ria, singultus et lacrymas prout potui (45). Inde
 quasi reus et convictus abbati Sancti Medardi, qui

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(45) *Inde quasi reus et convictus.* — Abbas is
 forsitan Anselmus ille qui sub annum Christi 1128,
 abbas Sancti Vincentii Laudunensis, ac tandem
 anno 1145, episcopus Tornacensis effectus est; de
 quo jam nos superius ex Historia Laudunensis Eccle-
 siæ. Monasterium autem sancti Medardi cœptum
 est a Clothario I, rege Francorum apud Suessionem,
 et a Sigiberto filio ejus expletum atque com-

positum, uti docet Gregorius Turonensis archiepi-
 scopus, lib. iv *Historiæ Francorum*, cap. 22, his
 verbis: « Tempore quoque Clotharii regis, sanctus
 Dei Medardus episcopus, consummato boni operis
 cursu, et plenus dierum, sanctitate præcipuus,
 diem obiit. Quem Clotharius rex cum summo ho-
 nore apud Suessiones civitatem sepelivit, et basi-
 licam super eum fabricare cœpit, quam postea Si-

aderat, traditus, ad claustrum ejus tanquam ad carcerem trahor. Statimque concilium solvitur. Abbas autem et monachi illius monasterii me sibi remansurum ulterius arbitrantur, summa exultatione susceperunt, et cum omni diligentia tractantes consolari frustra nitebantur. Deus qui iudicas æquitate, quanto tunc animi felle, quanta mentis amaritudine te ipsum infamis arguebam, te furibundus accusabam, sæpius repetens illam beati Antonii

A conquestionem : « Jesu bone, ubi eras (46)? » Quanto autem dolore æstuares, quanta erubescencia confunderer, quanta desperatione perturbaber, sentis tunc potui, proferre non possum. Conferebam tunc his quæ in corpore passus olim fueram, quantum nunc sustinerem; et omnium hominum me æstimabam miserrimum. Parvum illam ducebam conditionem in comparatione hujus injuriæ, et longe amplius famæ quam corporis detrimentum plau-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

gibertus filius ejus explevit atque composuit. Refertque sanctus Gregorius pontifex maximus, hoc monasterium a Joanne III, prædecessore suo, caput omnium monasteriorum et abbatiarum Franciæ constitutum fuisse. Sed quia litteræ quibus id asseritur, valde suspectæ sunt, et a multis etiam falsitatis arguuntur, libet hic integram Joannis III constitutionem subjicere; quanquam et ipsa suppositionis, aut saltem adulterationis vitio non caret. Meminit enim inter cætera nominis archiepiscoporum, quod ante Pippini et Caroli Magni sæculum in usu non fuit. Nec stylus quoque conformis esse videtur litteris apostolicis illius sæculi. Quinimo neque monasticarum fundationum confirmationes a sede Romana requiri, neque anni Dominicæ Incarnationis publicis instrumentis apponi, nisi longo post tempore cœperunt, uti docet alicubi doctissimus et illustrissimus cardinalis Baronius. Est autem constitutio illa sive privilegium Joannis III ejusmodi :

Privilegium Joannis III papæ, datum monasterio Sancti Medardi Suessionensis.

« Totius orbis principibus machinam mundi sub Christo principe regentibus, præsentibus scilicet et futuris, Joannes, meritorum qualitate infimus, sed Christi gratia sanctæ Romanæ sedis prælatus. Suum esse, quos divinæ fidei et apostolicæ majestatis nobilitat religio, constat, ut fructu operum et affectu rerum certa demonstrent obsequia. Ob hoc, divina inspirante gratia, et præcellentissimi regis Clotharii suadente clementia, monasterio Sanctæ Mariæ et Beati Petri, quod est extra Suessorum civitatem situm, ubi dominus Medardus requiescere, et Daniel abbas præesse videtur, hoc privilegium omnimodis indulgemus, ut terras quas filius noster Clotharius ob salutem animæ suæ dedit, Cromacum scilicet, Attipiacum, et Aluvit possessionem suam in pago Melensi, cum silva quæ vulgo dicitur Patella Salis, cum omni integritate teneant atque possideant, cum terris, domibus, et ædificiis, et altaribus habeant, teneant atque possideant. Hoc quoque auctoritate sanctæ Trinitatis et inseparabilis unitatis vice beati Petri apostoli coram rege Clothario et omnibus plebeis Francorum, scilicet archiepiscoporum, episcoporum, judicum, et omni populo Christianorum Romanorum principum decernimus; ut nullus regum, antistitum, judicum, terras Sanctæ Mariæ et domini Medardi sive ecclesias vel altaria, telonea, decimas, novas, banna et freda exigat. Nec hoc injusto præjudicio agitur contra auctorem legum vel canonum, quia nihil de canonica auctoritate minuitur, quidquid pro quietis tranquillitate et servitute Dei ad loca venerabilium sanctorum conceditur. Statuimus etiam, ut velut hæc sedes beati Petri libera constat ab omni servitio regum, et omnium potentium personarum, ita remota omni consuetudine pessima omnium regum, archiepiscoporum, episcoporum, archidiaconorum, sive judicum, præfate basilicæ monachi, Deo vacent, liberi, et per omnia Regulæ Sancti Benedicti actibus obediant sine ulla inquietudine. Præsentibus quoque privilegio hanc illis concedimus licentiam, ut defuncto abbate, quemcumque voluerint archiepiscopum,

vel episcopum, causa ordinandi abbatem vocent. Similiter faciant de ordinationibus sacerdotum vel levitarum, et cæterorum graduum, quas in suo monasterio celebrent, si volunt, absque ulla contradictione archiepiscopi Remorum, et episcopi Suessorum. Præsentibus quoque abbati, et omnibus successoribus suis inter missarum solemnia benedictiones concedimus agere, et prædicationem ad populum facere, et reveren [dæ] sanctæ Mariæ Dei genitricis, et beati Petri apostolorum principis, et protomartyris Christi Stephani et domni Medardi, quorum honore et meritis ipse locus sacratus refulget. Ad quorum altare venerandum et præcipuum, omnes ecclesias et altaria, de omnibus terris quæ collatæ sunt vel conferuntur, facta præceptione regali, et apostolica auctoritate causa honoris concedimus. Consecrationes quoque fontium, et scrutiniis mysteria semper in ipso celebrentur monasterio. Chrismatis quoque ac olei ubicunque libuerit expectant benedictionem, nec ullius occasionis causa vel necessitatis a quoquam rectore tantus honor intermittatur, ne tantæ sublimitatis locus vilescat, quem caput constituimus monasteriorum totius Galliæ, nulliusque ditioni patitur esse subjectum: sed semper sub regali custodia positus, hujus sanctæ Romanæ sedis antistitum auctoritate advocacionem beati Petri habeat. Caveant autem omnes sanctæ Dei Ecclesiæ successores et regni gubernatores, ne hoc privilegium irritum faciant, quod apostolica auctoritate sancitum, et regum manibus vere firmatum est, et consensu Baudaridi episcopi Suessorum factum, insuper et septuaginta episcoporum tali anathemate solidatum. Quicumque hujus nomine auctoritatis contradictor extiterit, vel fratres in præfata basilica inquietaverit, vel de omnibus rebus ipsi loco concessis vel concedendis aliquid abstulerit, vel aliter ordinaverit, in die revelationis Domini sibi anathema maranatha, et a consortio Christianitatis sequestratus, a corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi alienus existat. Et cujuscumque sublimitatis vel dignitatis sit, honore suo in præsentibus sæculo privetur, et in exsilium relegatur, et in futuro sæculo cum Juda traditore Domini in pœnis æternalibus damnetur, et cum diabolo et angelis ejus in inferno inferiori nunquam resurgendus demergatur, nisi sanctæ congregationis animos placaverit, et sanctæ Dei Ecclesiæ ministros sibi reconciliaverit. Ego Simplicius notarius sanctæ Romanæ sedis subscripsi et sigillavi. Datum in Ecclesia Sancti Silvestri, v Idus martii, anno Dominicæ Incarnationis 562, indictione x. »

Cæterum, quanti fecerint et alii Francorum reges post Clotharium, insignem illam Sancti Medardi basilicam, vel id in primis indicat quod Andreas Marcianensis monachus scribit: « Ludovicum imperatorem anno 11 imperii sui, impetrasse ab Eugenio papa corpus sancti Sebastiani martyris, et Suessionis in basilica Sancti Medardi collocasse, in cujus adventu multa perpeteraverit Deus miracula. »

(46) S. Hieron. in Vita B. Antonii.

gebam : cum ad illam ex aliqua [al. antiqua] culpa A devenerim, ad hanc me tam patentem violentiam sincera intentio amorque fidei nostræ induxissent, quæ me ad scribendum compulerant. Cum autem hoc tam crudeliter et inconsiderate factum omnes, ad quos fama delatum est vehementer arguerent, singuli qui interfuerant a se culpam repellentes in alios transfundebant, adeo ut ipsi quoque nostri æmuli id consilio suo factum esse denegarent, et legatus coram omnibus invidiam Francorum super hoc maxime detestaretur. Qui statim pœnitentia ductus post aliquos dies, cum ad tempus coactus satisfecisset illorum invidiæ, me de alieno eductum monasterio ad proprium remisit; ubi fere quotquot erant olim jam, ut supra memini, infestos habebam, cum eorum vitæ turpitudine et impudens conversatio me R suspectum penitus haberent, quem [al. quod] arguentem graviter sustinerent. Paucis autem elapsis

mensibus, occasionem eis fortuna obtulit, qua me perdere molirentur. Fortuitu namque mihi quadam die legenti occurrit quadam Bedæ sententia, qua in expositione Actuum apostolorum asserit (47) . Dionysium Areopagitam Corinthiorum potius quam Atheniensium fuisse episcopum. Quod valde eis contrarium videbatur, qui suum Dionysium esse illum Areopagitam jactitant, quem ipsum Atheniensem episcopum gesta ejus fuisse profitentur. Quod cum reperissem, quibusdam circumstantium fratrum quasi jocando monstravi, testimonium scilicet illud Bedæ, quod nobis objiciebatur. Illi vero valde indignati dixerunt Bedam mendacissimum scriptorem, et se Huldonium [al. Hilduinum et recte] abbatem suum veriolem habere testem, qui pro hoc investigando Græciam diu perlustravit, et rei veritate agnita in gestis illius, quæ conscripsit, hanc veraciter dubitationem removet. Unde cum unus eo-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(47) *Dionysium Areopagitam*, etc. — Hæc Bedæ sententia de Dionysio Areopagita multis etiam hodie non placet, qui Dionysium episcopum Parisiensem esse illum Areopagitam contendunt. Sed quod allegant de Innocentio III, qui corpus sancti Dionysii, Corinthiorum episcopi, dedit monachis Sancti Dionysii Parisiensis, nec ipsorum opinioni plurimum favere, nec Abælardi quoque sensum auctoritate Bedæ suffultum omnino convincere videtur. Rem sic enarrat anonymus, qui de reliquiis cœnobii Sancti Dionysii scripsit : « Anno, » inquit, « ab Incarnatione Domini 1215, Innocentius, sanctæ romanæ Ecclesiæ papa III, ad urbem generale concilium convocavit, ex omni natione quæ sub cœlo est. Pastores et prælati sanctæ matris Ecclesiæ; patriarchæ videlicet, archiepiscopi, pontifices, et abbates, et inferioris gradus et ordinis aliæ personæ, quarum non erat numerus : reges etiam et principes diversorum populorum vel per se, vel per nuntios adfuerunt. Vir autem venerabilis abbas beati Areopagite Dionysii Henricus nomine cum cæteris interesse non potuit, quia propectæ ætatis imbecillitas non permisit. Misit autem pro se, et pro ecclesia sua virum religiosum et honestum Hemericum magistrum priorem cum aliis personis ejusdem Ecclesiæ, qui se loco sui prout opportunus possent domini papæ præsentia præsentarent. Celebratum est igitur magnum illud concilium, in quo tractatum est de fide catholica, de moribus, et de statu universalis Ecclesiæ, et de rebus aliis quas longum est hic et non necessarium enarrare. Solutio concilio concessa est singulis licentia recedendi. Dominus autem papa nolens omnibus palam facere benevolentiam, et gratiam, atque pium dilectionis affectum, quam erga venerabile cœnobium beati Dionysii et tunc habebat, et semper habuerat, vocavit ad se præfatum Hemericum ac socios ejus, et in pignus perpetuæ charitatis dedit eis thesaurum impretabilem, corpus videlicet sanctissimi Dionysii confessoris, Corinthiorum episcopi, ut ipsum secum, cum honore debito in Franciam transferrent, et ex parte sua Ecclesiæ beati Dionysii cum omni reverentia præsentarent. Tradidit illis præterea suæ largitionis testimoniales litteras sigillo sanctæ sedis apostolicæ roboratas. Illi vero cum condignis gratiarum actionibus, tam nobile, tam sanctum, tam denique venerandum suscipientes depositum, gratuita summi pontificis exhilarati munificentia, quam citius potuerint in Franciam remearunt. » Testimoniales autem illæ Innocentii litteræ sic ibidem conceptæ sunt:

Authenticum Innocentii papæ

« INNOCENTIUS episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis abbati et conventui Sancti Dionysii Parisiensis salutem et apostolicam benedictionem.

« Utrum gloriosus martyr et pontifex Dionysius, cujus venerabile corpus in vestra requiescit ecclesia, sit ille censendus qui Areopagita vocatur ab apostolo Paulo conversus, diversæ sunt sententiæ diversorum. Quidam autem fatentur Dionysium Areopagitam in Græcia fuisse mortuum et sepultum, aliumque Dionysium exstitisse qui fidem Christi Francorum populis prædicavit. Alii vero asserunt illum post mortem beati Pauli venisse Romam, et a sancto Clemente papa in Galliam destinatum; aliumque fuisse qui mortuus est in Græcia, et sepultus. Utrumque tamen egregium in opere et sermone præclarum. Nos autem neutri volentes præjudicare sententiæ, sed vestrum cupientes honorare monasterium, quod immediate ad Romanam spectat Ecclesiam, sacrum beati Dionysii pignus, quod bonæ memoriæ P. tit. Sancti Marcelli presbyter cardinalis tunc apostolicæ sedis legatus de Græcia tulit in urbem, vobis per dilectos filium Hemericum priorem et quosdam alios nuntios monasterii vestri ad generale concilium destinatos devote dirigimus : ut cum utrasque reliquias habueritis, nulla de cætero remaneat dubitatio, quin sacræ beati Dionysii Areopagite reliquiæ apud vestrum monasterium habeantur. Vos igitur eas reverenter suscipite, hanc nobis vicissitudinem rependentes, ut in orationibus vestris specialis semper ad Deum commemoratio nostri fiat, et secundum oblationem eorundem nuntiorum vestrorum anniversaria obitus nostri memoria solemniter celebretur. Omnibus autem qui ad has sacras reliquias venerandas devote convenerint, quadraginta dies de injunctis sibi pœnitentiis auctoritate apostolica relaxamus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ concessionis et remissionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumperit, indignationem omnipotentis Dei, et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursum.

« Data Laterani pridie Non. Januarii, pontificatus nostri anno xviii. »

Verum quod attinet ad Abælardum, cum fratres ejus graviter ei comminarentur, et de eo vindictam sumere vellent, quod eorum patronum Areopagitam fuisse denegasset, aliquando tandem palinodiam cantare compulsus est. Epistolam enim direxit Adæ abbati suo : « Adversus eos qui ex auctoritate Bedæ

rum importuna interrogatione pulsaret : quid mihi super hac controversia, Bedæ videlicet atque Huldouii, videretur, respondi : Bedæ auctoritatem, cuius scripta universæ Latinorum frequentant Ecclesiæ, gratiorem mihi videri. Ex quo illi vehementer accensi clamare cœperunt, nunc me patenter ostendisse, quod semper monasterium illud nostrum infestaverim, et quod nunc maxime toti regno derogaverim, ei videlicet honorem illum auferens, quo singulariter gloriaretur, cum eorum patronum Areopagitam fuisse denegarem. Ego autem respondi : nec me hoc denegasse, nec multum curandum esse, utrum ipse Areopagita an aliunde fuerit, dummodo tantam apud Deum adeptus sit coronam. Illi vero ad abbatem statim concurrentes, quod mihi imposuerant [at. imposituri erant] nuntiaverunt. Qui libenter hoc audivit, gaudens se occasionem aliquam adipisci qua me opprimeret, utpote qui quanto cæteris turpius vivebat, magis me verebatur. Tunc concilio suo congregato, et fratribus congregatis, graviter mihi comminatus est, et se ad regem cum festinatione missurum dixit, ut de me vindictam sumeret, tanquam regni sui gloriam et coronam ei auferente. Et me interim bene observare præcepit, donec me regi traderet. Ego autem ad regularem disciplinam, si quid deliquissem, frustra me offerebam. Tunc ego nequitiam eorum exhorrens, utpote qui tandiu tam adversam habuissem fortunam, penitus desperatus quasi adversum me universus conjurasset mundus, quorundam consensu fratrum mei miserantium, et quorundam discipulorum nostrorum suffragio, nocte latenter aufugi, atque (48) ad terram comitis Theobaldi proximam, ubi antea in cella moratus fueram, abs-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

presbyteri arguere conabantur Dionysium Areopagitam fuisse Dionysium Corinthiorum episcopum, et non magis fuisse Atheniensium episcopum, quam tamen et per dubitationem conclusit his verbis : « Denique, ut hanc litem variarum sententiarum pacatissimo fine sopire penitus valeamus, facile fortassis, si duos Dionysios Corinthiorum episcopos existitisse ponamus, et Bedam veracem poterimus tenere, et nihil per opinionem accipere; ita quidem ut unus ex Dionysiis Corinthiorum episcopis, et Dionysius Areopagita idem sit de quo Beda scribit, et in diversis temporibus idem Athenis et Corintho præset episcopus, et postmodum a sancto Clemente Galliarum sit ordinatus apostolus; alius vero ex Dionysiis Corinthiorum episcopis, ille fuerit Dionysius, de quo ecclesiastica Historia et Hieronymus meminerunt. » Quidquid sit, non multum curandum est, ut inquit idem Abælardus, utrum ipse Dionysius episcopus Parisiensis Areopagita, an aliunde fuerit, dummodo tantam apud Deum adeptus sit coronam.

(48) *Ad terram comitis Theobaldi.* — Theobaldus hic, sive Theobaudus, II fuit ejus nominis, comes Tricassinæ civitatis et Privigni, qui decessit anno 1151.

(49) *In castro Privigni morari cœpi, in cella videlicet quadam Trecensium monachorum.* — Cellam Sancti Aigulphi intelligit, quam Theobaldus I instituit apud Privignum, et in ea monachos Sancti Petri Trecensis posuit, anno Christi 1048, ut ex Henrici regis diplomate patet, his verbis : « Quidam summæ nobilitatis comes Theobaldus nomine au-

cessi. Ipse quippe et mihi aliquantulum notuserat, et oppressionibus meis quas audierat admodum compatiebatur. Ibi autem (49) in castro Privigni [at. Pruvini] morari cœpi, in cella videlicet quadam Trecensium monachorum, quorum prior antea mihi familiaris existerat, et valde dilexerat. Qui valde in adventu meo gavisus, cum omni diligentia me procurabat. Accidit autem quadam die ut ad ipsum castrum abbas noster ad prædictum comitem pro quibusdam suis negotiis veniret. Quo cognito, accessi ad comitem cum priore illo, rogans eum quatenus pro me ipse intercederet ad abbatem nostrum, ut me absolveret et licentiam daret vivendi monastico ubicunque mihi competens locus occurreret. Ipse autem, et qui cum eo erant, in consilio rem posuerunt, responsuri comiti super hoc in ipsa die antequam recederent. Inito autem consilio, visum est eis me ad aliam abbatiam velle transire, et hoc suæ dedecus immensum fore. Maximæ namque gloriæ sibi imputabant, quod ad eos in conversione mea divertissem, quasi cæteris omnibus abbatiis contemptis; et nunc maximum sibi imminere dicebant opprobrium, si eis abjectis ad alios transmearem. Unde nullatenus vel me vel comitem super hoc audierunt. Imo mihi statim comminatis sunt, quod nisi festinus redirem, me excommunicarent. Et priori illi, ad quem refugeram, modis omnibus interdixerunt, ne me deinceps retineret, nisi excommunicationis particeps esse sustineret. Quo audito, tam prior ipse quam ego valde anxii fuimus. (50) Abbas autem in hac obstinatione recedens, post paucos dies defunctus est. (51) Cui

stræ serenitatis adiit præsentiam, rogans et obnixè postulans, ut sibi in quadam ecclesia, Sancti videlicet Aigulphi sub Pruviniensi oppido sita, quam de nobis beneficentio tenebat, liceret monachos de monasterio domini Petri Trecassini Cellensis cognominati primitive ponere, et ad Dei servitium perpetualiter, et continue, quod inibi prius negligenter agebatur, administrandum destinare, etc. » Porro tabulæ Sanctæ Genovefæ Parisiensis mentionem etiam faciunt nundinarum Sancti Aigulphi apud Pruvinum, anno 1220. Nec extra rem sunt aliæ quoque Paracletensis chartularii litteræ, quibus « frater Felix humilis abbas monasterii Sancti Petri de Cella Trecensis, et Guichardus prior Sancti Aigulphi de Pruvino, memorantur sub annum Christi 1271.

(50) *Abbas autem, etc.* — Adam scilicet, sive Adamus Sancti Dionysii abbas, de quo jam superius. Decessit autem anno 1123, ut ex electione successoris ejus mox apparebit.

(51) *Cui cum alius successisset...* — Successor hic Adæ fuit Sugerius, tunc absens. Residebat enim apud Callixtum II papam, missus a rege Ludovico Grosso pro quibusdam regni Franciæ negotiis. Quod ipse docet in Vita Ludovici regis, dum ait : « Occurrit subito puer familiaris, qui meos meque recognoscens, lætus et tristis, domini nostri bonæ memoriæ abbatis Adæ antecessoris decessum denuntiat, communemque de persona nostra pleno conventu factam electionem. Effectumque eodem qua decessor ejus Adam defunctus est, anno nempe 1123, subindicat etiam alibi. Nam in præcepto de

cum alius successisset, (52) venit eum cum episcopo Meldensi, ut mihi hoc, quod a prædecessore ejus petieram, indulgeret. Cui rei cum nec ille primo acquiesceret, postea intervenientibus amicis quibusdam nostris, regem et consilium ejus super hoc compellavi, et sic quod volebam impetravi. (53) Stephanus quippe regis tunc dapifer, vocato in partem abbate et familiaribus ejus, quesivit ab

A eis cur me invitum retinere vellent, ex quo incurere facile scandalum possent, et nullam utilitatem habere, cum nullatenus vita mea et ipsorum convenire [al. congruere] possent. Sciebam autem in hoc regii consilii sententiam esse, ut quo minus regularis abbatia illa esset, magis regi esset subjecta atque utilis, quantum videlicet ad lucra temporalia. Unde me facile regis et suorum assensum consequi crede-

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

hominibus villæ beati Dionysii, quos postea libertati tradidit, annum Christi 1125, administrationis suæ tertium numerat, his verbis : « Actum in monasterio beati Dionysii in generali conventu, presidente domino Suggestio venerabili abbate ejusdem monasterii, tertio administrationis ejus anno, Incarnationis autem Dominicæ 1125, die Dominica Idus martii, luna vii, ind. iii, epacta xiv, concurrente iii, regnante Ludovico glorioso et illustri Francorum rege, xvii administrationis suæ anno, et præsentem condonationem confirmante. Ego Suggestio abbas subscripsi. » Et infra : « Ego Gregorius domini Suggestii abbatis cancellarius relegi et subscripsi. »

(52) *Conveni eum cum episcopo Meldensi.* — Nondum bene mihi constat quis hic Meldensis episcopus. Et tamen aut Burchardum aut Manassem ejus successorem affirmare possum. Nam in tabulario Sancti Martini de Campis invenio Burchardum adhuc superstitem anno 1122, episcopatus sui tertio, Manassem vero jam cœpisse regere Meldensem Ecclesiam anno 1125, quo « ecclesiam de Chosiaco Sancto Martino dedit, cum candelis de festivitate beatæ Mariæ, cum tortellis de festivitate sancti Stephani, cum xviii denariis infra 12 dies Natalis Domini a presbytero persolvendis, cum decimis tam majoribus quam minoribus ad eandem ecclesiam, et ad capellam de Marroliis pertinentibus : et consilio etiam domini Gaufridi Carnotensis episcopi, xl solidos singulis annis a presbytero de beneficiis ejusdem ecclesiæ persolvendis. »

(53) *Stephanus quippe regis tunc dapifer...* — Nec hinc certe magis præcisa temporis illius definitio potest erui. Nam et Stephanus dapifer, regis Ludovici litteris etiam anno 1120 atque 1122, subscripsisse legitur in archivis Sancti Dionysii. Quare prætermissa disquisitione ista, videndum jam potius quis fuerit hic dapifer sive seneschallus Stephanus. Hugo de Cleriis in commentario de majoratu et seneschalciâ Franciæ comitibus olim Andegavensibus hæreditaria, docet fuisse Stephanum de Garlanda, Guillelmi de Garlanda dapiferi successorem, his verbis : « Guillelmus de Garlanda tunc Franciæ seneschallus recognovit in illo colloquio hominum se debere comiti Fulconi de seneschalciâ Franciæ, et inde fuit in voluntate comitis. Post Guillelmum fuit seneschallus Stephanus de Garlanda qui fecit hominum comiti. » Sed quod auctor ille non prodit, alibi didici, nempe Stephanum eundem Guillelmi de Garlanda, nec non Anselmi vel Anselmi dapiferi, Gillebertique buticularii fratrem fuisse. Sic enim asseritur in charta Ludovici Grossi, fundationem beatæ Mariæ de Gornaio confirmantis, quæ quamquam proluxa, non incongrue tamen hic apponi poterit, cum præserim ad illustrandum auctoris nostri locum maxime faciat. Sic igitur se habet :

Charta Ludovici Grossi.

« Ego Ludovicus Dei dispensante misericordia in regem Francorum sublimatus, notum fieri volo cunctis fidelibus tam futuris quam et instantibus, quod ecclesiam Sanctæ Dei genitricis Mariæ, sanctique Joannis evangelistæ super Matronam fluvium juxta Gornaio castrum sitam; Guido Rubeus, et uxor ejus Adhelaida pari ab ipso fundamento devotione construxerunt. Et cum multa illi contulissent beneficia, eam cum omnibus ad ipsam perti-

nentibus monachis Sancti Martini de Campis perpetuo habendam concesserunt. Ut autem eorum dona, quæ prædictæ ecclesiæ dederunt, ab aliorum beneficiis distinguamus, eadem dona nominatim subscribi præcipimus. Primum eorum donum monachis Sancti Martini de Campis, ut dictum est, collatum hoc est : præfata ecclesia cum suis clausuris, et cum omni adjacente ambitu, capella de Gornaio, terra de Luabno, molendinum apud Gornaio; apud Russiacum ecclesia cum atrio, et tertia parte ejusdem villæ. Hæc sunt specialiter Guidonis et uxoris suæ Adelaidæ dona prædictis monachis ab eisdem collata. Cunctis præterea innotescere volumus, quod Ansellus de Garlanda dapifer noster supradicto monasterio tribuit apud Russiacum duas ejusdem villæ partes, et sic totam omnino villam concessit monachis excepto nemore, et ipsum nemus eisdem monachis et eorum hospitibus ad ardendum et hospitandum, et ad propria necessitatis usum. Nusiellum quoque, ecclesiam scilicet, et quidquid ad illam pertinet, cum hospitibus, terris, pratis, vineis, cum nemore et molendino, sicut monachi ea possident, illi donavit. Decimam insuper de Bercorellis, et duas partes decimæ de Bercheriis. Tertiam vero partem cum atrio Balduini de Claciaco monachis dedit, assensu Anselmi dapiferi nostri. Totam quoque decimam de Ponteuze, et apud Torciacum medietatem decimæ, quæ dicitur Sancti Martini, et ecclesiam Essoniæ cum atrio et decima, Anselmus eidem monasterio contulit. Hospites vero in eodem atrio commanentes Stephanus frater ejusdem Anselmi ei monasterio concessit. Apud Canoilum quidquid Albertus de Bri, ecclesiam scilicet cum decima, prata, et terram, et nemus monachis præfati monasterii concessit, ipso Anselmo annuente, ex cujus feodo habebat. His et aliis beneficiis bonæ memoriæ Ansellus præfatum ditavit monasterium, et Christum hæredem fecit, fratribus suis Stephano, Vuillelmo et Gilleberto concedentibus. In vodo, quod est inter Gornaio et Kalam, xv arpenta pratorum habent, v de dono nostro, vii de dono Alberici de Montefirmo, et tria de aliorum fidelium beneficio. Nos autem hæc omnia prædicta dona, Guidonis videlicet Rubei, et uxoris ejus, et Anselmi dapiferi nostri, et Stephani fratris sui, et Balduini de Claciaco, et Alberici de Montefirmo, et volumus et approbamus, et quantum ad nostram pertinet majestatem in perpetuum omnino confirmamus. Terram quoque et nemus de Campo Mulloso, quem Arnulfus de Corquerellis, annuente Pagano de Montegaio, prædictis monachis dedit, nos eidem ecclesiæ confirmamus. Eidem etiam ecclesiæ confirmamus terram, et nemus quod dicitur Raimundi. Actum Parisius anno incarnationis Verbi 1124, Adelaidis reginæ vii. Signum Stephani dapiferi, signum Gilleberti buticularii, signum Hugonis constabularii, signum Alberici camerarii. Data per manum Stephani cancellarii. »

Verum hæc charta scrupulum ingerit, qui paulo diligentius excutiendus est. Nam et Stephanum dapiferum, et Stephanum cancellarium simul subscriptos habet. Cum tamen Annales Mauriniaceus cœnobii, quos Teulfus, et aliquot loci illius monachi scripserunt, eundem faciant Stephanum de Garlanda dapiferum cum Stephano cancellario re-

ram. Sicque actum est. Sed ne gloriationem suam, quam de me habebat, monasterium amitteret, concesserunt mihi ad quam vellem solitudinem transire, dummodo nulli me abbatix subjugarem. Hocque in presentia regis et suorum utrimque assensum est et confirmatum. Ego itaque ad solitudinem quamdam in Trecensi pago mihi antea cognitam me contuli, ibique a quibusdam terra mihi donata, (54) assensu episcopi terræ (55) oratorium quoddam in nomine sanctæ Trinitatis ex calamis et culmo primum construxi. Ubi cum quodam clerico nostro latitans, illud vere Domino poteram decantare : « Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine (Psal. 54. 8). »

CAP. XI. Quod cum cognovissent scholares (56), cœperunt undique concurrere, et relictis civitatibus et castellis solitudinem inhabitare, et pro amplis

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

gis. Teulfi verba sunt hæc Annalium libro II (*Patrologiæ*, t. CLXXX) : « Defuncto Vuillelmo Ansell dapiferi germano, Stephanus cancellarius, frater amborum, major regis domus effectus est. Hoc retroactis generationibus fuerat inauditum, ut homo qui diaconatus fungebatur officio, militiæ simul post regem duceret principatum. Hic vir industrius, et sæculari præditus sapientia, cum multis ecclesiasticorum honorum redditibus, tum familiaritate regis, quam sic habebat, ut ei potius a quibusdam diceretur imperare quam servire, temporali felicitate supra cæteros mortales nostris temporibus effloreat. Tradita vero nepti sui in conjugio Almarico de Monteforti, cum honore de Rupeforti, qui puellæ de matrimonio obvenerat, tumefactus oblitusque sui Adelaide reginam frequentissimis molestiis sibi reddidit infestam, odiisque crescentibus, rege turbato, depositus ab honore, pulsatur a curia. Ipse vero veluti quadam correptus insania, regnum turbare totis viribus enititur, et viri in armis strenui, Amalrici dico, fretus auxiliis, patriam hanc bellis accendit. Sed cum suos affectus deducere non posset ad effectus, reversus ad semetipsum, seneschalciam, quam jure possidere se dicebat hæreditario, dimisit, et cum rege Ludovico, Adelaide regina interveniente, pacificatus est. » Ex quibus quantus et qualis fuerit Stephanus de Garlanda dapifer facillime potest judicari. Sed ut eum fuisse credam Stephanum illum cancellarium, qui postea Parisiensis episcopus factus est, adduct nequeo. Multa enim in antiquis et fide dignis monumentis occurrunt, quæ contrarium persuadere videntur. Et primo, tabulæ Sancti Martini referunt Stephanum Parisiensem episcopum, « ecclesiam Sancti Dionysii quæ dicitur de Carcere, quam diu manus laicæ injuste invaserat, quæ etiam suo tempore ad manus regias redacta fuerat, ipsam in manibus suis redditam ex consensu, petitione et voluntate regis Ludovici, annuente Adelaide regina, et Henrico ejusdem ecclesiæ abbate concedente, in perpetuum donasse Sancto Martino de Campis anno Christi 1153. » In litteris vero Henrici abbatis Sancti Germani de Pratis memorantur « servientes Stephani de Garlanda, » qui sub annum ad huc 1158, « castrum Gurnaicum cum appendicis in advocacione tenebat pro Almarico Eboredi comite neptis suæ filio, cui idem castrum hæreditario jure successerat. » Secundo, tumultus Stephani Parisiensis episcopi, qui decessit anno 1140, cum primo cancellarium, post episcopum fuisse, nulla dapiferi vel seneschalli mentione facta, demonstrat, hoc modo : « Hic jacet felicitis memoriæ reverendus Pater et dominus Stephanus, quondam Franciæ cancellarius, post Parisiensis episcopus, etc. Denique,

A domibus parva tabernacula sibi construere, et pro delicatis cibis herbis agrestibus et pane cibario vitæ, et pro mollibus stratis culmum sibi et stramen comparare, et pro mensis glebas erigere. Et vere eos priores philosophos imitari crederes, de quibus et Hieronymus in libro secundo contra Jovinianum his commemorat verbis : « Per sensus quasi per quasdam fenestras vitiorum ad animam introitus est. Non potest metropolis et arx mentis capi, nisi per portas irruerit hostilis exercitus. Si Circensibus quispiam delectatur, si athletarum certamine, si mobilitate histrionum, si formis mulierum, si splendore gemmarum, vestium, et cæteris hujusmodi, per oculorum fenestras animæ capta libertas est, et impletur illud propheticum : *Mors intravit per fenestras nostras* (Jer. ix, 21). Igitur cum

B quod luce meridiana clarius est, tabulæ beate Mariæ de Gornaio referunt simul et « Stephanum Parisiensem episcopum, et Stephanum dapiferum Gornaio tenentem. » Quare dubio hoc ita remoto jam subjungendum restat. Stephano de Garlanda, Radulphum Peronæ, seu Viromanduum comitem in seneschalcia successisse. Quod aperte testatur Hugo de Clericiis cum ait : « Post Stephanum fuit seneschallus, Radulphus Peronæ comes, qui similiter fecit hominia et servitium. » Post Radulphum Theobaldus Magnus, comes Blesensis, dapiferi munere functus est sub Ludovico Juniore. Post Theobaldum Magnum Theobaldus alter filius ejus, item comes Blesensis, Philippi Augusti seneschallus existit. Et sic de cæteris.

(54) *Assensu episcopi terræ.* — Hatonis scilicet episcopi Trecensis, posteaque Cluniacensis monachi, de quo multa Petrus Venerabilis abbas Cluniaci, sanctus Bernardus, et alii ejusdem ævi scriptores in epistolis.

C (55) *Oratorium quoddam in nomine sanctæ Trinitatis... construxi.* Tacet hoc loco, quod alibi refert ac sæpe repetit, oratorium illud se, cum in nomine sanctæ Trinitatis fundatum ac dedicatum esset, quia tamen ibi profugus ac jam desperatus divinæ gratiæ consolacionis aliquid tantulum respirasset, in memoriam hujus beneficii Paracletum sive Paraclitum nominasse. Quod asserunt etiam Robertus Autissiodorensis, Chronicon Sancti Petri Vivi Senonum, et alii. Construxitque illud in pago Trecensi, super fluvium Arduzonem sive Ardiconem, in parochia Quinceii, vicina Nogento super Sequanam. Guillelmus Nangius in Chronico : « Construxerat enim monasterium in episcopatu Trecensi juxta Nogentum super Sequanam in quodam prato ubi legere solitus fuerat. » Et Innocentius II, in litteris ad Heloissam : « Heloissæ, » inquit, « abbatissæ, cæterisque sororibus in oratorio quod in pago Trecensi, in parochia Quinceii, supra fluvium Arduconem situm est. » Vocant autem illud Romani pontifices, « Paracletense cœnobium, oratorium Sanctæ Trinitatis, Paracletum, et oratorium Sancti Spiritus. » Sed de eo plura adhuc postea. — Vide MABILL. *Annal. ord. S. Bened.* t. VI, p. 85. EDIT.

(56) *Quod cum cognovissent scholares, etc.* Franciscus Petrarcha, lib. II, De vita solitaria : « Qui Petrus Abælardus, inquit, invidiæ cedens, solitudinis Trecensis abdita penetravit, etsi non sine magno undique studiosorum conventu, quos et multis urbibus solitario illi discipulis doctrinæ celebris fama contraxerat, sine requiæ tamen optata, quam sibi radicatus tenax livor, odiumque convulserant. »

per has portas quasi quidam perturbationum cunei ad arcem nostræ mentis intraverint, ubi erit libertas? ubi fortitudo ejus? ubi de Deo cogitatio? Maxime cum tactus depingat sibi etiam præteritas voluptates, et recordationem vitiorum cogat animam compati, et quodam modo exercere quod non agit. His igitur rationibus invitati multi philosophorum reliquerunt frequentias urbium et hortulos suburbanos, ubi ager irriguus, et arborum comæ, et susurrus avium, fontis speculum, rivus murmurans, et multæ oculorum auriumque illecebræ, ne per luxum et abundantiam copiarum animæ fortitudo mollesceret, et ejus pudicitia stupraretur. Inutile quippe est crebro videre per quæ aliquando captus sis, et eorum te experimento committere quibus difficulter careas. Nam et Pythagoræi hujusmodi frequentiam declinantes, in solitudine et desertis locis habitare consueverant. Sed et ipse Plato cum dives esset et torum ejus Diogenes lutatis pedibus conculcæret, ut posset vacare philosophiæ elegit academiam villam ab urbe procul non solum desertam, sed et pestilentem, ut cura et assiduitate morborum libidinis impetus frangerentur, discipulique sui nullam aliam sentirent voluptatem nisi earum rerum quas discerent. Talem et filii prophetarum Eliseo adherentes vitam referunt duxisse (IV Reg. vi). De quibus ipse quoque Hieronymus, quasi de monachis illius temporis, ad Rusticum monachum inter cætera ita scribit (Epist. iv): « Filii prophetarum, quos monachos in Veteri legimus Testamento, ædificabant sibi casulas prope fluenta Jordanis, et turbis et urbibus derelictis, polenta et herbis agrestibus victitabant. Tales discipuli nostri ibi super Arduzonem fluvium casulas suas ædificantes, eremitiæ magis quam scholares videbantur. Quanto autem illuc major scholarum erat confluentia, et quanto durior in doctrina nostra vitam sustinebant, tanto amplius mihi æmulum æstimabant gloriosum, et sibi ignominiosum. Qui cum cuncta quæ poterant [al. potuerant] in me egissent, omnia cooperari mihi in bonum dolebant, atque ita juxta illud Hieronymi, me procul ab urbibus, foro, litibus, turbis remotum; sic quoque (ut Quintilianus ait), latentem invenit invidia. Quia [al. Qui] apud semetipsos tacite conquerentes et ingemiscentes dicebant: « Ecce mundus totus post eam abiit, nihil persequendo profecimus, sed magis eum gloriosum effecimus. Extinguere nomen ejus studuimus, sed magis accendimus. Ecce in civitatibus omnia necessaria scholares ad manum habeant, et civiles delicias contemntes, ad solitudinis inopiam confluunt, et sponte miseri fiunt. » Tunc autem præcipue ad scholarum regimen intolerabilis me compulsi paupertas, cum fodere non valerem, et mendicare erubescerem. Ad artem itaque, quam noveram, recurrens [al. revertens], pro labore manuum ad officium linguæ compulsus sum. Scholares autem ultro mihi quælibet necessaria præparabant, tam in victu scilicet quam in vestitu

vel cultura agrorum, seu in expensis ædificiorum, ut nulla me scilicet a studio cura domestica retardaret. Cum autem oratorum nostrorum modicam eorum portionem capere non posset, necessario ipsum dilataverunt, et de lapidibus et lignis construentes melioraverunt [al. incolaverunt]. Quod cum in nomine [al. honore] sanctæ Trinitatis esset fundatum, ac postea dedicatum, quia tamen ibi profugus ac tam desperatus divinæ gratiæ consolationis aliquantulum respirassem, in memoriam hujus beneficii ipsum Paracletum [al. Paraclitum, et sic ubique] nominavi. Quod multi audientes, non sine magna admiratione susceperunt, et nonnulli hoc vehementer calumniati sunt, dicentes non licere Spiritui sancto specialiter magis quam Deo Patri Ecclesiam aliquam assignari; sed vel soli Filio, vel toti simul Trinitati secundum antiquam consuetudinem. Ad quam nimirum calumniam hic eos error plurimum induxit, quod inter Paracletum et Spiritum Paracletum nihil referre crederent. Cum ipsa quoque Trinitas et quælibet in Trinitate persona sicut Deus vel adjutor dicitur, ita et Paracletus, id est consolator recte nuncupetur, juxta illud Apostoli: « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra (II Cor. 1, 3). » Et secundum quod Veritas ait: « Et alium Paracletum dabit vobis (Joan. xiv, 16). » Quid etiam impedit, cum omnis Ecclesia in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti pariter consecratur, nec sit eorum in aliquo possessio diversa [al. divisa], quod domus Domini non ita Patri, vel Spiritui sancto ascribatur, sicut Filio? Quis titulum ejus, cujus est ipsa domus, de fronte vestibuli radere presumat? aut cum se Filius in sacrificium Patri obtulerit, et secundum hoc in celebrationibus missarum specialiter ad Patrem orationes dirigantur, et hostiæ fiat immolatio, cur ejus præcipue altare esse non videatur, cui maxime supplicatio et sacrificium agitur? Nunquid rectius ejus cui immolatur, quam illius qui immolatur, altare dicendum est? an melius Dominicæ crucis, aut sepulcri, vel beati Michaelis, seu Joannis, aut Petri, aut alicujus sancti, qui nec ibi immolantur, nec eis immolatur, aut obsecrationes eis fiunt, altare quis esse confitebitur? Nimirum nec inter idololatrias altaria vel templa aliquorum dicebantur, nisi quibus ipsi sacrificium atque obsequium impendere intendebant. Sed fortasse dicat aliquis, ideo Patri non esse velecclesias, vel altaria dedicanda, quod ejus aliquid factum [al. festum], non existit, quod speciale ei solemnitate tribuat. Sed hæc profecto ratio ipsi hoc Trinitati aufert, et Spiritui sancto non aufert. Cum ipse quoque Spiritus ex adventu suo propriam habeat Pentecostes solemnitate, sicut Filius ex suo, Natalis sui festivitatem. Sicut enim Filius missus est in mundum, ita et Spiritus sanctus in discipulos propriam sibi vindicat solemnitate. Cui etiam pro-

babilius quam alicui aliarum personarum templum A ascribendum videtur, si diligentius apostolicam attendamus auctoritatem atque ipsius Spiritus operationem. Nulli enim trium personarum speciale [al. spirituale] templum specialiter ascribit Apostolus, nisi Spiritui sancto. Non enim ita templum Patris, vel templum Filii dicit, sicut templum Spiritus sancti, in prima ad Corinthios ita scribens: « Qui adhæret Domino, unus spiritus est (1 Cor. vi, 17). » Item: « An nescitis quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, et non est vestri? (ibid., 19.) » Quis etiam divinorum sacramenta beneficiorum, quæ in Ecclesia fiunt, operationi divinæ gratiæ, qua Spiritus sanctus intelligitur, nesciat specialiter ascribi? Ex aqua quippe et Spiritu sancto in bap- B tismo renascimur, et tunc primo quasi speciale templum Deo constituimur. In consummatione quoque septiformis Spiritus gratia traditur, quibus ipsum Dei templum adornatur atque dedicatur. Quid ergo mirum, si ei personæ, cui specialiter spirituale templum Apostolus tribuit, nos corporale assignemus? Aut cuius personæ rectius Ecclesia esse dicitur, quam ejus, cuius operationi cuncta, quæ in Ecclesia ministrantur, beneficia specialiter assignantur? Non tamen hoc ita cogitamus [al. agimus], ut cum Paracletum primo nostrum vocaverimus oratorium, uni ipsum personæ nos dicasse fateamur; sed propter eam quam supra reddidimus causam, in memoriam scilicet nostræ consolationis. Quanquam si illo quoque, quo creditur, modo id fecissemus, non esset [al. est] rationi ad- C versum, licet consuetudini incognitum.

CAP. XII. De persecutione quorundam quasi no- vorum apostolorum in eum. — Hoc autem loco me corpore latitante, sed fama tunc universum mundum perambulante, et illius poetici figmenti, quod echo dicitur (57), instar penitus reciuente [al. resonante], quod videlicet plurimum vocis habeat,

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(57) Ovid. lib. iii *Metam.*, 358.

(58) Alter, etc. Sanctos Nortbertum canonicæ Præmonstratensium congregationis institutorem, et Bernardum monastici Cisterciensium ordinis promotorem præcipuum intelligit. Quorum hic primus Clarævallensis cœnobii abbas, benedictus est a Guillelmo de Campellis episcopo Catalaunensi sub annum D 1114, episcopatu Lingonensi vacante, sicut in Chronico Victoriano legitur, posteaque trecentorum et amplius monachorum Pater esse meruit. Ille vero, teste veteri Laudunensis Ecclesiæ canonico, « post paucos annos novi luminis, novæque conversionis, nec solum interius, sed etiam exterius candoris novus inventor et incœptor, dominus scilicet Nortbertus, de Lotharingia Franciam adveniens, divina præcedente et comitante gratia in episcopatu Laudunensi primam illam vineam plantavit, quæ in charitate radicata et fundata jam emisit propagines suas, et vino fortitudinis suæ, quod lætificat cor hominis, jam ubertim inebriavit plures principes et juvenes, et virgines, senes cum junioribus. Ita ut fortiter inebriati nihil aliud quærant nisi laudare nomen Domini, cautare ei canticum novum. » Nec omnino male loco huic convenire videtur, quod auctor Chronici Lemovicensis refert a. l. annum 1150:

sed nihil subest: priores æmuli cum per se jam minus valerent, quosdam adversum me novos apostolos, quibus mundus plurimum credebat, excitaverunt (58). Quorum alter regularium canonicorum vitam, alter monachorum se resuscitasse gloriatur. Ii prædicando per mundum discurrentes, et me impudenter quantum poterant corrodentes, non modice [al. modicum] tam ecclesiasticis quibusdam quam secularibus potestatibus contemptibilem ad tempus effecerunt, et de mea tam fide quam vita adeo sinistra disseminaverunt, ut ipsos quoque amicorum nostrorum præcipuos a me averterent, et qui adhuc pristini amoris erga me aliquid retinerent, hoc ipsi modis omnibus metu illorum dissimularent. Deus ipse mihi testis est, quoties aliquem ecclesiasticarum personarum conventum adu- nari noveram, hoc in damnationem meam agi credebam. Stupefactus illico quasi supervenientis ictum fulguris, expectabam ut quasi hæreticus aut profanus in conciliis traheret aut Synagogis. Atque ut de pulice ad leonem, de formica ad elephantem comparatio ducatur, non me mitiori animo persequebantur æmuli mei, quam beatum olim Athanasium hæretici. Sæpe autem (Deus scit) in tantam lapsus sum desperationem, ut Christianorum finibus excessis, ad gentes transire disponerem, atque ibi quiete sub quacunque tributi pactione inter inimicos Christi Christiane vivere. Quos tanto integre propitios me habiturum credebam, quanto me minus Christianum ex imposito mihi crimine suspicarentur, et ob hoc facilius ad sectam suam inclinari posse crederent.

CAP. XIII. De abbacia ad quam assumptus est, et persecutione tam filiorum, id est monachorum, quam tyranni in eum. — Cum autem tantis perturbationibus incessanter affligerer, atque hoc extremum mihi superesset consilium, ut apud inimicos Christi ad Christum confugerem: occasionem quamdam adeptus qua insidias istas paululum declinare me

« Sub his, » inquit, « temporibus, ordo canonicus Præmonstratensium, et monasticus Cisterciensium quasi duæ oliivæ in conspectu Dei pietatis lumen et devotionis pinguedinem mundo ministrabant, et quasi vites fructiferæ religionis palmites circum- quaque propagabant, et per omnes fere Christiani orbis terminos bonæ opinionis paulatim odore dif- fuso novas abbatias, ubi antea cultus Dei non fuerat, construebant. Unde et in Syriam et Palæstinam de utroque ordine fratres missi nonnullas abbatias ædificaverunt. Eratque circa ea tempora pulchra ac decora facies ecclesiæ diversorum ordinum ac professionum circumdata varietate, dum hinc Præmonstratenses, inde Cistercienses monachi, inde etiam diversi habitus atque professionis sanctimonialis et mulieres Deo devotæ in continentia atque paupertate sub obedientiæ jugo regulariter viventes, fervore religionis se invicem provocarent, et nova certatim diversis in locis monasteria fundarent. » Utrique tamen illi duorum ejusmodi ordinum propagatores fellicis et acrimonie pleni fuerunt in Abælardum nostrum, ut vel ex solis aliquot epistolis liquet quas Bernardus Innocentio pontifici Romano et cardinalibus adversus eum scripsit.

credidi, incidit in Christianos atque monachos genibus longo saeviores, atque pejores (59). Erat quippe in Britannia minore in episcopatu Venetensi abbatia quaedam Sancti Gildasii Rivensis [*al.* Ruiensis, et *melix*: *vulgo de Ruys*] pastore defuncto desolata. Ad quam me concursus fratrum electio cum assensu principis terræ vocavit, atque hoc ab abbate nostro et fratribus facile impetravit. Sicque me Francorum invidia ad Occidentem, sicut Hieronymum Romanorum expulit ad Orientem. Nunquam enim huic rei (sciat Deus) acquievissem, nisi ut quocunque modo has, quas incessanter sustinebam, oppressiones, ut dixi, declinarem. Terra quippe barbara, et terræ lingua mihi incognita erat, et turpis atque indomabilis illorum monachorum vita omnibus fere notissima, et gens terræ illius inhumana atque incomposita. Sicut ergo ille, qui imminente sibi gladio perterritus in præcipitium se collidit, et ut puncto temporis mortem unam differat aliam incurrit; sic ego ab uno periculo in aliud scienter me contuli, ibique ad horisoni undas Oceani cum fugam mihi alterius terræ postremitas non præberet, sæpe in orationibus meis illud revolvebam: « A finibus terræ ad te clamavi, dum anxietur cor meum (*Psal.*

AL. 5). » Quanta enim anxietate illa etiam, quam regendam susceperam, indisciplina fratrum congregatio cor meum die ac nocte crucifaret, cum tam animæ meæ quam corporis pericula pensarem, neminem jam latere arbitror. Certum quippe habebam, quod si eos ad regularem vitam, quam professi fuerant, compellere tentarem, me vivere non posse. Quod si hoc inquantum possem non agerem, me damnandum [*al.* damnificandum] esse. Ipsam etiam abbatiam tyrannus quidam in terrâ illa potentissimus ita jamdiu sibi subjugaverat, ex inordinatione scilicet ipsius monasterii nactus occasionem, ut omnia loca monasterio adjacentia in usus proprios rede-gisset, ac gravioribus exactio-nibus monachos ipsos quam tributarios Judæos exagigaret. Urgebant me monachi pro necessitudinibus quotidianis, cum nihil in commune haberent quod eis ministrarem, sed unusquisque de propriis olim marsupiiis se et concubinas suas cum filiis et filiabus sustentaret. Gaudebant me super hoc anxari, et ipsi quoque furabantur et asportabant quæ poterant, ut cum in administratione ipsa desicerem, compellerer [*al.* compellerent] aut a disciplina cessare, aut omnino recedere. Cum autem tota terræ illius barbaries pariter exlex et indisci-

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

(59) *Erat in Britannia minore, etc.* Abbatia hæc omnium Britannicæ abbatiarum antiquissima. Nam sanctus ipse Gildasius, sive Gildas, cognomento Sapiens, in majore Britannia natus, illius prima fundamenta jecit tempore Childerici regis Merovei filii. Quod ne minus probabiliter dixisse videar, producam testimonium auctoris anonymi, sed veteris ac fide digni, qui Vitam ac res gestas sancti Gildæ scripsit: « Cum Dei jussu, » inquit, « pervenisset Gildas in Armoricam quondam Gallicæ regionem (tunc autem a Britannis, a quibus possidebatur, Britannia dicebatur), ab eis honorifice et cum gaudio magno susceptus est. » Et paulo post: « Veniens itaque ad quoddam castrum in monte Reuvysii, in prospectu maris situm, ibi potioris fabricæ construxit monasterium, atque in eo claustra cœnobitali ritu perfecit. » Itemque rursus: « Positum est autem corpus sancti viri in ecclesia quam ipse in antiquo castro Reusii construxerat. Ubi per multa annorum curricula servabatur, et ab universa Britannorum gente venerabiliter colebatur, quoniam innumerabiles ibi fiebant virtutes. » Unde patet et cur cœnobium illud Sancti Gildæ Ruiensis nomen obtinuerit. Verum postea bellis in Britannia supervenientibus, interfectoque crudeliter ab impiis religioso comite Britonum Salomone, non modo locus ipse penitus, cum alio, nomine Lochmenech, desertus atque destructus est, sed etiam habitatores eorum regiones alienas petere compulsi sunt, ac novus in Bituricensi pago sedes eligentes, secum corpus pretiosum sancti Gildæ detulerunt, et in Dolensi monasterio posuerunt, ubi Bituricus princeps Ebbo benigniter eos suscepit, quod diserte confirmatur ab auctore Chronici Lemovicensis in hæc verba: « Per idem tempus, » inquit, nempe versus annum Christi 907, « in Bithurica in castro Dolensi fundatum est cœnobium nobile quod Dolense vocatur, ab Ebbo viro illustri domino prædicti castri. Hic devotus vir post paululum a Britannia plures monachos fugientes cum multis sanctorum reliquiis religiose suscepit, qui Normannorum rabieque mortis metu evaserant. Hi corpus beati Gildasii abbatis ad Dolense cœnobium detulerunt. Cui Dei electus idem

C Ebbo proprium cœnobium juxta castellum suum ex alia aquæ parte construxit, ubi illius venerabile corpus cum multorum sanctorum reliquiis honorabiliter conditum requiescit. » Nec tamen propterea ruiense monasterium, cum omnipotentis Domini placuisset ut restauraretur, illo deinceps adhuc sancti Gildæ nomine minus gavisum est. Nam Gaufridus tandem comes, totius Britannicæ principatus adeptus, ut refert idem qui supra Vitæ sancti Gildæ scriptor, « rogavit Goslinum Floriacensis tunc monasterii abbatem, qui etiam postea Bituricensi Ecclesiæ præfuit archiepiscopus, ut transmitteret sibi Felicem monachum ad restauranda monasteria, quæ erant in sua regione solo tenus destructa. Anno igitur Incarnationis Dominicæ 1008, missus est Felix a supradicto abbate ad Gaufridum comitem, qui honorifice ab eo susceptus est, atque prædicta cœnobis, nempe Ruiense et Lochmenech « ei donavit cum omnibus appendiciis suis, commendavitque illum fratri suo Judicæli episcopo Venetensi, in cujus diœcesi ipsa monasteria erant. » Et aliquando post: « Cum autem dubitaret quem potiorum locum de duobus statueret sedem abbatie habere, duces Alanum episcopumque Venetensem super hac re consuluit. Illi convocatis nobilibus viris, aliquibus etiam episcopis, statuerunt locum Sancti Gildæ, qui erat antiquior, et terræ fertilitate, frumentis et vini, arborumque pomiferarum abundantior: diversorum quoque magnorum piscium generibus suis temporibus affluentior. » Atque hæc forte diffusius quam oportuit a me relata sunt, sed occasione potissimum Petri Abælardi, qui et ipse Brito, deum ad illam etiam Sancti Gildæ abbatiam concordii fratrum electione cum assensu principis terræ vocatus est, ut propriis verbis declarat. Et certe quod abbas fuerit in Britannia, licet tacito abbatie nomine, testatur quoque Guillelmus Nangius cum ait: « Petrus Abælardus magister in dialectice insignis et celeberrimus, primo uxoratus, deinde Sancti Dionysii in Francia monachus, post in Britannia, unde natus fuerat, abbas constitutus. »

pinata esset, nulli erant hominum ad quorum A confugere possem adiutorium, cum a moribus omnium pariter dissiderem. Foris me tyrannus ille et satellites sui assidue opprimebant, intus mihi fratres incessanter insidiabantur, ut illud Apostoli in me specialiter dictum res ipsa indicaret, « foris pugnae, intus timores (II Cor. vii, 5). » Considerabam, et plangebam quam inutilem et miseram vitam ducerem, et quam infructuose tam mihi quam aliis viverem, et quantum antea clericis profecissem, et quod nunc eis propter monachos dimissis, nec in ipsis, nec in monachis aliquem fructum haberem, et quam inefficax in omnibus inceptis atque conatibus meis redderet, ut jam mihi de omnibus illud impropere rectissime deberet : « Hic homo cepit edificare, et non potuit consummare B (Luc. xiv, 50). » Desperabam penitus, cum recorder quæ fugeram, et considerarem quæ incurre-

rem, et priores molestias quasi jam nullas reputans, crebro apud me ingemiscens dicebam : « Merito hæc patior, qui Paracletum, id est consolatorem, deserens in desolationem certam me intrusi, et minas evitare cupiens ad certa confugi pericula. » Illud autem plurimum me cruciabat quod, oratorio nostro dimisso, de divini celebratione officii ita ut oporteret providere non poteram; quoniam loci nimia paupertas vix unius hominis necessitudini sufficeret. Sed ipse quoque verus Paracletus mihi maxime super hoc desolato veram attulit consolationem, et proprio prout debebat providit oratorio (60). Accidit namque ut abbas noster Sancti Dionysii prædictam illam Argenteoli [at. Argentolii] abbatiam, in qua religionis habitum nostra illa jam in Christo soror potius quam uxor Heloisa susceperat, tanquam ad jus monasterii sui antiquitus pertinentem, quocunque modo acquireret,

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

(60) *Accidit... ut abbas... Sancti Dionysii, etc.* — Fuit Argenteoli monasterium ab ipsis fundatoribus abbatiae Sancti Dionysii subjectum. Postea tamen Carolus magnus illud Theodradæ filiae suæ commisit. Quæ congregatis ibi sanctimonialibus eo pacto tenuit, ut post mortem ejus in usum ecclesiae Sancti Dionysii reverteretur. Quod manifeste docet hoc Ludovici et Lotharii imperatorum præceptum e chartulario Sancti Dionysii depromptum : *Confirmatio Ludovici et Lotharii imperatorum, super ecclesia Argentolii, quam dedit Hermenricus et uxor sua Mumma [leg. Nummana] Sancto Dionysio.*

« In nomine Domini Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, Ludovicus et Lotharius divina ordinante providentia imperatores Augusti. Si ea, quæ a Deum timentibus hominibus ad loca divino cultui dedicata, solemnem donationem largita vel condonata sunt, et postea qualibet occasione inde abstracta esse noscuntur, nostra auctoritate ad statum suum revocamus, et iterum nostræ jussionis oraculo confirmamus : hoc nobis procul dubio ad æternam beatitudinem adipiscendam, seu stabilitatem imperii nostri roborandam pertinere confidimus. Ideo notum sit omnium fidelium nostrorum tam presentium, quam et futurorum industria, quia illustris femina, soror videlicet nostra Theodrada Deo sacra, nostræ suggestit mansuetudini, qualiter compertum habuisset, quod monasterium vocabulo Argentolium situm in pago Parisiaco super fluvium Sequanam, quod ipsa primò per beneficium domni et genitoris nostri Caroli serenissimi imperatoris, et postea per nostram largitionem tenebat, ad monasterium beati et gloriosi Christi martyris Dionysii, ubi præsentem tempore vir venerabilis Hilduinus abbas, et sacri palatii nostri archicapellanus, rector præesse videtur, pertinere deberet. Petitque ut pro mercedis nostræ augmento ad statum pristinum illud revocari fecissemus [faceremus?], eo videlicet modo ut memoratum monasterium post suum ab hac luce discessum, si tamen aliud monasterium ei antea in comparatione pro ipso a nobis datum non fuerit, aut propria voluntate eum dimittere non voluerit, ad potestatem monasterii Sancti Dionysii absque ulla contrarietate vel cujusquam interrogatione reciperetur. Nos vero audita illius salubri ac religiosa petitione, prædictum venerabilem virum Hilduinum, quia præsens aderat, si quid de hac re compertum haberet interrogamus. Qui statim donationem cujusdam Deum timentis ac religiosi hominis nomine Ermenrici, ac conjugis suæ Nummanæ, qui præfatum monasterium in suo proprio construxe-

rant, et id per testamenti paginam ad beati Dionysii martyris Christi monasterium solemnem donationem contulerant, nec non et præceptum confirmationis Lotharii quondam regis, quod super eandem donationem conscribere jusserat, nobis petitioni memoratæ dilectæ sororis nostræ Theodradæ annuere, et sicut petebat, per nostram auctoritatem sæpeditum monasterium Argentogilum ad potestatem Sancti Dionysii, pretiosissimi Christi martyris, revocare. Quapropter hanc nostræ auctoritatis confirmationem fieri præcipimus, per quam omnimodis decernimus atque jubemus, ut jam dictum monasterium Argentogilum post ipsius dilectæ sororis nostræ ab hac vita discessum ad monasterium et potestatem sæpediti beatissimi Christi martyris Dionysii, ad quam primitus ob Dei amorem, et ipsorum sanctorum reverentiam piæque intercessionem a supra dictis Dei fidelibus traditum vel condonatum fuisse noscitur, absque ullius personæ contradictione, aut nostra vel successorum nostrorum interrogatione recipiatur, et in jure ac dominatione ipsius monasterii cum omni integritate vel appendiciis suis quidquid ibidem præsentem tempore cernitur pertinere revocetur. Et si forte contigerit, ut eadem soror nostra ipsum monasterium aut spontanea voluntate, aut diximus, aut pro commutatione alterius monasterii ante finem vitæ suæ dimittere velit : tunc nihilominus absque ulla contradictione, aut expectata consignatione, ad præfati beatissimi martyris Christi Dionysii monasterium, sicut supra insertum est, perpetuo ad habendum recipiatur, et in postmodum nullo unquam tempore ulla qualibet dignitate aut potestate prædicta persona rectoris monasterii præfati, ac beatissimi Christi martyris Dionysii aliquam requisitionem facere, aut ullam calumniam ingerere præsumat : sed liceat illis sine cujuslibet injusta interrogatione præfatum monasterium Argentogilum, sicut cæteras res ad beati Dionysii potestatem simili modo condonatas ac pertinentes, quieto ordine tenere ac disponere. Et quidquid pro opportunitate atque utilitate ipsius Ecclesie secundum Christianæ religionis regulam facere voluerit, liberam in omnibus habere potestatem. Et ut hæc auctoritas confirmationis seu redditionis, nostræ per futura tempora inviolabilem atque inconvulsam obtineat firmitatem, manibus propriis nostris subter eam firmavimus, et annuli nostri impressione signari jussimus. — Signum Ludovici serenissimi imperatoris, signum Lotharii gloriosissimi Augusti. Durandus diaconus ad vicem Fridugisi recognovit. »

Sed cum Normanni cœnobium illud diruissent,

et conventum inde sanctimonialium, ubi illa comes nostra prioratum habebat, violenter expelleret (64). Quæ cum diversis locis exsules dispergerentur, oblatam mihi a Domino intellexi occasionem, qua nostro consulerem oratorio. Illuc namque reversus, eam cum quibusdam aliis de eadem congregatione ipsi adhærentibus ad prædictum oratorium invitavi. Eoque illis adductis, ipsum oratorium cum omnibus ei pertinentibus concessi et donavi, ipsamque postmodum donationem nostram assensu atque in-

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

Adelais Hugonis regis uxor ipsum restauravit, ac rursus in eo sanctimoniales constituit, quæ inibi usque ad Soggerii Sancti Dionysii abbatis tempora remanserunt. Qualiter autem hic eas inde expulerit, et abbatiam antiquo sui monasterii juri vindicavit sub annum Christi 1127, sic ipse narrat in libello De rebus a se gestis : « Cum ætate, » inquit, « docibili adolescentiæ meæ antiquas armarii possessionum revolverem chartas, et immunitatum biblos propter multorum calumniatorum improbitates frequentarem, crebro manibus recurrebat de cœnobio Argenteoensi fundationum charta ab Hermerico et conjugæ ejus Numma, in qua continebatur, quod a tempore Pippini regis, Beati Dionysii abbatie extiterat, sed quadam occasione contractus incommodi in tempore Caroli Magni filii ejus alienata fuerat. Præfatus enim imperator quamdam filiam suam matrimonium humanum recusantem ibidem abbatissam sanctimonialium constituit, eo pacto ut post mortem ejus in usum Ecclesiæ reverteretur; sed turbatione regni filiorum filii ejus, videlicet filii pii altercatione, quoadusque super vixerat, perfici non potuit. Unde cum antecessores nostri sæpius super hoc laborantes parum profecissent, communicato cum fratribus nostris consilio, nuntios nostros et chartas antiquas fundationis et donationis et confirmationum privilegia bonæ memoriæ papæ Honorio Romam delegavimus, postulantes ut justitiam nostram canonico investigaret et restitueret scrupulino. Qui, ut erat vir consilii et justitiæ tutor, tam pro nostra justitia quam pro enormitate monacharum ibidem male viventium, eundem nobis locum cum appendiciis suis, ut reformaretur ibi religionis ordo, restituit. Rex vero Ludovicus Philippus charissimus, dominus et amicus noster eandem restitutionem confirmavit, et quæcunque regalia ibidem habebat auctoritate regis majestatis, Ecclesiæ præcepto. » Et in Vita Ludovici Grossi : « Papa Honorius vir gravis et severus, qui cum justitiam nostram de monasterio Argenteoensi puellarum miseram conversatione infamato, tum legati sui Mathæi Albanensis episcopi, tum domini Carnotensis, Parisiensis, Suessionis, domini etiam archiepiscopi Remensis Rainaldi, et multorum virorum testimonio cognovisset : præcepta regum antiquorum Pippini, Caroli Magni, Ludovici Pii, et aliorum, de jure loci præfatis nuntius nostris oblata perlegisset, curiæ totius persuasione, tam pro nostra justitia, quam pro earum fetida enormitate, Beato Dionysio et restituit, et confirmavit. »

(64) Quæ... cum exsules dispergerentur..., etc. — Sanctimonialium Argenteoensi sic a monasterio suo dejectarum alie in cœnobium Beatæ Mariæ de Footel, seu de Nemore translatae sunt, ut colligitur ex his Henrici Sancti Dionysii abbatis litteris : « Henricus Dei gratia abbas, et conventus Beati Dionysii, universis qui præsentibus litteras viderint, in Domino salutem. Notum facimus, quod cum inter nos ex una parte, et abbatissam et moniales de Footel ex altera, tam super possessione quam proprietate ecclesiæ Beatæ Mariæ de Argentolio, qui [quæ?] est prioratus cum suis appendiciis, quæstio vereretur, auctoritate apostolica, coram domino

terventu episcopi terræ (62) papa Innocentius secundus ipsis et earum sequacibus per privilegium in perpetuum corroboravit. Quas ibi quidem primo inopem sustententes vitam, et ad tempus plurimum desolatas, divinæ misericordiæ respectus, cui devotè serviebant, in brevi consolatus est, et se eis quoque verum exhibuit Paracletum, et circumadjacentes populos misericordes eis atque propitios effecit. Et (63) plus (sciat Deus) ut arbitror uno anno in terrenis commodis [al. prædiis] sunt multiplicata.

priore Sancti Victoris Parisiensis, sancto successore Silvanectensi, et magistro R. de Orson, canonico Noviomensi, pro bono pacis promissimus dictis monialibus, quosd[am] dabimus et assignabimus eis in terris suis in territorio de Trembleyo decimam, quæ singulis annis valeat decem libras, infra xv dies post factam compositionem, etc. Actum anno Domini 1207. » Ea enim conditione cœnobium illud ad jus pristinum abbatis Sancti Dionysii reductum fuerat, ut monialibus loca provideret, ubi possent salvere animas suas. Heloissam vero, quæ prioratum conventus habebat, cum quibusdam aliis de eadem congregatione ipsi adhærentibus, Petrus Abælardus ad Paracletum oratorium suum invitavit, eamque ibi abbatissam cæteris præfecit. Quod testatur etiam Guillelmus Nangius cum ait : « Sed ibi Heloissam, quæ per industriam Soggerii abbatis Sancti Dionysii in Francia postmodum ejecta, venire fecit cum nonnullis monialibus religiosis. Quæ ibi abbatissa effecta. » Et ante eum Robertus Antissiodorensis : « Hic, » inquit, « Abælardus subtilissimus mirabilisque philosophus construxerat cœnobium in territorio Trepassino, in prato quodam ubi legere solitus fuerat : in quo sanctimoniales plurimas episcopali auctoritate congregavit, quod Paracletum nominavit. Quibus sanctimonialibus Heloissam quondam uxorem suam religiosam feminam, et litteris tam Hebraicis, quam Latinis apprime eruditam, præfecit abbatissam. »

(62) Papa Innocentius II... Privilegium hoc vide inter Regesta Innocentii II, sub num. 70, *Patrologiæ*, t. CLXXIX, col. 114.

(63) Plus... ut arbitror. — Circumadjacentes nempe populi misericordes eis atque propitii plurima largiti sunt. Sed ante alios « Milo dominus Nogennii, » sicut in tabulis Paracletensibus legitur, « in cujus territorio Paracletense constructum est oratorium, ei loco donavit culturas tres, unam inter Brusletum et viam, alteram juxta Carnam, tertiam juxta viam Triagnelli ad sinistram. Concessit insuper prædicto loco quæcunque homines sui de universo feodo suo ei darent. Dedit etiam usuarium nemoris sui de Monte Morvei omni tempore ad omnia necessaria ipsius loco, nec non et totum mareschium in riveria Ardutionis loco illi adjacens tam ad hortos faciendos, quam ad cætera necessaria. Quæ omnia in dedicatione ipsius oratorii, seu benedictione cœmeterii, et omnimodam immunitatem totius loci coram omni populo qui aderat, in manu domini Treceusis episcopi posuit, et sic in perpetuum confirmavit, præsentibus Hilduino decano, Hilduino Magno, Stephano Ridel, Rainaldo Carnail. Die insuper illo, quo sanctimonialia oratorium ingressæ possederunt, donavit eis piscationem totam Ardutionis fluvioli penitus immunem a Sancto Albino usque Quinceium. Qui etiam pro comitissa nepte sua in sanctimonialium suscepta dedit furnum de Sancto Albino cum usuario nemoris quod Furmis habebat, præsentibus Anselmo de Triagnello, Milone sancto, et Petro fratre suo. Pro anima Hugonis filii sui ibidem sepulsi dedit culturam ad Noereth cum tertia parte de Guamnoveriis, præsentibus illis qui sepulturæ adfuerunt. Simon

tæ, quam ego per centum si ibi permansissem. A Quippe quo [al. quanto] feminarum sexus est infirmior, tanto earum inopia miserabilior facile hu-

manos commovet [al. permovel] affectus, et earum virtus tam Deo quam hominibus est gratior. Tantam autem gratiam in oculis omnium (64) illi sor-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

quoque de Nogennio dedit de alodio suo culturas duas, unam scilicet in qua ipsum oratorium constructum est, et aliam in monte Limarsum in præsentia Hilduini decani et Milonis de Nogennio. Hubertus de Nogennio duo jugera terræ ante ipsum oratorium per manum Milonis de Nogennio. » Atque hæc omnia confirmavit aliquanto post Theobaldus comes Trecensis, scilicet anno 1146, « laudante filia præfati Milonis Isabel, et Girardo genero suo, Freerio, Josfrido, Gaucherio, Stephano, nepotibus ejus. » Ipseque etiam monialibus illis modium frumenti singulis annis, et totam piscationem in molendinis suis apud Pontes dedit, ut in litteris domini Eugenii III papæ supra relatis continetur.

Ad hæc, « Galo et Adelaudis uxor ejus soror Ermelinæ quæ se Deo et ecclesiæ Paracleti in sanctimonialiæm dedit, laudaverunt et concesserunt Deo et dictæ ecclesiæ Paracleti et sanctimonialibus ibidem Deo servientibus medietatem molendini de Crevecor, et vineas etiam de Crevecor, et xl solidos census : et in hoc censu habuerunt sanctimonialis Paracleti censum Pruvini, et hoc quod restabat ad percipiendum de xl solidis ceperunt apud Lezinæ. Hæcque concessio facta est apud Pruvinum in præsentia comitis Theobaldi, et Mathildis comitissæ uxoris ejus, et per manum etiam ipsius comitis. Qui comes, ut hæc stabilis et inconvulsa permaneret, eam sigilli sui auctoritate corroborari præcepit anno ab Incarn. Domini 1153, regnante Ludovico rege Francorum, Hainrico archiepiscopo Senonensi cathedra residente, Hatone vero episcopo Trecensium existente. »

Ludovicus quoque ipse Francorum rex eisdem « sanctimonialibus de Paraceto in perpetuum concessit, ut nunquam de quibuslibet rebus, quas ipsæ vel servientes ipsarum ad usus earumdem emerent, vel pro suis necessitatibus de suis propriis rebus venderent, aliquam illi vel successoribus suis consuetudinem in tota terra sua persolverent. Quod, ut ratum et inconsummum permaneret, scripto commendari præcepit, et ne posset a posteris infringi, sigilli sui auctoritate corroboravit publice apud Sanctum Germanum in Leya, anno incarnati Verbi 1155, regni sui xxvii, Ludovico filio suo in regem sublim[at]o anno iii. »

Præterea Mathildis comitissa, Theobaldi conjux, abbatiam in loco Pomerii constructam a se, Paracletensi cœnobio subditam esse voluit. Et pro concessione prædicti loci, quem Heloissa ipsa, prima Paracleti abbatissa, religiosorum interventu virorum ei dederat ad constructionem, « dedit comitissa ecclesiæ Paracleti tres modios frumenti per singulos annos in molendino suo Pruvini sub Crevecor, laude filiorum suorum comitum Henrici, Theobaldi, et Stephani, » sicut est in litteris Hugonis archiepiscopi Senonensis hac de re confectus ; quas etiam supra cum pontificum romanorum rescriptis integras retulimus. [Vide ad calcem hujusce voluminis in appendice.] Insuper confirmavit decimam de Sancto Martino de Campis et de Boal, quam Guillelmus clericus ejus dedit post decessum ecclesiæ Paracleti et sanctimonialibus ibidem Deo servientibus anno 1154, regnante Ludovico Francorum rege, Hugone archiepiscopo Senonensi existente. Nec non et alia plurima bona eidem cœnobio contulit, quæ recitare longum ac fastidiosum foret.

Denique « Hato ipse Trecensis episcopus medietatem omnis decimæ de Sancto Albino, et medietatem caudelarum in Purificatione beatæ Mariæ dedit : Milo de Quinceio, miles, de assensu uxoris

suæ Petronillæ, et filii sui Garnerii, et filia suæ Isabel, quidquid habebat in decima de Quinceio. » Ansellus dominus Trianguli prioratum conventualem Beatæ Mariæ de Triangulo in Trecensi diocesi, nec non Ansellus filius ejus, medietatem totius memoris quod vocatur Coudroy, in territorio de Marcelliaco. Alii, quorum nomina non reperi, prioratus de Lea valle, in eadem diocesi, de Neofortio in Meldensi et Sancti Martini de Beurain in Belvacensi. « Manasses, Meldensis episcopus, octavam partem tam magnæ quam parvæ decimæ de Melnillo, et medietatem minutæ decimæ de Tilliis, et quartam partem minutæ decimæ de Sancto Maximo. Beucelina, uxor Guerrici de Pontibus, quæ se monialem in Paraceto reddidit, domum cum cellario Sesamiæ sitam. Nobilis mulier Helia de Villamauro relicta Milonis de Pruvino quondam marescalci Campaniæ decem libras annui redditus de proprio patrimonio suo. Maria, Trecensis comitissa, plateam suam Pruvini. Demum Agnes de Marignaco pro susceptione sui duas partes minutæ decimæ villæ Mariguiacy. Manasses nepos ejus tertiam partem, Theobaldus ejus filius tertiam partem laudante Letuisa uxore illius. » Atque hi sunt præcipui Paracletensis monasterii benefactores : quibus et aliquot alios addere possem. Sed ad ea quæ notanda supersunt, festinat stylus.

(64) Illi sorori nostræ quæ cæteris præerat. — Heloissam dicit primam Paracleti abbatissam, de cujus doctrina et religione sic paucis Petrus Cluniacensis abbas ad eam scribens : « Necdum, » inquit, « metas adolescentiæ excesseram, necdum in juveniles annos evaseram, quando nomen non quidem adhuc religionis tuæ, sed honestorum tamen et laudabilium studiorum tuorum mihi fama innotuit. Audiebam tunc temporis mulierem, licet necdum sæculi nexibus expeditam, litteratoriæ scientiæ et studio sæcularis sapientiæ summam operam dare. Quo efferendo studio tuo, et mulieres omnes evicisti, et pene viros universos superasti. Mox vero, juxta verba Apostoli, ut complacuit ei qui te segregavit ab utero matris tuæ, per gratiam suam, longe in melius disciplinarum studia commutasti, et pro logica Evangelium, pro physica apostolum, pro Platone Christum, pro Academia claustrum tota jam et vere philosophica mulier elegisti. » Religiosam quoque feminam et tam Hebraicis quam Latinis litteris adprime eruditam fuisse testatur Antissiodorensis monachus, nec non ipsum Paracletense Kalendarium Gallicum, his verbis : « Heloise mere et premiere abbesse de ceans, de doctrine et religion tres resplendissante. » Quod apertius adhuc declarat Abælardus ipse suis ad eam scriptis epistolis. Et in Exhortatione de litterarum studio ad virgines Paracletenses : « Magisterium, » inquit, « habetis in matre, quod ad omnia vobis sufficere, tam ad exemplum scilicet virtutum, quam ad doctrinam litterarum potest : quæ non solum Latinæ, verum etiam tam Hebraicæ quam Græcæ non expertis litteraturæ, sola hoc tempore illam trium linguarum adeptam peritiam videtur, quæ ab omnibus in beato Hieronymo tanquam singularis gratia prædicatur. » — Seriem abbatissarum monasterii Paracletensis quem And. Quercetanus hic inseruerat, in appendicem ad Abælardi opera rejecimus. Ebrt.

Verum ut hæc Notæ, quæ ab Abælardo cœperunt, in eum similiter desinant, paucis nunc adhuc subiungendum quod ipse in Historia calamitatum suarum omisit, nempe condemnationem alteram libri sui de Trinitate Senonis factam, de qua sic Otuo

ri nostræ, quæ cæteris præerat, Dominus annuit ut eam episcopi quasi filiam, abbates quasi sororem, laici quasi matrem diligenter : et omnes pariter ejus religionem, prudentiam, et in omnibus incomparabilem patientiæ mansuetudinem admirabantur. Quæ quanto rarius se videri permittebat, ut scilicet clauso cubiculo sacris meditationibus atque orationibus purius vacaret, tanto ardentius ejus præsentiam atque spiritualis colloquii monita hi qui foris sunt efflagitabant.

CAP. XIV. *De infamatione turpitudinis.*—Cum autem omnes earum vicini vehementer me culparent, quod

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

Frinsengensis inter cæteros, lib. 1 *De rebus gestis Frederici I*, cap. 48 : « Sedente in urbe Roma Innocentio, in Francia vero Ludovico senioris Ludovici filio regnante, Petrus Abælardus, ab episcopi abbateque Bernardo denuo ad audientiam apud Senonas evocatur, præsentibus Ludovico rege, Theobaldoque palatino comite, et aliis nobilibus, de populoque innumeris. Ubi dum de fide sua discuteretur, seditionem populi timens, apostolicæ sedis præsentiam appellavit. Episcopi vero simul et abbas missa ad Romanam Ecclesiam legatione, ac eis pro quibus impetebatur capitulis, damnationis ejus sententiam in litteris reportaverunt. »

Idem narrat etiam continuator Sieberti. Robertus Antissiodorensis, Guillelmus Nangius, Vincentius Belvacensis, Joannes Sancti Victoris canonicus, Chronici Turonensis scriptor, et alii. Sed aliter quam omnes, ac fereque animo Gaufridus Clarævallensis monachus lib. III Vitæ sancti Bernardi, cap. 5 (*Patrologiæ*, t. CLXXXII), cum ait : « Fuit in diebus illis Petrus Abælardus, magister insignis, et celeberrimus in opinione scientiæ, sed de fide per se dogmatizans. Cujus cum blasphemis plena gravissimis volitare undique scripta cœpissent, profanas novitates vocum et sensuum viri eruditi atque fideles ad Dei hominem, sanctum Bernardum, detulerunt : qui nimirum solita bonitate et benignitate desiderans errorem corrigi, hominem non confundi, secreta illum admonitione convenit. Cum quo etiam tam modeste tamque rationabiliter egit, ut ille quoque compunctus ad ipsius arbitrium correcturum se promitteret universa. Cæterum, cum recessisset ab eo Petrus idem, consiliis stimulatus iniquis, et ingenii sui viribus plurimoque exercitio disputandi infeliciter fidens, resiliit a proposito saniori. Expetens denique Senonensem metropolitenum, quod in ejus ecclesia celebrandum foret in proximo grande concilium, Clarævallensem causatur abbatem suis in occulto detrahere libris. Addit quoque paratum se esse in publico sua defendere scripta, rogans ut prædictus abbas, dicturus si quid haberet, ad concilium vocaretur. Factum est ut postulavit. Sed vocatus abbas venire penitus recusavit, suum hoc non esse renuntians. Postea tamen magnorum virorum monitis flexus, ne videlicet ex ipsius absentia scandalum populo, et cornua crescerent adversario, demum pergere acquievit, tristis quidem, nec sine lacrymis annuens, sicut in epistola ad papam Innocentium ipse testatur, in qua plenius lucidiusque negotium omne prosequitur. Adfuit dies, et ecclesia copiosa convenit, ubi a Dei famulo Petri illius in medium scripta prolata sunt, et erroris capitula designata. Demum illi optio data est, aut sua esse negandi, aut errorem humiliter corrigendi, aut respondendi, si posset, objiciendis sibi rationibus pariter et sanctorum testimoniis Patrum. At ille, nec volens respiscere, nec valens resistere sapientiæ et spiritui qui loquebatur ; ut tempus redimeret, sedem apostolicam appellavit. Sed et postea ab egrégio illo catholici fidei advo-

earum inopiæ minus quam possem et deberem con-
sulerem, et facile id nostra saltem prædicatione valerem : cœpi sæpius ad eas reverti, ut eis quoque modo subvenirem. In quo nec invidiæ mihi murmur defuit, et quod me facere sincera charitas compellebat, solita derogantium pravitas impudentissime accusabat, dicens me adhuc quadam carnalis concupiscentiæ oblectatione teneri, qui pristinæ dilectæ sustinere absentiam vix aut nunquam paterer. Qui frequenter illam beati Hieronymi querimoniam mecum volvens, qui ad Asellam de fictis amicis scribens (*epist.* xcix), ait : « Nihil mihi objicitur

Bcato monitus, vel jam sciens in personam suam nihil agendum, responderet tam libere quam secure, audiendus tantum, et ferendus in omni patientia, non sententia aliqua ferendus : hoc quoque omnimodis recusavit. Nam et confessus est postea suis, ut aiunt, quod ea hora maxima quidem ex parte memoria ejus turbata fuerit, ratio caligaverit, et interior fugerit sensus. Nihilominus tamen Ecclesia quæ convenerat dimisit hominem, multavit abominationem, a persona abstinens, sed dogmata prava condemnans. Quando vero Petrus ille refugium inveniret in sede Petri tam longe dissidens a fide Petri? Et ipsum ergo auctorem eadem sententia cum erroribus suis apostolicis præsul involvens, scripta incendio, scriptorem silentio condemnavit. » Quidquid sit, Berengarius Pictaviensis Abælardi quondam auditor, hæc videns, nomen ac famam doctoris ac præceptoris sui tunc contra omnes tueri ausus est. Scripsitque pro eo Apologiam illam, quam inter ejus opera nunc etiam ex bibliotheca regis Christianissimi cudentam curavimus (*Vide in Appendice, ad calcem voluminis*), etsi plenam ingentis acrimoniæ contra sanctum Bernardum. Quare et ob hoc postea culpatus a multis, se excusavit quod adolescens, et joco potius quam serio scripsisset. Id enim testatur ipsemet in epistola ad episcopum Mimatensem, et ex eo Franciscus Petrarca in Apologia, ubi « virum non infandum » vocat, his verbis : « Damnavit Bernardus Clarævallensis abbas Petrum Abælardum litteratum quondam virum. Huic iratus Berengarius Pictaviensis, vir et ipse non infandus ac discipulus Petri, contra Bernardum librum unum scripsit non magni quidem corporis, sed ingentis acrimoniæ. De quo postmodum a multis increpatus, se excusavit quod adolescens scripsisset, et quod sibi viri sanctitas nondum penitus nota esset. »

Soluta autem illa conventu, qui celebratus est anno 1140, infelix Abælardus incertus quid ageret, Cluniacum se contulit, ubi humaniter exceptus est a Petro Mauricio dicto Venerabili, ejusque et Cisterciensis abbatis opera, paulo post idem et sanctus Bernardus colloqui inimicitias posuere. Quod et ipse Cluniacensis abbas Innocentio II significavit. Nec tamen propterea Abælardus Apologiticum pro suæ innocentis excusatione scribere destitit. Quod cum innotuisset Guillelmo Sancti Theodorici abbati, qui sanctum Bernardum intimo diligebat affectu, seque transtulerat ad ordinem Cisterciensem apud Signiacum, ubi feliciter obiit, Cantici canticorum reliquit expositionem, ut adversus eum styli sui acumen dirigeret. Hoc enim declarat ipse Guillelmus in epistola ad fratres de Monte Dei, his verbis : « Sunt præterea et alia opuscula nostra, libellus De sacramento altaris, Meditationes novitiis ad orandum formandis spiritibus non usqueque inutiles, et super Canticum canticorum ad illum locum, « paululum cum pertransissem, eum inveni quem diligit anima mea. » Nam contra Petrum Abælardum, qui prædictum opus ne perlice-

nisi sexus meus, et hoc nunquam objiceretur nisi cum Hierosolymam Paula proficiscitur. » Et iterum : « Antequam, inquit, domum sanctæ Paulæ nossem, totius in me urbis studia consonabant, omnium pene judicio dignus summo sacerdotio decernebar. Sed scio per bonam et malam famam pervenire ad regna cœlorum. » Cum hanc, inquam, in tantum virum detractationis [al. detractationis] injuriam ad mentem reducerem, non modicam hinc consolationem carpebam, inquiens : O si tantam suspicionis causam æmuli mei in me reperirent, quanta me detractatione opprimerent ! Nunc vero mihi divina misericordia ab hac suspitione liberato, quomodo hujus perpetrandæ turpitudinis facultate ablata suspicio remanet ? Quæ etiam tam impudens hæc crimi-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

rem effecit : neque enim integrum mihi fore arbitrabar tam delicato intus vacare otio, ipso foris fines fidei nostræ nudo ut dicitur gladio tam crudeliter depopulante. » Compositi autem tres libros, sub nomine *Disputationis catholicorum Patrum contra dogmata Petri Abælardi*, quos et sapientissimo præsul Hugoni Rothomagensium archiepiscopo dedicavit. Suntque illi procul dubio, de quibus Gaufredus, monachus Cisterciensis, in epistola data ad Henricum cardinalem Albanensem, quem sciebat interfuisse Rhemensium concilio, ubi Eugenius III papa Gislebertum Pictaviensem episcopum absolverat potius, quam condemnaverat, hoc modo loquitur : « Audivi etiam quod super damnatione Petri Abælardi diligentia vestra desideret plenus nosse similiter veritatem, cujus libellos piæ memoriæ dominus Innocentius papa II, in urbe Roma et in ecclesia Beati Petri incendio celebri concremavit, apostolica auctoritate hæreticum illum denuntiavit. Nam et ante plures annos venerabilis quidam cardinalis et legatus Romanæ Ecclesiæ, Cono nomine, regularis quondam canonicus ecclesiæ Sancti Nicolai de Arvasia, theologiam ejus, Suesione concilium celebrans, similiter concremaverat, ipsum Petrum præsentem arguens, et convictum de hæretica pravitate condemnans. Unde vestro si placuerit desiderio, per libellum de Vita sancti Bernardi et per ejus epistolam missas ad curiam satisfiet. Inveni tamen in Claravalle libellum cujusdam abbatis nigrorum monachorum, quo errores ejusdem Petri notantur, quem et olim me vidisse recorder : sed a multis annis, ut custodes librorum asserunt, studio quæsitus, primus quaternio non potuit inveniri. Propter quod propositi nostri est in Franciam destinare ad monasterium cujus abbas exstitit, qui eundem librum composuit, et si recuperare poterit, transcribi facere codicem totum, et mittere vobis. Credo enim quod vestræ inquisitioni sufficere debeat, ut cognoscatis, quæ, quemadmodum, quare sint condemnata. » Ac ne quis miretur quod de primo quaternione illius libri dicit, habeo nunc ipsissimum exemplar dono viri docti et humani Nicolai Camusatii canonici ecclesiæ Trecentis, in cujus capite scriptum adhuc legitur : « Deest unus quaternus, qui tenuerit obedientiam scriptorum, illum requirat. » — Guillelmi a S. Theodorico scripta extant *Patrologiæ*, t. CLXXX. Edit.

Verum et Gaufredus etiam ille, primo Abælardi auditor, indeque Cisterciensis monachus, Antissiodorensis vulgo cognominatus, adversus eundem Abælardum præceptorem suum scripsit. Quod vel ante omnes asserit Helinandus, alter in Frigido Monte monachus, qui et ipse quædam Gaufredi verba refert in hunc modum (*Script. rer. Gallic.*, t. XIV, p. 370) : « Hujus Petri aliquando fuerat discipulus Gaufredus Antissiodorensis, qui multo

natio novissima ? Adeo namque res ista omnem hujus turpitudinis suspicionem apud omnes removet, ut quicumque mulieres observare diligentius student, eis eunuchos adhibeant, sicut de Esther et cæteris regis Assueri puellis sacra narrat historia (*Esther*. II, 3). Legimus et potentem illum reginæ Candacis eunuchum universis ejus gazis præesse (*Act. VIII*, 27). Ad quem convertendum et baptizandum Philippus apostolus ab angelo directus est. Tales quippe semper apud verecundas et honestas feminas tanto amplius dignitatis et familiaritatis adepti sunt, quanto longius ab hac absistebant suspitione. Ad quam quoque penitus removendam maximum illum Christianorum philosophum Origenem, cum mulierum quoque sanctæ doctrinæ in-

B tempore fuit notarius sancti Bernardi, qui inter cætera de eodem Petro dixit : « Ego mihi aliquando recolo magistrum fuisse illum, qui præcium redemptionis nostræ evacuans, nihil aliud in sacrificio dominicæ passionis commendabat, nisi virtutis exemplum, et amoris incentivum. Quod enim Scripturæ perhibent de potestate diaboli pretioso illo sanguine humanum genus esse redemptum, in eo solo constare dicebat, quod exemplum nobis exhibitum est usque ad mortem pro veritate et justitia certandi, et adhibitum est velut quoddam incentivum amoris ; cum ex impenso amore data est occasio redamandi. Et quidem magna sunt hæc et vera, sed non sola benedictus Deus, qui mihi simul et vobis magistrum dedit postea meliorem, per quem prioris redarguit ignorantiam, et insolentiam confutavit, secundum quem tria specialia in passione sua Christus nobis exhibuit, exemplum virtutis, incentivum amoris, et sacrificium redemptionis. Quod tertium evacuanti hæretico nihil prodesse tria cætera potuerunt. Hæc et alia multa dictus Gaufredus contra Petrum magistrum suum fortiter et Catholice scripsit. » Eadem verba recitat et Vincentius Belvacensis lib. XXI *Speculi historialis*, cap. 17, et Joannes monachus Sancti Victoris in Chronico sub annum Christi 1140.

Interim vero Abælardus in morbum incidit, et valetudinis causa Babilonum ab abbate suo Petro missus, ibi in monasterio Sancti Marcellini Cluniacensis ordinis excessit e vita, die 21 Aprilis anno Christi 1142, anno ætatis suæ 63. Hoc enim prodit Kalendarium vetus Paracletense Gallico sermone conscriptum his verbis : « Maître Pierre Abælard, fondateur de ce lieu et instituteur de sainte religion, trespassa le XXI avril, âgé de LXXIII ans. » Nec referre opus est quanta cum austeritate, pœnitentia, devotione postremum illum vitæ suæ terminum clausit. Petrus ipse Mauricius, abbas ejus, id optime diffuseque descripsit in epistola ad Helloissam Paracleti abbatissam, quam nos etiam infra inter epistolam Abælardi inserimus. Sed non prætereundum quod cum eodem Petro testantur Robertus Antissiodorensis, Guillelmus Nangius et alii, scilicet, Helloissam illam quondam Abælardi conjugem, « magna post ejus mortem ei in assiduus precibus fidem servasse, corpusque ejus de loco ubi obierat ad prædictum Paracleti monasterium transtulisse. » Denique et ipsa, sicut in Chronico Turonensi legitur, « in ægritudine posita præcipit ut mortua intra mariti tumulum poneretur. Et sic eadem defuncta ad tumulum deportata, maritus ejus qui multis diebus ante eam defunctus fuerat, elevatis brachiis illam recepit, et ita eam amplexatus, brachia sua strinxit. »

tenderet, sibi ipsi manus intulisse ecclesiasticæ Historiæ (65) liber VI continet. Putabam tamen in hoc mihi magis quam illi divinam misericordiam propitiam fuisse, ut quod ille minus provide creditur egisse, atque inde non modicum crimen incurrisse; id aliena culpa in me ageret, ut ad simile opus me liberum præpararem, ac tanto minore pœna, quanto brevior ac subita, ut oppressus somno cum mihi manus injicerent nihil pœnæ fere sentirem. Sed quod tunc forte minus pertuli ex vulnere, nunc ex detractioe divitiis [f. diutius] plector, et plus ex detrimento famæ quam ex corporis crucior diminutione. Sicut enim scriptum est: « Melius est nomen bonum quam divitiæ multæ (Prov. xxii, 1). » Et ut beatus meminit Augustinus in sermone quodam De vita et moribus clericorum (66): « Qui B fidens conscientiæ suæ negligit famam suam, crudelis est. » Idem supra: « Providemus, inquit, bona, ut ait Apostolus, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus (Rom. xii, 17). Propter nos conscientia nostra sufficit in nobis. Propter nos fama nostra non pollui, sed pollere debet in nobis. Duæ res sunt conscientia et fama. Conscientia tibi; fama proximo. » Quid autem horum invidia ipsi Christo vel ejus membris, tam prophetis scilicet quam apostolis, seu aliis Patribus sanetis objiceret, si in eorum temporibus existeret, cum eos videlicet corpore integros tam familiari conversatione feminis præcipue videret sociatos. Unde et beatus Augustinus in libro De opere monachorum, ipsas C etiam mulieres Domino Jesu Christo atque apostolis ita inseparabiles comites adhæsisse demonstrat, ut et cum eis etiam ad prædicationem procederent (cap. 4): « Ad hoc enim, inquit, et fideles mulieres habentes terrenam substantiam ibant cum eis, et ministrabant eis de sua substantia, ut nullius indigerent horum quæ ad substantiam vitæ hujus pertinerent. » Et quisquis non putat ab apostolis fieri, ut cum eis sanctæ conversationis mulieres cursitarent quocumque Evangelium prædicabant, Evangelium audiat et cognoscat quemadmodum hoc ipsius Domini exemplo faciebant. In Evangelio enim scriptum est: Deinceps et ipse iter faciebat per civitates, et castella, evangelizans regnum Dei, et duodecim cum illo, et mulieres aliquæ quæ erant curatæ D In plerisque etiam locis ordine perturbato naturali ipsas abbatissas atque moniales clericis quoque ipsis, quibus subest populus, dominari conspicimus, et tanto facilius eos ad prava desideria inducere posse, quanto eis amplius habent præesse, et jugum illud in eos gravissimum exercere. Quod satyricus ille considerans ait:

Intolerabilius nihil est quam femina dives.

(JUVEN., Sat. vi, v. 459).

CAP. XV. Hoc ego sæpe apud me pertractando, quantum mihi liceret, sororibus illis providere, et

(65) Eusebii. *Hist. eccles.* lib. vii, cap. 7.

(66) *Serm.* 52, ad fratres in eremo.

(67) *In Vita Malchi.*

earum curam agere disposueram ; et quo me amplius A
revererentur, corporali quoque præsentiâ eis invigi-
lare. Et cum me nunc frequentior ac major perse-
cutio filiorum quam olim fratrum affligeret, ad eas
de æstu hujus tempestatis quasi ad quemdam trau-
quillitatis portum recurrerem, atque ibi aliquantu-
lum respirarem, et qui in monachis nullum, ali-
quem saltem in illis assequeretur fructum. Ac tanto
id mihi fieret magis saluberrimum, quanto id earum
infirmiâ magis esset necessarium. Nunc autem ita
me Satanas impedivit, ut ubi quiescere possim, aut
etiam vivere, non inveniam : sed vagus et profugus
ad instar maledicti Cain ubique circumferar (*Ge-
nes. iv, 14*) : quem, ut supra memini, « foris pugnæ,
intus timores (*II Cor. vii, 5*) » incessanter cru-
ciant, imo tam foris quam intus timores incessan- B
ter, pugnæ pariter et timores. Et multo periculo-
sior et crebrior persecutio filiorum adversum me sæ-
vit quam hostium. Istos quippe semper præsentes
habeo, et eorum insidias jugiter sustineo. Hostium
violentiam in corporis mei periculum video, si a
claustris procedam. In claustris autem filiorum, id
est monachorum mihi tanquam abbati, hoc est pa-
tri, commissorum tam violenta quam dolosa ince-
ssanter sustineo machinamenta. O quoties veneno
me perdere tentaverunt ! sicut et in beato factum est
Benedicto (68). Ac si hæc ipsa causa, qua ille per-
versos deseruit filios, ad hoc ipsum me patenter
tanti Patris adhortaretur exemplo, ne me certo vi-
delicet opponens periculo temerarius Dei tentator C
potiusquam amator ; imo meipsum peremptor inve-
nirer. A talibus autem eorum quotidianis insidiis
cum mihi in administratione cibi vel potus quan-
tum possem providerem, in ipso altaris sacrificio in-
toxicare me moliti sunt, veneno scilicet calici im-
misso. Qui etiam quadam die cum Namneti ad co-
nitem in ægritudine sua visitandum venissem, ho-
spitalium me ibi in domo cujusdam fratris mei car-
nalis, per ipsum qui in comitatu nostro erat famu-
lum veneno interficere machinati sunt, ubi videli-
cet me minus a tali machinatione providere credi-
derunt. Divina autem dispositione tunc actum est,
ut dum cibum mihi apparatus non curarem, frater
quidam ex monachis quem mecum adduxeram,
hoc cibo per ignorantiam usus ibidem mortuus oc-
cumberet, et famulus ille, qui hoc præsumpserat,
tam conscientie suæ quam testimonio ipsius rei
perterritus aufugeret. Extunc itaque manifesta om-
nibus eorum nequitia, patenter jam cœpi eorum
prout poteram insidias declinare, etiam a conventu
abbatiæ me subtrahere, et in cellulis cum paucis
habitare. Qui si me transiturum aliquo præsens-
sent, corruptos per pecuniam latrones in viis aut se-
mitis, ut me interficerent, opponebant. Dum autem
in istis laborarem periculis, forte me die quadam
de nostra lapsam equitatura manus Domini vehe-
menter collisit, colli videlicet mei canalem confrin-

gens. Et multo me amplius hæc fractura afflixit et
debilitavit, quam prior plaga. Quandoque horum
indomitam rebellionem per excommunicationem
coercens, quosdam eorum, quos magis formida-
bam, ad hoc compuli, ut fide sua seu sacramento
publice mihi promitterent, se ulterius ab abbatiâ pe-
nitus recessuros, nec me amplius in aliquo inquiet-
turos. Qui publice et impudentissime tam fidem
datam quam sacramenta facta violantes, tandem
per auctoritatem Romani pontificis Innocentii, le-
gato proprio ad hoc destinato, in præsentiâ comi-
tis et episcoporum, hoc ipsum jurare compulsi
sunt, et pleraque alia. Nec sic adhuc quieverunt.
Nuper autem cum illis, quos prædixi, ejectis ad
conventum abbatiæ rediissem, et reliquis fratribus,
quos minus suspicabar, me committerem, multo
hos peiores quam illos reperi. Quos jam quidem non
de veneno, sed de gladio in jugulum meum tractan-
tes cujusdam proceris terræ conductu vix evasi. In
quo etiam adhuc laboro periculo, et quotidie quasi
cerviçi meæ gladium imminens suspicio, ut inter
epulas vix respirem : sicut de illo legitur, qui cum
Dionysii tyranni potentiam (*Cicer. 5, Tusc.*) atque
opes conquistatas maximæ imputaret beatitudini, filo
latenter appensus super se gladium aspiciens [*al-
potestatem*], quæ terrenam potentiam felicitas con-
sequatur edoctus est. Quod nunc quoque ipse, de
paupere monacho, in abbatem promotus incessanter
experior, tanto scilicet miserior quanto ditior esse-
ctus, ut nostro etiam exemplo eorum, qui id sponte
appetunt, ambitio refrenetur. Hæc, dilectissime
frater in Christo, et ex diutina conversatione fami-
liarissime comes, de calamitatum mearum historia,
in quibus quasi a cunabulis jugiter laboro, tuæ me
desolationi atque injuriæ illatæ scripsisse sufficiat,
ut, sicut in exordio præfatus sum epistolæ, oppres-
sionem tuam in comparatione mearum, aut nullam,
aut modicam esse judices, et tanto eam patientius
feras quanto minorem consideras. Illud semper in
consolationem assumens, quod membris suis de
membris diaboli Dominus prædixit : « Si me per-
secuti sunt, et vos persequentur. Si mundus vos
odit, scitote quoniam me priorem vobis odio ha-
buit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat
D diligeret (*Joan. xv, 20*). » Et : « Omnes, inquit Apo-
stolus, qui volunt pie vivere in Christo, persecu-
tionem patientur (*II Tim. iii, 12*). » Et alibi : « Haud
quæro hominibus placere. Si adhuc hominibus pla-
cerem, Christi servus non essem (*Galat. i, 10*). » Et
Psalmista : « Confusi sunt, inquit, qui hominibus
placent, quoniam Deus sprevit eos (*Psal. lxxviii, 6*). »
Quod diligenter beatus attendens Hieronymus, ejus
me præcipue in contumeliis detractionum hæredem
conspicio, ad Nepotianum scribens (*epist. 2*), ait :
« Si adhuc, inquit Apostolus, hominibus placerem,
Christi servus non essem. Desinit placere hominibus,
et servus factus est Christi. » Idem ad Asellam de fictis

(68) S. Greg., lib. II, *Dialog.*, c. 5.

amicis (epist. 99) : « Gratias ago Deo meo, quod dignus sim quem mundus oderit. » Et ad Heliodorum monachum (epist. 1) : « Erras, frater, erras, si putas unquam Christianum persecutionem non pati. Adversarius noster tanquam leo rugiens devorare quærens circuit, et tu pacem putas? (I Petr. v, 8.) Sedet in insidiis cum divitibus (Psal. ix, 10). » His itaque documentis atque exemplis animati, tanto securius ista toleremus, quanto injuriosius accidunt. Quæ si non ad meritum nobis, saltem ad purgationem aliquam proficere non dubitemus. Et quoniam omnia divina dispositione [al. dispensatione] geruntur, in hoc se saltem quisque fidelium in omni pressura consoletur, quod nihil inordinate fieri unquam summa Dei bonitas permittit, et quod quæcunque perverse fiunt optimo fine ipse ter-

minat. Unde et ei de omnibus recte dicitur : « Fiat voluntas tua (Matth. vi, 26). » Quanta denique diligentium Deum illa est ex auctoritate Apostolica consolatio, quæ dicit : « Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (Rom. viii, 28). » Quod diligenter ille sapientissimus attendebat, cum in Proverbiis diceret : « Non contristabit justum quicquid ei acciderit (Prov. xii, 21). » Ex quo manifeste a justitia eos recedere demonstrat, quicunque pro aliquo suo gravamine his irascuntur, quæ erga se divina dispensatione geri non dubitant; et se propriæ voluntati magis quam divinæ subji-ciunt, et ei quod in verbis sonat, « fiat voluntas tua, » desideriis occultis repugnant, divinæ voluntati propriam anteponeutes. Vale.

EPISTOLA II.

Quæ est Heloissæ ad Petrum deprecatoria.

ARGUMENTUM. — Cum Heloissa quondam Abælardi amica, postea uxor, ac tandem monasterio Paracletensi, quod ipse sibi discipulorum fortune a fundamentis eduxerat, ab eo præfecta, epistolam ejus ad amicum legisset : hanc ad eum scribit, orans ut de suis periculis vel liberatione ad se rescribat, quo vel luctus, vel gaudii ejus particeps efficiatur. Expostulat etiam quod ad se post monasticam professionem non scripserit, eum antea plures amatorias mitteret litteras. Suum denique erga illum tum præteriti temporis turpem et carnalem amorem, tum præsentis castum et spiritalem exponit : ac acerbe queritur se ab illo æque non redamari. Est autem epistola multis affectibus et querulis planctibus more femineo affatim plena, ubi pectus femineum multa eruditione exuberans intueri liceat.

Domino suo, imo patri; conjugi suo, imo fratri; ancilla sua, imo filia; ipsius uxôr, imo soror ABÆLARDI HELOISSA.

Missam ad amicum pro consolatione epistolam, dilectissime, vestram ad me forte quidam nuper attulit. Quam ex ipsa statim tituli fronte vestram esse considerans, tanto ardentius eam cœpi legere, quanto scriptorem ipsum charius amplector, ut cujus rem perdididi, verbis saltem tanquam ejus quadam imagine recreer. Erant, memini, hujus epistolæ fere omnia felle et absynthio plena, quæ scilicet nostræ conversionis miserabilem historiam, et tuas, unice, cruce assiduas referebant. Complesti revera in epistola illa quod in exordio ejus amico promisisti, ut videlicet in comparatione tuarum suas molestias nullas vel parvas reputaret. Ubi quidem expositis prius magistrorum tuorum in te persecutionibus, deinde in corpus tuum summæ proditionis injuria, ad condiscipulorum quoque tuorum, Alberici videlicet Remensis, et Lotulfi Lombardi execrabilem invidiam, et infestationem nimiam stylum contulisti. Quorum quidem suggestionibus quid de glorioso illo theologiæ tuæ opere, quid de teipso quasi in carcere damnato actum sit non prætermisisti. Iam ad abbatis tui fratrumque falsorum machinationem accessisti, et detractiones illas tibi gravissimas duorum illorum pseudoapostolorum a prædictis

B æmulis in te commotas, atque ad scandalum plerisque subortum de nomine Paracleti oratorio præter consuetudinem imposito : denique ad intolerabiles illas et adhuc continuas vitæ persecutiones, crudelissimi scilicet illius exactoris, et pessimorum, quos filios nominas, monachorum profectus miserabilem historiam consummasti. Quæ cum siccis oculis neminem vel legere vel audire posse æstimem, tanto dolores meos amplius renovantur quanto diligentius singula expresserunt, et eo magis auxerunt quo in te adhuc pericula crescere retulisti, ut omnes pariter de vita tua desperare cogamur, et quotidie ultimos illos de nece tua rumores trepidantia nostra corda et palpitantia pectora expectent. Per ipsum itaque, qui te sibi adhuc quoquomodo protegit, Christum obsecramus, quatenus ancillulas ipsius et tuas crebris litteris de his, in quibus adhuc fluctuas, naufragiis [al., naufragus] certificare digneris, ut nos saltem quæ tibi solæ remansimus, doloris vel gaudii participes habeas. Solent etenim dolenti nonnullam afferre consolationem qui condolent, et quodlibet onus pluribus impositum levius sustinetur, sive defertur. Quod si paululum hæc tempestas quieverit, tanto amplius maturandæ sunt litteræ, quanto sunt jucundiores futuræ. De quibuscunque autem nobis scribas, non parvum nobis remedium conferes; hoc saltem uno quod te nostri memora-

esse monstrabis. Quam jucundæ vero sint absentium litteræ amicorum, ipse nos exemplo proprio Seneca docet, ad amicum Lucilium quodam loco sic (epist. 48), scribens : « Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. Nam quo uno modo potes te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, quin protinus una simus. » Si imagines nobis amicorum absentium jucundæ sunt, quæ memoriam renovant, et desiderium absentiae falso atque inani solatio levant, quanto jucundiores sunt litteræ, quæ amici absentis veras notas afferunt? Deo autem gratias, quod hoc saltem modo præsentiam tuam nobis reddere nulla invidia prohiberis, nulla difficultate præpediris, nulla, obsecro, negligentia retarderis. Scripsisti ad amicum prolixæ consolationem epistolæ, et pro adversitatibus quidem suis, sed de tuis. Quas videlicet tuas diligenter commemorans, cum ejus intenderes [*al.* studeres] consolationi, nostræ plurimum addidisti desolationi, et dum ejus mederi vulneribus cuperes, nova quædam nobis vulnera doloris infixisti, et priora auxisti. Sana, obsecro, ipse quæ fecisti, qui quæ alii fecerunt curare satagis. Morem quidem amico et socio gessisti, et tam amicitia quam societatis debitum persolvisti; sed majore te debito nobis astruxisti, quas non tam amicas quam amicissimas, non tam socias quam filias convenit nominari, vel si quod dulcius et sanctius vocabulum potest excogitari. Quanto autem debito te erga eas obligaveris, non argumentis, non testimoniis indiget, ut quasi dubium comprobetur; et si omnes taceant, res ipsa clamat. Hujus quippe loci tu post Deum solus es fundator, solus hujus oratorii constructor, solus hujus congregationis ædificator. Nihil hic super alienum ædificasti fundamentum. Totum quod hic est, tua creatio est. Solitudo hæc feris tantum, sive latronibus vacans, nullam hominum habitationem noverat, nullam domum habuerat. In ipsis cubilibus ferarum, in ipsis latibulis latronum, ubi nec nominari Deus solet, divinum erexisti tabernaculum, et Spiritus sancti proprium dedicasti templum. Nihil ad hoc ædificandum ex regum vel principum opibus intulisti, cum plurima posses et maxima, ut quidquid fieret, tibi soli posset ascribi. Clerici sive scholares huc certatim ad disciplinam tuam confluentes omnia ministrabant necessaria; et qui de beneficiis vivebant ecclesiasticis, nec oblationes facere noverant, sed suscipere, et qui manus ad suscipiendum non ad dandum habuerant, hic in oblationibus faciendis prodigi atque importuni fiebant. Tua itaque, vere tua hæc est proprie in sancto proposito novella plantatio, cujus adhuc teneris maxime plantis frequens, ut proficiant, necessaria est irrigatio. Satis ex ipsa feminei sexus natura debilis est hæc plantatio: est infirma, etsi non esset nova. Unde diligentiore culturam exigit et frequentiore, juxta illud Apostoli: « Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit (*II Cor.* iii, 6). » Plantaverat Apostolus atque fundaverat in fide per præ-

A dicationis suæ doctrinam Corinthios, quibus scribebat. Rigaverat postmodum eos ipsius Apostoli discipulus Apollo sacris exhortationibus, et sic eis incrementum virtutum divina largita est gratia. Vitæ alienæ vineam, quam non plantasti, in amaritudinem tibi conversam, admonitionibus sæpe cassis, et sacris frustra sermonibus excolis. Quid tuæ debeas attende, qui sic curam impendis alienæ. Doces et admones rebelles, nec proficis. Frustra ante porcos divini eloquii margaritas spargis (*Matth.* vii, 6). Qui obstinatis tanta impendis, quid obedientibus debeas considera. Qui tanta hostibus largiris, quid filiabus debeas meditare. Atque ut cæteras omitam, quanto erga me te obligaveris debito, pensa, ut quod devotis communiter debes feminis, unica tuæ devotius solvas. Quot autem et quantos tractatione in doctrina, vel exhortatione, seu etiam consolatione sanctorum feminarum sancti Patres, et quanta eos diligentia composuerint, tua melius excellentia quam nostra parvitas novit. Unde non mediocri admiratione nostræ tenera conversionis initia tua jamdudum oblivio movit, quod nec reverentia Dei, nec amore nostri, nec sanctorum Patrum exemplis admonitus fluctuantem me et jam diutino mœrore confectam, vel sermone præsentem, vel epistola absentem consolari tentaveris. Cui quidem tanto te majore debito noveris obligatum, quanto te amplius nuptialis fœdere sacramenti constat esse astrictum; et eo te magis mihi obnoxium, quo te semper, ut omnibus patet, immoderato amore complexa sum. Nostri, charissime, noverunt omnes, quanta in te amiserim, et quam miserabili casu summa et ubique nota proditio meipsam quoque mihi tecum abstulerit, et incomparabiliter major sit dolor ex amissionis modo quam ex damno. Quo vero major est dolendi causa, majora sunt consolationis adhibenda remedia. Non utique ab alio, sed a teipso, ut qui solus es in causa dolendi, solus sis in gratia consolandi. Solus quippe es qui me contristare, qui me lætificare, seu consolari valeas. Et solus es qui plurimum id mihi debeas, et tunc maxime cum universa quæ jusseris intantum impleverim, ut cum te in aliquo offendere non possem, meipsam pro jussu tuo perdere sustinerem. Et quod majus est, dictuque mirabile, in tantam versus est amor insaniam, ut quod solum appetebat, hoc ipse sibi sine spe recuperationis auferret.

Cum ad tuam statim jussionem tam habitum ipsam quam animum immutarem, ut te tam corporis mei quam animi unicum possessorem ostenderem. Nihil unquam (Deus scit) in te nisi te requisivi; te pure, non tua concupiscens. Non matrimonii fœdera, non dotes aliquas exspectavi, non denique meas voluptates aut voluntates, sed tuas (sicut ipse nosti) adimplere studui. Et si uxoris nomen sanctius ac validius videtur, dulcius mihi semper existit amicae vocabulum; aut, si non indigneris, concubinæ vel scorti. Ut quo me videlicet pro te amplius humiliarem, ampliorem apud te consequerer gratiam,

et sic etiam excellentiæ tuæ gloriam minus læderem. Quod et tu ipse tui gratia oblitus penitus non fuisti, in ea, quam supra memini, ad amicum epistola pro consolatione directa. Ubi et rationes nonnullas, quibus te a conjugio nostro infaustis Thalamis revocare conabar, exponere non es dedignatus; sed plerisque tacitis, quibus amorem conjugio, libertatem vinculo præferebam. Deum testem invoco, si me Augustus universo præsidens mundo matrimonii honore dignaretur, totumque mihi orbem confirmaret in perpetuo præsidendum, charius mihi et dignius videretur tua dici meretrix quam illius imperatrix. Non enim quo quisque ditior sive potentior, ideo et melior: fortunæ illud est, hoc virtutis. Nec se minime venalem æstimet esse quæ libentius ditiori quam pauperi nubit, et plus in marito sua quam ipsum concupiscit. Certe quamcunque ad nuptias hæc concupiscentia ducit, merces ei potius quam gratia debetur. Certum quippe est eam res ipsas, non hominem sequi, et se, si posset, velle prostituere ditiori. Sicut inductio illa Aspasiæ philosophæ apud Socraticum Æschinæ cum Xenophonte et uxore ejus habita manifeste convincit. Quam quidem inductionem cum prædicta philosophia ad reconciliandos invicem illos proposuisset, tali fine conclusit: « Quia ubi hoc peregeritis, ut neque vir melior, neque femina in terris lætior sit: profecto semper id quod optimum putabis esse multo maxime requiretis, ut et tu maritus sis quam optimæ, et hæc quam optimo viro nupta sit. » Sancta profecto hæc et plusquam philosophica est sententia ipsius potius sophiæ quam philosophiæ dicenda. Sanctus hic error, et bæata fallacia in conjugatis, ut perfecta dilectio illæsa custodiat matrimonii fœdera non tam corporum continentia quam animorum pudicitia. At quod error cæteris, veritas mihi manifesta contulerat. Cum quod illæ videlicet de suis æstimarent maritis, hoc ego de te, hoc mundus universus non tam crederet quam sciret. Ut tanto verior in te meus amor existeret, quanto ab errore longius absisteret. Quis etenim regum aut philosophorum tuam exæquare famam poterat? Quæ te regio, aut civitas, seu villa videre non æstuat? Quis te, rogo, in publicum procedentem conspiceret non festinabat, ac discedentem collo erecto, oculis directis non insectabatur? Quæ conjugata, quæ virgo non concupiscebant absentem, et non exardebat in præsentem? Quæ regina vel præpotens femina gaudiis meis non invidebat vel thalamis? Duo autem, fateor, tibi specialiter inerant, quibus seminarum quarumlibet animos statim allicere poterat, dictandi videlicet et cantandi gratia. Quæ cæteros minime philosophos assecutos esse novimus. Quibus quidem quasi ludo quodam laborem exercitii recreans philosophici, pleraque amatorio metro vel rhythmo composita reliquisti carmina, quæ præ nimia suavitate tam dictaminis quam cantus sæpius frequentata, tuum in ore omnium nomen incessanter tenebant, ut etiam illitteratos melodiarum

A dulcedo tui non sineret immemores esse. Atque hinc maxime in amorem tui feminae suspirabant. Et cum horum pars maxima carminum nostros decantaret amores, multis me regionibus brevi tempore nuntiavit, et multarum in me seminarum accendit invidiam. Quod enim bonum animi vel corporis tuam non exornabat adolescentiam? Quam tunc mihi invidentem, nunc tantis privatæ deliciis compati calamitas mea non compellat? Quem vel quam, licet hostem, primitus, debita compassio mihi nunc non emolliat? Et plurimum nocens, plurimum, ut nosti, sum innocens. Non enim rei effectus, sed efficientis affectus in crimine est. Nec quæ sunt, sed quo animo sunt, æquitas pensat. Quem autem animum in te semper habuerim, solus qui expertus es judicare potes. Tuo examini cuncta committo, tuo per omnia cedo testimonio. Dic unum si vales, cum post conversionem nostram, quam tu solus facere decrevistis, in tantam tibi negligentiam atque oblivionem venerim, ut nec colloquio præsentis recreer, nec absentis epistola consoler; dic, inquam, si vales, aut ego quod sentio, imo quod omnes suspicantur dicam. Concupiscentia te mihi potius quam amicitia sociavit, libidinis ardor potius quam amor. Ubi igitur quod desiderabas cessavit, quidquid propter hoc exhibebas pariter evanuit. Hæc, dilectissime, non tam mea est quam omnium conjectura, non tam specialis quam communis, non tam privata quam publica. Utinam mihi soli sic videretur, atque aliquos in excusationem sui amor tuus inveniret, per quos dolor meus paululum resideret. Utinam occasiones fingere possem, quibus te excusando mei quoquomodo tegerem vilitatem. Attende, obsecro, quæ requiro; et parva hæc videris et tibi facillima. Dum tui præsentia fraudor, verborum saltem votis (*al. notis*), quorum tibi copia est, tuæ mihi imaginis præsentia dulcedinem. Frustra te in rebus dapsilem exspecto, si in verbis avarum sustineo. Nunc vero plurimum a te me promereri credideram, cum omnia propter te compleverim, nunc in tuo maxime perseverans [*al. compleam*] obsequio. Quam quidem juvenculam ad monasticæ conversationis asperitatem non religionis devotio, sed tua tantum pertraxit jussio. Ubi si nihil a te promerear, quam frustra laborem dijudica. Nulla mihi super hoc merces exspectanda est a Deo, cujus adhuc amore nihil me constat egisse. Properantem te ad Deum secuta sum habitu, imo præcessi. Quasi enim memor uxoris Loth retro conversæ (*Gen. xix, 26*), prius me sacris vestibus et professione monastica quam te ipsum Deo mancipasti. In quo, fateor, uno minus te de me confidere vehementer dolui atque erubui. Ego autem (Deus scit) ad Vulcania loca te properantem præcedere vel sequi pro jussu tuo minime dubitarem. Non enim mecum animus meus, sed tecum erat. Sed et nunc maxime, si tecum non est, nusquam est. Esse vero sine te nequaquam potest. Sed ut tecum bene sit age, obsecro. Bene autem tecum fuerit, si te propi-

ctium lavenerit, si gratiam referas pro gratia, modesta pro magnis, verba pro rebus. Utinam, dilecte, tua de me dilectio minus confideret, ut sollicitior esset! Sed quo te amplius nunc securum reddidi, negligentiosem sustineo. Memento, obsecro, quæ fecerim, et quanta debeas attende. Dum tecum carnali fruerer voluptate, utrum id amore, vel libidine agerem, incertum pluribus habebatur. Nunc autem finis indicat quo id inchoaverim principio. Omnes denique mihi voluptates interdixi, ut tuæ parerem voluntati. Nihil mihi reservavi, nisi sic tuam nunc præcipue fieri. Quæ vero tua sit iniquitas perpende, si merenti amplius persolvis minus, imo nihil penitus, præsertim cum parvum sit quod exigeris, et

A tibi facilitimum. Per ipsum itaque, cui te obtulisti, Deum te obsecro, ut quoquo modo potes tuam mihi præsentiam reddas, consolationem videlicet mihi aliquam rescribendo. Hoc saltem pacto, ut sic recreata divino alacrior vacem obsequio. Cum me ad temporales olim voluptates expeteres, crebris me epistolis visitabas, frequenti carmine tuam in ore omnium Helloissam ponebas. Me plateæ omnes, me domus singulæ resonabant. Quanto autem rectius me nunc in Deum, quam tunc in libidinem excitaris? Perpende, obsecro, quæ debes, attende quæ postulo; et longam epistolam brevi fine concludo. Vale, unice.

EPISTOLA III.

Quæ est rescriptum Petri ad Helloissam.

ARGUMENTUM. — *Superiori epistolæ Helloissæ respondet Abælardus, ac se candidè excusat, quod tanto tempore ad illam non scripserit, minime de incuria in eam venisse: sed quod de prudentia, doctrina, pietate et religione ejus tantum confideret, ut eam vel exhortatione, vel consolatione non indigere crederet. Monet autem ut ad se rescribat, quid sibi exhortationis vel consolationis divinæ ab eo rescribi velit; et ipse ejus desiderio faciet satis. Rogat eam, ut tam ipsa quam sacer ejus virginum ac viduarum chorus se apud Deum precibus juvet, quantas apud ipsum vires oratio maxime uxorum pro viris habeat, luculenter ex Scripturarum auctoritate disserens; et commemoratis precibus, quæ hactenus in ipso monasterio pro se a sacris feminis fierent ad Deum singulis horis canonicis, alias item quæ pro salute absentis fiant instituit. Præterea rogat ut quocunque modo vel loco eum ex hac vita migrare contingeret, defuncti corpus ad Paracletense cœnobium deferri, ibique sepeliri curaret.*

HELLOISSÆ dilectissimæ sorori suæ in Christo ABÆLARDUS frater ejus in ipso.

Quod post nostram a sæculo ad Deum conversionem nondum tibi aliquid consolationis vel exhortationis scripserim, non negligentia meæ, sed tuæ, de qua semper plurimum confido, prudentiæ imputandum est. Non enim eam his indigere credidi, cui abundanter quæ necessaria sunt divina gratia impertivit, ut tam verbis quam exemplis errantes valeas docere, pusillanimes consolari, tepidos exhortari, sicut et facere jam dudum consuevisti cum sub abbatis prioratum obtineres. Quod si nunc tanta diligentia tuis provideas filiabus, quanta tunc sororibus, satis esse credimus ut jam omnino superfluum doctrinam vel exhortationem nostram arbitremur. Sin autem humilitati tuæ aliter videtur, et in his etiam quæ ad Deum pertinent magisterio nostro atque scriptis indiges, super his quæ velis scribe mihi, ut ad ipsam rescribam prout Dominus mihi annuerit. Deo autem gratias, qui gravissimorum et assiduorum periculorum meorum sollicitudinem vestris cordibus inspirans, afflictionis meæ participes vos fecit, ut orationum suffragio vestrarum divina miseratio me protegat, et velociter Satanam sub pedibus nostris conterat. Ad hoc autem præcipue psalterium, quod a me sollicite requisisti, soror in sæculo quondam chara, nunc in Christo charissima, inittere maturavi. In quo videlicet pro no-

stris magnis et multis excessibus, et quotidiana periculorum meorum instantia jure Domino sacrificium immoles orationum. Quantum autem locum apud Deum et sanctos ejus fidelium orationes obtineant, et maxime mulierum pro charis suis, et uxorum pro viris, multa nobis occurrunt testimonia et exempla. Quod diligenter attendens Apostolus, sine intermissione orare (*1^a Thess. v, 17*) vos admonet. Legimus Dominum Moysi dixisse: « Dimitte me ut irascatur furor meus (*Exod. xxxii, 10*). » Et Jeremias: « Tu vero, inquit, noli orare pro populo hoc, et non obsistas mihi (*Jer. vii, 16*). » Ex quibus videlicet verbis manifeste Dominus ipse profitetur orationes sanctorum quasi quoddam frenum iræ ipsius immittere, quo scilicet ipsa coerceatur, ne quantum merita peccantium exigunt ipsa in eos sæviat. Ut quem ad vindictam justitia quasi spontaneum ducit, amicorum supplicatio flectat, et tanquam invitum quasi vi quadam retineat. Sic quippe oranti vel oraturo dicitur: « Dimitte me, et ne obsistas mihi. » Præcipit Dominus ne oretur pro impiis. Orat justus, Domino prohibente, et ab ipso impetrat quod postulat, et irati judicis sententiam immutat. Sic quippe de Moyse subjunctum est: « Et placatus factus est Dominus de malignitate quam dixit facere populo suo (*Exod. xxxii, 14*). » Scriptum est alibi de universis operibus Dei: « Dixit, et facta sunt (*Psal. cxlviii, 5*). » Hoc autem loco et dixisse

memoratur quod de afflictione populus meruerat, et virtute orationis praeventus non implisse quod dixerat. Attende itaque quanta sit orationis virtus, si quod jubemur oremus; quando id quod orare Prophetam Deus prohibuit, orando tamen obtinuit, et ab eo quod dixerat eum avertit. Cui et alius propheta dicit: « Et cum iratus fueris, misericordiarum recordaberis (*Habac. III, 2*). » Audiant id atque advertant principes terreni, qui occasione praeposita et edictae justitiae suae obstinati magis quam justi reperiuntur, et se remissos videri erubescunt si misericordes fiant, et mendaces si edictum suum mutant, vel quod minus provide statuerunt non impleant, etsi verba rebus emendent. Quos quidem recte dixerim Jephthae comparandos, qui quod stulte voverat stultius adimplens unicam interfecit (*Judic. XI, 39*). Qui vero ejus membrum fieri cupit, tunc cum Psalmista dicit: « Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine (*Psal. c, 1*). » — « Misericordia, » sicut scriptum est, « iudicium exaltat, » attendens quod alibi Scriptura comminatur, « iudicium sine misericordia in eum qui misericordiam non facit (*Jac. II, 13*). » Quod diligenter ipse Psalmista considerans, ad supplicationem uxoris Nabal Carmeli iuramentum (*II Reg. III, 3*), quod ex iustitia fecerat, de viro ejus scilicet et ipsius domo delecta, per misericordiam cassavit. Orationem itaque justitiae praetulit, et quod vir deliquerat supplicatio uxoris delevit. In quo quidem tibi, soror, exemplum proponitur, et securitas datur, ut si hujus oratio apud hominem tantum obtinuit, quid apud Deum ita pro me audeat instruaris. Plus quippe Deus, qui pater est noster, filios diligit quam David feminam supplicentem. Et ille quidem pius et misericors habebatur, sed ipsa pietas et misericordia Deus est. Et quae tunc supplicabat mulier saecularis erat et laica, nec ex sanctae devotionis professione Domini copulata. Quod si ex te minus ad impetrandum sufficias, sanctus qui tecum est tam virginitatis quam viduarum conventus, quod per te non potes, obtinebit. Cum enim discipulis Veritas dicat: « Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum (*Matth. XVIII, 20*). » Et rursum: « Si duo ex vobis consenserint de omni re quam petierint, fiet illud a Patre meo (*ibid., 19*): » quis non videat quantum apud Deum valeat sanctae congregationis frequens oratio? Si, ut Apostolus asserit, « multum valet oratio justi assidua (*Jac. V, 16*), » quid de multitudine sanctae congregationis sperandum est? Nosti, charissima soror, ex homelia 28 beati Gregorii quantum suffragium invito seu contradicenti fratri oratio fratrum naturae [a. mature] attulerit. De quo jam ad extremum ducto quanta periculi anxietate miserima ejus anima laboraret, et quanta desperatione et taedio vitae fratres ab oratione revocaret, quid ibi diligenter scriptum est tam minime latet prudentiam. Atque utinam confidentius te et sanctarum conventum sororum ad orationem invitet, ut me scilicet vobis ipse vivum

A custodiat, per quam, Paulo attestante, mortuos etiam suos de resurrectione mulieres acceperunt (*Hebr. XI, 35*). Si enim Veteris et Evangelici Testamenti paginas revolvās, invenies maxima ressuscitatorum miracula solis vel maxime feminis exhibita fuisse, pro ipsis vel de ipsis facta. Duos quippe mortuos suscitatos ad supplicationes maternas Vetus commemorat Testamentum, per Eliam scilicet (*II Reg. XVII, 17*), et ipsius discipulum Elisaeum (*IV Reg. IV, 34*). Evangelium vero trium tantum mortuorum suscitationem a Domino factam continet, quae mulieribus exhibita, maxime illud quod supra commemoravimus Apostolicum dictum rebus suis confirmant. « Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos (*Hebr. XI, 35*). » Filium quippe viduae ad portam civitatis Naim suscitatum matri reddidit, ejus compassione compunctus (*Luc. VII, 15*). Lazarum quoque amicum suum ad obsecrationem sororum ejus, Mariae videlicet ac Marthae, suscitavit (*Joan. XI, 44*). Quo etiam archisynagogi filiae hanc ipsam gratiam ad petitionem patris impendente (*Marc. V, 42*), « mulieres de resurrectione mortuos suos acceperunt. » Cum haec videlicet suscitata proprium de morte receperit corpus, sicut illae corpora suorum. Et paucis quidem intervenientibus haec factae sunt resuscitationes. Vitae vero nostrae conservationem multiplex vestrae devotionis oratio facile obtinebit. Quarum tam abstinentia quam continentia Deo sacra quanto ipsi gratior habetur, tanto ipsum propitiorem inveniet. Et plerique fortassis horum qui suscitati sunt nec fideles existerunt, sicut nec vidua praedicta (*Luc. VII, 15*), cui non roganti filium Dominus suscitavit, fidelis existisse legitur. Nos autem invicem non solum fidei colligat integritas, verum etiam ejusdem religionis professio sociat. Ut autem sacrosanctum collegii vestri nunc omittam conventum, in quo plurimarum virginum ac viduarum devotio Domino jugiter deservit, ad te unam veniam, cujus apud Deum sanctitatem plurimum non ambigo posse, et quae potes mihi praecipue debere, maxime in tantae adversitatis laboranti discrimine. Memento itaque semper in orationibus tuis ejus, qui specialiter est tuus, et tanto confidentius in oratione vigila, quanto id esse tibi recognoscis justius, et ob hoc ipsi qui orandus est acceptabilius. Exaudi, obsecro, aure cordis, quod saepius audisti aure corporis. Scriptum est in Proverbiis: « Mulier diligens corona est viro suo (*Prov. XII, 4*). » Et rursum: « Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum: et hauriet jucunditatem a Domino (*Prov. XVIII, 22*). » Et iterum: « Domus et divitiae dantur a parentibus, a Domino autem proprie uxor prudens (*Prov. XIX, 14*). » Et in Ecclesiastico: « Mulieris bonae beatus vir (*Ecclesi. XXVI, 1*). » Et post pauca: « Pars bona, mulier bona (*ibid., 3*). » Et juxta auctoritatem apostolicam: « Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem (*I Cor. VII, 14*). » Cujus quidem rei experimentum in regno praecipue nostro, id est Francorum,

divina specialiter exhibuit gratia, cum ad orationem videlicet uxoris magis quam ad sanctorum prædicationem, Clodoveo rege ad fidem Christi converso regnum sic universum divinis legibus mancipaverunt, ut exemplo maxime superiorum ad orationis instantiam inferiores provocarentur. Ad quam quidem instantiam Dominica nos vehementer invitans parabola: « Ille, inquit, si perseveraverit pulsans, dico vobis quia si non dabit ei eo quod amicus illius sit, propter improbitatem ejus surgens dabit ei quotquot habet necessarios (*Luc. xi, 8*). » Ex hac profecto, ut ita dicam orationis improbitate, sicut supra memini, Moyses divinæ justitiæ severitatem enervavit (*Exod. xxxii, 14*), et sententiam immutavit. Nosti, dilectissima, quantum charitatis affectum præsentis meæ conventus olim vester in oratione solitus sit exhibere. Ad expletionem namque quotidie singularum horarum specialem pro me Domino supplicationem hanc offerre consuevit, ut responso proprio cum versu ejus præmissis et decantatis, preces his et collectam in hunc modum subjungeret. Responsum: « Non me derelinquas, nec discedas a me, Domine (*Psal. xxxvii, 22*). » Versus: « In adjutorium meum semper intende, Domine (*Psal. lxxix, 1*). » Preces: « Salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te. Domine exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat (*Psal. ci, 2*). » Oratio [*al. Oremus*]: « Deus qui per servulum tuum ancillulas tuas in nomine tuo dignatus es aggregare, te quæsumus, ut tam ipsi quam nobis in tua tribuas perseverare voluntate. Per Dominum, » etc. Nunc autem absentem mihi tanto amplius orationum vestrarum opus est suffragio, quanto majoris anxietate periculi constingor. Supplicando itaque postulo, et postulando supplico, quatenus præcipue nunc absens experiar quam vera charitas vestra erga absentem exstiterit, singulis videlicet horis expletis hunc orationis propriæ modum adnectens. Responsum: « Ne derelinquas me, Domine, pater et dominator vitæ meæ, ut non corruam in conspectu adversariorum meorum: ne gaudeat de me inimicus meus (*Eccli. xxiii, 1*). » Versus: Apprehende arma et scutum, et exsurge in adjutorium mihi. Ne gaudeat (*Psal. xxxiv, 2*). »

A Preces: « Salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te. Mitte ei, Domine, auxilium de sancto: et de Sion tuere eum. Esto ei, Domine, turris fortitudinis a facie inimici. Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat (*Psal. ci, 2*). Oratio [*al. Oremus*]: « Deus qui per servum tuum ancillulas tuas in nomine tuo dignatus es aggregare, te quæsumus, ut eum ab omni adversitate protegas, et ancillis tuis incolumem reddas. Per Dominum, » etc. Quod si me Dominus in manibus inimicorum tradiderit, scilicet ut ipsi prævalentes me interficiant, aut quocumque casu viam universæ carnis absens a vobis ingrediar, cadaver, obsecro, nostrum ubicunque vel sepultum vel expositum jacuerit, ad cœmeterium vestrum deferri faciatis, ubi filia nostræ [*al. vestræ*], imo in Christo sorores, sepulcrum nostrum sæpius videntes, ad preces pro me Domino fundendas amplius invitentur. Nullum quippe locum animæ dolenti de peccatorum suorum errore desolatæ tutiorem ac salubriorem arbitror, quam eum qui vero Paracleto, id est consolatori propriè consecratus est, et de ejus nomine specialiter insignitus. Nec Christianæ sepulturæ locum rectius apud aliquos fideles, quam apud feminas Christo devotas consistere censeo. Quæ de Domini Jesu Christi sepultura sollicitæ (*Marc. xvi, 1*), eam unguentis pretiosis, et prævenerunt et subsecutæ sunt, et circa ejus sepulcrum studiose vigilantes, et sponsi mortem lacrymabiliter plangentes, sicut scriptum est: « Mulieres sedentes ad monumentum lamentabantur flentes Dominum (*Matth. xxvii, 61*). »

C Primo ibidem de resurrectione ejus angelica apparitione et allocutione sunt consolatæ, et statim ipsius resurrectionis gaudia, eo bis eis apparente, percipere meruerunt, et manibus contractare. Illud autem demum super omnia postulo, ut quæ nunc de corporis mei periculo nimia sollicitudine laboratis, tunc præcipue de salute animæ sollicitæ, quantum dilexeritis vivum exhibeatis defuncto, orationum videlicet vestrarum speciali quodam et proprio suffragio.

Vive, vale, vivantque tuæ, valeantque sorores Vivite, sed Christo [*al. Domino*], quæso, mei meos.

EPISTOLA IV.

Quæ est rescriptum Heloissæ ad Petrum.

ARGUMENTUM. — Plena planctibus et doloribus est epistola. Plangit enim Heloissa et suam, et monacharum suarum, atque ipsius Abælardi miseram conditionem, accepta planctus occasione ex postrema præcedentis epistolæ parte, ubi de sua ex hac vita migratione meminit Abælardus. Multis utitur affectibus, quibus lectorem ad compassionem suarum et Abælardi movet, ut forte etiam lacrymas excutiat. Plangit et ipsius Abælardi plagam. Multa etiam de ipsis in corpore carnalibus desideriis inardescens, quæ aliquando cum ipso experta fuerat Abælardo, conqueritur. Proinde exteriorem et apertam religionem suam non incongrue extenuat, ac illam simulationi potius quam pietati ascribit; se Abælardi sui orationibus juvari postulat, atque suas laudes humiliter rejicit.

Unico suo post Christum unica sua in Christo. Miror, unice meus, quod præter consuetudinem

D epistolarum, imo contra ipsum ordinem naturalem rerum, in ipsa fronte salutationis epistolaris me

tibi præponere præsumpsisti, feminam videlicet viro, uxorem marito, ancillam domino, monialem monacho et sacerdoti, diaconissam abbati. Rectus quippe ordo est et honestus, ut qui ad superiores vel ad pares scribunt, eorum quibus scribunt nomina suis anteponant. Sin autem ad inferiores, præcedunt scriptionis ordine qui præcedunt rerum dignitate. Illud etiam non parva admiratione suscepimus, quod quibus consolationis remedium afferre debuisti, desolationem auxisti, et quas mitigare debueras, excitasti lacrymas. Quæ enim nostrum siccis oculis audire possit, quod circa finem epistolæ posuisti, dicens: « Quod si me Dominus in manus inimicorum tradiderit, ut me scilicet prævalentes interficiant, » etc. O charissime, quo id animo cogitasti, quo id ore dicere sustinuisti? Nunquam ancillulas suas adeo Deus obliviscatur, ut eas tibi superstites reservet. Nunquam nobis vitam illam concedat, quæ omni genere mortis sit gravior. Te nostras exsequias celebrare, te nostras Deo animas convenit commendare, et quas Deo aggregasti ad ipsum præmittere, ut nulla amplius de ipsis perturberis sollicitudine, et tanto lætior nos subsequaris, quanto securior de nostra salute jam fueris. Parce, obsecro, domine, parce hujusmodi dictis, quibus miseris miserrimas facias, et ut ipsum quodcumque vivimus ne nobis auferas ante mortem « Sufficit diei malitia sua (Matth. vi, 34), » et dies illa omnibus, quos inveniet, satis secum sollicitudinis afferet omni amaritudine involuta. « Quid enim necesse est, » inquit Seneca, « mala arcescere, et ante mortem vitam perdere? » Rogas unice, ut quocumque casu nobis absens hanc vitam finieris, ad cœmeterium nostrum corpus tuum afferri faciamus, ut orationum scilicet nostrarum ex assidua tui memoria ampliorem assoquaris fructum. At vero quomodo memoriam tui a nobis labi posse suspicaris? aut quod orationi tempus tunc erit commodum, quando summa perturbatio nihil permittet quietum? cum nec anima rationis sensum, nec lingua sermonis retinebit usum? Cum mens insana in ipsum, ut ita dicam, Deum magis irata quam pacata, non tam orationibus ipsum placabit quam querimoniis irritabit? Flere tunc miseris tantum vacabit, non orare licebit, et te magis subsequi quam sepelire maturandum erit, ut potius et nos conspeliendæ simus, quam sepelire possimus. Quæ cum in te nostram amiserimus vitam, vivere te recedente nequaquam poterimus. Atque utinam nec tunc usque possimus! Mortis tuæ mentio mors quædam nobis est. Ipsa autem mortis hujus veritas quid, si nos invenerit, futura est? Nunquam Deus annuat, ut hoc tibi debitum superstites persolvamus, ut hoc tibi patrocinio subveniamus, quod a te penitus expectamus. In hoc utinam te præcessuræ, non secutaræ! Parce itaque, obsecro, nobis; parce itaque unice saltem tuæ, hujusmodi scilicet supercedendo verbis, quibus tanquam gladiis mortis nostras transverberas animas, ut quod mortem præve-

nit ipsa morte gravior sit. Confectus mœrore animus quietus non est, nec Deo sincere potest vacare mens perturbationibus occupata. Noli, obsecro, divinum impedire servitium, cui nos maxime mancipasti. Omne inevitabile, quod cum acciderit, mœrorem maximum secum inferet, ut subito veniat optandum est, ne timore inutili diu ante cruciet, cui nulla succurri providentia potest. Quod et poeta bene considerans Deum precatur, dicens:

*Sit subitum quodcumque paras, fit cæca futuri
Mens hominum fati. Liceat sperare timenti.*

(LUCAN. *Pharsal.*, lib. II, 14, 15.)

Quid autem te amisso sperandum mihi superest? aut quæ in hac peregrinatione causa remanendi, ubi nullum nisi te remedium habeam, et nullum aliud in te nisi hoc ipsum quod vivis omnibus de te mihi aliis voluptatibus interdictis, cui nec præsentia tua concessum est frui, ut quandoque mihi reddi valeam? O si fas sit dici crudelem mihi per omnia Deum! o inclementem clementiam! o infortunatam fortunam, quæ jam in me universi coarctaminis sui tela in tantum consumpsit, ut quibus in alios sæviat jam non habeat; plenam in me pharetram exhaustit, ut frustra jam alii bella ejus formident. Nec si ei adhuc telum aliquod superasset, locum in me vulneris inveniret. Unum inter tot vulnera metuit, ne morte supplicia finiam. Et cum interimere non cesset, interitum tamen quem accelerat timet. O me miserarum miserrimam! infelicium infelicissimam, quæ quanto universis in te feminis prælata sublimiorem obtinuit gradum, tanto hinc prostrata graviorem in te et in me pariter perpeßa sum casum! Quanto quippe altior ascendentis gradus, tanto gravior corruentis casus. Quam mihi nobilium ac potentium feminarum fortuna unquam præponere potuit aut æquare? Quam denique adeo dejecit et dolore conficere potuit? Quam in te [al. vitæ] mihi gloriam contulit? quam in te mihi ruinam intulit? Quam mihi vehemens in utramque partem exstitit, ut nec in bonis nec in malis modum habuerit? Quæ ut me miserrimam omnium faceret, omnibus ante beatiorem effecerat. Ut cum quanta perdidit pensarem, tanto me majora consumerent lamenta, quanto me majora oppræsserant damna; et tanto major amissorum succederet dolor, quanto major possessorum præcesserat amor, et summæ voluptatis gaudia summa mœroris terminaret tristitia. Et ut ex injuria major indignatio surgeret, omnia in nobis æquitatis jura pariter sunt perversa. Dum enim solliciti amoris gaudiis fruermur, et ut turpiore, sed expressiore vocabulo utar, fornicationi vacaremus, divina nobis severitas pepercit. Ut autem illicita licitis correximus, et honore conjugii turpitudinem fornicationis operuimus, ira Domini manum suam super nos vehementer aggravavit, et immaculatum non pertulit torum qui diu ante sustinuerat pollutum. Deprehensis in quovis adulterio viris hæc satis esset ad viadictam poena quam pertulisti. Quod ex ad-

ulterio **promerentur** alii, id tu ex conjugio incurristi, per quod jam te omnibus satisfacisse confidebas injuriis. Quod fornicatoribus suis adulteræ, hoc propria uxor tibi contulit. Nec cum pristinis vacarem voluptatibus, sed cum jam ad tempus segregati castius viveremus, te quidem Parisius scholis præsidente, et me ad imperium tuum Argenteoli cum sanctimonialibus conversante. Divisis itaque sic nobis adinvicem [*al.* abinvicem] ut tu studiosius scholis, ego liberius orationi sive sacræ lectionis meditationi vacarem, et tanto nobis sanctius quanto castius degentibus, solus in corpore luisti quod duo pariter commiseramus. Solus in pœna fuisti, duo in culpa : et qui minus debueras, totum pertulisti. Quanto enim amplius te pro me humiliando satisfaceras, et me pariter et totum genus meum sublimaveras, tanto te minus tam apud Deum quam apud illos proditores obnoxium pœnæ reddideras. O me miseram in tanti sceleris causa progenitam ! O summam in viros summos et consuetam seminarum perniciem ! Hinc de muliere cavenda scriptum est in Proverbiis : « Nunc ergo, fili, audi me, et attende verbis oris mei. Ne abstrahatur in viis illius mens tua, neque decipiaris semitis ejus. Multos enim vulneratos dejecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea. Viæ inferi domus ejus penetrantes in inferiora mortis (*Prov. vii, 24*). » Et in Ecclesiaste : « Lustravi universa animo meo, et inveni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, et sagena cor ejus. Vincula enim sunt manus ejus. Qui placet Deo, effugiet eam. Qui autem peccator est, capiatur ab illa (*Eccle. vii, 26*). » Prima statim mulier de paradiso virum captivavit (*Gen. iii, 6*), et quæ ei a Domino creata fuerat in **auxilium**, in summum ei conversa est exitium. Fortissimum illum Nazaræum Domini et angelo nuntiante conceptum Dalila sola superavit, et eum inimicus proditum et oculis privatum ad hoc tandem dolor compulit, ut se pariter cum ruina hostium opprimeret (*Judic. xvi, 4*). Sapientissimum omnium Salomonem sola quam sibi copulaverat mulier infatuavit, et in tantam compulit insaniam, ut eum quem ad ædificandum sibi Dominus templum elegerat, patre ejus David, qui justus fuerat, in hoc reprobato, ad idololatriam ipsa usque in finem vitæ dejiceret, ipso, quem tam verbis quam scriptis prædicabat atque docebat, divino cultu derelicto (*III Reg. xi, 7*). Job sanctissimus in uxore novissimam atque gravissimam sustinuit pugnam, quæ eum ad maledicendum Deo stimulabat (*Job ii, 9*). Et callidissimus tentator hoc optime noverat, quod sæpius expertus fuerat, virorum videlicet ruinam in uxoribus esse facillimam. Qui denique etiam usque ad nos consuetam extendens malitiam, quem de fornicatione sternere non potuit, de conjugio tentavit ; et bono male est usus, qui malo male uti non est permissus. Deo saltem super hoc gratias, quod me ille ut supra positas feminas in culpam ex consensu non traxit,

quam tamen in causam commissæ malitiæ ex affectu convertit. Sed et si purget animum meum innocentia, nec hujus reatum sceleris consensus incurrat ; peccata tamen multa præcesserunt, quæ me penitus immunem ab hujus reatu sceleris esse non sinunt. Quod videlicet diu ante carnalium illecebrarum voluptatibus serviens, ipsa tunc merui quod nunc plector, et præcedentium in me peccatorum sequentia merito facta sunt pœna. Etiam malis initiis perversus imputandus est exitus. Atque utinam hujus præcipue commissi dignam agere valeam pœnitentiam, ut pœnæ illi tuæ vulneris illati ex longa saltem pœnitentiæ contritione vicem quoquo modo recompensare queam ; et quod tu ad horam in corpore pertulisti, ego in omni vita, ut justum est, in contritione mentis suscipiam, et hoc tibi saltem modo, si non Deo, satisfaciam. Si enim vere miserrimi mei animi profitear infirmitatem, qua pœnitentia Deum placare valeam non invenio, quem super hac semper injuria summæ crudelitatis arguo, et ejus dispensationi contraria magis eum ex indignatione offendo, quam ex pœnitentiæ satisfactione mitigo. Quomodo etiam pœnitentia peccatorum dicitur, quantacunque sit corporis afflictio, si mens adhuc peccandi retinet voluntatem, et pristinis æstuat desideris ? Facile quidem est quemlibet confitendo peccata seipsum accusare, aut etiam in exteriori satisfactione corpus affligere. Difficillimum vero est a desideris maximarum voluptatum avellere animum. Unde et merito sanctus Job cum præmississet : « Dimittam adversum me eloquium meum (*Job x, 1*), » id est **laxabo linguam**, et aperiam os per confessionem in peccatorum meorum accusationem, statim adjunxit : « Loquar in amaritudine animæ meæ (*ibid.*). » Quod beatus exponens Gregorius (lib. ix *Moral.*, c. 23) : « Sunt, inquit, nonnulli, qui apertis vocibus culpas fatentur, sed tamen in confessione gemere nesciunt, et lugenda gaudentes dicunt. » Unde qui culpas suas detestans loquitur, restat necesse est ut has in amaritudine animæ loquatur, ut hæc ipsa amaritudo puniat quidquid lingua per mentis judicium accusat. Sed hæc quidem amaritudo veræ pœnitentiæ quam rara sit beatus diligenter attendens Ambrosius (lib. *De pœnit.*, c. 10) : « Facilius, inquit, inveni qui innocentiam servaverunt, quam qui pœnitentiam egerunt. » In tantum vero illæ, quas pariter exercuimus, amantium voluptates dulces mihi fuerunt, ut nec displicere mihi, nec vix a memoria labi possint. Quocunque loco me vertam, semper se oculis meis cum suis ingerunt desideris. Nec etiam dormienti suis illusionibus parcunt. Inter ipsa missarum solemnia, ubi purior esse debet oratio, obscena earum voluptatum phantasmata ita sibi penitus miseriam captivant animam, ut turpitudinibus illis magis quam orationi vacem. Quæ cum ingemiscere debeam de commissis, suspiro potius de amissis. Nec solum quæ egimus, sed loca pariter et tem-

pora, in quibus hæc egimus, ita tecum nostro in-
 fixa sunt animo, ut in ipsis omnia tecum agam,
 nec dormiens etiam ab his quiescam. Nonnunquam
 et ipso motu corporis animi mei cogitationes de-
 prehendantur, nec a verbis temperant improvisis.
 O vere me miseram, et illa conquestione ingemi-
 secantis animæ dignissimam. « Infelix ego homo,
 quis me liberabit de corpore mortis hujus? » (*Rom.*
vii, 24.) Utinam et quod sequitur veraciter ad-
 dere queam: « Gratia Dei per Jesum Christum Do-
 minum nostrum (*ibid.*, 25). » Hæc te gratia, cha-
 rissime, prævenit, et ab his tibi stimulis una cor-
 poris plaga medendo multas in anima sanavit, et
 in quo tibi amplius adversari Deus creditur, propi-
 tior invenitur. More quidem fidelissimi medici,
 qui non parciunt dolori, ut consulat salutem. Hos au-
 tem in me stimulos carnis, hæc incentiva libidinis
 ipse juvenilis fervor ætatis, et jucundissimarum
 experientia voluptatum, plurimum accendunt, et
 tanto amplius sua me impugnatione opprimunt,
 quanto infirmior est natura quam oppugnant. Cas-
 tam me prædicant, qui non deprehenderunt hypo-
 critam. Munditiam carnis conferunt in virtutem,
 cum non sit corporis, sed animi virtus. Aliquid
 laudis apud homines habetis, nihil apud Deum
 mereor, qui cordis et renum probator est, et in
 abscondito videt. Religiosa hoc tempore [*al. corde*]
 judicor, in quo jam parva pars religionis non est
 hypocrisis, ubi ille maximis extollitur laudibus,
 qui humanum non offendit judicium. Et hoc for-
 tassissimè aliquo modo laudabile, et Deo acceptabile
 quoquo modo videtur, si quis videlicet exterioris
 operis exemplo quacunque intentione non sit Ec-
 clesie scandalo, nec jam per ipsum apud infideles
 nomen Domini blasphemetur, nec apud carnales
 professionis suæ ordo infametur. Atque hoc quo-
 que nonnullum est divinæ gratiæ donum, et cujus
 videlicet munere venit non solum bona facere, sed
 etiam a malis abstinere. Sed frustra istud præce-
 dit, ubi illud non succedit, sicut scriptum est:
 « Declina a malo, et fac bonum (*Psal.* xxxvi,
 27). » Et frustra utrumque geritur quod amore
 Dei non agitur. In omni autem (Deus scit) vitæ
 meæ statu, te magis adhuc offendere quam Deum
 vereor; tibi placere amplius quam ipsi appeto.
 Tua me ad religionis habitum jussio, non divina
 traxit dilectio. Vide quam infelicem, et omnibus
 miserabillorem ducam vitam, si tanta hic frustra
 sustineo, nihil habitura remunerationis in futuro.
 Diu te, sicut multos, simulatio mea fefellit, ut re-
 ligioni deputares hypocrisim; et ideo nostris te
 maxime commendans orationibus, quod a te ex-
 specto a me postulas. Noli, obsecro, de me tanta
 præsumere, ne mihi cesses orando subvenire. Noli

A æstimare sanam, ne medicaminiis subtrahas gratiam.
 Noli non egentem credere, ne differas in necessi-
 tate subvenire. Noli valitudinem [*al. valetudinem*]
 putare, ne prius corruam quam sustentens labentem.
 Multis ficta sui laus nocuit, et præsidium quo indi-
 gebant abstulit. Per Isaiam Dominus clamat: « Po-
 pule meus, qui te beatificant ipsi te decipiunt, et
 viam gressuum tuorum dissipant (*Isai.* iii, 12). » Et
 per Ezechielem: « Væ qui consuitis, » inquit,
 « pulvillos sub omni cubitu manus, et cervicalia
 sub capite ætatis universæ ad decipiendas animas
 (*Ezech.* xiv, 18). » Econtra autem per Salomonem
 dicitur: « Verba sapientium quasi stimuli, et quasi
 clavi in altum defixi, qui videlicet vulnera nesciunt
 palpares, sed pungere (*Eccl.* xii, 11). » Quiesce,
 obsecro, a laude mea, ne turpem adulationis nota-
 tam et mendacii crimen incurras; aut si quod in
 me suspicaris bonum, ipsum laudatum vanitatis
 aura ventilet. Nemo medicinæ peritus interiorum
 morbum ex exterioris habitus inspectione dijudicat.
 Nulla quidquid meriti apud Deum obtinent, quæ
 reprobis æque ut electis communia sunt. Hæc au-
 tem ea sunt, quæ exterius aguntur, quæ nulli san-
 ctorum tam studiose peragunt, quantum hypocritæ.
 « Prævum est cor hominis, et inscrutabile etiam;
 quis cognoscat illud? » (*Jer.* xvii, 9.) Et sunt viæ
 hominis quæ videntur rectæ; novissima autem il-
 lius deducunt ad mortem (*Prov.* xiv, 12). Temera-
 rium est in eo iudicium hominis, quod divino tan-
 tum reservatur examini. Unde et scriptum est: « Ne
 laudaveris hominem in vita (*Eccli.* xi, 30). » Ne
 tunc videlicet hominem laudes, dum laudando fa-
 cere non laudabilem potes. Tanto autem mihi tua
 laus in me periculosior est, quanto gratior; et tanto
 amplius ea capior et delector, quanto amplius tibi
 per omnia placere studeo. Time, obsecro, semper
 de me potius quam confidas, ut tua semper sollici-
 tudine adjuver. Nunc vero præcipue timendum est,
 ubi nullum incontinentiæ meæ superest in te reme-
 dium. Nolo me ad virtutem exhortans, et ad pugnam
 provocans, dicas: « Nam virtus in infirmitate per-
 ficitur (*II Cor.* xii, 9); » et: « Non coronabitur
 nisi qui legitime certaverit (*II Tim.* ii, 5). » Non
 quæro coronam victoriæ. Satis est mihi periculum
 evitare. Tutius evitatur periculum, quam committi-
 tur bellum. Quocumque me angulo cæli Deus col-
 locet, satis mihi faciet. Nullus ibi cuiquam invide-
 bit, cum singulis quod habebunt suffecerit. Cui
 quidem consilio nostro ut ex auctoritate quoque ro-
 bur adjungam, beatum audiamus Hieronymum (69):
 « Fateor imbecillitatem meam, nolo spe victoriæ
 pugnare, ne perdam aliquando victoriam. » Quid
 necesse est certa dimittere, et incerta sectari?

EPISTOLA V.

Quæ est rescriptum Petri rursus ad Helloissam.

ARGUMENTUM. — Quatuor capitibus totam novissimam Helloissæ epistolam constare dicit, argute respondet Abælardus: singulorumque rationes prosequitur, non tam ut seipsum excuset, quam ut ipsam doceat, hortetur et consoletur Helloissam. Primo quidem rationem ponit, qua in postremis litteris suis nomen ejus suo præposuerit. Secundo, quod suorum periculorum et mortis mentionem egerit, se ab ea adjuratum fecisse exponit. Tertium de laudum suarum rejectione approbat: modo id sincere et sine laudis fiat cupiditate. Quarto de sua utriusque conversionis occasione ad vitam monasticam fusius prosequitur. Plagam in corporis sui sæda parte, quam illa plangebatur, sic extenuat: ut eam utriusque saluberrimam, et multorum bonorum causam esse profiteatur, comparatione turpium ejusdem pudendæ partis actorum: atque eam ob rem divinam extollit sapientiam et clementiam. Multa denique passim ponuntur ad doctrinam et exhortationem atque consolationem Helloissæ. Ponitur et brevis oratio qua monachæ Paracletenses Abælardo et Helloissæ Deum propitiarent.

Sponsæ Christi servus ejusdem.

In quatuor, memini, circa quæ epistolæ tuæ novissimæ summa consistit, offensæ tuæ commotionem expressisti. Primo quidem super hoc conquereris, quod præter consuetudinem epistolarum, imo etiam contra ipsum naturalem ordinem rerum, epistola nostra tibi directa te mihi in salutatione præposuit. Secundo, quod cum vobis consolationis potius remedium asserere debuissim, desolationem auxi, et quas mitigare debuissim lacrymas excitavi. Illud videlicet ibidem adjungens: « Quod si me Dominus in manus inimicorum tradiderit, ut me scilicet prævalentes interficiant, etc. » Tertio vero veterem illam et assiduam querelam tuam in Deum adjecisti, de modo videlicet nostræ conversionis [al. conversationis] ad Deum, et crudelitate proditi-
B
onis illius in me commissæ. Denique accusationem tui contra nostram in te laudem opposuisti, non cum supplicatione modica, ne id deinceps præsumerem. Quibus quidem singulis rescribere decrevi, non tam pro excusatione mea, quam pro doctrina vel exhortatione tua, ut eo scilicet libentius petitionibus assentias nostris, quo eas rationabilius factas intellexeris, et tanto me amplius exaudias in tuis, quanto reprehensibilem minus invenies in meis, tantoque amplius verearis contemnere, quanto minus videris dignum reprehensione.

De ipso autem nostræ salutationis, ut dicis, ordine præpostero, juxta tuam quoque, si diligenter attendas, actum est sententiam. Id enim quod omnibus patet, tu ipsa indicasti, ut cum videlicet ad superiores scribitur, eorum nomina præponantur. Te vero extunc me superiorem factam intelligas, quo domina mea esse cœpisti, Domini mei sponsa effecta, juxta illud beati Hieronymi ad Eustochium ita scribentis (epist. 22): « Hæc idcirco, domina mea, Eustochium, scribo. Dominam quippe debeo vocare sponsam Domini mei. » Felix talium commercium nuptiarum; ut homunculi miseri prius uxor, nunc in summi regis thalamis sublimeris. Nec ex hujus honoris privilegio priori tantummodo viro, sed quibuscunque servis ejusdem regis præ-

A
lata. Ne mireris igitur si tam vivus quam mortuus me vestris præcipue commendem orationibus, cum jure publico constet apud dominos plus eorum sponsas intercedendo posse, quam ipsorum familias, dominas amplius quam servos. In quarum quidem typo regina illa et summi regis sponsa diligenter describitur, cum in psalmo dicitur: « Astitit regina a dextris tuis (Psal. XLIV, 10). » Ac si aperte dicatur, ista juncto latere sponso familiarissime adhæret, et pariter incedit, cæteris omnibus quasi a longe absistentibus [al. adsistentibus] vel subsequentibus. De hujus excellentia prærogativæ sponsa in Canticis exsultans, illa ut ita dicam, quam Moyses duxit (Num. XII, 4), Æthiopissa dicit: « Nigra sum, sed formosa, filiæ Hierusalem. Ideo dilexit me rex, et introduxit me in cubiculum suum (Cant. I, 4). » Et rursus: « Nolite considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol (ibid., 5). » In quibus quidem verbis cum generaliter anima describatur contemplativa, quæ specialiter sponsa Christi dicitur, expressius tamen ad vos hoc pertinere ipse etiam vester exterior habitus loquitur. Ipse quippe cultus exterior nigrorum aut vilium indumentorum, instar lugubris habitus honarum viduarum mortuos quos dilexerant viros plangentium, vos in hoc mundo, juxta Apostolum, vere viduas et desolatas ostendit, stipendiis Ecclesiæ sustentandas (I Tim. V, 16). De quarum etiam viduarum luctu super occisum earum sponsum Scriptura commemorat, dicens: « Mulieres sedentes ad monumentum lamentabantur flentes Dominum (Matth. XXVII, 61). » Habet autem Æthiopissa exteriorem in carne nigredinem, et quantum ad exteriora pertinet, cæteris apparet feminis deformior; cum non sit tamen in interioribus dispar, sed in plerisque etiam formosior atque candidior, sicut in ossibus seu dentibus. Quorum videlicet dentium candor in ipso etiam commendatur sponso, cum dicitur: « Et dentes ejus lacte candidiores (Gen. XLIX, 12). » Nigra itaque in exterioribus, sed formosa in interioribus est (Cant. I, 4); quia in hac vita crebris adversitatum tribulationibus corporaliter afflicta, quasi in carne nigrescit exterius, juxta illud Apostoli: « Omnes qui

volunt pie vivere in Christo tribulationem patientur (*II Tim.* III, 12). » Sicut enim candido prosperrum, ita non incongrue nigro designatur adversum. Intus autem quasi in ossibus candet, quia in virtutibus ejus anima pollet, sicut scriptum est : « Omnis gloria ejus filiae regis ab intus (*Psal.* XLIV, 14). » Ossa quippe, quæ interiora sunt, exteriori carne circumdata, et ipsius carnis, quam gerunt vel sustentant, robur ac fortitudo sunt, bene animam expriment, quæ carnem ipsam, cui inest, vivificat, sustentat, movet atque regit, atque ei omnem validitudinem ministrat. Cujus quidem est candor sive decor, ipsæ quibus adornatur virtutes. Nigra quoque est in exterioribus, quia dum in hac peregrinatione adhuc exulat, vilem et abjectam se tenet in hac vita ; ut in illa sublimetur, quæ est abscondita cum Christo in Deo, patriam jam adeptam. Sic vero eam sol verus decolorat, quia cœlestis amor sponsi eam sic humiliat, vel tribulationibus cruciat, ne eam scilicet prosperitas extollat. Decolorat eam sic, id est dissimilem eam a cæteris facit, quæ terrenis inhiant, et sæculi quærunt gloriam, ut sic ipsa vere liliū convallium per humilitatem efficiatur : non liliū quidem montium, sicut illæ videlicet fatuæ virgines, quæ de munditia carnis, vel abstinentiæ exteriori apud se intumescentes, æstu tentationum aruerunt. Bene autem filias Jerusalem, id est imperfectiores alloquens fideles, qui filiarum potius quam filiorum nomine digni sunt, dicit : « Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol (*Cant.* I, 5). » Ac si apertius dicat : Quod sic me humilio, vel tam viriliter adversitates sustineo, non est meæ virtutis, sed ejus gratiæ, cui deservio. Aliiter solent hæretici vel hypocritæ, quantum ad faciem hominum spectat, spe terrenæ gloriæ sese vehementer humiliare, vel multa inutiliter tolerare. De quorum quidem hujusmodi abjectione vel tribulatione, quam sustinent, vehementer mirandum est, cum sint omnibus miserabiliores hominibus, qui nec præsentis vitæ bonis, nec futuræ fruentur. Hoc itaque sponsa diligenter considerans, dicit : « Nolite mirari cur id faciam. » Sed de illis mirandum est, qui inutiliter terrenæ laudis desiderio æstuantes terrenis se privant commodis, tam hic quam in futuro miseri. Qualis quidem factarum virginum continentia est, quæ a janua sunt exclusæ (*Matth.* XXV, 1). Bene etiam, quia nigra est, ut diximus, et formosa, dilectam et introductam se dicit in cubiculum regis, id est in secretam vel quietem contemplationis, et lectulum illum de quo eadem alibi dicit : « In lectulo meo per noctes quæsi vi quem diligit anima mea (*Cant.* III, 4). » Ipsa quippe nigredinis deformitas occultum potius quam manifestum, et secretum magis quam publicam amat. Et quæ talis est uxor, secreta potius viri gaudia quam manifesta desiderat, et in lecto magis vult sentiri quam in mensa videri. Et fre-

quenter accidit, ut nigrarum caro feminarum quanto est in aspectu deformior, tanto sit in tactu suavior; atque ideo earum voluptas secretis gaudiis quam publicis gratior sit et convenientior, et earum viri ut illis oblectentur magis eas in cubiculum introducunt quam ad publicum educunt. Secundum quam quidem metaphoram bene spiritalls sponsa, cum præmisisset : « Nigra sum, sed formosa (*Cant.* I, 4), » statim adjunxit : « Ideo dilexit me rex, et introduxit me in cubiculum suum (*ibid.*, 5), » singula videlicet singulis reddens. Hoc est, quia formosa, dilexit; quia nigra, introduxit. Formosa, ut dixi, intus virtutibus, quas diligit sponsus; nigra exterius corporalium tribulationum adversitatibus. Quæ quidem nigredo, corporalium scilicet tribulationum, facile fidelium mentes ab amore terrenorum avellit, et ad æternæ vitæ desideria suspendit, et sæpe a tumultuosa sæculi vita trahit ad secretum contemplationis. Sicut in Paulo illo videlicet nostræ, id est monachalis vitæ primordio actum esse beatus scribit Hieronymus (70). Hæc quoque abjectio indumentorum vilium secretum magis quam publicum appetit, et maxima utilitatis [*al. humilitatis*] ac secretioris loci, qui nostræ præcipue convenit professioni, custodienda est. Maxime namque ad publicum procedere pretiosus provocat cultus, quem a nullo appeti nisi ad inanem gloriam et sæculi pompam beatus Gregorius inde convincit (*homil.* 40, in *Luc.* XVI) : « Quod nemo bis in occulto se ornat, sed ubi conspici queat. » Hoc autem prædictum sponsæ cubiculum illud est, ad quod ipse sponsus in Evangelio invitat orantem, dicens : « Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum, et clauso ostio ora Patrem tuum (*Matth.* VI, 6). » Ac si diceret : Non in plateis vel publicis locis, sicut hypocritæ. Cubiculum itaque dicit secretum a tumultibus et aspectu sæculi locum, ubi quietius et purius orari possit : qualia sunt scilicet monasticarum solitudinum secreta, ubi claudere ostium jubemur, id est aditus omnes obstruere ne puritas orationis casu aliquo præpediatur, et oculus noster infelicem animam deprædetur. Cujus quidem consilii, imo præcepti divini multos hujus habitus nostri contemtores adhuc graviter sustinemus, qui, cum divina celebrant officia claustris vel choris eorum reseratis, publicis tamen seminarum quam virorum aspectibus impudenter se ingerunt, et tunc præcipue cum in solemnitatibus pretiosis polluerint ornamentis, sicut et ipsi quibus ostentant, sæculares homines. Quorum quidem judicio tanto sæcivitas habetur celebrior, quanto in exteriori ornatu est d'tior, et in epulis copiosior. De quorum quidem cæcitate miserrima et pauperum Christi religioni penitus contraria tanto est silere honestius quanto loqui turpius. Qui penitus judaizantes consuetudinem suam sequuntur pro regula, et irritum fecerunt mandatum Dei per traditiones suas, non quod de-

beat, sed quod soleat attendentes. Cum, ut beatus etiam meminit Augustinus (71), Dominus dixerit : « Ego sum veritas (Joan. xiv, 16), » non ego sum consuetudo. Horum orationibus, quæ aperto scilicet fiunt ostio, qui voluerit se commendat. Vos autem quæ in cubiculum cælestis regis ab ipso introductæ atque in ejus amplexibus quiescentes, clauso semper ostio ei totæ vacatis, quanto familiarius ei adhæretis, juxta illud Apostoli : « Qui adhæret Domino unus spiritus est (I Cor. vi, 17), » tanto puriorem et efficaciorē habere confidimus orationem, et ob hoc vehementius earum efflagitamus opem. Quas etiam tanto devotius pro me faciendas esse credimus, quanto majore nos invicem charitate colligati sumus.

Quod vero mentione periculi in quo laboro, vel mortis quam timeo, vos commovi, juxta ipsam quoque tuam factum est exhortationem, imo etiam adjurationem. Sic enim prima, quam ad me direxisti, quodam loco continet epistola : « Per ipsum itaque qui te sibi adhuc quoquo modo protegit Christum obsecramus, quatenus ancillas ipsius et tuas crebris litteris de his, in quibus adhuc fluctuas, naufragiis certificare digneris; ut nos saltem quæ tibi solæ remansimus, doloris vel gaudii participes habeas. Solent enim dolenti nonnullam afferre consolationem qui condolent. Et quodlibet onus pluribus impositum levius sustinetur sive defertur. » Quid igitur arguis quod vos anxietatis meæ participes feci, ad quod me adjurando compulsisti? Nunquid in tanta vitæ, qua crucior, desperatione gaudere vos convenit? Nec doloris sociæ, sed gaudii tantum vultis esse; nec flere cum flentibus, sed gaudere cum gaudentibus? Nulla major verorum et falsorum differentia est amicorum, quam quod illi adversitati, isti prosperitati se sociant. Quiesce, obsecro, ab his dictis, et hujusmodi querimonias compesce, quæ a visceribus charitatis absistunt longissime. Aut si adhuc in his offenderis, me tamen in tanto periculi positum articulo, et quotidiana desperatione vitæ, de salute animæ sollicitum esse convenit, et de ipsa, dum licet, providere. Nec tu, si me vere diligis, hanc exosam providentiam habebis. Quinetiam, si quam de divina erga me misericordia spem haberes, tanto amplius ab hujus vitæ ærumnis liberari me cuperes, quanto eas conspicis intolerabiliores. Certam quippe tibi est quod quisquis ab hac vita me liberet, a maximis pœnis eruet. Quas postea incurram incertum est, sed a quantis absolvar dubium non est. Omnis vita misera jucundum exitum habet, et quicumque aliorum anxietatibus vere compatiuntur et condolent, eas finire desiderant; et cum damnis etiam suis, si quos anxios vident vere diligunt, nec tam commoda propria quam illorum in ipsis attendunt. Sic diu languentem filium mater etiam morte languorem finire desiderat, quem tolerare ipsa non potest, et eo potius orbari sustinet

A quam in miseria consortem habere. Et quicumque amici præsentia plurimum oblectatur, magis tamen beatam esse vult ejus absentiam quam præsentiam miseram. Quia quibus subvenire non valet ærumnis, tolerare non potest. Tibi vero nec nostra vel etiam misera concessum est frui præsentia. Nec ubi tuis in me commodis aliquid provideas, cur me miserime vivere malis quam feliciter mori non video. Quod si nostras protendi miseras in commoda tua desideras, hostis potius quam amica convineeris. Quod si videri refugis, ab his obsecro, sicut dixi, quiesce querimoniis.

Approbo autem, quod reprobas, laudem; quia in hoc ipso te laudabiliorem ostendis. Scriptum est enim : « Justus in primordio accusator est sui (Prov. xviii, 17); » et : « Qui se humiliat, se exaltat (Luc. xviii, 14). » Atque utinam sic sit in animo tuo sicut in scripto! Quod si fuerit, vera est humilitas tua, ne pro nostris evanuerit verbis. Sed vide, obsecro, ne hoc ipso laudem quæras quo laudem fugere videris, et reprobes illud ore quod appetas corde. De quo ad Eustochium virginem sic inter cætera beatus scribit Hieronymus (epist. 22) : « Naturali ducimur malo. Adulatoribus nostris libenter favemus, et quanquam nos respondeamus indignos, et callidior rubor ora suffundat, attamen ad laudem suam intrinsecus anima lætatur. » Talem et lascivæ calliditatem Galathææ Virgilius describit, quæ quod volebat fugiendo appetebat, et simulatione repulsæ amplius in se amantem incitabat :

C *Et fugit ad salices, inquit, et se cupit ante videri.*
(VIRGIL., *Ecol.* III, 21.)

Antequam lateat cupit se fugientem videri, ut ipsa fuga, qua reprobare consortium juvenis videtur amplius acquirat. Sic et laudes hominum dum fugere videmur, amplius erga nos excitamus, et cum latere nos velle simulamus, ne quis scilicet in nobis quid laudet agnoscat, amplius attendimus [*al.* accendimus] in laudem nostram imprudentes [*al.* impudentes], quia eo laude videmur digniores. Et hæc quidem quia sæpe accidit dicimus, non quia de te talia suspicemur, qui de tua non hæsitamus humilitate. Sed ab his etiam verbis te temperare volumus, ne his qui te minus noverint videaris, ut ait Hieronymus (epist. 22), fugiendo gloriam quærere. Nunquam te mea laus inflabit, sed ad meliora provocabit, et tanto studiosius quæ laudavero amplecteris, quanto mihi amplius placere satagis. Non est laus nostra testimonium tibi religionis, ut hinc aliquid extollentiæ sumas. Nec de commendatione cujusquam amicis credendum est, sicut nec inimicis de vituperatione.

Superest tandem ut ad antiquam illam, ut diximus, et assiduam querimoniam tuam veniamus, quia videlicet de nostræ conversionis modo Deum potius accusare præsumis, quam glorificare, ut justum est, velis. Hanc jamdudum amaritudinem

(71) Lib. vi *De baptismo contra Donatist.*, c. 5, dist. 8, cap. *Qui contempta.*

animi tui tam manifesto divinæ misericordiæ consilio evanuisse credideram. Quæ, quanto tibi periculosior est, corpus tuum pariter et animam conterens, tanto miserabilior est et mihi molestior. Quæ cum mihi per omnia placere, sicut profiteris, studeas, hoc saltem uno ut me non crucies, imo ut mihi summopere placeas, hanc depone. Cum qua mihi non potes placere, neque mecum ad beatitudinem pervenire. Sustinebis illic me sine te peregere, quem etiam ad Vulcania profiteris te sequi velle? Hoc saltem uno religionem appete, ne a me ad Deum, ut credis, properantem dividaris; et tanto libentius, quanto quo veniendum nobis est beatius est, ut tanto scilicet societas nostra sit gratior, quanto felicior. Memento quæ dixeris. Recordare quæ scripseris, in hoc videlicet nostræ conversionis modo, quo mihi Deus amplius adversari creditur, propitiorem mihi sicut manifestum est existisse. Hoc uno saltem hæc ejus dispositio tibi placeat, quod mihi sit saluberrima, imo mihi pariter et tibi, si rationem vis doloris admittat. Nec te tanti boni causam esse doleas, ad quod te a Deo maxime creatam esse non dubites. Nec quia id tulerim plangas, nisi cum martyrum passionum, ipsiusque Dominicæ mortis commoda te contristabunt. Nunquid si id mihi juste accidisset, tolerabilis ferres, et minus te offenderet? Profecto si sic fieret, ~~om modo contingeret~~ quo mihi esset ignominiosius, et inimicis laudabilius, cum illis laudem justitia et mihi contemptum acquireret culpa. Nec jam quisquam quod actum est accusaret, ~~ut compassione mei moveretur~~. Ut tamen et hoc modo hujus amaritudinem doloris leniamus, tam juste quam utiliter id monstrabimus nobis accidisse, et rectius in conjugatos quam in fornicantes ultum Deum fuisse. Nosti post nostri confederationem conjugii, cum Argenteoli cum sanctimonialibus in claustris conversabaris, me die quadam privatim ad te visitandam venisse, et quid ibi tecum meæ libidinis egerit intemperantia in quadam etiam parte ipsius rectorii, cum quo alias diviteremus, non haberemus. Nosti, inquam, id impudentissime tunc actum esse in tam reverendo loco et summæ Virginis consecrato. Quod, etsi alia cessent flagitia, multo graviore dignum sit ultione. Quid pristinas fornicationes et impudentissimas referam pollutiones, quæ conjugium præcesserunt? Quid summam denique proditorem meam, qua de te ipsa tuam, cum quo assidue in ejus domo convivebam, avunculum tam turpiter seduxi? Quis me ab eo juste prodi non censeat, quem tam impudenter ante ipse prodideram? Putas ad tantorum criminum ultionem momentaneum illius plagæ dolorem sufficere? Imo tantis malis tantum debitum esse commodum? Quam plagam divinæ sufficere justitiæ credis ad tantam contaminationem, ut diximus, sacerrimi loci suæ matris? Certe, nisi vehementer erro, non tam illa saluberrima plaga in ultionem horum conversa est, quam quæ quotidie indesi-

nenter sustineo. Nosti etiam quando te gravidam in meam transmisi patriam, sacro te habitu indutam monialem te fluxisse, et tali simulatione tuæ, quam nunc habes, religioni irreverenter illusisse. Unde etiam pensa quam convenienter ad hanc te religionem divina justitia, imo gratia traxerit nolentem, cui verita non es illudere, volens ut in ipsoluas habitu quod in ipsum deliquisti, et simulationis mendacio ipsa rei veritas remedium præstet, et falsitatem emendet. Quod si divinæ in nobis justitiæ nostram velis utilitatem adjungere, non tam justitiam quam gratiam Dei quod tunc egit in nobis poteris appellare. Attende itaque, attende, charissima, quibus misericordiæ suæ retibus a profundo hujus tam periculosi maris nos Dominus piscaverit, et a quantæ Charibdis voragine naufragos licet invitos extraxerit, ut merito uterque nostrum in illam perrumpere [*al.* prorumpere] posse videatur vocem: « Dominus sollicitus est mei (Psal. xxxix, 18). » Cogita et recogita, in quantis ipsi nos periculis constituti eramus, et a quantis nos eruerit Dominus: et narra semper cum summa gratiarum actione quanta fecit Dominus animæ nostræ (Psal. lxxv); et quoslibet iniquos de bonitate Domini desperantes nostro consolare exemplo, ut advertant omnes quid supplicantibus atque petentibus fiat, cum tam [*al.* jam] peccatoribus et invitis tanta præstentur beneficia. Perpende altissimum in nobis divinæ consilium pietatis, et quam misericorditer judicium suum Dominus in corruptionem verterit, et quam prudenter malis quoque ~~ipsis usus sit~~, et impietatem pie deposuerit, ut unius partis corporis mei justissima plaga duabus mederetur animabus. Confer periculum et liberationis modum. Confer languorem et medicinam. Meritorum causas inspice, et miserationis affectus admirare. Nosti quantis turpitudinibus immoderata mea libido corpora nostra addixerat, ut nulla honestatis vel Dei reverentia in ipsis etiam diebus Dominicæ passionis, vel quantarumcunque solemnitatum ab hujus luti volutabro me revocaret. Sed et te nolentem, et prout poteras reluctantem et dissuadentem, quæ natura infirmior eras, sæpius minis ac flagellis ad consensum trahebam. Tanto enim tibi concupiscentiæ ardore copulatus eram, ut miseram illas et obscenissimas voluptates, quas etiam nominare confundimur, tam Deo quam mihi ipsi præponerem: nec tam aliter consulere posse divina videretur clementia, nisi has mihi voluptates sine spe ulla omnino interdiceret [*al.* intercederet]. Unde justissime et clementissime licet cum summa tui avunculi proditione, ut in multis crescerem, parte illa corporis sum minutus, in qua libidinis regnum erat, et tota hujus concupiscentiæ causa consistebat, ut juste illud plecteretur membrum, quod in nobis commiserat totum, et expiaret patiundo quod deliquerat oblectando, et ab his me spurcitiis, quibus me totum quasi luto immerse-

tanto sacris etiam altaribus idoniorum efficeret, A quanto me nulla hinc amplius carnalium contagia pollutionum revocarent. Quam clementer etiam in eo tantum me pati voluit membro, cujus privatio et animæ salutis consuleret, et corpus non deturparet, nec ullam officiorum ministrationem præpediret [al. impediret]. Imo ad omnia quæ honeste geruntur, tanto me promptiorem efficeret, quanto ab hoc concupiscentiæ jugo maximo amplius liberaret.

Cum itaque membris his vilissimis, quæ pro summa turpitudinis exercitio pudenda vocantur, nec proprium sustinent nomen, me divina gratia mundavit potius quam privavit, quid aliud egit quam ad puritatem munditiæ conservandam sordida removit et vitia? Hanc quidem munditiæ puritatem B nonnullos sapientium vehementissime appetentes inferre etiam sibi manum audivimus, ut hoc a se penitus removerent concupiscentiæ flagitium. Pro quo etiam stimulo carnis auferendo et Apostolus perhibetur Dominum rogasse, nec exauditum esse (I Cor. xii, 7). In exemplo est ille magnus Christianorum philosophus Origenes (Euseb., Hist. eccles. lib. vi, c. 7), qui, ut hoc in se penitus incendium exstingueret, manus sibi inferre veritus non est; ac si illos ad litteram vere beatos intelligeret, qui se ipsos propter regnum cælorum castraverunt (Matth. xix, 12), et tales illud veraciter implere crederet, quod de membris scandalizantibus nobis præcipit Dominus, ut ea scilicet a nobis abscindamus et projiciamus (Matth. xviii, 9), et quasi illam C Isaiæ prophetiam ad historiam magis quam ad mysterium duceret, per quam cæteris fidelibus eunuchos Dominus præfert, dicens: « Eunuchi, si custodierint Sabbata mea, et elegerint quæ volui, dabo eis in domo mea et in muris meis locum, et nomen melius a filiis et filiabus. Nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit (Isai. lvi, 4). » Culpam tamen non modicam Origenes incurrit, dum per pœnam corporis remedium culpæ quærit. Zelum quippe Dei habens, sed non secundum scientiam, homicidii incurrit reatum, inferendo sibi manum. Suggestione diabolica vel errore maximo id ab ipso constat esse factum, quod miseratione Dei in me est ab alio perpetratum. Culpam evito, D non incurro. Mortem mereor, et vitam assequor. Vocor, et relector. Insto criminibus, et ad veniam trahor invitus. Orat Apostolus, nec exauditur (I Cor. xii, 8). Precibus instat, nec impetrat. Vere Dominus sollicitus est mei (Psal. xxxix, 18). Vadam igitur et narrabo quanta fecit Dominus animæ meæ (Psal. lxy, 16). Accede et tu, inseparabilis comes, in una gratiarum actione, quæ et culpæ particeps facta es et gratiæ. Nam et tuæ Dominus non immemor salutis, imo plurimum tui memor, qui etiam sancto quodam nominis præsignio te præcipue suam fore præsignavit, cum te videlicet Heloisam ex proprio nomine suo, quod est Heloim insigni- vit; ipse. inquam, clementer disposuit in uno duo-

bus consilere, quos diabolus in uno nitbatur exstinguere. Paululum enim antequam hoc accideret, nos indissolubili lege sacramenti nuptialis invicem astrinxerat, cum cuperem te mihi supra modum dilectam in perpetuum retinere, imo cum ipse jam tractaret ad se nos ambos hac occasione convertere. Si enim mihi antea matrimonio non esses copulata, facile in discessu meo a sæculo, vel suggestione parentum, vel carnalium oblectatione voluptatum, sæculo inhæsissem. Vide ergo quantum sollicitus nostri fuerit Dominus, quasi ad magnos aliquos nos reservaret usus, et quasi indignaretur aut doleret illa litteralis scientiæ talenta quæ utrique nostrum commiserat, ad sui nominis honorem non dispensari; aut quasi etiam de incontinentissimo servulo vereretur, quod scriptum est: « Quia mulieres faciunt etiam apostatare sapientes (Eccli. xix, 2). » Sicut de sapientissimo certum est Salomone (III Reg. xi, 4). Tuæ vero prudentiæ talentum quantas quotidie Domino referat usuras, quæ multas Domino jam spirituales filias peperisti, me penitus sterili permanente, et in filiis perditionis inaniter laborante. O quam detestabile damnum! quam lamentabile incommodum, si carnalium voluptatum sordibus vacans paucos cum dolore pareres mundo, quæ nunc multiplicem prolem cum exultatione parturis cælo! Nec esses plus quam femina, quæ nunc etiam viros transcendis, et quæ maledictionem Evæ in benedictionem vertisti Mariæ. O quam indecenter manus illæ sacræ, quæ nunc etiam divina revolunt volumina, curæ muliebris obscenitatibus deservirent! Ipse nos a contagiis hujus cœni, a voluptatibus hujus luti dignatus est erigere [al. erueret], et ad seipsum vi quadam attrahere, qua percussus voluit Paulum convertere, et hoc ipse fortassis exemplo nostro alios quoque litterarum peritos ab hac deterrere præsumptione. Ne te id igitur, soror, obsecro, moveat, nec patri paterne nos corrigenti sis molesta; sed attende quod scriptum est: « Quos diligit Deus, hos corripit (Prov. iii, 12). Castigat [al. Flagellat] autem omnem filium quem recipit (Hebr. xii, 6). » Et alibi: « Qui parcit virgæ, odit filium (Prov. xiii, 24). » Pœna est hæc momentanea, non æterna; purgationis, non damnationis. Audi prophetam, et confortare: « Non judicabit Dominus his in idipsum, et non consurget duplex tribulatio (Num. i, 9). » Attende summam illam et maximam Veritatis adhortationem: « In patientia vestra possidebitis animas vestras (Luc. xxi, 19). » Unde et Salomon: « Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium (Prov. xvi, 32). » Non [al. Num] te ad lacrymas aut ad compunctionem movet unigenitus Dei innocens pro te et omnibus ab impiissimis comprehensus, distractus, flagellatus, et velata facie illusus, et colaphizatus, sputis conspersus, spinis coronatus, et tandem in illo crucis tunc tam ignominioso patibulo inter lætrones suspensus, atque illo tunc horrendo, et execrabili genere mortis

interfectus? Hunc semper, soror, verum tuum et totius Ecclesiae sponsum præ oculis habe, mente gere. Intuere hunc exeuntem ad crucifigendum pro te et bajulantem sibi crucem. Esto de populo et mulieribus, quæ plangebant et lamentabantur eum, sicut Lucas his verbis narrat : « Sequebatur autem multa turba populi et mulierum, quæ plangebant et lamentabantur eum (Luc. xxiii, 27). » Ad quas quidem benigne conversus, clementer eis prædixit futurum in ultionem suæ mortis exitium, a quo quidem, si saperent, cavere sibi per hoc possent. « Filiz, » inquit, « Jerusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et super filios vestros. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent : Beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt, et ubera quæ non lactaverunt. Tunc incipient dicere montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos. Quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? » (ibid., 28.) Patienti sponte pro redemptione tua compatere, et super crucifixo pro te compungere. Sepulcro ejus mente semper assiste, et cum fidelibus feminis lamentare et luge. De quibus etiam ut jam supra memini scriptum est : « Mulieres sedentes ad monumentum lamentabantur flentes Dominum (Luc. xxiii, 27). » Para cum illis sepulture ejus unguenta, sed meliora spiritualia quidem, non corporalia : hæc enim requirit aromata qui non suscepit illa. Super his toto devotionis affectu compungere. Ad quam quidem compassionis compunctionem ipse etiam per Jeremiam fideles adhortatur, dicens : « O vos omnes qui transitis per viam, attendite et videte si est dolor similis sicut dolor meus (Jer. 1, 12). » Id est, si super aliquo patiente ita est per compassionem dolendum, cum ego scilicet solus sine culpa quod alii deliquerint tuam. Ipse autem est via per quam fideles de exilio transeunt ad patriam. Qui etiam crucem, de qua sic clamat, ad hoc nobis erexit scalam. Ille pro te occisus est unigenitus Dei, oblati est quia voluit (Isa. liii, 7). Super hoc uno compatiendo dole, dolendo compatere. Et quod per Zachariam prophetam de animabus devotis prædictum est comple : « Plangent, » inquit, « planctum quasi super unigenitum, et dolebunt super eum ut doleri solet in morte primogeniti (Zach. xii, 10). » Vide, soror, quæstus sit planctus his, qui regem diligunt super morte primogeniti ejus et unigeniti. Intuere quo planctu familia, quo mœrore tota consumatur curia : et, cum ad sponsam unigeniti mortui perveneris, intolerabiles ululatus ejus non sustinebis. Hic tuus, soror, planctus; hic tuus sit ululatus, quæ te huic sponso felici copulasti matrimonio. Emit te iste non suis, sed seipso. Proprio sanguine emit te, et redemit. Quantum jus in te habeat vide, et quam pretiosa sis intuere. Hoc quidem pretium suum Apostolus attendens, et in hoc pretio quantum sit ipse, pro quo ipsum datur, perpendens, et quam tantæ gratiæ vicem referat adnectens : « Absit mihi, » inquit, « gloriari nisi in cruce Domini no-

stri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (Galat. vi, 14). » Major es cælo, major es mundo; cujus pretium ipse Conditor mundi factus est. Quid in te, rogo, viderit, qui nullius eget, ut pro te acquirenda usque ad agonias tam horrendæ atque ignominiosæ mortis certaverit? Quid in te, inquam, quærit nisi teipsam? Verus est amicus, qui teipsam, non tua, desiderat. Verus est amicus, qui pro te moriturus dicebat : « Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis (Joan. xv, 13). » Amabat te ille veraciter, non ego. Amor meus, qui utrumque nostrum peccatis involvebat, concupiscentia, non amor dicendus est. Miseras in te meas voluptates implebam, et hoc erat totum quod amabam. Pro te, inquis, passus sum, et fortassis verum est; sed magis per te, et hoc ipsum invitus. Non amore tui, sed coactione mei. Nec ad tuam salutem, sed ad dolorem. Ille vero salubriter, ille pro te sponte passus est, qui passione sua omnem curat languorem, omnem removet passionem. In hoc, obsecro, non in me tua tota sit devotio, tota compassio, tota compunctio. Dole in tam innocentem tantæ crudelitatis perpetrata iniquitatem; non justam in me æquitatis vindictam, imo gratiam, ut dictum est, in utrosque summam. Iniqua enim es, si æquitatem non amas; et iniquissima, si voluntati, imo tantæ gratiæ Dei scienter es adversa. Plange tuum reparatorem, non corruptorem; redemptorem, non scortarem; pro te mortuum Dominum, non viventem servum, imo nunc primum de morte vere liberatum. Cave, obsecro, ne, quod dixit Pompeius mœrenti Corneliæ, tibi impropere turpissime :

*Vivit post prælia Magnus :
Sed fortuna perit; quod desles, illud amasti.*

(LUCAN. Phars., l. viii, 84, 85.)

Attende, precor, id, et erubescere, nisi admissas turpitudines impudentissimas commendes. Accipe itaque, soror, accipe, quæso, patienter quæ nobis acciderunt misericorditer. Virga hæc est patris, non gladius persecutoris. Percutit pater ut corrigat, ne feriat [al. ferit hostis] hostis ut occidat. Vulnere mortem prævenit, non ingerit; immittit ferrum ut amputet morbum. Corpus vulnerat, et animam sanat. Occidere debuerat, et vivificat. Immunditiam resecat, ut mundum relinquat. Punit semel ne puniat semper, patitur unus ex vulnere ut duobus pareatur a morte. Duo in culpam, unus in pœna. Id quoque tuæ infirmitati naturæ divina indulgetur miseratione, et quodam modo juste. Quo enim naturaliter sexu infirmior eras, et fortior continentia, pœnæ minus eras obnoxia. Refero Domino in hoc gratias, qui te tunc et a pœna liberavit, et ad coronam reservavit; et cum me una corporis mei passione semel ab omni æstu hujus concupiscentiæ, in qua una totus per immoderatam incontinentiam occupatus eram, refrigeravit ne corruam; multas adolescentiæ tuæ majores animi passiones ex æxi-

dua carnis suggestione reservavit ad martyrii coronam. Quod licet te audire tædeat et dici prohibeas, veritas tamen id loquitur manifesta. Cui enim semper est pugna, superest et corona; quia non coronabitur nisi qui legitime certaverit (*I Tim. ii, 5*). Mihi vero nulla superest corona, quia nulla subest certaminis causa. Deest materia pugnae, cui ablatus est stimulus concupiscentiæ. Aliquid tamen esse æstimo, si, cum hinc nullam percipiam coronam, nonnullam tamen evitem pœnam, et dolore unius momentaneæ pœnæ multis fortassis indulgeatur æternis. Scriptum est quippe de hujus miserrimæ vitæ hominibus, imo jumentis: « Computruerunt jumenta in stercore suis (*Job i, 17*). » Minus quoque meritum meum minui conqueror, dum tuum crescere non diffido. Unum quippe sumus in Christo, una per legem matrimonii caro. Quidquid est tuum, mihi non arbitror alienum. Tuus autem est Christus, quia facta es sponsa ejus. Et nunc, ut supra memini, me habes servum, quem olim agnoscebas dominum; magis tibi tamen amore nunc spirituali conjunctum, quam timore subjectum. Unde et de tuo nobis apud ipsum patrociniò amplius confidimus, ut id obtineam ex tua quod non possum ex oratione propria. Et nunc maxime cum quotidiana periculorum aut perturbationum instantia nec vivere me, nec orationi sinat vocare. Nec illum beatissimum imitari potentem Candacis reginæ Æthiopyum, qui erat super omnes gazas ejus, et de tam longinquo venerat adorare in Jerusalem (*Act. viii, 29*). Ad quem revertentem missus est ab angelo Philippus apostolus, ut eum converteret ad fidem: quod jam ille meruerat per orationem vel sacræ lectionis assiduitatem. A qua quidem ut nec in via tunc vacaret licet ditissimus et gentilis, magno divitiarum dispensationis actum est beneficio ut locus ei Scripturæ occurreret, qui opportunissimam conversionis ejus occasionem apostolo præberet. Ne quid vero hanc petitionem nostram impediat, vel

A impleri differat, orationem quoque ipsam, quam pro nobis Domino supplices dicatis, componere, et mittere tibi maturavi.

Deus, qui ab ipso humanæ creationis exordio femina de costa viri formata nuptialis copulæ sacramentum maximum sanxisti, quique immensis honoribus vel de desponsata nascendo, vel miracula inchoando nuptias sublimasti, meæque etiam fragilitatis incontinentiæ utcumque tibi placuit olim hoc remedium indulxisti, ne despicias ancillulæ tuæ preces, quas pro meis ipsis charique mei [*al. tanquam meis*] excessibus in conspectu majestatis tuæ supplex effundo. Ignosce, o benignissime, imo benignitas ipsa; ignosce et tantis criminibus nostris, et ineffabilis misericordiæ tuæ multitudinem culparum nostrarum immensitas experiatur. Puni, obsecro, in præsentem reos, ut parcas in futuro. Puni ad horam, ne punias in æternum. Accipe in servos virgam correctionis, non gladium furoris. Afflige carnem, ut conserves animas. Adsis purgator, non ultor; benignus magis quam justus. Pater misericors, non austerus Dominus. Proba nos, Domine, et tenta, sicut de semetipso rogat Propheta (*Psal. xxv, 2*). Ac si aperte diceret: Prius vires inspice, ac secundum eas temptationum onera moderare. Quod et beatus Paulus fidelibus tuis promittens, ait. « Potens est enim Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam proventum ut possitis sustinere (*I Cor. x, 13*). » Coniunxisti nos, Domine, et divisisti quando placuit tibi, et quo modo placuit. Nunc [*al. Hoc*] quod, Domine, misericorditer cœpisti, misericordissime comple. Et quos a se semel divisisti in mundo, perenniter tibi conjungas in cœlo. Spes nostra, pars nostra, expectatio nostra, consolatio nostra, Domine, qui es benedictus in sæcula. Amen.

Vale in Christo, sponsa Christi, in Christo vale, et Christo vive, Amen.

EPISTOLA VI.

Quæ est ejusdem Heloissæ ad eundem Petrum.

ARGUMENTUM. — Duo potissimum in hac epistola sibi et suis monachibus Heloissa rescribi ab Abælardo exorat: quorum alterum est, ut eas doceat unde monacharum ordo originem duxit. Alterum est, ut eis aliquam scribat regulam, et certam vivendi formulam præscribat, quæ solis conveniat feminis, quod a nullo sanctorum Patrum antea tentatum fuerat. Hoc ut peteret, adducta videtur quibusdam Benedictinæ Regulæ capitibus, quæ a feminis viz aut nullo omnino modo sine maximo periculo impleri possunt: de quibus tam docte disserit, ut ipsam regulam solis viris, non autem feminis a sancto institutore scriptam convincere videatur. Unde indignum judicat tam gravia femineo sexui infirmiori onera imponi, quam virili fortiori. Suam autem et ipsa opinionem apponit, quare sancti Patres monachibus regulas non præscripserint, asserens feminis sufficere, si clericis et viris ecclesiasticis sæcularibus, vel monachis, qui canonici regulares dicuntur, in continentia et abstinentia non sint inferiores. Prolixè etiam de moderata dispensatione et discreta consideratione beati Benedicti, qua suam temperavit Regulam, atque de ipsa Regulæ observantia disputat: nimirum de interdicto esu carniarum, et concessio vini nsu. Fusius quoque de operibus exterioribus agit cum ipsorum extenuatione, quibus interiora præferret. Postremo monet Abælardum, ut tanta discretione cuncta sive de jejuniorum vel divinorum ratione temperet, ut feminei sexus consultum velit infirmitati. Et hic feminæ eruditionem, et pectus omni de-

ctina refertum animadvertere poteris. Quid enim pretiosæ mercis in tam dirite apotheca non invenias, sive philosophiam, sive theologiam, vel etiam eloquentiam requiras? O sæculum illud felix; talem intueri feminam, in qua quid primum, quid postremum admireris addubites!

Domino specialiter, sua singulariter.

Ne me forte in aliquo de inobedientia causari queas, verbis etiam immoderati doloris tuæ frenum impositum est jussionis, ut ab his mihi saltem in scribendo temperem, a quibus in sermone non tam difficile quam impossibile est providere. Nihil enim minus in nostra est potestate quam animus, eique magis obedire cogimur quam imperare possimus. Unde et cum nos ejus affectiones stimulant, nemo earum subitos impulsus ita repulerit, ut non in effecta facile prorumpant, et se per verba facilius effluant quæ promptiores animi passionum sunt notæ. Secundum quod scriptum est: « Ex abundantia cordis os loquitur (*Matth. xii, 34*). » Revocabo itaque manum a scripto, in quibus linguam a verbis temperare non valeo. Utinam sic animus dolentis parere promptus sit, quemadmodum dextera scribentis. Aliquod tamen dolori remedium vales conferre, si non hunc omnino possis auferre. Ut enim insertum clavum alius expellit, sic cogitatio nova priorem excludit. Cum alias intentus animus priorum memoriam dimittere cogitur aut intermittere. Tanto vero amplius cogitatio quælibet animum occupat, et ab aliis deducit, quanto quod cogitatur honestius æstimatur, et quo intendimus animum magis videtur necessarium. Omnes itaque nos Christi ancillæ, et in Christo filiæ tuæ, duo nunc a tua paternitate supplices postulamus, quæ nobis admodum necessaria providemus. Quorum quidem alterum est, ut nos instruere velis unde sanctimonialium ordo cœperit, et quæ nostræ sit professionis auctoritas. Alterum vero est, ut aliquam nobis regulam instituas, et scriptam dirigas, quæ feminarum sit propria, et ex integro nostræ conversationis [*al. conversionis et professionis*] statum habitumque describat: quod nondum a Patribus sanctis actum esse conspeximus. Cujus quidem rei defectu et indigentia nunc agitur, ut ad ejusdem Regulæ professionem tam mares quam feminæ in monasteriis suscipiantur, et idem institutionis monasticæ jugum imponitur infirmo sexui æque ut forti. Unam quippe nunc Regulam beati Benedicti apud Latinos feminæ profitentur æque ut viri. Quam sicut viri solummodo constat scriptam esse, ita et ab ipsis tantum impleri posse tam subjectis pariter quam prælatis. Ut enim cætera nunc omittam Regulæ capitula, quid ad feminas (*cap. 55*) quod de cucullis, femoralibus et scapularibus ibi scriptum est? Quid denique ad ipsas de tunicis aut de laneis ad carnem indumentis, cum earum humoris superflui menstruæ purgationes hæc omnino refugiant? Quid ad ipsas etiam quod de abbate statuitur (*cap. 11*), ut ipse lectionem dicat evangelicam, et post ipsam hym-

A num incipiat? Quid (*cap. 56*) de mensa abbatis seorsim cum peregrinis et hospitibus constituenda? Nunquid nostræ convenit religioni, ut vel nunquam hospitium viris præbeat, aut cum his quos susceperit viris abbatissa comedat? O quam facilis ad ruinam animarum virorum ac mulierum in unum cohabitatio! Maxime vero in mensa, ubi crapula dominatur et ebrietas, et vinum in dulcedine bibitum, in quo est luxuria. Quod et beatus præcavens Hieronymus, ad matrem et filiam scribens meminit, dicens (*epist. 47*): « Difficile inter epulas servatur pudicitia. » Ipse quoque poeta luxuriæ turpitudinisque doctor libro amatoriarum artis intitulo quantam fornicationis occasionem convivia maxime præbeant studiose exsequitur, dicens:

B *Vinaque cum bibulas sparsere Cupidinis alas,
Permanet, et cepto stat gravis ille loco...
Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit:
Tunc dolor et curæ, rugaque frontis abit...
Illic sæpe animos juvenum rapuere puellæ.
Et Venus in venis, ignis in igne furit.*
(*Ovid. lib. 1 De arte amandi, 255.*)

Nunquid et si feminas solas hospitio susceptas ad mensam admiserint, nullum ibi latet periculum? Certe in seducenda muliere nullum est æque facile ut lenocinium muliebri. Nec corruptæ mentis turpitudinem ita prompte cuiquam mulier committit sicut mulieri. Unde et prædictus Hieronymus (*epist. 13 et 22*) maxime sæcularium accessus feminarum vitare propositi sancti feminas adhortatur. Denique si viris ab hospitalitate nostra exclusis solas admittamus feminas, quis non videat quanta exasperatione viros offendamus, quorum beneficiis monasteria sexus infirmi egent, maxime si eis a quibus plus accipiunt minus aut omnino nihil largiri videantur? Quod si prædictæ Regulæ tenor a nobis impleri non potest, vereor ne illud apostoli Jacobi in nostram quoque damnationem dictum sit: « Quicumque totam legem observaverit, offendant autem in uno, factus est omnium reus (*Jac. ii, 10*). » Quod est dicere: De hoc ipso reus statuitur qui peragit multa, quod non implet omnia. Et transgressor legis efficitur ex uno, cujus impletor non fuerit nisi omnibus consummatis ejus præceptis. Quod ipse statim diligenter exponens apostolus adiecit: « Qui enim dixit: Non mœchaberis, dixit et, Non occides. Quod si non mœchaberis, occidas autem, factus es transgressor legis (*ibid., 11*). » Ac si aperte dicat: Ideo quilibet reus fit de transgressione uniuscujuslibet præcepti, quia ipse Dominus, qui præcipit unum, præcipit et aliud. Et quodcunque legis violetur præceptum, ipse contemnitur qui legem non in uno, sed in omnibus pariter mandatis constituit. Ut autem præteream illæ Regulæ instituta, quæ penitus observare non possumus, aut

sine periculo non valeamus : ubi unquam ad colligendas messes conventus monialium exire, vel labores agrorum habere consuevit? aut suscipiendarum seminarum constantiam uno anno probaverit, easque tertio perlecta Regula, sicut in ipsa jubetur (cap. 48), instruxerit? Quid rursus stultius quam viam ignotam, nec adhuc demonstratam aggredi? Quid præsumptuosius quam eligere ac proferri vitam quam nescias, aut votum facere quod implere non queas? Sed et cum omnium virtutum discretio sit mater, et omnium bonorum mediatrix [*al.* moderatrix] sit ratio, quis aut virtutem aut bonum censeat quod ab istis dissentire videatur? Ipsas quippe virtutes excedentes modum atque mensuram, sicut Hieronymus asserit (epist. 8), inter vitia reputari convenit. Quis autem ab omni ratione ac discretionem sejunctum non videat, si ad imponenda onera eorum, quibus imponuntur, valitudines prius non discutiantur, ut naturæ constitutionem humana sequatur industria? Quis asinum sarcina tanta [*f. deest* onerat, *vel quid simile*], quæ dignum iudicat elephantem? Quis tanta pueris aut senibus quanta viris injungat? Tanta debilibus scilicet quanta fortibus, tanta infirmis quanta sanis, tanta feminis quanta maribus? Infirmiori videlicet sexui quanta et forti? Quod diligenter beatus papa Gregorius attendens, Pastoralis sui cap. 14, [part. III, admonit. 1], tam de admonendis quam de præcipiendis ita distinxit : « Aliter igitur admonendi sunt viri, atque aliter femine; quia illis gravia, istis vero sunt injungenda leviora : et alios magna exerceant, istas vero leviter demulcendo convertant. » Certe et qui monachorum regulas scripserunt, nec solum de feminis omnino tacuerunt, verumetiam illa statuerunt quæ eis nullatenus convenire sciebant : satis commode innuerunt nequaquam eodem iugo regulæ tauri et juvenæ premedam esse cervicem, quia quos dispares natura creavit æquari labore non convenit. Hujus autem discretionis beatus non immemor Benedictus (cap. 48), tanquam omnium justorum spiritu plenus, pro qualitate hominum aut temporum cuncta sic moderatur in Regula (cap. 2), ut omnia, sicut ipsemet uno concludit loco, mensurate fiant. Primo itaque ab ipso incipiens abbatem præcipit (cap. 64), eum ita subjectis præsidere, ut secundum unius, inquit, cujusque qualitatem vel intelligentiam ita se omnibus conformet et aptet, ut non solum detrimenta gregis sibi commissi non patiat, verum in augmentatione boni gregis gaudeat, suamque fragilitatem semper suspectus sit, memineritque calamum quassatum non conterendum (*Isai.* XLII, 3). Discernat et tempora, cogitans discretionem sancti Jacob dicentis : « Si greges meos plus in ambulando fecero laborare, morientur cuncti una die (*Gen.* XXXIII, 13). » Hæc ergo aliaque testimonia discretionis matris virtutum sumens (cap. 37, 38, 39), sic omnino temperet, ut et fortes sit quod cupiant, et infirmi non refugiant. Ad hanc quidem

A dispensationis moderationem indulgentia pertinet puerorum, senum et omnino debilium, lectoris seu septimanariorum, coquinæ ante alios refectio, et in ipso etiam conventu de ipsa cibi vel potus qualitate seu quantitate pro diversitate hominum providentia. De quibus quidem singulis ibi diligenter scriptum est (cap. 41). Ipsa quoque statuta 'jejunii tempora pro qualitate temporis vel quantitate laboris ita relaxat', prout naturæ postulat infirmitas. Quid obsecro? ubi iste, qui sic ad hominum et temporum qualitatem omnia moderatur, ut ab omnibus sine murmuratione proferri [*al.* proferri] queant, quæ instituuntur; quid, inquam, de feminis provideret, si eis quoque pariter ut viris Regulam institueret? Si enim in quibusdam Regulæ rigorem pueris, senibus et debilibus pro ipsa naturæ debilitate vel infirmitate temperare cogitur, quid de fragili sexu provideret, cujus maxime debilis et infirma natura cognoscitur? Perpende itaque quam longe absistat ab omni rationis discretionem, ejusdem Regulæ professione tam feminas quam viros obligari, eademque sarcina tam debiles quam fortes onerari. Satis esse nostræ arbitror infirmitati, si nos ipsis Ecclesiæ rectoribus, et qui in sacris ordinibus constituti sunt, clericis, tam continentiæ quam abstinentiæ virtus æquaverit. Maxime, cum Veritas dicat : « Perfectus omnis erit, si sit sicut magister ejus (*Luc.* VI, 40). » Quibus etiam pro magno reputandum esset, si religiosos laicos æquiparare possemus. Quæ namque in fortibus parva censemus, in debilibus admiramur. Et juxta illud Apostoli : « Virtus in infirmitate perficitur (*II Cor.* XII, 9). » Ne vero laicorum religio pro parvo ducatur, qualis fuit Abraham, David, Job [*al.* Jacob], licet conjugatorum, Chrysostomus in Epistola ad Hebræos sermone 7 nobis occurrit, dicens (cap. 4) : « Sunt multa in quibus poterit laborare ut bestiam illam incantet. Quæ sunt ista? labores, lectiones, vigiliæ. Sed quid ad nos hæc, inquit, qui non sumus monachi? Hæc mihi dicis? Dic Paulo, cum dicit : « Vigilantes in omni patientia et oratione (*Rom.* XII, 14); cum dicit : « Carnis curam ne feceritis in concupiscentiis. » Non enim hæc monachis scribebat tantum, sed omnibus qui erant in civitatibus. Non enim sæcularis homo debet aliquid amplius habere monacho quam cum uxore concubere tantum. Hic enim habet veniam, in aliis autem nequaquam : sed omnia æqualiter sicut monachi agere debet. Nam et beatitudines, quæ a Christo dicuntur (*Matth.* V, 5), non monachis tantum dictæ sunt. Alioquin universus mundus peribit, et in angustum inclusit ea quæ virtutis sunt. Et quomodo honorabiles sunt nuptiæ, quæ nobis tantum impediunt? Ex quibus quidem verbis aperte colligitur, quod quisquis evangelicis præceptis continentæ virtutem addiderit, monasticam perfectionem implebit. Atque utinam ad hoc nostra religio conscendere posset, ut Evangelium implect, non transcenderet, ne plusquam

Christianæ appetere esse. Hinc profecto, ni fallor, sancti decreverunt Patres, non ita nobis sicut viris generalem aliquam Regulam quasi novam legem præfigere, nec magnitudine votorum nostram infirmitatem onerare, attendentes illud Apostoli: « Lex enim iram operatur. Ubi enim non est lex, nec prævaricatio (*Rom. iv, 15*). » Et iterum: « Lex autem subintravit ut abundaret delictum (*Rom. v, 20*). » Idem quoque maximus continentie prædicator de infirmitate nostra plurimum confidens, et quasi ad secundas nuptias urgens juniores viduas: « Volo, » inquit, « juniore snubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversario (*I Tim. v, 14*). » Quod et beatus Hieronymus saluberrimum esse considerans, Eustachio de improvisis feminarum votis consulit his verbis (*epist. 22*): « Si autem et illæ, quæ virgines sunt, ob alias tamen culpas non solvantur, quid fiet illis, quæ prostituerunt membra Christi, et mutaverunt templum Spiritus sancti in lupanar? Rectius fuerat homini subisse conjugium, ambulasse per plana, quam altiora intendentem in profundum inferni cadere. » Quarum etiam temerarie professioni sanctus Augustinus consulens, in libro De continentia viduali ad Julianum scribit his verbis (*cap. 9*): « Quæ non coepit deliberet, quæ aggressa est perseveret. Nulla adversario detur occasio, nulla Christo subtrahatur oblatio. » Hinc etiam canones nostræ infirmitati consulentes decreverunt, diaconis ante quadraginta annos ordinari non debere, et hoc cum diligenti probatione, cum a viginti annis liceat diaconos promoveri. Sunt et in monasteriis, qui regulares dicuntur canonici beati Augustini, quamdam, ut aiunt, regulam profitentes, qui se inferiores monachis nullatenus arbitrantur, licet eos et vesci carnibus et lineis uti videamus. Quorum quidem virtutem si nostra exæquare [*al. adæquare*] infirmitas posset, nunquid pro minimo habendum esset? Ut autem de omnibus cibis tutius ac lenius indulgeatur, ipsa quoque natura providit, quæ majore scilicet sobrietatis virtute sexum nostrum præmunivit. Constat quippe multo parcioris sumptu et alimonia minore feminas quam viros sustentari posse, nec eas tam leviter inebriari physica protestatur. Unde et Macrobius Theodosius Saturnaliorum libro vii meminit his verbis (*cap. 5*): « Aristoteles mulieres, inquit, raro inebriantur, crebro senes. Mulier humectissimo est corpore. Docet hoc et levitas cutis et splendor. Docent præcipue assidue purgationes superfluo exonerantes corpus humere. Cum ergo epotum vinum in tam largum ceciderit humorem, vim suam perdit, nec facile cerebri sedem ferit fortitudine ejus extincta. » Item (*ibid.*): « Muliebri corpus crebris purgationibus deputatum, pluribus consertum foraminibus ut pateat in meatus, et vias præbeat humori in egestionis exitum confluenti. Per hæc foramina vapor vini celeriter evanescit. Contra senibus siccum est corpus, quod probat asperitas et scallor cutis. » Ex

A his itaque perpende quanto tutius ac justius naturæ et infirmitati nostræ cibus quilibet [*al. quilibet*] et potus indulgeri possit, quarum videlicet corda crapula et ebrietate gravari facile non possunt, cum ab illa nos cibi parcitas, ab ista feminei corporis qualitas, ut dictum est, protegat. Satis nostræ esse infirmitati et maximum imputari debet, si continenter ac sine proprietate viventes, et officiis occupatæ divinis, ipsos Ecclesiæ duces vel religiosos laicos in victu adæquemus, vel eos denique qui regulares canonici dicuntur, et se præcipue vitam apostolicam sequi profitentur. Magnæ postremo providentiæ est, his qui Deo se per votum obligant, ut minus voceant, et plus exsequantur, ut aliquid semper debitis gratia superaddat. Hinc enim per semetipsam Veritas ait: « Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt, dicite: Servi inutiles sumus, quæ debuimus facere fecimus (*Luc. xvii, 10*). » Ac si aperte diceret: Ideo inutiles et quasi pro nihilo, ac sine meritis reputandi, quia debitis tantum exsolvendis contenti nihil ex gratia superaddidimus. De quibus quidem gratis superaddendis ipse quoque Dominus a se parabolice loquens, ait: « Sed et si quid supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi (*Luc. x, 35*). » Quod quidem hoc tempore multi monasticæ religionis temerarii professores si diligentius attenderent, et in quam professionem jurarent, animadverterent, atque ipsum Regulæ tenorem studiose perscrutarentur, minus per ignorantiam offenderent et per negligentiam peccarent. Nunc vero indiscrete omnes fere pariter ad monasticam conversationem [*al. conversionem*] currentes inordinate suscepti, inordinatius vivunt, et eadem facilitate qua ignotam Regulam profitentur, eam contemnentes, consuetudines quas voluit pro lege statuunt. Providendum itaque nobis est, ne id oneris feminæ præsumamus, in quo viros fere jam universos succumbere videamus, imo et deficere. Senuisse jam mundum conspicimus, hominesque ipsos cum cæteris, quæ mundi sunt, pristinum naturæ vigorem amisisse, et juxta illud Veritatis, ipsam charitatem non tam multorum quam fere omnium refriguisse (*Matth. xxiv, 12*). Ut jam videlicet pro qualitate hominum ipsas propter homines scriptas vel mutari, D vel temperare necesse sit Regulæ. Cujus quidem discretionis ipse quoque beatus non immemor Benedictus ita se monasticæ discretionis vigorem temperasse fatetur, ut descriptam a se Regulam comparatione priorum institutorum non nisi quamdam honestatis institutionem, et quamdam conversationis inchoationem reputer, dicens (*cap. ult.*): « Regulam autem hanc descripsimus, ut hanc observantes aliquatenus vel honestatem morum aut initium conversationis nos demonstremus habere. Cæterum ad perfectionem conversationis qui festinat, sunt doctrinæ sanctorum Patrum, quarum observatio perducatur hominem ad celsitudinem perfectionis. » Item (*ibid.*): « Quisquis ergo ad cælestem patriam festinas, hanc minimam inchoationis Regu-

lam, adjuvante Christo, perfice, et tunc demum ad A
 majora doctrinæ virtutumque culmina, Deo prote-
 gente, pervenies. » Qui, ut ipse ait (cap. 18), cum
 legamus olim sanctos Patres uno die psalterium ex-
 plere solere, ita psalmodiam tepidis temperavit, ut
 in ipsa per hebdomadam distributione psalmodiarum,
 minore ipsorum numero monachi quam clerici con-
 tenti sint [al. essent]. Quid etiam tam religioni
 quietique monasticæ contrarium est, quam quod
 luxuriæ fomentum maxime præstat et tumultus ex-
 citat, atque ipsam Dei in nobis imaginem, qua præ-
 stamus cæteris, id est rationem delet? Hoc autem
 vinum est, quod supra omnia victui pertinentia
 plurimum Scriptura damnosum asserit, et caveri
 admonet. De quo et maximus ille sapientum in
 Proverbiis meminit, dicens: « Luxuriosa res vi-
 num, et tumultuosa ebrietas. Quicumque his dele-
 ctatur, non erit sapiens (Prov. xx, 1): cui væ, cujus
 patri væ, cui rixæ, cui foveæ, cui sine causa vulnera,
 cui suffusio oculorum? nonne his qui morantur in
 vino, et student calicibus epotandis? Ne intuearis
 vinum quando flavescit, cum splenderit in vitro
 color ejus. Ingreditur blande, sed in novissimo
 mordebit ut coluber, et sicut regulus venena dif-
 fundet. Oculi tui videbunt extraneas, et cor tuum
 loquetur perversa. Et eris sicut dormiens in medio
 mari, et quasi sopitus gubernator amisso clavo, et
 dices: Verberaverunt me, sed non dolui; traxe-
 runt me, et ego non sensi. Quando evigilabo, et
 rursus vina reperiam? (Prov. xxiii, 29.) » Item: C
 « Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum;
 quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas, ne
 forte bibant et obliviscantur judiciorum, et mu-
 tent causam filiorum pauperis (Prov. xxxi, 4). »
 Et in Ecclesiastico scriptum est: « Vinum et mu-
 lieres apostatare faciunt sapientes, et arguunt sen-
 satos (Eccli. xix, 2). » Ipse quoque Hieronymus ad
 Nepotianum scribens (epist. 2) de vita clericorum,
 et quasi graviter indignans quod sacerdotes legis ab
 omni, quod inebriare potest, abstinentes, nostros
 in hac abstinentia superent: « Nequaquam, » inquit,
 « vinum redoleas, ne audias illud philosophi: Hoc
 non est osculum porrigere, sed vinum propinare. »
 Vinolentos sacerdotes et Apostolus damnat (I Tim.
 iii, 3), et lex vetus prohibet: « Qui altario deser-
 viunt, vinum et siceram non bibant (Levit. x, 9). »
 Sicera Hebræo sermone omnis potio nuncupatur
 quæ inebriare potest, sive illa quæ fermento con-
 ficitur, sive pomorum succo, aut favi decoquitur in
 dulcedinem, et herbarum potionem, aut palmarum
 fructus exprinuntur in liquorem, coctisque frugi-
 bus aqua pinguior colatur. Quidquid inebriat, et
 statum mentis evertit, fuge similiter ut vinum. Ecce
 quod regum deliciis interdicitur, sacerdotibus pe-
 nitus denegatur, et cibis omnibus periculosius esse
 constat. Ipse tamen tam spiritualis vir beatus Bene-
 dictus dispensatione quadam præsentis ætatis in-
 dulgere monachis cogitur (cap. 40). « Licet, » inquit,
 « legamus vinum monachorum omnino non esse;

sed quia nostris temporibus hoc monachis persua-
 deri non potest, » etc. Legerat, ni fallor, quod in
 Vitis Patrum scriptum est his verbis (part. ii):
 « Narraverunt quidam abbati pastori de quodam
 monacho, quia non bibebat vinum, et dixit eis
 quia vinum monachorum omnino non est. » Item
 post aliqua: « Facta est aliquando celebratio mis-
 sarum in monte abbatis Antonii, et inventum est ibi
 cenidum vini. Et extollens unus de senibus parvum
 vas calicem portavit ad abbatem Sisoï, et dedit ei.
 Et bibit semel, et secundo, et accepit, et bibit. Ob-
 tulit ei et tertio. Sed non accepit, dicens: Quiesce,
 frater, an nescis quia est Satanus? » Et iterum de
 abbate Sisoï (ibid.): « Dicit ergo Abraham discipu-
 lis ejus: Si occurritur in Sabbato et Dominica ad
 ecclesiam, et biberit tres calices, ne multum est? B
 Et dixit senex: Si non esset Satanus, non esset
 multum. » Ubi unquam, quæso, carnes a Deo dam-
 natæ sunt vel monachis interdictæ? Vide, obsecro,
 et attende qua necessitate Regulam temperet in eo
 etiam quod periculosius est monachis, et quod eorum
 non esse noverit. Quia videlicet hujus abstinentia
 temporibus suis monachis jam persuaderi non po-
 terat. Utinam eadem dispensatione et in hoc tem-
 pore ageretur, ut videlicet in his, quæ media boni et
 mali atque indifferentia dicuntur, tale temperamen-
 tum fieret, ut quod jam persuaderi non valet pro-
 fessio non exigeret, mediisque omnibus sine scan-
 dalo concessis, sola interdici peccata sufficeret; et
 sic quoque in cibis sicut in vestimentis dispen-
 saretur, ut quod vilius comparari posset mi-
 nistraretur, et per omnia necessitati, non su-
 perfluitati consuleretur. Non enim magnopere sunt
 curanda quæ nos regno Dei non præparant, vel quæ
 nos minime Deo commendant. Hæc vero sunt omnia
 quæ exterius geruntur, et æque reprobis ut dejectis,
 æque hypocritis ut religiosis communia sunt. Nihil
 quippe inter Judæos et Christianos ita separat sicut
 exteriorum operum et interiorum discretio, præ-
 sertim cum inter filios Dei et diaboli sola charitas
 discernat, quam plenitudinem legis et finem præ-
 cepti Apostolus vocat (Rom. xiii, 10). Unde et ipse
 hanc operum gloriam prorsus extenuans, ut fidei
 præferat justitiam, Judæam alloquens, dicit: « Ubi
 est gloriatio tua? exclusa est. Per quam legem? D
 factorum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur
 eum hominem justificari per fidem sine operibus
 legis (Rom. iii, 27). » Item: « Si enim Abraham ex
 operibus justificatus est, habet gloriam, sed non
 apud Deum (Rom. iv, 2). Quid enim dicit Scri-
 ptura? Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei
 ad justitiam (Gen. xv, 6). » Et rursus: « Ei, inquit,
 qui non operatur, credenti autem in Deum qui justi-
 ficat impium, deputatur fides ejus ad justitiam
 secundum propositum gratiæ Dei (Rom. iv, 5). »
 Idem etiam omnium ciborum esum Christianis in-
 dulgens, et ab his ea quæ justificant, distinguens:
 « Non est, » inquit, « regnum Dei esca et potus, sed
 justitia et pax, et gaudium in Spiritu sancto (Rom.

xiv, 17). » Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offendatur, aut scandalizetur, aut infirmetur. Non enim hoc loco ulla cibi comestio interdicitur, sed comestionis offensio, qua videlicet quidam ex conversis Judæis scandalizabantur, cum viderent ea quoque comedi quæ lex interdixerat. Quod quidem scandalum apostolus etiam Petrus cupiens evitare, graviter ab ipso est oburgatus, et salubriter correctus. Sicut ipsemet Paulus ad Galatas scribens commemorat (*Galat. xiv, 11*). Quibus rursus Corinthiis scribens: « Esca autem nos non commendat Deo (*I Cor. viii, 8*). » Et rursus: « Omne quod in macello venit manducate (*I Cor. x, 25*). Domini est terra et plenitudo ejus (*Psal. cxliii, 1*). » Et ad Colossenses: « Nemo ergo vos judicet in cibo aut in potu (*Coloss. ii, 16*). » Et post aliqua: « Si mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tanquam viventes in mundo decernitis? Ne tetigeritis neque gustaveritis, neque contrectaveritis quæ sunt omnia in interitu ipso usu secundum præceptum et doctrinas hominum (*ibid.*, 20). » Elementa hujus mundi vocat prima legis rudimenta secundum carnales observantias, in quarum videlicet doctrina quasi in addiscendis litteralibus elementis primo se mundus, id est, carnalis adhuc populus exercebat. Ab his quidem elementis, id est carnalibus observantiis tam Christi quam sui mortui sunt, cum nihil his debeant, jam non in hoc mundo viventes, hoc est inter carnales figuris intendentes et decernentes, id est distinguentes quosdam cibos vel quaslibet res ab aliis, atque ita dicentes: « Ne tetigeritis hæc vel illa (*ibid.*, 21). » Quæ scilicet tacta, vel gustata, vel contrectata, inquit Apostolus, sunt in interitu animæ ipso suo usu, quo videlicet ipsis ad aliquam etiam stimulam humilitatem [*al. vilitatem, et in al. cod. utilitatem*]; secundum, inquam, præceptum et doctrinas hominum, id est carnalium et legem carnaliter intelligentium, potius quam Christi vel suorum. Illic enim cum ad prædicandum ipsos destinaret apostolos, ubi magis ipsi ab omnibus scandalis providendum erat, omnium tamen ciborum esum eis ita indulsit, ut apud quoscunque suscipiantur hospitio, ita sicut illi victitent, edentes scilicet et bibentes quæ apud illos sunt (*Luc. x, 8*). Ab hac profecto Dominica suaque disciplina illos recessuros ipse jam Paulus per Spiritum providebat. De quibus ad Timotheum scribit, dicens: « Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum in hypocrisi loquentium mendaciam, prohibentium nubere, abstinere a cibis quos Deus creavit, ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et his qui cognoverunt veritatem; quia omnis creatura Dei bona, et nihil rejciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem. Ille propo-

nens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu, et enutritus verbis fidei, et bonæ doctrinæ, quam assecutus es (*I Tim. iv, 1*). » Quis denique Joannem ejusque discipulos abstinentia nimia se macerantes ipsi Christo ejusque discipulis in religione non præferat, si corporalem oculum ad exterioris abstinentiæ intendat exhibitionem? De quo etiam ipsi discipuli Joannis adversus Christum et suos murmurantes, tanquam adhuc in exterioribus judaizantes, ipsum interrogaverunt Dominum, dicentes: « Quare nos et Pharisæi jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant? (*Marc. ii, 18*). » Quod diligenter attendens beatus Augustinus, et quid inter virtutem et virtutis exhibitionem referat attendens, ita quæ sunt exterius pensat, ut nihil meritis superaddant opera. Ait quippe sic in libro De bono conjugali (cap. 21): « Continentia, non corporis, sed animæ virtus est. Virtutes autem animi aliquando in corpore manifestantur, aliquando in habitu, sicut martyrum virtus apparuit in tolerando passiones. » Item (*ibid.*): « Jam enim erat in Job patientia, quam noverat Dominus et cui testimonium perhibebat (*Job i, 8*), sed hominibus innotuit tentationis examine. » Item: « Verum ut apertius intelligatur quomodo sit virtus in habitu, etiamsi non sit in opere, loquar de exemplo, de quo nullus dubitat Catholicorum. Dominus Jesus quod in veritate carnis esurierit, et sitierit, et manducaverit, et biberit, nullus ambigit eorum qui ex ejus Evangelio fideles sunt. Num igitur non erat in illo continentia virtus a cibo et potu, quanta erat in Joanne Baptista? Venit enim Joannes non manducans et bibens, et dixerunt: Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens, et dixerunt: Ecce homo vorax et potator vini, amicus publicanorum et peccatorum (*Matth. xi, 19*). » Item: « Deinde ibi subjecit cum de Joanne ac de se illa dixisset: *Justificata est sapientia a filiis suis (ibid.)*, qui virtutem continentia vident in habitu animi semper esse debere; in opere autem pro rerum ac temporum opportunitate manifestari, sicut virtus patientia sanctorum martyrum. » Quocirca sicut non est impar meritum patientia in Petro, qui passus est, et in Joanne qui passus non est; sic non est impar meritum continentia in Joanne, qui nullus expertus est nuptias, et in Abraham, qui filios generavit. Et illius enim celibatus, et illius connubium pro distributione temporum Christo militaverunt. Sed continentiam Joannes et in opere, Abraham vero in solo habitu habebat. Illo itaque tempore cum et lex dies patriarcharum subsequens maledictum dixit, qui non excitaret semen in Israel (*Deut. xxv, 7*); et qui non poterat non promebat, sed tamen habebat. Ex quo autem venit plenitudo temporis (*Galat. iv, 4*) ut diceretur: « Qui potest capere capiat; qui habet, operetur; qui operari noluerit, non se habere mentiatur (*Matth. xix, 12*). » Ex his liquide verbis colligitur solas apud Deum merita virtutes obtinere; et quicunque virtutibus pares sunt quantumcunque

distent operibus, æqualiter ab ipso promereri. Unde quicumque sunt vere Christiani, sic toti circa interiore hominem sunt occupati, ut eum scilicet virtutibus ornent, ac vitiiis mudent, ut de exteriori nullam vel minimam assumant curam. Unde et ipsos legimus apostolos ita rusticane et velut inhoneste in ipso etiam Domini comitatu se habuisse, ut velut omnis reverentiæ atque honestatis oblii, cum per sata transirent spicas vellere, fabricare (*Matth. xii, 1*) et comedere more puerorum non erubescerent. Nec de ipsa etiam manuum ablutione, cum cibos essent accepturi, sollicitos esse. Qui, cum a nonnullis quasi de immunditia arguerentur, eos Dominus excusans: « Non lotis, » inquit, « manibus manducare, non coinquinat hominem (*Matth. xv, 18*). » Ubi et statim generaliter adjecit, ex nullis exterioribus animam inquinari; sed ex his tantum quæ de corde prodeunt, « quæ sunt, » inquit, « cogitationes, adulteria, homicidia (*ibid.*, 19), » etc. Nisi enim prius prava voluntate animus corrumpatur, peccatum esse non poterit quidquid exterius agatur in corpore. Unde et bene ipsa quoque adulteria sive homicidia ex corde procedere dicit, quæ et sine tactu [*al. contactu*] corporum perpetrantur, juxta illud: « Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mæchatus est in corde suo (*Matth. v, 28*). » Et: « Omnis qui odit fratrem suum, homicida est (*I Joan. iii, 15*). » Et tactis vel læsis corporibus minime peraguntur, quando videlicet per violentiam opprimitur aliqua, vel per justitiam coæctus judex interficere reum. « Omnis » quippe « homicida, » sicut scriptum est, » non habet partem in regno Dei (*ibid.*). » Non itaque magnopere quæ fiunt, sed quo animo fiant pensandum est, si illi placere studemus, qui cordis et renum probator est, et in abscondito videt, qui judicabit occulta hominum. « Paulus » inquit, « secundum Evangelium meum (*Rom. ii, 16*), » hoc est secundum meæ prædicationis doctrinam. Unde et modica viduæ oblatio, quæ fuit duo minuta, id est quadrans (*Marc. xii, 42*), omnium divitum oblationibus copiosis prælata est ab illo cui dicitur: « Bonorum meorum non eges (*Psal. xv, 2*), » cui magis oblatio ex offerente quam offerens placet ex oblatione, sicut scriptum est: « Respexit Dominus ad Abel, et ad munera ejus (*Gen. iv, 4*). » Ut videlicet prius devotionem offerentis inspiceret, et sic ex ipso [*al. ipsa*] donum oblatum gratum haberet. Quæ quidem animi devotio tantæ major in Deo habetur, quanto in exterioribus quæ fiant minus confidimus. Unde et Apostolus post communem ciborum indulgentiam, de qua, ut supra meminimus, Timotheo scribit, de exercitio quoque corporalis laboris adjunxit, dicens: « Exerce autem teipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio admodum utilis est. Pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ (*I Tim. iv, 7*); » quoniam pia mentis in Deum devotio, et hic ab ipso meretur necessaria, et in futuro perpetua. Quibus quidem documentis quid aliud do-

cemur quam Christiane sapere, et cum Jacob de domesticis animalibus refectionem patri providere? Non cum Esau de silvestribus curam sumere (*Gen. xxvii, 6*), et in exterioribus judaizare. Hinc et illud est Psalmistæ: « In me sunt Deus vota tua, quæ [*al. quas*] reddam laudationes tibi (*Psal. lv, 12*). » Ad hoc quoque illud adjunge poeticum:

Ne te quasiveris extra.

(*Pers. Satyr. i, 7*.)

Multa sunt et innumerabilia tam sæcularium quam ecclesiasticorum doctorum testimonia, quibus ea quæ sunt exterius et [*al. ex*] indifferentia vocantur, non magnopere curanda esse docemur. Alioquin legis opera, et servitutis ejus, sicut ait Petrus, importabile jugum evangelicæ libertati esset præferendum, et suavi jugo Christi, et onus oneri levi. Ad quod quidem suave jugum et onus leve per semetipsum Christus nos invitans: « Venite, » inquit, « qui laboratis et onerati estis (*Matth. xi, 28*). » Unde et prædictus apostolus quosdam jam ad Christum conversos, sed adhuc opera legis retinere censentes vehementer objurgans, sicut in Actibus apostolorum scriptum est, ait: « Viri fratres, quid tentatis Deum imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus; sed per gratiam Domini Jesu credimus salvari quemadmodum et illi? » (*Act. xv, 10*.) Et tu ipse, obsecro, non solum Christi, verum etiam hujus imitator apostoli, discretionem sicut et nomine sic operum præcepta moderare, ut infirmæ convenit naturæ, et ut divinæ laudis plurimum vacare possimus officiis. Quam quidem hostiam exterioribus omnibus sacrificiis reprobatis Dominus commendans, ait: « Si esuriero, non dicam tibi: meus est enim orbis terræ, et plenitudo ejus. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua, et invoca me in die tribulationis, et eruam te, et honorificabis me (*Psal. xlix, 12*). » Nec id quidem ita loquimur, ut laborum operum corporalium respuamus, cum necessitas postulaverit. Sed ne ista magna putemus quæ corpori serviunt, et officii divini celebrationem præpediunt [*al. impediunt*], præsertim cum ex auctoritate apostolica id præcipue devotis indultum sit feminis ut alienæ procuratoris sustententur officiis magis quam de opere proprii laboris. Unde ad Timotheum Paulus: « Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, et non gravetur Ecclesia, ut his quæ veræ viduæ sunt sufficiat (*I Tim. v, 16*). » Veras quippe viduas dicit quascunque Christo devotas, quibus non solum maritus mortuus est, verum et mundus crucifixus est, et ipsæ mundo. Quas recte de dispendiis Ecclesiæ tanquam de propriis sponsi sui redditibus sustentari convenit. Unde et Dominus ipse matri suæ procuratorem apostolum potius quam virum ejus prævidit [*al. providit*] (*Joan. xix, 26*) et apostoli septem diaconos (*Act. vi, 5*), id est Ecclesiæ ministros, qui devotis mini-

strarent feminis, instituerunt. Scimus quidem et Apostolum Thegalonicensibus scribentem quosdam otiose vel curiose viventes adeo constrinxisse, ut præciperet quoniam si quis non vult operari non manducet (*II Thess. iii, 10*); et beatum Benedictum (cap. 48) maxime pro otiositate vitanda opera manuum injunxisse. Sed nunquid Maria otiose sedebat, ut verba Christi audiret? (*Luc. x, 39*.) Martha tam ei quam Domino laborante, et de quiete sororis tanquam invida murmurante, quasi quæ sola pondus diei et æstus portaverit? Unde et hodie frequenter murmurare eos cernimus, qui in exterioribus laborant, cum his qui divinis occupati sunt officiis terrena ministrant. Et sæpe de his, quæ tyranni rapiunt, minus conqueruntur, quam quæ desidiosus, ut aiunt, istis et otiosis exsolvere coguntur. Quos tamen non solum verba Christi audire, verum etiam in his assidue legendis et decantandis occupatos considerant esse. Nec attendunt non esse magnam, ut ait Apostolus, si eis communicent corporalia, a quibus expectant spiritualia (*I Cor. ix, 41*). Nec indignum esse, ut qui terrenis intendunt, his qui spiritualibus occupantur deserviant. Hiuc etiam ex ipsa quoque legis sanctione ministris Ecclesie hæc salubris otii libertas concessa, ut tribus Levi nihil hæreditatis terrenæ perciperet, quo expeditius Domino deserviret; sed de labore aliorum decimas et oblationes susciperet (*Num. xviii, 21*). De abstinentia quoque jejuniorum, quam magis victorum quam ciborum Christiani appetunt, si quid Ecclesie institutioni superaddi decreveris, delibe-

randum est, et quod nobis expedit instituendum. Maxime vero de officiis ecclesiasticis, et de ordinatione psalmorum providendum est, ut in hoc saltem, si placet, nostram exoneret infirmitatem. Ne cum psalterium per hebdomadam expleamus, eodem necesse sit psalmos repeti. Quam etiam beatus Benedictus (cap. 18), cum eam pro visu suo distribuisset, in aliorum quoque actione sua id reliquit admonitio, ut si cui melius videretur aliter ipsos ordinaret. Attendens videlicet quod per temporum successionem Ecclesie decor creverit, et quæ prius rude susceperat fundamentum, postmodum ædificii nacta est ornamentum. Illud autem præ omnibus diffinire te volumus quid de evangelica lectione in vigiliis nocturnis nobis agendum sit. Periculosum quippe videtur eo tempore ad nos sacerdotes aut diaconos admitti, per quos hæc lectio recitetur, quas præcipue ab omni hominum accessu atque aspectu segregatas esse convenit; tum ut sincerius Deo vacare possimus, tum etiam ut a tentatione tutiores simus. Tibi nunc, domine, dum vivis, incumbit instituere de nobis quid in perpetuum tenendum sit nobis. Tu quippe post Deum hujus loci fundator, tu per Deum nostræ congregationis es plantator, tu cum Deo nostræ religionis institutor. Præceptorem alium post te fortassis habituræ sumus, et qui super alienum aliquid [al. aliud] ædificet fundamentum. Ideoque veremur de nobis minus futurus sollicitus, vel a nobis minus audieadus, et qui denique, si æque velit, non æque possit. Loquere tu nobis, et audiemus. Vale.

EPISTOLA VII.

Quæ est rursus Petri ad Heloissam, De origine sanctimonialium.

ARGUMENTUM. — *Abelardus ab Heloissa superiore epistola rogatus, ut ei et sodalibus ejus, de origine ordinis monialium scriberet; hac epistola ejus et illarum voluntati amplissime respondet: ipsumque ordinem a primitiva Ecclesia, imo et ab ipso Domini servatoris sacro deducit collegio, et quid Philo Judæus, quid Tripartita historia de primis ascetis narrent recenset. Sexum autem feminæ in singulis ejus gradibus miris effert laudibus, nec solum in Christianis vel Judæis, sed etiam in gentilibus sive paganis feminis laudes virginitatis latissime percurrit. Nihil denique tota fere continet epistola, quam feminei sexus elegantissimum encomium; latius tamen virginitatis laudem prosequitur, cujus etiam apud paganos viri actus legantur.*

Charitati tuæ, charissima soror, de ordine tuæ professionis tam tibi quam spiritualibus filiabus tuis suscitanti, unde scilicet monialium cœperit religio, paucis si potero succincteque rescribam. Monachorum siquidem sive monialium ordo a Domino nostro Jesu Christo religionis tuæ formam plenissime sumpsit. Quamvis et ante ipsius Incarnationem nonnulla hujus propositi tam in viris quam in feminis præcesserit inchoatio. Unde et Hieronymus ad Eustochium scribens (epist. 4): « Filios, » inquit, « prophetarum, » quos monachos legimus in Veteri Testamento, » etc. Annam quoque viduam templo et divino cultui assiduam evangelista commemorat, quæ pariter cum Simeone Dominum in templo sus-

cipere (*Luc. ii, 25*), et prophetia repleti meruerit. Finis itaque Christi justitiæ, et omnium bonorum consummatio, in plenitudine temporis veniens, ut inchoata perficeret bona, vel exhiberet incognita; sicut utrumque sexum vocare venerat atque redimere, ita utrumque sexum in vero monachatu tuæ congregationis dignatus est adunare, ut inde tam viris quam feminis hujus professionis daretur auctoritas, et omnibus perfectio vitæ proponeretur quam imitarentur. Ibi quippe cum apostolis cæterisque discipulis, cum matre ipsius sanctarum legimus conventum mulierum (*Luc. viii, 2*): quæ scilicet sæculo abrenuntiantes, omnemque proprietatem abdicantes, ut solum possiderent Christum, sicut scriptum est:

« Dominus pars hæreditatis meæ (*Psal.* xv, 5), » A devote illud compleverunt, quo omnes secundum regulam a Domino traditam conversi sæculo ad hujus vitæ communitatem initiantur: « Nisi quis renuntraverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus (*Luc.* xiv, 33). » Quam devote autem Christum hæ beatissimæ mulieres ac verè moniales secutæ fuerint, quantamque gratiam et honorem devotioni earum tam ipse Christus quam postmodum apostoli exhibuerint, sacræ diligenter historiæ continent. Legimus in Evangelio murmurantem Pharisæum, qui hospitio Dominum susceperat, ab ipso esse correctum, et peccatricis mulieris obsequium hospitio ejus longe esse prælatum (*Luc.* vii, 37). Legimus et Lazaro jam resuscitato cum cæteris discumbente, Martham sororem ejus solam mensis ministrare, et Mariam copiosi libram unguenti pedibus Dominicis infundere, propriisque capillis ipsos extergere, hujusque copiosi unguenti odore domum ipsam impletam fuisse, ac de pretio ipsius, quia tam iuaniter consæmi videretur, Judam in concupiscentiam ductum, et discipulos indignatos esse (*Joan.* xii, 3). Sagatente itaque Martha de cibis, Maria disposuit de unguentis; et quem illa reficit interius, hæc lassatum refovet exterius. Nec nisi feminas Domino ministrasse Scriptura commemorat evangelica (*Luc.* viii, 2). Quæ proprias etiam facultates in quotidianam ejus alimoniam dicarant, et ei præcipue hujus vitæ necessaria procurabant. Ipse discipulis in mensa, ipse in ablutione pedum humillimum se ministrum exhibebat (*Joan.* xiii, 5). A nullo vero discipulorum, vel etiam virorum, hoc eum suscepisse novimus obsequium; sed solas, ut diximus, feminas in his vel cæteris humanitatis obsequiis ministerium impendisse. Et sicut in illo Marthæ, ita in isto novimus obsequium Mariæ (*Marc.* xiv, 3). Quæ quidem in hoc exhibendo tanto fuit devotior, quanto ante fuerat criminosior. Dominus aqua in pelvim missa illius ablutionis peregit officium. Hoc vero ipsa ei lacrymis intime compunctionis, non exteriori aqua exhibuit. Ablutos discipulorum pedes linteo Dominus extersit. Hæc pro linteo capillis usa est. Fomenta unguentorum insuper addidit, quæ nequaquam Dominum adhibuisse legimus. Quis etiam ignoret mulierem in tantum de ipsius gratia præsumpsisse, ut caput quoque ejus superfuso delibuerit unguento? Quod quidem unguentum non de alabastro extractum, sed fracto alabastro memoratur effusum, ut nimix devotionis vehemens exprimeretur desiderium, quæ ad multum ulterius usum illud reservandum censebat, quo in tanto usa sit obsequio. In quo etiam ipsum jam unctionis defectum factis ipsis exhibet, quem antea Daniel futurum prædixerat, postquam videlicet ungeretur Sanctus sanctorum (*Dan.* ix, 24). Ecce enim Sanctum sanctorum mulier inungit, et eum pariter hunc esse quem credit, et quem verbis propheta præsignaverat, factis ipsa proclamat. Quæ est ista,

quæso, Domini benignitas, aut quæ mulierum dignitas, ut tam caput quam pedes suæ ipse nonnisi feminis præberet inungendos? Quæ est ista, obsecro, infirmioris sexus prærogativa, ut summum Christum omnibus Spiritus sancti unguentis ab ipsa ejus conceptione delibutum mulier quoque iuungeret (*Isa.* xi, 2), et quasi corporalibus sacramentis eum in regem et sacerdotem consecrans, Christum, id est unctum corporaliter ipsum efficeret? Scimus primum a patriarcha Jacob in typum Domini lapidem unctum fuisse. Et postmodum regum sive sacerdotum unctiones, seu quælibet unctionum sacramenta nonnisi viris celebrare permissum est. Licet baptizare nonnunquam mulieres præsumant. Lapidem olim patriarcha templum, nuuc et altare pontifex oleo sanctificat. Viri itaque sacramenta figuris imprimunt. Mulier vero in ipsa operata est veritate, sicut et ipsa protestatur Veritas, dicens. « Bonum opus operata est in me (*Marc.* xiv, 6). » Christus ipse a muliere, Christiani a viris inunguntur. Caput ipsum scilicet a femina, membra a viris. Bene autem effudisse unguentum, non stillasse super caput ejus mulier memoratur. Secundum quod de ipso sponsa in Canticis præcinit, dicens: « Unguentum effusum nomen tuum (*Cant.* i, 2). » Hujus quoque unguenti copiam per illud, quod a capite usque ad oram vestimenti defluxit [*al. defluit*], Psalmista mystice præfiguratur, dicens: « Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron. Quod descendit in oram vestimenti ejus (*Psal.* cxxxii, 2). » Trinam David unctionem, sicut et Hieronymus in psalmo 25 meminit, accepisse legimus trinam, et Christum sive Christianos. Pedes quippe Domini, sive caput, muliebri suscepunt unguentum. Mortuum vero ipsum Joseph ab Arimathæa et Nicodemus, sicut refert Joannes, cum aromatibus sepelierunt. Christiani quoque trina sanctificantur unctione: quarum una fit in baptismo, altera in confirmatione, tertia vero infirmorum est. Perpende itaque mulieris dignitatem, a qua vivens Christus bis inunctus, tam in pedibus scilicet quam in capite, regis et sacerdotis suscepti sacramenta. Myrrhæ vero et aloes unguentum, quod ad conservanda corpora mortuorum adhibetur, ipsius Domini corporis incorruptionem futuram præsignabat, quam etiam quilibet electi in resurrectione sunt adepti [*al. adepturi*]. Priora autem mulieres unguenta singularem ejus tam regni quam sacerdotii demonstrant dignitatem. Unctio quidem capitis superiorem, pedum vero inferiorem. Ecce regis [*al. rex*] etiam sacramentum a muliere suscipit, qui tamen oblatum a viris sibi regnum suscipere respuit, et ipsis eum in regem rapere volentibus aufugit (*Joan.* vi, 15). Cælestis, non terreni regis mulier sacramentum peragit; ejus, inquam, qui de semetipso postmodum ait: « Regnum meum non est de hoc mundo (*Joan.* xviii, 36). » Gloriantur episcopi cum applaudentibus populis terrenos inungunt reges, cum mortales consecrant

sacerdotes, splendidis et inauratis vestibus adornati. Et sæpe his benedicunt, quibus Dominus maledixit. Humilis mulier non mutato habitu, non præparato cultu, ipsis quoque indignantibus apostolis hæc in Christo sacramenta peragit, non prælationis officio, sed delationis [*al. dilectionis, Par. cod. devotionis*] merito. O magnam fidei constantiam! o inestimabilem charitatis ardorem, quæ omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet! Murmurat Pharisæus dum a peccatrice pedes Dominici inunguntur; indignantur patenter apostoli, quod de capite quoque mulier præsumpserit. Perseverat ubique [*al. utique*] mulieris fides immota, de benignitate Domini confisa, nec ei in utroque Dominicæ commendationis desunt suffragia. Cujus quidem unguenta quam accepta, quam grata Dominus habuerit, ipsemet proficitur cum sibi hæc reservari postulans indignanti Judæ dixit: « Sine illam ut in die sepulturæ meæ servet illud (*Joan. xii, 7*). » Ac si diceret: Ne repellas hoc ejus obsequium a vivo, ne devotionis ejus exhibitionem in hac quoque re auferas defuncto. Certum quippe est, sepulturæ quoque Dominicæ sanctas mulieres aromata parasse. Quod tunc ista utique minus satageret, si nunc repulsa verecundiam sustinisset. Qui etiam quasi de tanta mulieris præsumptione discipulis indignantibus, et ut Marcus meminit, in eam frementibus, cum eos mitissimis fregisset responsis, in tantum hoc extulit beneficium, ut ipsum Evangelio inserendum esse censeret, et cum ipso pariter ubique prædicandum esse prædiceret (*Marc. xiv, 9*), in memoriam scilicet et laudem mulieris, quæ id fecerit in quo non medioeris argueretur præsumptionis. Quod nequaquam de aliis quarumcunque personarum obsequiis auctoritate Dominica sic commendatum esse legimus atque sanctum. Qui etiam viduæ pauperis eleemosynam omnibus templi præferens oblationibus (*Marc. xii, 43*), quam accepta sit ei seminarum devotio diligenter ostendit. Ausus quidem est Petrus seipsum et coapostolos suos pro Christo omnia reliquisse profiteri. Et Zachæus desideratum Domini adventum suscipiens dimidium honorum suorum pauperibus largitur, et in quadruplum si quid defraudavit, restituit (*Luc. xix, 8*). Et multi alii majores in Christo seu pro Christo fecerunt expensas, et longe pretiosiora in obsequium obtulerunt divinum, vel pro Christo reliquerunt. Nec ita tamen Dominicæ commendationis laudem adepti sunt, sicut femine. Quarum quidem devotio quanta semper erga eum exstiterit, ipse quoque Dominicæ vitæ exitus patenter insinuat. Hæc quippe, ipso apostolorum principe negante, et dilecto Domini fegiente, vel cæteris dispersis apostolis, intrepidæ persisterunt, nec eas a Christo vel in passione, vel in morte formido aliqua, vel desperatio separare potuit. Ut eis specialiter illud Apostoli congruere videatur: « Quis nos separabit a charitate Dei? Tribulatio an angustia? » (*Rom. viii, 35*). Unde

A Matthæus, cum de se pariter et cæteris retulisset: « Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt (*Matth. xxvi, 56*). » perseverantiam postmodum supposuit mulierum, quæ ipsi etiam crucifixo quantum permittebatur assistebant. « Erant, » inquit, « tibi mulieres multæ a longe quæ secutæ fuerant Jesum a Galilæa, ministrantes ei (*Matth. xxvii, 55*). » Quas denique ipsius quoque sepulcro immobiliter adhærentes idem diligenter evangelista describit, dicens: « Erant autem Maria Magdalene, et altera Maria sedentes contra sepulcrum (*ibid., 61*). » De quibus etiam mulieribus Marcus commemorans, ait: « Erant autem et mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Magdalene, et Maria Jacobi minoris, et Joseph mater, et Salome. Et cum esset in Galilæa sequebantur eum, et ministrabant ei, et aliæ multæ quæ simul cum eo ascenderant Jerosolymam (*Marc. xv, 40*). » Stetisse autem juxta crucem, et crucifixo se etiam astitisse Joannes, qui prius aufugerat, narrat; sed perseverantiam præmittit mulierum, quasi earum exemplo animatus esset ac revocatus. « Stabant, » inquit, « juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Jesus matrem, et discipulum stantem (*Joan. xix, 35*), » etc. Hanc autem sanctarum constantiam mulierum, et discipulorum defectum longe ante beatus Job in persona Domini prophetavit, dicens: « Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meum, et derelicta sunt tantummodo labia circa dentes meos (*Job xix, 20*). » In osse quippe, quod carnem et pellem sustentat et gestat, fortitudo est corporis. In corpore igitur Christi, quod est Ecclesia, os ipsius dixit Christianæ fidei stabile fundamentum, sive fervor ille charitatis, de quo canitur: « Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem (*Cant. viii, 7*). » De quo et Apostolus: « Omnia, » inquit, « suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet (*I Cor. xiii, 7*). » Caro autem in corpore pars interior est, et pellis exterior. Apostoli ergo interiori animæ cibo prædicando intendentes, et mulieres corporis necessaria procurantes, carni comparantur et pelli. Cum itaque carnes consumerentur, os Christi adhæsit pelli; quia scandalizatis in passione Domini apostolis, et de morte ipsius desperatis, sanctarum devotio feminarum perstitit immobilis, et ab osse Christi minime recessit; quia fidei, vel spei, vel charitatis constantiam in tantum retinuit, ut nec a mortuo mente disjungerentur aut corpore. Sunt et viri naturaliter tam mente quam corpore feminis fortiores. Unde et merito per carnem, quæ vicinior est ossi, virilis natura; per pellem muliebris infirmitas designatur. Ipsi quoque apostoli, quorum est reprehendendo lapsus aliorum mordere, dentes Domini dicuntur. Quibus tantummodo labia, id est verba potius quam facta remanserant, cum jam desperati de Christo magis loquerentur, quam pro Christo quid operarentur. Tales profecto illi erant discipuli, quibus in castellum Emmaus euntibus, et lo-

quentibus adinvicem de his omnibus quæ acciderant, ipsis apparuit, et eorum desperationem correxit. Quid denique Petrus vel cæteri discipulorum præter verba tunc habuerunt, cum ad Dominicam ventum esset passionem, et ipse Dominus futurum eis de passione sua scandalum prædixisset? « Et si omnes, » inquit Petrus, « scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor (*Matth. xxvi, 33*). » Et iterum : « Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter et omnes discipuli dixerunt (*ibid., 35*). » Dixerunt, inquam, potius quam fecerunt. Ille enim primus et maximus apostolorum, qui tantam in verbis habuerat constantiam, ut Domino diceret : « Tecum paratus sum et in carcerem, et in mortem ire (*Luc. xxii, 33*). » Cui tunc et Dominus Ecclesiam suam specialiter committens, dixerat : « Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos (*ibid., 32*), » ad unam ancillæ vocem ipsum negare non veretur. Nec semel id agit, sed tertio ipsum adhuc viventem denegat, et a vivo pariter omnes discipuli uno temporis puncto fugiendo devolant; a quo nec in morte vel mente vel corpore feminæ sunt disjunctæ. Quarum beata illa peccatrix mortuum etiam quærens, et Dominum suum confitens, ait : « Tulerunt Dominum de monumento (*Joan. xx, 2*). » Et iterum : « Si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti, et ego eum tollam (*ibid., 15*). » Fugiunt arietes, imo et pastores Dominici gregis; remanent oves intrepidæ. Arguit hos Dominus tanquam infirmam carnem, quod in articulo etiam passionis suæ nec una hora cum eo potuerunt vigilare. Insomnem ad sepulcrum illius noctem in lacrymis feminæ ducentes, resurgentis gloriam primæ videre meruerunt. Cui fideliter in mortem quantum dilexerint vivum, non tam verbis quam rebus exhibuerunt. Et de ipsa etiam, quam [*f. quia*] circa ejus passionem et mortem habuerunt sollicitudinem, resurgentis vita primæ sunt lætificatæ. Cum enim, secundum Joannem, Joseph ab Arimathæa, et Nicodemus corpus Domini ligantes linteis cum aromatibus sepepirent, refert Marcus de earum studio, quod Maria Magdalene et Maria Joseph aspiciant tibi poveretur. De his quoque Lucas commemorat, dicens : « Secutæ autem mulieres, quæ cum Jesu venerant de Galilæa, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus ejus, et revertentes paraverunt aromata (*Luc. xxiii, 55*). » Nec satis videlicet habentes aromata Nicodemi, nisi et adderent sua. Et Sabbato quidem siluerunt secundum mandatum. Juxta Marcum vero, cum transisset Sabbatum, summo mane in ipso die resurrectionis venerunt ad monumentum Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Salome. Nunc quoniam devotionem earum ostendimus, honorem quem meruerint prosequamur. Primo angelica visione sunt consolatæ de resurrectione Domini jam completa; demum ipsum Dominum primæ viderunt et tenuerunt. Prior quidem Maria Magdalene, quæ cæteris terrentior erat. Postea ipsa simul, et aliæ, de

A quibus scriptum est, quod post angelicam visionem, exierunt de monumento, currentes nuntiare discipulis resurrectionem Domini. Et ecce Jesus occurrit illis, dicens : Avete. Illæ autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. Tunc ait Jesus : Ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam. Ibi me videbunt (*Matth. xxviii, 8*). » De quo et Lucas prosecutus, ait : « Erat Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, et cæteræ, quæ cum eis erant, quæ dicebant ad apostolos hæc (*Luc. xx, 10*). » Quas etiam ab angelo primum fuisse missas ad apostolos nuntiare hæc non reticet Marcus, ubi angelo mulieribus loquente scriptum est : « Surrexit, non est hic. Sed ite, dicite discipulis ejus, et Petro, quia præcedet vos in Galilæam (*Marc. xvi, 6*). »

B Ipse etiam Dominus primo Mariæ Magdalene apparet, ait illi : « Vade ad fratres meos, et dic eis : ascendo ad Patrem meum (*Joan. xx, 17*). » Ex quibus colligimus has sanctas mulieres quasi apostolas super apostolos esse constitutas. Cum ipsæ ad eos vel a Domino vel ab angelis missæ summum illud resurrectionis gaudium nuntiaverunt, quod expectabatur ab omnibus, ut per eas apostoli primum addicerent quod toti mundo postmodum prædicarent. Quas etiam post resurrectionem Domino occurrente salutari ab ipso evangelista supra memoravit, ut tam occursu suo quam salutatione quantam erga eas sollicitudinem et gratiam haberet ostenderet. Non enim aliis proprium salutationis verbum, quod est, « Avete, » cum legimus protulisse; imo ista salutatione antea discipulos inhibuisse, cum eis diceret : « Et neminem per viam salutaveritis (*Luc. x, 4*). » Quasi hoc privilegium nunc usque devotis feminis reservaret, quod per semetipsum eis exhiberet immortalitatis gloria jam potitus. Actus quoque apostolorum cum referant statim post Ascensionem Domini apostolos a monte Oliveti Jerusalem redisse, et illius sacrosancti conventus religionem diligenter describant, non est devotionis sanctarum mulierum perseverantia prætermittenda, cum dicitur : « Ili erant omnes perseverantes unanimiter in orationibus cum mulieribus, et Maria matre Jesu (*Act. i, 14*). » Ut autem de Hebræis prætermittamus feminis, quæ primo conversæ ad fidem vivente adhuc Domino in carne, et prædicante, formam hujus religionis inchoaverunt : de viduis quoque Græcorum, quæ ab apostolis postea susceptæ sunt consideremus; quanta scilicet diligentia, quanta cura ab apostolis et ipsæ tractatæ sint, cum ad ministrandum eis gloriosissimus signifer Christianæ militiæ Stephanus protomartyr cum quibusdam aliis spiritualibus viris ab ipsis apostolis fuerit constitutus. Unde in eisdem Actibus apostolorum scriptum est : « Crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum adversus Hebræos, quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum. Convocantes autem duodecim apostoli multitudinem discipulorum, dixerunt : Non est æquum derelinquere nos verbum Dei et mini-

strare mensis. Considerate ergo, fratres, viros ex omnibus vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto et sapientia, quos constituamus super hoc opus. Nos vero orationi et ministerio verbi instantes erimus. Et placuit sermo coram multitudine. Et elegerunt Stephanum plenum fide et Spiritu sancto, et Philippum, et Prochorum, et Nicanorem, et Timotheum, et Parmenam, et Nicolaum Antiochenum. Hos statuerunt ante conspectum apostolorum, et orantes imposuerunt eis manus (*Act. vi, 1*). Unde et continentia Stephani admodum commendatur, quod ministerio atque obsequio sanctarum feminarum fuerit deputatus. Cujus quidem obsequii ministratio, quam excellens sit, et tam Deo quam ipsis apostolis accepta, ipsi tam propria oratione quam manuum impositione protestati sunt, quasi hos, quos in hoc constituiebant, adjurantes ut fideliter agerent, et tam benedictione sua quam oratione eos adjuvantes ut possent. Quam etiam Paulus administrationem ad apostolatus sui plenitudinem ipse sibi vindicans: « Nunquid non habemus, » inquit, « potestatem sororem mulierem circumducendi, sicut et ceteri apostoli? » (*I Cor. ix, 5*). Ac si aperte diceret: Nunquid et sanctarum mulierum conventus nos habere ac nobiscum in prædicatione ducere permissum est, sicut ceteris apostolis, ut ipsæ videlicet eis in prædicatione de sua substantia necessaria ministrarent? Unde Augustinus in libro De opere monachorum (cap. 4): « Ad hoc, » inquit, « et fideles mulieres habentes terrenam substantiam ibant cum eis, et ministrabant eis de sua substantia, ut nullius indigerent horum quæ ad substantiam hujus vite pertinent. » Item (*ibid.*): « Quod quisquis non putat ab apostolis fieri, ut cum eis sanctæ conversationis mulieres circumirent quocunque Evangelium prædicabant; {Evangelium audiant, et cognoscant quemadmodum hoc ipsius Domini exemplo faciebant.} In Evangelio enim scriptum est: « Deinceps et ipse iter faciebat per civitates et castella evangelizans regnum Dei, et duodecim cum illo, et mulieres aliquæ, quæ erant curate a spiritibus immundis et infirmitatibus, Maria quæ vocatur Magdalene, et Joanna uxor Cæzæ procuratoris Herodis, et Susanna, et aliarum multarum, quæ ministrabant ei de facultatibus suis » (*Luc. viii, 1*). » Ut hinc quoque pateat Dominum etiam in prædicatione sua proficiscentem ministratio mulierum corporaliter sustentari, et eas ipsi pariter cum apostolis quasi inseparabiles comites adhzrere. Demum [*scilicet* Deinde] vero hujus professionis religione in feminis pariter ut in viris multiplicata, in ipso statim Ecclesiæ nascentis exordio atque sicut viri, ita et feminae propriorum per se monasteriorum habitacula possederunt. Unde et ecclesiastica Historia laudem Philonis disertissimi Judæi, quam non solum dixit, verum etiam magnifice scripsit de Alexandrina sub Marco Ecclesia, ita inter cætera libro secundo, capitulo 16 commemorat: « In multis est, » inquit, « orbis terræ partibus hoc

PATROL. CLXXVIII.

genus hominum. » Et post aliqua: « Est autem in singulis locis consecrata orationi domus, quæ appellatur Senivor, vel monasterium. » Item infra (*ibid.*): « Itaque non solum subtilium intelligunt hymnos veterum, sed ipsi faciunt novos in Deum, omnibus eos et metris et sonis honesta satis et suavi compage modulantes. » Item plerisque de abstinentia præmissis, et divini cultus officiis adjecit (*ibid.*): « Cum viris autem, quos dicimus, sunt et feminae, in quibus plures jam grandævæ sunt virgines, integritatem ac castitatem corporis non necessitate aliqua, sed devotione servantes; dum sapientiæ studiis semet gestiunt non solum anima, sed etiam corpore consecrare, indignum ducentes libidini mancipare vas ad capiendam sapientiam præparatum, et edere mortalem partum eas, a quibus divini verbi concubitus sacrosanctus et immortalis expellitur, ex quo posteritas relinquatur nequaquam corruptelæ mortalitatis obnoxia. » Item ibidem de Philone: « Etiam de conventibus eorum scribit, ut seorsum quidem viri, seorsum etiam in eisdem locis feminae congregentur, et ut vigiliis, sicut apud nos fieri mos est, peragant. » Hinc illud est in laude Christianæ philosophiæ, hoc est monasticæ prærogativæ, quod Tripartita commemorat historia, non minus a feminis quam viris arreptæ. Ait quippe sic libro 1, cap. 11: « Hujus elegantissimæ philosophiæ princeps fuit quidem, sicuti quidam dicunt, Elias propheta, et Baptistæ Joannes. » Philo autem Pythagoricus suis temporibus refert undique egregios Hebræorum in quodam prædio circa stagnum Maria in colle positum philosophatos. Habitaculum vero eorum, et cibos, et conversationem talem introducit, qualem et nos nunc apud Ægyptiorum monachos esse conspicimus. Scribit eos ante solis occasum non gustare cibum, vino semper, et sanguineum habentibus abstinere, cibum eis esse panis, et salis, et hyssopi, et potum aquæ. Mulieres eis cohabitare seniores virgines propter amorem philosophiæ spontanea voluntate nuptiis abstinentes. Hinc et illud est Hieronymi in libro De illustribus viris, capitulo 8 de laude Marci et Ecclesiæ, sic scribentis: « Primus Alexandriæ Christum annuntians constituit Ecclesiam tantæ doctrinæ, et vitæ continentiæ, ut omnes sectatores Christi ad exemplum sui cogeret. » Denique Philo disertissimus Judæorum videns Alexandriæ primam Ecclesiam adhuc judaizantem, in laudem gentis suæ librum super eorum conversione scripsit, et quomodo Lucas narrat Hierosolymæ credentes omnia habuisse communia (*Act. ii, 44*), sic et ille quod Alexandriæ sub Marco doctore fieri cernebat memoriæ tradidit. Item, cap. 11: « Philo Judæus ratione Alexandrinus de genere sacerdotum idcirco a nobis inter scriptores ecclesiasticos ponitur, quia librum de prima Marci evangelistæ apud Alexandriam scribens Ecclesia in nostrorum laude versatus est, non solum eos ibi, sed in multis quoque provinciis esse commemorans, et habitacula eorum

8

dicens monasteria. » Ex quo apparet talem primum Christo credentium fuisse Ecclesiam, quales nunc monachi esse imitantur et cupiunt, ut nihil cuiusquam proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper, patrimonia egentibus dividantur, orationi vacetur et psalmis, doctrinæ quoque et continentia. Quales et Lucas refert primum Hierosolymæ fuisse credentes (*Act. iv, 32*). Quod si veteres revolvamus historias, reperiemus in ipsis feminas in his quæ ad Deum pertinent, vel ad quamcunque religionis singularitatem, a viris non fuisse disjunctas. Quas etiam pariter ut viros divina cantica non solum cecinisse, verum etiam composuisse sacræ tradunt Historiæ. Primum quippe canticum de liberatione Israelitici populi non solum viri, sed etiam mulieres Domino decantaverunt; hinc statim divinatorum officiorum in Ecclesia celebrandorum auctoritatem ipsæ adeptæ. Sic quippe scriptum est: « Sumpsit ergo Maria propheta soror Aaron tympanum in manu sua, egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis et choris, quibus præcinebat dicens: Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est (*Exod. xv, 20*). » Nec ibi quidem Moyses commemoratur propheta, nec præcuisse dicitur sicut Maria, nec tympanum aut chorum viri habuisse referuntur sicut mulieres. Cum itaque Maria præcinebat propheta commemoratur, videtur ipsa non tam dictando vel recitando, quam prophetando canticum istud protulisse. Quæ etiam cum cæteris præcinere describitur, quam ordinate sive concorditer psallere demonstratur. Quod autem non solum voce, verum etiam tympanis et choris cecinerint, non solum earum maximam devotionem insinuat, verum etiam mystice spiritualis cantici in congregationibus monasticis formam diligenter exprimit. Ad quod et Psalmista nos exhortatur dicens: « Laudate eum in tympano et choro (*Psal. cl, 4*), » hoc est in mortificatione carnis, et concordia illa charitatis, de qua scriptum est: « Quia multitudinis credentium erat cor unum et anima una (*Act. iv, 32*). » Nec vacat etiam a mysterio, quod egisse ad cantandum referuntur, in quo animæ contemplativæ jubili figurantur. Quæ dum ad cælestia se suspendit, quasi terrenæ habitationis castrum deserit, et de ipsa contemplationis suæ intima dulcedine hymnum spiritalem summa exultatione Domino persolvit. Habemus ibi quoque Deborah [al. Deborah], et Annæ, nec non Judith viduæ cantica, sicut et in Evangelio Mariæ matris Domini. Quæ videlicet Anna Samuelem parvulum suum offerens tabernaculo Domini (*I Reg. i, 25*), auctoritatem suscipiendorum infantum monasteriis dedit. Unde Isidorus fratribus in cœnobio Honorianensi [al. Honoriacensi] constitutis cap. 5: « Quicunque, » inquit, « parentibus propriis in monasterio fuit delegatus, noverit se ibi perpetuo mansurum. Nam Anna Samuelem puerum Deo obtulit. Qui et in ministerio templi, quo a matre fuerat functus, permansit, et ubi constitutus est deservivit. » Constat

etiam illas Aaron pariter cum fratribus suis ad sanctuarium et hæreditariam sortem Levi adeo pertinere, ut hinc quoque eis Dominus alimoniam instituerit, sicut scriptum est in libro Numeri ipso, ad Aaron sic dicente: « Omnes primitias sanctuarii, quas offerunt filii Israel Domino, tibi dedi, et filiis ac filiabus tuis jure perpetuo (*Num. xviii, 19*). » Unde nec a clericorum ordine mulierum religio disjuncta videtur. Quas etiam ipsis nomine conjunctas esse constat, cum videlicet tam diaconissas quam diaconos appellemus. Ac si in utrisque tribum Levi, et quasi levitas agnoscamus. Habemus etiam in eodem libro votum illud maximum, et consecrationem Nazaræorum Domini æque feminis sicut et viris esse institutum, ipso ad Moysen Domino sic dicente: « Loquere ad filios Israel, et dica ad eos: Vir sive mulier cum fecerint votum ut sanctificentur, et se voluerint Domino consecrare, vino et omni quod inebriare potest abstinebunt. Acetum ex vino et ex qualibet alia potione, et quidquid de uva exprimitur non bibent. Uvas recentes siccassque non comedent cunctis diebus, quibus ex voto Domino consecrantur. Quidquid ex vinea est ab uva passa usque ad acinum non comedent omni tempore separationis suæ (*Num. vi, 2*). » Hujus quidem religionis illas fuisse arbitror excubantes ad ostium tabernaculi, de quarum speculis Moyses vas composuit, in quo lavarentur Aaron et filii ejus, sicut scriptum est: « Apposuit Moyses labrum æneum in quo lavarentur Aaron et filii ejus; quod fecit de speculis mulierum quæ excubabant ad ostium tabernaculi (*Exod. xxviii, 8*). » Diligenter magnæ devotionis earum fervor describitur quæ clauso etiam tabernaculo foribus ejus adherentes sanctarum vigiliarum excubias celebrabant, noctem etiam ipsam in orationibus ducentes, et ab obsequio divino viris quiescentibus non vacantes. Quod vero clausum eis tabernaculum memoratur vita pœnitentium congrue designatur, qui ut se durius pœnitentiæ lamenti afficiant a cæteris segregantur. Quæ profecto vita specialiter monasticæ professionis esse perhibetur, cujus videlicet ordo nihil aliud esse dicitur quam quædam parciore pœnitentiæ forma. Tabernaculum vero ad cujus ostium excubabant illud est mystice intelligendum, de quo ad Hebræos Apostolus scribit: « Habemus altare, de quo non habent edere hi qui tabernaculo deserviunt (*Hebr. xiii, 10*), » id est quo participare digni non sunt qui corpori suo, in quo hic quasi in castris ministrant, voluptuosum impendunt obsequium. Ostium vero tabernaculi finis est vitæ presentis, quando hinc anima exit de corpore et futuram ingreditur vitam. Ad hoc ostium excubant qui de exitu hujus vitæ et introitu futuræ solliciti sunt, et sic pœnitendo disponunt hunc exitum ut illum mereantur introitum. De hoc quidem quotidiano introitu et exitu sanctæ Ecclesiæ illa est oratio Psalmistæ: « Dominus custodiat introitum tuum, et exitum tuum (*Psal. cxi, 8*). » Tunc enim simul

introitum et exitum nostrum custodit, cum nos hinc exeuntes et jam per pœnitentiam purgatos illestatim introducit. Bene autem prius introitum quam exitum nominavit, non tam videlicet ordinem quam dignitatem attendens, cum hic exitus vitæ mortalis in dolore sit, ille vero introitus æternæ summæ sit exsultatio. Specula vero earum opera sunt exteriora, ex quibus animæ turpitude vel decor dijudicatur, sicut ex speculo corporali qualitas humanæ faciei. Ex istis earum speculis vas componitur in quo se abluant Aaron et filii ejus, quando sanctarum feminarum opera et tanta infirmis in Deo constantia pontificum et presbyterorum negligentiam vehementer increpant, et ad compunctionis lacrymas præcipue movent. Et si prout oportet ipsi earum sollicitudinem gerant hæc ipsarum opera peccatis illorum veniam per quam abluantur præparant. Ex his profecto speculis vas sibi compunctionis beatus parabat Gregorius, cum sanctarum virtutem feminarum, et infirmi sexus in martyrio victoriam admirans, et ingemiscens quærebat: « Quid barbari dicturi sunt viri, cum tanta pro Christo delicatæ puellæ sustineant, et tanto agone sexus fragilis triumphet, ut frequentius ipsum gemina virginitatis et martyrii corona pollere noverimus? » Ad has quidem, ut dictum est, ad ostium tabernaculi excubantes, et quæ jam quasi Nazaræ Domini suam ei viduitatem consecraverant, beatam illam Annam pertinere non ambigo, quæ singularem Domini Nazaream Dominum Jesum Christum in templo cum sancto Simeone pariter meruit suscipere, et ut plusquam propheta fieret ipsum eadem hora qua Simeon per Spiritum agnoscere et præsentem demonstrare ac publice prædicare. Cujus quidem laudem evangelista diligentius prosecutus, ait: « Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser. Hæc processerat in diebus multis et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua. Et hæc vidua erat usque ad annos octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die. Et hac ipsa hora superveniens confitebatur Domino, et loquebatur omnibus qui expectabant redemptionem Hierusalem [al. Israel] (Luc. ii, 36). » Nota singula quæ dicuntur, et perpende quam studiosus in hujus viduæ laude fuerit evangelista, et quantis præconiis excellentiam ejus extulerit. Cujus quidem prophetissæ gratiam quam habere solita erat, et parentem ejus, et tribum, et post septem annos, quos cum viro sustinuerat, longævum sanctæ viduitatis tempus quo se Domino mancipaverat, et assiduitatem ejus in templo, et jejuniorum et orationum instantiam, confessionem laudis, quas grates Domino referebat et publicam ejus prædicationem de promisso et nato Salvatore diligenter expressit: et Simeonem quidem jam superius evangelista de justitiæ, non de prophetia commendaverat, nec in tantæ continentiæ vel abstinentiæ virtutem, nec divini sollicitudinem observari fuisse memoravit,

nec de ejus ad alios prædicatione quidquam adjecit. Hujus quoque professionis [al. perfectionis] atque propositi illæ sunt veræ viduæ, de quibus ad Timotheum scribens Apostolus ait: « Viduas honora, quæ veræ viduæ sunt (1 Tim. v, 3). » Item: « Quæ autem vere vidua est, et desolata, speret in Deum, et instet obsecrationibus, et orationibus nocte ac die. Et hoc præcipue ut irreprehensibiles sint (ibid., 5). » Et iterum: « Si quis fideles habet viduas subministret illis, et non gravetur Ecclesia, ut his quæ veræ viduæ sunt sufficiat (ibid., 16). » Veras quippe viduas dicit quæ viduitatem suam secundis nuptiis non dehonestaverunt, vel quæ devotione magis quam necessitate sic perseverantes Domino se dicarunt. Desolatas dicit quæ sic omnibus abrenuntiant, ut nullum terreni solatii subsidium retineant, vel qui earum curam agant non habent. Quas quidem et honorandas esse præcipit, et de stipendiis Ecclesiæ censet sustentari tanquam de propriis redditibus sponsi earum Christi. Ex quibus etiam quales ad diaconatus ministerium sint eligendæ diligenter describit, dicens: « Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, si hospitio suscepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus ministravit, si omne bonum opus consecuta est. Adolescentiores autem viduas devita (ibid., 9). » Quod quidem beatus exponens Hieronymus: « Devita, » inquit, « in ministerio diaconatus, ne malum pro bono detur exemplum, si videlicet juniores ad hoc eligantur quæ ad tentationem proniores et natura leviores; nec per experientiam longævæ ætatis providæ malum exemplum his præbeant, quibus maxime bonum dare debuerant. » Quod quidem exemplum in junioribus viduis, quia jam Apostolus certis dixerat experimentis, aperte proficitur, et consilium insuper adversum hoc præbet. Cum enim præmisisset: « Adolescentiores autem viduas devita (ibid., 11), » causam hujus rei et consilii sui medicamentum statim apposuit, dicens: « Cum enim luxuriæ fuerint, in Christo nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem et otiosæ discunt circumire domos; non solum otiosæ, sed et verbosæ et curiosæ, loquentes quæ non oportet. Volo ergo juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia. Jam enim quædam conversæ sunt retro Satanam. » Hanc quoque Apostoli providentiam, de diaconissis scilicet eligendis, beatus Gregorius secutus, Maximo Syracusano episcopo scribit, his verbis (lib. iii, epist. 11): « Juvenculas abbatissas vehementissime prohibemus. Nullum igitur episcopum fraternitas tua nisi sexagenariam virginem, cujus vitam atque mores exegerint, velare permittat. » Abbatissas quippe quas nunc dicimus antiquitus diaconistas vocabant, quasi ministeriales potius quam matres. Diaconus quippe minister interpretatur, et diaconissas ad

administratione potius quam a prælatione nuncupandas esse censebant, secundum quod ipse Dominus tam exemplis quam verbis instituit, dicens : « Qui major est vestrum, erit minister vester (*Matth. xxiii, 11*). » Et iterum : « Nunquid est major qui recumbit an qui ministrat? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat (*Luc. xxiii, 27*). » Et alibi : « Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare (*Matth. xx, 28*). » Unde et Hieronymus hoc ipsum nomen abbatis, quo jam gloriari multos noverat, ex ipsa Domini auctoritate non mediocriter ausus est arguere. Qui videlicet eum locum exponens quo scriptum [*al. qui scriptus*] est in Epistola IV ad Galatas (*lib. 11*) : « Clamantem : Abba Pater. Abba, » inquit, « Hebraicum est, hoc ipsum significans quod pater. Cum autem Abba Pater Hebræo Syroque sermone dicatur, et Dominus in Evangelio præcipit nullum Patrem vocandum esse nisi Deum (*Matth. v, 34*) : nescio qua licentia in monasteriis vel vocemus hoc nomine alios, vel vocari nos acquiescamus. Et certe ipse præcepit hoc, qui dixerat non esse jurandum. Si non juramus, nec Patrem quempiam nominemus. Si de Patre interpretabimur aliter, et de jurando aliter sentire cogemur. » Ex his profecto diaconissis Phœben illam fuisse constat, quam Apostolus Romanis diligenter commendans, et pro ea exorans, ait : « Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchris. Ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis, et assistatis ei in quocunque negotio vestro indigerit. Etenim ipsa quoque astilit multis, et mihi ipsi (*Rom. xvi, 1*). » Quem quidem locum tam Cassiodorus quam Claudius exponentes, ipsam illius Ecclesiæ diaconissam fuisse profitentur. Cassiodorus : « Significat, » inquit, « diaconissam fuisse matris Ecclesiæ. Quod in pactibus Græcorum hodie usque quasi militiæ causa peragitur. Quibus et baptizandi usus in Ecclesia non negatur. » Claudius : « Illic locus, » inquit, « apostolica auctoritate docet etiam feminas in ministerio Ecclesiæ constitui, in quo officio positam Phœben apud Ecclesiam, quæ est Cenchris, Apostolus magna cum laude et commendatione prosequitur. » Quales etiam ipse ad Timotheum scribens inter ipsos colligens diaconos simili morum instructione vitam earum instituit. Ibi quippe ecclesiasticorum ministeriorum [*al. ministrorum*] ordinans gradus, cum ab episcopo ad diaconos descendisset : « Diaconos, » inquit, « similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura (*I Tim. iii, 8*). » Et : « Hi autem probentur primum et sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres similiter pudicas esse, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus. Diacones sint unius uxoris viri, qui filiis suis bene præsent, et suis domibus. Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirunt, et multam fiduciam in fide, qui est in Christo Jesu (*ibid., 10*). »

A Quod itaque ibi de diaconibus dixit, « non bilingues, » hoc de diaconissis dicit, « non detrahentes. » Quod ibi non multo vino deditos, hic dicit sobrias. Cætera vero, quæ ibi sequuntur, hic breviter comprehendit, « fideles in omnibus. » Qui etiam sicut episcopos sive diaconos esse prohibet digamos [*al. bigamos*], ita et diaconissas unius viri uxores instituit esse, ut jam supra meminimus : « Vidua, » inquit, « eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est. Adolescentiores autem viduas devota (*I Tim. v, 9*). » In qua quidem diaconissarum descriptione vel instructione, quam diligentior fuerit Apostolus quam in præmissis tam episcoporum quam diaconorum institutionibus facile est assignare. Quippe quod ait, « in operibus bonis testimonium habens, » vel, « si hospitio recepit, » nequaquam in diaconibus memoravit. Quod vero adjecit, « si sanctorum pedes lavit, si tribulationem, » etc., tam in episcopis quam in diaconis tacitum est. Et episcopos quidem et diaconos dicit nullum crimen habentes. Istas vero non solum irreprehensibiles esse præcipit, verum etiam omne opus bonum subsecutas dicit. Caute etiam de maturitate ætatis earum providit, ut in omnibus auctoritatem habeant, dicens : « Non minus sexaginta annorum, » et non solum vitæ carum, verum etiam ætati longævæ in multis probatæ reverentia deferatur. Unde et Dominus licet Joannem plurimum diligeret, Petrum tamen seniore tam ipsi quam cæteris præfecit. Minus quippe omnes indignantur seniore sibi quam juniorem præponi; et libentius seniore parem, quem non solum vita priorem, verum etiam et natura et ordo temporis fecit. Hinc et Hieronymus in primo contra Jovinianum, cum de prælatione Petri meminerit : « Unus, » inquit, « eligitur ut capite constituto schismatis tollatur occasio. Sed cur non Joannes electus est? Ætati delatum est, quia Petrus senior erat, ne adhuc adolescens, et pene puer progressæ ætatis hominibus præferretur, et magister bonus, qui occasionem jurgii debuerat auferre discipulis, in adolescentem, quem dilexerat, causam præbere videretur invidiæ. » Hoc abbas ille diligenter considerabat, qui sicut in Vitis Patrum scriptum est, juniore fratri, qui primus ad conversionem venerat, primatum abstulit, et majore eum tradidit; hoc uno tantum, quia hic illum ætate præcedebat. Verebatur quippe ne ipse etiam frater carnalis indigne ferret juniorem sibi præponi. Meminerat ipsos quoque apostolos de duobus ipsorum indignatos esse, cum apud Christum matre interveniente prærogativam quandam affectasse viderentur, maxime cum unus horum esset duorum, qui cæteris junior erat apostollis. Ipse videlicet Joannes, de quo modo diximus. Nec solum in diaconissis instituendis apostolica plurimum invigilavit cura, verum generaliter erga

sanctæ professionis viduas quam studiosus exstiterit liquet, ut omnem amputet tentationis occasionem. Cum enim præmississet : « Viduas honora, quæ veræ viduæ sunt (*I Tim.* v, 3), » statim adjecit, « si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, et mutuum vicem reddere parentibus (*ibid.*, 4). » Et post aliqua : « Si quis, » inquit, » suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior (*ibid.*, 8). » In quibus quidem verbis simul et debitæ providet humanitati et propositæ religioni. Ne videlicet sub obtentu religionis parvuli deserantur inopes, et carnalis compassio erga indigentes sanctum viduæ perturbet propositum, et retro respicere cogat, et nonnunquam etiam usque ad sacrilegia trahat, et aliquid suis porrigat, quod de communi defraudet. Unde necessarium patet consilium, ut quæ domesticorum eura sunt implicitæ, antequam ad veram viduitatem transeuntis divinis se penitus obsequiis mancipent, hanc vicem suis parentibus reddant, ut sicut eorum cura fuerunt educatæ, ipsæ quoque posteris suis eadem lege provideant. Qui etiam viduarum religionem exaggerans, eas instare præcipit obsecrationibus et orationibus nocte et die. De quarum etiam necessitudinibus admodum sollicitus : « Si quis fidelis, » inquit, « habet viduas, ministrat illis, et non gravetur Ecclesia, ut his quæ veræ viduæ sunt sufficiat (*ibid.*, 16). » Ac si aperte dicat : Si qua est vidua, quæ tales habeat domesticos, qui ei necessaria de facultatibus suis valeant ministrare, ipsi super hoc ei provideant, ut cæteris sustentandis publici sumptus Ecclesiæ possint sufficere. Quæ quidem sententia patenter ostendit, si qui erga hujusmodi viduas suas obstinati sunt, eos ad hoc debitum ex apostolica auctoritate constringendos esse. Qui non solum earum necessitudini, verum etiam providens honori : « Viduas, » inquit, « honora, quæ veræ viduæ sunt. » Tales illas fuisse credimus, quarum alteram ipse matrem, alteram Joannes evangelista dominam, ex sanctæ professionis reverentia vocat : « Salutate, » inquit Paulus ad Romanos scribens, « Rufum electum in Domino, et matrem ejus, et meam (*Rom.* xvi, 13). » Joannes vero in secunda quam scribit Epistola : « Senior, » inquit, » electæ dominæ, et natis ejus (*II Joan.* 1, 4), » etc. A qua etiam se diligi postulans inferius adjunxit : « Et nunc rogo te domina, ut diligamus alterutrum (*ibid.*, 5). » Cujus quoque fretus auctoritate Hieronymus, ad vestræ professionis virginem Eustochium scribens, eam appellare dominam non erubuit : imo cur etiam debuerit, statim apposuit, dicens (epist. 22) : « Hoc idcirco domina mea Eustochium, dominam quippe debeo vocare sponsam Domini nostri, » etc. Qui etiam postmodum in eadem epistola hujus sancti propositi prærogativam omni terrenæ felicitatis gloriæ superponens, ait : « Nolo habeas consortia [*al.*, consortium] matronarum, nolo ad nobilium accedas domos, nolo frequenter videas, quod contemnuens, virgo esse volui-

sti. Si ad imperatoris uxorem concurrerit ambitio salutantium, cur tu facis injuriam viro tuo? ad hominis conjugem sponsa Dei quid properas? Disce in hac parte superbiam sanctam. Scito te esse illis meliorem. » Qui etiam ad virginem Deo dicitam scribens de consecratis Deo virginibus, quantam in cælo beatitudinem, et in terra possideant dignitatem, ita exorsus, ait (epist. 14) : « Quantam in cælestibus beatitudinem virginitas sancta possideat, præter Scripturarum testimonia Ecclesiæ etiam consuetudine edocemur, qua addicimus peculiare illis subsistere meritum, quarum spiritualis est consecratio. Nam cum unaquæque turba credentium paria gratiæ dona percipiant, et hisdem omnes sacramentorum benedictionibus glorientur, istæ proprium aliquid præ cæteris habent, dum de illo sancto et immaculato Ecclesiæ grege quasi sanctiores purioresque bestię pro voluntatis suæ meritis a Spiritu sancto et eliguntur, et per summum sacerdotem Dei offeruntur altario. » Item (*ibid.*) : « Possidet ergo virginitas et quod alii non habent, dum et peculiarem obtinet gratiam, et proprio ut ita dixerim consecrationis privilegio gaudet. Virginum quippe consecrationem nisi periculo mortis urgente celebrari alio tempore non licet quam in Epiphania et Albis paschalibus, et in apostolorum natalitiis. Nec nisi a summo sacerdote, id est episcopo, tam ipsas quam ipsarum sacris capitibus imponenda velamina sanctificari. » Monachis autem, quamvis ejusdem sint professionis, vel ordinis, et dignioris sexus, etiamsi sint virgines, qualibet die benedictionem et ab abbate suscipere tam ipsis quam propriis eorum iudumentis, id est cucullis, permissum est. Presbyteros quoque et cæteros inferioris gradus clericos semper in jejuniis Quatuor Temporum, et episcopos omni die Dominico constat ordinari posse. Virginum autem consecratio quanto pretiosior, tanto rarior, præcipuarum exultationem solemnitatum sibi vindicavit. De quarum virtute mirabili universa amplius congaudet Ecclesia, sicut et Psalmista prædixerat, his verbis : « Adducentur regi virgines post eam (*Psal.* xlii, 15). » Et rursum : « Afferentur in lætitia et exultatione, adducentur in templum regis (*ibid.*, 16). » Quam [*al.* Quarum] etiam consecrationem Matthæus apostolus simul et evangelista composuisse vel dictasse refertur, sicut in ejus passione legitur, ubi et ipse pro earum consecratione vel virginalis propositi defensione martyr occubuisse memoratur. Nullam vero benedictionem vel clericorum vel monachorum apostoli nobis scriptam reliquerunt. Quarum quoque religio sola ex nomine sanctitatis est insignita, cum ipsæ a sanctimonia, id est sanctitate, sanctimoniales sunt dictæ. Quippe quo infirmior est seminarum sexus, gratior est Deo atque perfectior earum virtus, juxta ipsius quoque Domini testimonium, quo infirmitatem Apostoli ad certaminis coronam exhortans, ait : « Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur (*II Cor.* xii, 9). » Qui etiam

de corporis sui, quod est Ecclesia, membris per eundem loquens Apostolum, ac si præcipue tam infirmorum membrorum honorem commendaret, in eadem subjunxit Epistola, hoc est ad Corinthios prima: « Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse necessaria sunt. Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his abundantiorum honorem circumdamus; et quæ inhonesta nostra sunt, abundantiorum honestatem habent. Honestam autem nostram nullius egent. Sed Deus temperavit corpus ei cui dederat abundantiorum tribuendo honorem, ut non sit schisma in corpore. sed in idipsum pro invicem sollicita sint membra (I Cor. xii, 22). » Quis autem a deo integre per divinæ gratiæ dispensationem hæc in aliquo dixerit adimpleri, sicut in ipsa muliebris sexus infirmitate, quem tam culpa quam natura contemptibilem fecerat? Circumspice singulos in hoc sexu gradus, non solum virgines, ac viduas, seu conjugatas, verum etiam ipsas scortorum abominaciones, et in eis Christi gratiam videbis ampliorum, ut juxta Dominicam et apostolicam sententiam: « Sint novissimi primi, et primi novissimi (Matth. xx, 16); » et: « Ubi abundavit delictum, superabundet et gratia (Rom. v, 20). » Cujus quidem divinæ gratiæ beneficia vel honorem feminis exhibita si ab ipso exordio mundi repetamus, reperiemus statim mulieris creationem quadam præcellere dignitate, cum ipsa scilicet [at. quoque] in paradiso, vir extra creatus sit. Ut hinc præcipue mulieres admonentur attendere, quam sit earum naturalis patria paradisi, et quo amplius eas cælibem paradisi vitam sequi conveniat. Unde Ambrosius in libro De paradiso: « Et apprehendit, » inquit, « Deus hominem quem fecit, et posuit eum in paradiso. Vides quoniam qui erat apprehenditur. In paradiso eum collocavit. Adverte quia extra paradysum vir factus est, et mulier intra paradysum. In inferiori loco vir melior invenitur, et illa quæ in meliore loco facta est inferior reperitur. » Prius quoque Dominus Evam totius originem mali restauravit in Maria, quam Adam in Christo reparavit. Et sicut a muliere culpa, sic a muliere cœpit gratia, et virginitatis reffloruit prærogativa. Ac prius in Anna et Maria viduis et virginibus sanctæ professionis forma exhibita, quam in Joanne vel apostolis monasticæ religionis exempla viris proposita. Quod si post Evam, Deborah, Judith, Esther virtutem intueamur, profecto non mediocrem robori virilis sexus inferemus erubescentiam. Delbora [at. Debora] quippe Domini iudex populi, viris deficientibus dimicavit, et devictis hostibus, populoque Domini liberato, potenter triumphavit (Judic. iv, 9). Judith inermis cum Abra sua terribilem exercitum est aggressa, et unius Holofernis proprio ipsius gladio caput amputans, sola universos stravit hostes, et desperatum populum suum liberavit (Judith xiii, 40). Esther spiritu latenter suggerente contra ipsum etiam legis decretum gentili copulata regi, impiissimi Aman consiliium, et crudele regis prævenit edictum, con-

stitutamque regis deliberationis sententiam quasi uno temporis momento in contrarium convertit (Esther viii, 5). Magnæ ascribitur virtuti quod David in funda et lapide Goliath aggressus est et devicit (I Reg. xvii, 49). Judith vidua ad hostilem procedit exercitum sine funda et lapide, sine omni adminiculo armaturæ dimicatura (Judith ix, 16). Esther solo verbo populum suum liberat, et conversa in hostes sententia corruerunt ipsi in laqueum quem tetenderant. Cujus quidem insignis facti memoria singulis annis apud Judæos solemnem meruit habere letitiam. Quod nequaquam aliqua virorum facta quantumcunque splendida obtinuerunt. Quis incomparabilem matris septem filiorum constantiam non miretur, quos una cum matre apprehensos, sicut Machabæorum historia narrat (II Mach. vii, 1), rex impiissimus Antiochus ad carnes porcinas contra legem edendas nisus est frustra compellere? (Deut. xiv, 7.) Quæ mater suæ immemor naturæ, et humanæ affectionis ignara, nec nisi Dominum præ oculis habens, quot sacris exhortationibus suis ad coronam filios præmisit, tot ipsa martyriis triumphavit, proprio ad extremum martyrio consummata. Si totam Veteris Testamenti seriem revolvamus, quid hujus mulieris constantiæ comparare poterimus? Ille ad extremum vehemens tentator beati Job, imbecillitatæ humanæ naturæ contra mortem considerans: « Pelle, » inquit, pro pelle, et universa dabit homo pro anima sua (Job ii, 4). » Intantum enim omnes angustias mortis naturaliter horremus, ut sæpe ad defensionem unius membri alterum opponamus, et pro vita hac conservanda nulla vereamur incommoda. Hæc vero non solum sua, sed propriam et filiorum animas perdere sustinuit, ne unam legis incurreret offensam. Quæ est ista, obsecro, ad quam compellebatur transgressio? Nunquid abrenuntiare Deo, vel thurificare idolis cogebatur? Nihil, inquam, ab eis exigebatur, nisi ut carnibus vescerentur, quas lex eis interdicebat. O fratres et commonachi, qui tam impudenter quotidie contra Regulæ institutionem ac nostram professionem ad carnes inhiatis, quid ad hujus mulieris constantiam dicturi estis? Nunquid tam inverecundi estis, ut cum hæc auditis, erubescencia non confundamini? Sciat, fratres, quod de regina austri Dominus incredulis exprimat, dicens: « Regina austri surget in iudicio cum generatione ista, et condemnabit eam (Matth. xii, 42), » multo amplius vobis de hujus mulieris constantia impropandum esse, quæ et longe majora fecerit, et vos vestræ professionis voto religioni arctius astricti estis. Cujus quidem tanto agone virtus examinata, hoc in Ecclesia privilegium obtinere meruit, ut ejus martyrium solemnes lectiones atque missam habeat, quod nulli antiquorum sanctorum concessum est, quicumque scilicet adventum Domini moriendo prævenirent, quamvis in ipsa Machabæorum historia Eleazarus ille venerabilis senex unus de primoribus Scribarum eadem

causa martyrio jam coronatus fuisse referatur (I Mach. vi, 18). Sed quia, ut diximus, quo naturaliter femineus sexus est infirmior, eo virtus est Deo acceptabilior, et honore dignior; nequaquam martyrium illud in festivitate memoriam meruit, cui femina non interfuit, quasi pro magno non habeatur si fortior sexus fortiora patiatur. Unde et in laude prædictæ feminæ amplius Scriptura prorumpens, ait: «Supra modum autem mater mirabilis et honorum memoria digna, quæ pereuntes septem filios sub unius diei tempore conspiciens bono animo ferebat propter spem, quam in Domino habebat, singulos illorum hortabatur fortiter, repleta sapientia, et feminæ cogitationi masculinum animum inserens (II Mach. vii, 20).» Quis in laudem virginum vineam illam Jephthæ filiam assumi non censeat? (Judic. xi, 39.) Quæ, ne voti licet improvidi reus pater haberetur, et divinæ gratiæ beneficium promissa fraudaretur hostia, victorem patrem in jugulum proprium animavit. Quid hæc, quæso, in agone martyrum factura esset, si forte ab infidelibus negando Deum apostatare cogeretur? Nunquid interrogata de Christo cum illo jam apostolorum principe diceret: «Non novi illum? (Luc. xxi, 57.)» Dimissa per duos menses a patre libera, his completis redit ad patrem occidenda. Sponte mortis æ iegerit, et eam magis provocat quam veretur. Stultam patris plectitur votum, et paternum redimit mandatum amatrix maxima veritatis. Quantum hunc in se lapsus abhorreret, quem in patre non sustinet? Quantum hic est virginis fervor tam in carnalem quam in cœlestem patrem? Quæ simul morte sua et hunc a mendacio liberare, et illi promissum decrevit conservare. Unde merito tanta hæc puellaris animi fortitudo prærogativa quadam id meruit obtinere, ut per annos singulos filia Israel in unum convenientes quasi quibusdam solemnibus hymnis festivas virginis agant exsequias, et de passione virginis compunctæ piis plautibus compatiantur. Ut autem cætera omnia prætermittamus, quid tam necessarium nostræ redemptioni, et totius mundi salutis fuerit, quam sexus femineus, qui nobis ipsum peperit Salvatorem? Cujus quidem honoris singularitatem mulier illa, quæ prima irrumpere ausa est ad beatum Hilarionem, illi admiranti opponebat, dicens: «Quid avertis oculos? Quid rogantem fugis? Noli me mulierem aspicere, sed miseram. Hic ævus genuit Salvatorem.» Quæ gloria huic poterit comparari, quam in Domini matre adeptus est sexus iste? Posset utique si vellet Redemptor noster de viro corpus assumere, sicut primam feminam de corpore viri voluit formare (Gen. ii, 23). Sed hanc sæcæ humilitatis singularem gratiam ad infirmioris sexus transtulit honorem. Posset et alia parte mulieris corporis digniore nasci quam cæteri homines, eadem qua concipiuntur vilissima portione nascentes. Sed ad incomparabilem infirmioris corporis hæorem longe amplius ortu suo consecravit ejus genitalia quam viri fecerat ex circumcissione. Atque

ut hunc singularem virginum nunc omittam honorem, libet ad cæteras feminas sicut proposuimus styllum convertere. Attende itaque quantum statim gratiam adventus Christi Elisabeth conjugatæ, quantum exhibuit Annæ viduæ. Virum Elizabeth Zachariam magnum Domini sacerdotem incredulitatis diffidentia mutum adhuc tenebat, dum in adventu et salutatione Mariæ ipsa mox Elisabeth Spiritu sancto repleta et exultantem in utero suo parvulum sensit, et prophetiam jam de ipso completo Mariæ conceptu prima proferens, plus quam propheta exstitit (Luc. i, 5). Presentem quippe illico virginis conceptum nuntiavit, et ipsam Domini matrem ad magnificandum super hoc ipso Dominum concitavit. Excellentius autem prophetiæ donum in Elizabeth videtur completum, conceptam statim Dei Filium agnoscere, quam in Joanne ipsum jam dudum natum ostendere. Sicut igitur Mariam Magdalenam apostolorum dicimus apostolam, sic nec istam prophetarum dicere dubitemus prophetam, sive ipsam beatam viduam Annam, de qua supra latius actum est. Quod si hanc prophetiæ gratiam usque ad gentiles etiam extendamus, Sibylla vates in medium procedat, et quæ ei de Christo revelata sunt proferat. Cum qua si universos conferamus prophetas, ipsum etiam Isaiam, qui ut Hieronymus asserit (epist. 117), non tam propheta quam evangelista dicendus est, videbimus in hac quoque gratia feminam viris longe præstare. De qua Augustinus contra hæreses testimonium proferens, ait (cap. 3): «Audiamus quid etiam: Sibylla vates eorum de eodem dicat: Alium, inquit, dedit Dominus hominibus fidelibus colendum.» Item (ibid.): «Ipse [al. ipsum] tuum cognosce Dominum Dei Filium esse. Alio loco Filium Dei symbolum appellat, id est consiliarium. Et propheta dicit: Vocabunt nomen ejus mirabilis, consiliarius (Isa. ix, 6).» De qua rursus idem Pater Augustinus in libro xviii De civitate Dei (cap. 23): «Eo,» inquit, «tempore nonnulli sibyllam Erechtheam vaticinatam ferunt, quam quidam magis credunt esse Cumanam. Et sunt ejus viginti et septem versus; qui, sicut eos quidam Latinis versibus est interpretatus, sic continent:

*Judicii signum tellus sudore madescet,
E cælo rex adveniet per sæcla futurus,
Scilicet in carne præsens ut judicet orbem.*

Quorum quidem versuum primæ litteræ in Græco conjunctæ, id sonant: Jesus Christus Filius Dei Salvator. Infert etiam Lactantius quædam de Christo vaticinia sibyllæ (lib. iv Instit., cap. 18): «In manus,» inquit, «infidelium postea veniet. Dabunt Deo alapas manibus incestis, et impurato [al. impuro] ore expuent venenatos sputos. Dabit vero ad verbera suppliciter sanctum dorsum, et colaphos accipiens tacebit, ne quis agnoscat quod verbuni vel unde venerit inferis loquatur, et spinca corona coronabitur. Ad cibum autem fel, et ad sitim acetum dederunt. In hospitalitatem hanc monstrabunt mensam. Ipsa enim insipiens gens tuum Deum non

intellexisti laudandum mortalium mentibus, sed spinis coronasti, fel miscuisti. Templi velum scindetur, et in medio die nox erit tribus horis, et morietur, tribus diebus somno suscepto, et tunc ab inferis regressus ad lucem veniet, primus resurrectionis principio ostensus. » Hoc profecto sibyllæ vaticinium, ni fallor, maximus ille poetarum nostrorum Virgilius audierat atque attenderat cum in ecloga iv futurum in proximo sub Augusto Cæsare tempore consulatus Pollionis mirabilem cujusdam pueri de cœlo ad terras mittendi, qui etiam peccata mundi tolleret, et quasi sæculum novum in mundo mirabiliter ordinaret, præcineret ortum, admonitus, ut ipse ait, Cumæi carminis vaticinio, hoc est Sibyllæ, quæ Cumana [al. Cumæa] dicitur. Ait quippe sic, quasi adhortans quoslibet ad congratulandum sibi, et concinendum seu scribendum de hoc tanto puero nascituro, in comparatione cujus omnes alias materias quasi infimas [al. infirmas] et viles reputat, dicens :

*Sicelides Musæ, paulo majora canamus;
Non omnes arbusta juvant humilesque miricæ.
Ultima Cumæi venit jam curminis ætas.
Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo.
Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna.
Jam nova progenies cœlo demittitur alto, etc.*
(VIRGIL., Eclog. iv, 1.)

Inspice singula Sibyllæ dicta, et quam integre et aperte Christianæ fidei de Christo summam complectatur. Quæ nec divinitatem ejus, nec humanitatem, nec utrumque ipsius adventum, nec utrumque judicium prophetando vel scribendo prætermisit. Primum quidem judicium, quo injuste judicatus est in passione, et secundum quo juste judicaturus est mundum in majestate. Quæ nec descensum ejus ad inferos, nec resurrectionis gloriam prætermittens, non solum prophetas, verum etiam ipsos supergressa videtur evangelistas, qui de hoc ejus descensu minime scripserunt. Quis non etiam illud tam familiare prolixumque colloquium miretur, quo ipse solus solam illam gentilem et Samaritanam mulierem tam diligenter dignatus est instruere, de que et ipsi vehementer obstupuerunt apostoli? Aqua etiam infideli et de virorum suorum multitudine reprehensa potum ipse voluit postulare, quem nihil ulterius alimenti ab aliquo novimus requisisse. Superveniunt apostoli, et emptos ei cibos offerunt, dicentes : « Rabi, manduca (Joan. iv, 51); » nec oblatos suscipi videmus, sed hoc quasi in excusationem ipsum præterdisse : « Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis (ibid., 52). » Potum ipse a muliere postulat. A quo se illa excusans beneficio : « Quomodo, » inquit, « tu Judæus cum sis, bibere a me poscis, quæ sum mulier Samaritana? Non enim coutuntur Judæi Samaritanis (ibid., 9). » Et iterum : « Neque in quo haurias habes, et puteus altus est (ibid., 11). » Potum itaque a muliere infideli, et id negante desiderat, qui oblatos ab apostolis cibos non curat. Quæ est ista, quæso, gratia, quam exhibet infirmo sexui, ut videlicet a

muliere hac postulet aquam, qui omnibus tribuit vitam? Quæ, inquam, nisi ut patenter insinuet tanto sibi mulierum virtutem esse gratiorem, quanto earum naturam esse constat infirmiore, et se tanto amplius earum salutem desiderando sitire, quanto mirabiliorem earum virtutem constat esse? Unde et cum a femina potum postulat, huic præcipue siti suæ per salutem feminarum satisfieri velle se insinuat. Quem potum etiam cibum vocans : « Ego, » inquit, « cibum habeo manducare quem vos nescitis. » Quem postmodum exponens cibum, adjungit : « Meus cibum est ut faciam voluntatem Patris mei. » Hanc videlicet quasi singularem sui Patris voluntatem esse innuens, ubi de salute agitur infirmioris sexus. Legimus et familiare colloquium cum Nicodemo illo Judæorum principe Dominum habuisse, quo illum quoque ad se occulte venientem de salute sua ipse instruxerit (Joan. iii, 1); sed illius colloquii non tantum tunc [al. hunc] fructum esse consecutum. Hanc quippe Samaritanam, et spiritu prophetiæ repletam esse tunc constat, quo videlicet Christum et ad Judæos jam venisse, et ad gentes venturum esse, professus est, cum dixerit : « Scio quia Messias venit qui dicitur Christus. Cum ergo venerit ille nobis annuntiabit omnia (Joan. iv, 25), » et multos ex civitate illa propter verbum mulieris ad Christum ecurrisset, et in eum credidisset, et ipsum duobus diebus apud se retinuisse, qui tamen alibi discipulis ait : « In viam gentium ne abieritis, et in civitate Samaritanorum ne intraveritis (Math., x, 5). » Refert alibi idem Joannes quosdam ex gentilibus, qui ascenderant Hierosolymam ut adorarent in die festo, per Philippum et Andream Christo nuntiasse, quod eum vellent videre. Non tamen eos esse admissos commemorat, nec illis postulantibus tantam Christi copiam esse concessam, quantam huic Samaritanæ nequaquam id petenti. A qua ejus in gentibus prædicatio cœpisse videtur, quam non solum convertit, sed per eam, ut dictum est, multos acquisivit. Illuminati statim per stellam magi, et ad Christum conversi, multos exhortatione sua vel doctrina ad eum traxisse referuntur; sed soli accessisse. Ex quo etiam liquet quantam a Christo gratiam in gentibus mulier sit adepta, quæ præcurrens, et civitati nuntians ejus adventum, et quæ audierat prædicans, tam propere ipsa multos de populo suo est lucrata. Quod si Veteris Testamenti vel evangelicæ Scripturæ paginas revolvamus, summa illa de resuscitatis mortuis beneficia divinam gratiam feminis præcipue videbimus impendisse, nec nisi ipsi vel de ipsiis hæc miracula facta fuisse. Primo quippe per Eliam et Elisæum ad intercessionem matrum filios ipsarum resuscitados esse legimus (III Reg. xvii, 22; IV Reg. iv, 22). Et Dominus ipse viduæ cujusdam filium suum, et archisynagogi filiam (Marc. v, 42), et rogatu sororum Lazarum resuscitans (Joan. xi, 44), hoc immensi miraculi beneficium maxime feminis impendit. Unde illud est Apostoli ad Hebræos

scribentis : « Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos (*Hebr.* xi, 35). » Nam et puella suscitata mortuum recepit corpus, et cæteræ feminæ in consolationem sui, quos plangebant mortuos receperunt suscitatos. Ex quo etiam liquet, quantum semper feminis exhibuerit gratiam, quas tam sua quam suorum resuscitatione primo letificans, novissime quoque ipse propria resurrectione eas plurimum extulit, quibus, ut dictum est, primum apparuit (*Matth.* xxviii, 5; *Marc.* xvi, 5). Quod etiam hic sexus in populo persequente, quodam erga Dominum naturali compassionis affectu, visus est promereri. Ut enim Lucas meminit, cum eum viri ad crucifigendum ducerent, feminæ ipsorum sequebantur plangentibus ipsum atque lamentantes. Quibus ipse conversus, et quasi pietatis hujus vicem in ipso statim passionis articulo misericorditer eis referens, futurum ut cavere queant prædicit exitum [*al.* exitium] : « Filiæ, inquit, Hierusalem nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et super filios vestros. Quia ecce venient dies, in quibus dicent : Beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt (*Luc.* xxiii, 28). » Ad cujus etiam liberationem iniquissimi judicis uxorem antea fideliter laborasse *Matthæus* commemorat, dicens : « Sedente autem illo pro tribunali misit ad illum uxor ejus dicens : Nihil tibi et justo illi. Multa enim passa sum hodie pro visum propter eum (*Matth.* xxvii, 19). » Quo etiam prædicante solam feminam de tota turba in tantam ejus laudem legimus extulisse vocem, ut beatum exclamaret uterum qui eum portaverit, et ubera quæ suxerit. A quo et statim piam confessionis suæ, licet verissimæ, correctionem meruit audire, ipso confestim ei respondente : « Quinimo beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud (*Luc.* xi, 28). » Solus *Joannes* inter apostolos Christi hoc privilegium amoris obtinuit, et dilectus Domini vocaretur. De *Martha* autem et *Maria* ipse scribit *Joannes*, « quia diligebat *Jesus* *Martham*, et sororem ejus *Mariam*, et *Lazarum* (*Joan.* xi, 5). » Ipse idem apostolus, qui ex privilegio, ut dictum est, amoris se unum a Domino dilectum esse commemorat, hoc ipso privilegio, quod nulli aliorum ascripsit apostolorum, feminas insignavit. In quo etiam honore etsi fratrem earum ipsis aggregaret, eas tamen illi præposuit, quas in amore præcellere credidit. Libet denique, ut ad fideles seu Christianas redeamus feminas, divinæ respectum misericordiæ in ipsa etiam publicorum abiectione scortorum et stupendo prædicare, et prædicando stupere. Quid est abjectius quam *Maria* *Magdalene*, vel *Maria* *Ægyptiaca* secundum vite statum pristinæ? Quas vero postmodum vel honore vel merito divina amplius gratia sublimavit? Illam quidem quasi in apostolico permanentem cœnobio, ut jam supra commemoravimus (*in Vitis Patr.*), hac vero, ut scriptum est, supra humanam virtutem anachoretarum agone dimicante, ut in utroqueque monachorum proposito sanctarum virtus femina-

rum præmineat, et illud quod incredulis Dominus ait : « Meretrices præcedent vos in regnum Dei (*Matth.* xxi, 3), » ipsis et fidelibus viris improperandum videatur, et secundum sexuum seu vite differentiam fiant novissimi primi, et primi novissimi (*Matth.* xx, 16). Quis denique ignoret feminas exhortationem Christi et consilium Apostoli tanto castimonie zelo esse complexas, ut pro conservanda carnis pariter ac mentis integritate. Deo se per martyrium offerrent holocaustum, et gemina triumphantis corona, Agnum sponsum virginum quocunque erit sequi studerent? (*Apoc.* xiv, 4.) Quam quidem virtutis perfectionem raram in viris, crebram in feminis esse cognovimus. Quarum etiam nonnullas tantum in hac carnis prærogativa zelum habuisse legimus, ut non sibi manum inferre dubitarent, nequam Deo voverant incorruptionem amitterent, et ad sponsum virginem virgines pervenerent. Qui etiam sanctarum devotionem virginum intantum sibi gratam esse monstravit, ut gentilis populi multitudinem ad beatæ *Agathæ* suffragium concurrentem velo ejus contra æstantis *Æthiæ* terribilem ignem opposito tam a corporis quam animæ liberaverit incendio. Nullam novimus monachi cucullam beneficii tanti gratiam esse adeptam. Legimus quidem ad tactum pallii *Elizæ* *Jordanem* esse divisum, et ipsi pariter et *Eliseo* viam per terram præbuisse (*IV Reg.* xi, 8); velo autem virginis immensam adhuc infidelis populi multitudinem tam mente salvari quam corpore, et sic eis conversis ad cœlestia viam patuisse. Illud quoque non modicum sanctarum dignitatem commendat feminarum, quod in suis ipsæ verbis consecrantur, dicentes : « Annulo suo subharravit me, ipsi sum desponsata (*Ambr.*, ser. 90). » Hæc quippe verba sunt beatæ *Agnetis* in quibus virgines suam professionem facientes Christo desponsantur. Si quis etiam vestræ religionis formam ac dignitatem apud gentiles cognoscere curet, atque nonnulla inde quoque exempla ad exhortationem vestram inducere; facile deprehendet in ipsis etiam nonnullam hujus propositi institutionem præcessisse, excepto quod ad fidei pertinet tenorem, et multa in illis sicut et in *Judæis* præcessisse, quæ ex utrisque congregata *Ecclesia* retinuit, sed in melius commutavit. Quis nesciat universos clericorum ordines ab ostiario usque ad episcopum, ipsumque tonsuræ usum ecclesiasticæ, qua clerici sunt, et jejunia Quatuor Temporum, et azymorum sacrificium, nec non ipsa sacerdotalium indumentorum ornamenta, et nonnulla dedicationis vel alia sacramenta, a *Synagoga* *Ecclesiam* assumpsisse? Quis etiam ignoret ipsum utilissima dispensatione non solum sæcularium dignitatum gradus in regibus cæterisque principibus, et nonnulla legum decreta, vel philosophicæ disciplinæ documenta in conversis gentibus retinuisse; verum etiam quosdam ecclesiasticarum dignitatum gradus, vel continentie formam, et corporalis munditiæ religionem ab eis accepisse? Constat quippe

nunc episcopus vel archiepiscopus præsidere, ubi A tunc flamines vel archiflamines habebantur : et quæ tunc templa dæmonibus sunt instituta, postea Domino fuisse consecrata, et sanctorum memoriis insignita. Scimus et in gentibus præcipue prærogativam virginitatis euituisse, cum maledictum legis ad nuptias Judæos coerceret (*Deut. xxv, 5*), et intantum gentibus hanc virtutem seu munditiam carnis acceptam exstitisse, ut in templis earum magni seminarum conventus cælibi se vitæ dicarent. Unde Hieronymus in Epistolam ad Galatas lib. III (cap. 6) : « Quid nos, inquit, oportet facere, in quorum condemnationem habet et Juno univiras et Vesta univirgines, et alia idola continentes ? » Univiras autem et univirgines dicit, quasi monachas univiras, quæ viros noverant, et monachas univirgines virgines. Monos enim, unde monachus, id est solitarius dicitur, unum sonat. Qui etiam libro I contra Jovinianum, multis de castitate vel continentia gentilium seminarum, inductis exemplis : « Scio, inquit, in catalogo seminarum me plura dixisse, ut quæ Christianæ pudicitæ despiciunt fidem, discant saltem ab ethnicis castitatem. » Qui in eodem supra illam quoque continentiam virtutem adeo commendavit, ut hanc præcipue munditiam carnis in omni gente Dominus approbasse videatur, et nonnullis etiam in infidelibus quoque vel collatione meritorum, vel exhibitione miraculorum extulisse. « Quid referam, inquit, sibyllam Erichthream atque Cumanam, et octo reliquas ? Nam Varro decem fuisse autumat, quarum insigne virginitas est, et virginitatis præmium divinatio. » Item : « Claudia virgo vestalis cum in suspicionem venisset stupri, fertur cingulo duxisse ratem, quam hominum millia trahere nequiverant. » Et Synodus Claremontensis episcopus in propetico ad libellum suum ita loquitur :

*Qualis nec Tanaquil fuit, nec illa,
Quam tu, Tricipitine, procreasti,
Qualis nec Phrygiæ dicatu Vestæ,
Quæ circa satis Albulam tumentem
Duxit virgineo rutem capillo.*

(*Carm.*, xxiv, 39. — Vide *Patrologiæ* t. LVIII, col. 746.)

Augustinus De civitate Dei lib. xxii (cap. 11) : « Jam si ad eorum miracula veniamus, quæ facta a diis D suis martyribus opponunt nostris, nonne etiam ipsa pro nobis facere, et nobis reperientur omnino proficere ? Nam inter magna miracula deorum suorum profecto magnum illud est, quod Varro commemorat vestalem virginem, cum periclitaretur falsa suspitione de stupro, cribrum implese aqua de Tiberi, et ad suos iudices nulla ejus parte stillante portasse. Quis aquæ pondus tenuit tot cavernis patientibus ? Itane Deus omnipotens terreno corpori grave pondus auferre non poterit, ut in eodem elemento habitet vivificatum corpus, in quo voluerit vivificans spiritus ? » Nec mirum si iis vel aliis Deus miraculis infidelium quoque castitatem extulerit, vel officio dæmonum extolli permiserit,

ut tanto amplius nunc fideles ad ipsam animarentur, quanto hanc in infidelibus quoque amplius exaltari cognoverint. Scimus et Caiphæ prælationi non personæ gratiam esse collatam, et pseudo quoque apostolos miraculis nonnusquam coruscasse ; et hæc non personis eorum, sed officio esse concessa. Quid igitur mirum, si Dominus non personis infidelium seminarum, sed virtuti continentiam ipsarum hoc concesserit, ad innocentiam virginis saltem liberandam, et falsæ accusationis improbitatem conterendam ? Constat quippe amorem continentiam bonum esse et in infidelibus, sicut et conjugalis pactionis observantiam donum Dei apud omnes esse. Ideoque mirabile non videri, si sua dona, non errorem infidelitatis per signa, quæ infidelibus fiunt, non fidelibus, Deus honoret ; maxime quando per hæc, ut dictum est, innocentia liberatur, et perversorum hominum malitia reprimatur, et ad hoc, quod ita magnificatur, bonum homines amplius cohortantur, per quod tanto minus ab infidelibus quoque peccatur, quanto amplius a voluptatibus carnis receditur. Quod nunc etiam cum plerisque aliis adversus prædictum incontinentem hæreticum beatus non inconvenienter induxit Hieronymus, ut quæ non miratur in Christianis, erubescat in ethnicis. Quis etiam dona Dei esse denegat, potestatem etiam infidelium principum, etsi perverse ipsa utantur, vel amorem justitiæ, vel mansuetudinem quam habent, lege instructi naturali, vel cætera quæ decent principes ? Quis bona esse contradicat quia malis sunt permista ? præsertim cum, ut beatus astruit Augustinus, et manifesta ratio testatur, mala esse nequeant nisi in natura bona ? Quis non illud approbet quod poetica perhibet sententia :

Oderunt peccare boni virtutis amore ?

(HORAT., *Epist.* l. I, ep. 15.)

Quis Vespasianus nondum imperatoris miraculum, quod Suetonius refert (*in Vespas.*, c. 7), de cæco videlicet et claudo per eum curatis, non magis approbet quam neget, ut ejus virtutem amplius æmulari velint principes. Aut quod de anima Trajani beatus egisse Gregorius (JOAN. DIACONUS, l. II *Vitæ S. Greg.*, c. 44) refertur ? Noverunt homines in cæno margaritam legere, et a paleis grana discernere. Et dona sua infidelitati adjuncta Deus ignorare non potest, nec quidquam horum quæ fecerit odire. Quæ quo amplius signis coruscant, tanto amplius sua esse demonstrat, nec hominum pravitate sua inquinari posse, et qualis sit fidelibus spectandus, qui talem se exhibet infidelibus. Quantam autem apud infideles dignitatem devota illa templis pudicitia sit adepta, vindicta violationis indicat. Quam scilicet vindictam Juvenalis commemorans in satyra IV contra Crispinum, sic de ipso ait :

*. . . . Cum quo nuper vitiosa jacebat
Sanguine adhuc vivo terram subitura sacerdos.*

Unde et Augustinus De civitate Dei, lib. III : « Nam et ipsi. » inquit, « Romani antiqui in stupro detectas Vestæ sacerdotes vivas defodiebant. Adulteras autem feminas quamvis aliqua damnatione, nulla tamen morte plectebant. » Usque adeo gravius quæ putabant abdita divina, quam humana cubilia vindicabant. Apud nos autem Christianorum cura principum tanto amplius nostræ [vestræ] providit castimoniam, quanto eam sanctiorem esse non dubitatur. Unde Justinianus Augustus : « Si quis, » inquit, « non dicam rapere, sed attentare tantum causa jungendi matrimonium sacras virgines ausus fuerit, capitali pœna feriatur. » Ecclesiasticæ quoque sanctio disciplinæ, quæ pœnitentiæ remedia, non mortis supplicia quærit, quam severa pœnitentia lapsus vestros præveniat non est dubium. Unde illud est Innocentii papæ Victricio episcopo Rothomagensi, cap. 13 : « Quæ Christo spiritualiter nubunt, et a sacerdote velantur, si postea vel publice nupserint, vel occulte corruptæ fuerint, non eas admittendas esse ad agendam pœnitentiam, nisi is cui se conjunxerant de hac vita discesserit. » Illæ vero, quæ necdum sacro velamine tectæ, tamen in proposito virginali semper se simulaverint permanere, licet velatæ non fuerint, his agenda aliquanto tempore pœnitentia est ; quia sponsio earum a Domino tenebatur. Si vero inter homines solet bonæ fidei contractus nulla ratione dissolvi, quanto magis ista pollicitatio, quam cum Deo pepigerunt, solvi sine vindicta non poterit ? Nam si apostolus Paulus, quæ a proposito viduitatis discesserant, dixit eas habere condemnationem, quia primam fidem irritam fecerunt (I Tim. v, 12) : quanto magis virgines, quæ prioris propositionis fidem minime servaverunt ? Hinc et Pelagius ille notabilis ad filiam Mauriti : « Criminosior est, » inquit, « Christi adultera quam mariti. Unde pulchre Romana Ecclesia tam severam nuper de hujusmodi statuit sententiam, ut vix vel pœnitentia dignus judicaret, quæ sanctificatum Deo corpus libidiosa coinquinacione violassent. » Quod si perscrutari velimus quantam curam, quantam diligentiam et charitatem sancti doctores ipsius Domini, et apostolorum exemplis incitati, devotis semper exhibuerint feminis, reperiemus eos summo dilectionis zelo devotionem earum amplexos fuisse, et fovisse, et multiplici doctrinæ vel exhortationis studio earum religionem jugiter instruxisse atque

auxisse. Atque, ut cæteros omittam, præcipui doctores Ecclesiæ producantur in medium, Origenes scilicet, Ambrosius atque Hieronymus. Quorum quidem primus, ille videlicet maximus Christianorum philosophus, religionem feminarum tanto amplexus est zelo, ut sibi manus ipse inferret, sicut ecclesiastica refert Historia (lib. vi, c. 7), ne ulla eum suspicio a doctrina vel exhortatione mulierum abduceret. Quis etiam ignoret quantam Ecclesiæ divinatorum messem librorum rogatu Paulæ et Eu-

stochii beatus reliquerit Hieronymus ? Quibus inter cætera sermonem etiam de Assumptione matris Domini juxta earum petitionem scribens, id ipsum profiteatur, dicens (epist. 40) : « Sed quia negare non queo quiddam injungitis, nimia vestra devinctus dilectione, experiar quod hortamini. » Scimus autem nonnullos maximorum doctorum tam ordinis quam vitæ dignitate sublimium, nonnunquam ad eum de longinquo scribentes parva ab eo requisisse scripta, nec impetrasse. Unde et illud est beati Augustini in secundo Retractationum libro (cap. 41) : « Scripsi et duos libros ad presbyterum Hieronymum sedentem in Bethlehem, unum de origine animæ, alium de sententia apostoli Jacobi, ubi ait : « Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus (Jac. II, 10) : » de utroque consulens eum. Sed in priore quæstionem, quam proposui, ipse non solvi. In posteriore autem quid mihi de illa solvenda videretur non tacui. Sed utrum hoc approbaret, et illum consului. Respondit [al. Rescripsit] autem laudans eandem consultationem meam, sibi tamen ad respondendum otium non esse respondit. Ego vero quousque esset in corpore hos libros edere nolui, ne forte responderet aliquando, et cum ipsa responsione ejus potius ederentur. Illo autem defuncto edidi. » Ecce virum tantum tanto tempore pauca et parva rescripta a prædicto viro expectasse, nec accepisse. Quem quidem ad petitionem prædictarum feminarum in tot et tantis voluminibus vel transferendis vel dictandis sudasse cognovimus, longe eis majorem quam episcopo reverentiam in hoc exhibens. Quarum fortassis tanto amplius virtutem amplectitur studio, nec contristare sustinet, quanto earum naturam fragiliorem considerat. Unde et nonnunquam zelus charitatis ejus erga hujusmodi feminas tantus esse deprehenditur, ut in earum laudibus aliquatenus veritatis tramitem excedere videatur, quasi in seipso illud expertus, quod alicubi commemorans : « Charitas, » inquit, « mensuram non habet (epist. 17). » Qui in ipso statim exordio Vitæ sanctæ Paulæ, quasi attentum sibi lectorem præparare desiderans, ait (epist. 27) : « Si cuncta corporis mei membra verterentur in linguas, et omnes artus humana voce resonarent, nihil dignum sanctæ ac venerabilis Paulæ virtutibus dicerem. » Descripsit et nonnullas sanctorum Patrum venerabiles vitas, atque miraculis coruscas, in quibus longe mirabiliora sunt quæ referuntur. Nullum tamen eorum tanta laude verborum extulisse videtur, quanta hanc viduam commendavit. Qui etiam ad Demetriadem virginem scribens, tanta ejus laude frontem ipsius insignivit epistolæ, ut non in modicam labi videatur adulationem (epist. 8) : « Inter omnes, » inquit, « materiam, quas ab infantia usque ad hanc ætatem vel mea, vel notariorum scripsi manu, nihil præsentis opere difficilius. Scripturus enim ad Demetriadem virginem Christi, quæ et nobilitate et divitiis prima est in urbe Roma, si

cuncta ejus virtutibus congrua dixero, adulari pu- A
 labor. » Dulcissimum quippe viro sancto fuerat
 quacunq̄ arte verborum fragilem naturam ad ar-
 dua virtutis studia promovere. Ut autem opera no-
 bis quam verba in hoc certiora præbeant argu-
 menta, tanta hujusmodi feminas excoluit charitate,
 ut immensa ejus sanctitas nævum sibi propriæ im-
 primeret famæ. Quod et ipse quidem ad Asellam,
 de fictis amicis atque sibi detrahentibus scribens,
 inter cætera cominemat, dicens (epist. 99) : « Et
 licet me sceleratum quidam putent, et omnibus
 flagitiis obrutum, tu tamen bene facis, quod ex tua
 mente etiam malos bonos putas. Periculosum quippe
 est de servo alterius judicare, et non facilis venia
 prava dixisse de rectis. Osculabantur quidam mihi
 manus, et ore vipereo detrahebant. Dolebant labiis, B
 corde gaudebant. Dicant quid unquam in me aliter
 senserunt, quam quod Christianum decebat? Nihil
 mihi objicitur, nisi sexus meus. Et hoc nunquam
 objiceretur, nisi cum Hierosolymam Paula profici-
 scitur. » Item (*ibid.*) : « Antequam domum sanc-
 tæ Paulæ noscerem, totius in me urbis studia
 consonabant. Omnium pene judicio dignus summo
 sacerdotio decernebar. Sed postquam eam pro suo
 merito sanctitatis venerari, colere, suscipere [f. sus-
 picere] cœpi; omnes me illico deseruere virtutes. »
 Et post aliqua (*ibid.*) : « Saluta, » inquit, « Paulam
 et Eustochium, velint nolint, in Christo meas. » Le-
 gimus et Dominum ipsum tantam beatæ meretrici
 familiaritatem exhibuisse, ut qui cum invitaverat
 Pharissæus, ob hoc jam penitus de ipso diffideret, C
 apud se, dicens : « Hic si esset propheta, sciret
 utique quæ et qualis est quæ tangit eum
 (Luc. vii, 39). » Quid ergo mirum, si pro lu-
 cro talium animarum ipse Christi membra ejus
 incitata exemplo propriæ famæ detrimentum non
 effugiant? Quod quidem Origenes, ut dictum
 est (EUSEB. lib. vi, cap. 7), cum cuperet evitare,
 gravius sibi corporis detrimentum inferre susti-
 nuit. Nec solum in doctrina vel exhortatione femi-
 narum mira sanctorum Patrum charitas innotuit,
 verum etiam in earum consolatione ita vehemens
 nonnunquam exstitit, ut ad earum dolorem lenien-
 dum nonnulla fidei adversa promittere mira eorum
 compassio videatur. Qualis quidem illa est beati
 Ambrosii consolatio, quam super morte Valenti-
 niani imperatoris sororibus ejus scribere ausus est,
 et ejus qui cathecumenus sit defunctus salutem
 astruere. Quod longe a catholica fide atque èvan-
 gelica veritate videtur dissidere. Non enim ignora-
 bant quam accepta Deo semper exstiterit virtus
 infirmioris sexus. Unde et cum innumeras videa-
 mus virgines matrem Domini in hujus excellentiæ
 proposito sequi, paucos agnoscimus viros hujus
 virtutis gratiam adeptos; ex qua, quocunq̄ ierit,
 ipsum sequi Agnum valent (*Apoc.* xiv, 4). Cujus
 quidem zelo virtutis cum nonnullæ sibi manum
 inferrent, ut quam Deo voverant integritatem etiam
 carnis conservarent, non solum hoc in eis non est
 reprehensum, sed apud plerosque hæc ipsarum
 martyria titulos ecclesiarum meruerunt. Desponsatæ
 quoque virgines, si antequam viris suis carnaliter
 misceantur monasterium decreverint eligere, et
 homine reprobato sponsum sibi Deum efficere, libe-
 ræ in hoc habent facultatem, quam nequaquam
 viris legimus indultam. Quarum etiam pleræque
 tanto ad castimouiam zelo sunt accensæ, ut non so-
 lum contra legis decretum pro custodienda castitate
 virilem præsumerent habitum (*Deut.* xxii, 5), verum
 etiam inter monachos tantis præminerent vir-
 tutibus, ut abbates fieri mererentur. Sicut de beata
 legimus Eugenia (*in Vita Patr.*), quæ sancto etiam
 Heleno episcopo conscio, imo jubente virilem ha-
 bitum sumpsit, et ab eo baptizata monachorum
 collegio est sociata.

Hæc ad novissimarum [*al.* petitionem novissima-
 rum] petitionum tuarum primam, soror in Christo
 charissima, me satis rescripsisse arbitror, de aucto-
 ritate videlicet ordinis vestri, et insuper de com-
 mendatione propriæ dignitatis, ut tanto studiosius
 vestræ professionis propositum amplectamini,
 quanto ejus excellentiam amplius noveritis. Nunc
 ut secundam quoque, Domino annuente, perficiam,
 vestris id meritis et orationibus obtineam, Vale.

EPISTOLA VIII,

Quæ est ejusdem Petri ad Heloissam.

Institutio seu Regula sanctimonialium.

ARGUMENTUM.— Cum duo ab Heloissa rogatus fuisset Abælardus, alteri quidem eorum superiore respondit
 epistola; alterum nunc exsequitur. Si quidem petitionis Heloissæ alterum caput fuerat, ut Paracletensibus
 monachabus regulam scriberet; quod ipse hoc libro potius quam epistola luculenter perficit, plurimis sancto-
 rum Patrum sententiis tanquam floribus adunatis. Tripertitum autem tractatum vocat, quod in eo maxime
 de tribus præcipuis virtutibus monasticis, continentia scilicet, paupertate voluntaria, et silentio tractet. Con-
 stituit toti earum collegio septem officiales sorores, quæ cæteris tum in his quæ animarum sunt, tum in his,
 quæ ad temporalia sive corporalia spectant, prudenter præsent. Esam carniæ ternis diebus singulis hebdo-
 madibus, et usum vini moderatum eis indulget, ac cætera ad vitæ monasticæ ordinem pertinentia diligenter
 et congrue disponit.

Petitionis tuæ parte jam aliqua prout potuimus absoluta, superest Domino annuente de illa, quæ

restat, parte tam tuis, quam spiritualium tuarum
 filiarum desideriis complendis operam dare. Restat
 quippe juxta prædictæ vestræ postulationis ordinem,
 aliquam vobis institutionem, quasi quamdam pro-
 positi vestri regulam a nobis scribi, et vobis tradi,
 ut certius ex scripto quam ex consuetudine habeatis
 quid vos sequi conveniat. Nos itaque partim consue-
 tudinibus bonis, partim Scripturarum testimoniis vel
 rationum nitentes fulcimentis, hæc omnia in unum
 conferre decrevimus, ut spirituale Dei templum,
 quod estis vos (*II Cor. vi, 16*), habens decorare,
 quasi quibusdam egregiis exornare picturis valeamus,
 et ex pluribus imperfectis quod possimus unum
 opusculum consummare. In quo quidem
 opere Zeuxim pictorem imitantes, ita facere insti-
 tuimus in templo spirituali, sicut ille disposuit fa-
 ciendum in corporali. Hunc enim, ut in rhetorica
 sua (lib. 1) Tullius meminit, Crotoniæ asciverunt
 ad quoddam templum, quod religiosissime col-
 abant, excellentissimis picturis decorandum. Quod
 ut diligentius faceret, quinque sibi virgines pul-
 cherrimas de populo illo elegit, quas sibi pingenti
 assistentes intuens, earum pulchritudinem pingendo
 imitaretur. Quod duabus de causis factum esse cre-
 dibile est. Tum videlicet quia, ut prædictus memi-
 nit doctor (*ibid.*), maximam peritiam in depingen-
 dis mulieribus pictor ille adeptus fuerat, tum etiam,
 quia naturaliter puellaris forma elegantior et deli-
 catio virili compositione [*al. compactione*] cense-
 tur. Plures autem virgines ab eo eligi supra me-
 moratus philosophus ait, quia nequaquam credidit
 in una se reperire posse puella, membra omnia
 æqualiter formosa, nullique unquam a natura tan-
 tam pulchritudinis gratiam esse collatam, ut æqua-
 lem in omnibus membris pulchritudinem haberet,
 ut nihil ex omni parte perfectum in compositione
 corporum ipsa expoliret, tanquam uni sic omnia
 commoda conferret, ut non haberet quod cæteris
 largiretur. Sic et nos ad depingendam animæ pul-
 chritudinem, et sponsæ Christi describendam per-
 fectionem, in qua vos tanquam speculo quodam
 unius spiritualis virginis semper præ oculis habitæ,
 decorem vestrum vel turpitudinem deprehendatis,
 proposuimus ex multis sanctorum Patrum docu-
 mentis vel consuetudinibus monasteriorum optimis
 vestram instruere conversationem, singula quæque
 prout memoriz occurrerint delibando, et quasi in
 unum fasciculum congregando, quæ vestri propo-
 siti sanctitati congruere videbo. Nec solum quæ de
 monachabus, verum etiam quæ de monachis insti-
 tuta. Quippe sicut nomine et continentiz profes-
 sione nobis estis conjunctæ, ita et fere omnia nostra
 vobis competant instituta. Ex his ergo, ut diximus,
 plurima quasi quosdam flores decerpendo, quibus
 vestræ lilia castitatis adornemus, multo majore
 studio describere debemus virginem Christi, quam
 prædictus Zeuxis depingere simulacrum idoli. Et
 ille quidem quinque virgines, quarum speciem imi-
 taretur, sufficere credidit. Nos vero pluribus Pa-

trum documentis exuberantem copiam habentes,
 auxilio freti divino perfectius vobis opusculum re-
 linquere non desperamus: quo ad sortem vel
 descriptionem illarum quinque prudentium virgi-
 num pertingere valeatis, quas in depingenda vir-
 gine Christi Dominus nobis in Evangelio proponit
 (*Math. xv, 8*). Quod ut possimus sicut volumus,
 vestris orationibus impetremus. Valete in Christo,
 sponsæ Christi.

Tripertitum instructionis vestræ tractatum fieri
 decrevimus, in describenda atque munienda reli-
 gione vestra, et divini obsequii celebratione dispo-
 nenda, in quibus religionis monasticæ summam
 arbitror consistere, ut videlicet continenter, et sine
 proprietate vivatur, ac silentio maxime studeatur.

Quod quidem, juxta Dominicam evangelicæ regulæ
 disciplinam, lumbos præcingere (*Luc. xii, 35*),
 omnibus renuntiare (*Luc. xiv, 33*), otiosum verbum
 cavere (*Math. xii, 36*). Continentia vero castitatis
 illa est, quam suadens Apostolus, ait: « Quæ in-
 nupta est et virgo, cogitat quæ Domini sunt, ut sit
 sancta corpore et spiritu (*I Cor. vii, 34*). » Corpore,
 inquit, toto, non uno membro, ut ad nullam scilicet
 lasciviam in factis vel in dictis ejus aliquod mem-
 brum declinet. Spiritu vero tunc sancta est, quando
 ejus mentem nec consensus inquinat, nec superbia
 inflat, sicut illarum quinque fatuarum virginum,
 quæ dum ad vendentes oleum recurrerent, extra ja-
 nuam remanserunt. Quibus jam clausa janua fru-
 stra pulsantibus et clamantibus: « Domine, Domine
 aperi nobis, » terribiliter sponsus ipse respondet:
 « Amen dico vobis, nescio vos (*Math. xxv, 11*). » Tunc
 autem relictis omnibus nudum Christum nudi se-
 quimur, sicut sancti fecerunt apostoli, cum propter
 eum non solum terrenas possessiones aut carnalis
 propinquitatis affectiones, verum etiam proprias
 postponimus voluntates, ut non nostro vivamus
 arbitrio, sed prælati nostri regamur imperio, et ei
 qui nobis loco Christi præsidet tanquam Christo
 penitus pro Christo subjiciamur. Talibus enim
 ipsemet dicit: « Qui vos audit, me audit; et qui
 vos spernit, ipse me spernit (*Luc. x, 16*). » Qui
 si etiam, quod absit! male vivat, cum bene præci-
 piat, non est tamen ex vitio hominis sententia
 contemnenda Dei. De quolibet ipsemet præcipit,
 dicens: « Quæ dixerint vobis servate, et facite:
 secundum vero opera eorum nolite facere (*Math.*
xxiii, 3). » Hanc autem ad Deum spiritalem a sæ-
 culo conversionem ipsemet diligenter describit,
 dicens: « Nisi quis renuntiaverit omnibus quæ
 possidet, non potest meus esse discipulus (*Luc.*
xiv, 33). » Et iterum: « Si quis venit ad me, et
 non odit patrem suum, aut matrem, et uxorem, et
 filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et ani-
 mam suam, non potest meus esse discipulus
 (*ibid.*, 26). » Hoc autem est odire patrem vel ma-
 trem, affectiones carnalium propinquitatum nolle
 sequi, sicut et odire animam suam est, voluntatem
 propriam sequi nolle. Quod alibi quoque præcipit,

dicens : « Si quis vult post me venire, abneget A semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me (*Luc. ix, 23*). » Sic enim propinquantes post eum venimus, hoc est eum maxime imitando sequimur, qui ait : « Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me (*Joan. vi, 38*). » Ac si diceret : Cuncta per obedientiam agere. Quid enim, « abneget semetipsum, » nisi carnales affectiones propriamque voluntatem postponere, et alieno, non suo regendum arbitrio se committere ? Et sic profecto crucem suam non ab alio suscipit, sed ipsemet tollit ; per quam scilicet ei mundus crucifixus sit, et ipse mundo, cum spontaneo propriæ professionis voto mundana sibi et terrena desideria interdicit, quod est voluntatem propriam non sequi. Quid enim carnales aliud appetunt, nisi implere quod volunt ? Et quæ est terrena delectatio, nisi propriæ voluntatis impletio, etiam quando id quod volumus labore maximo sive periculo agimus ? Aut quid est aliud crucem ferre, id est cruciatum aliquem sustinere, nisi contra voluntatem nostram aliquid fieri, quantumcumque illud videatur facile nobis esse vel utile ? Hinc alius Jesus longe inferior in Ecclesiastico admonet, dicens : « Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntate tua avertere. Si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus, faciet te in gaudium inimicis tuis (*Eccli. xviii, 30*). » Cum vero ita tam rebus nostris quam nobis ipsis penitus renuntiamus, tunc vere omni proprietate abjecta vitam illam apostolicam inimus, quæ omnia in commune reducit, sicut scriptum est : « Multitudinis credentium erat cor unum et anima una (*Act. iv, 32*). » Nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat. Sed erant illis omnia communia. Dividebatur autem singulis prout cuique opus erat, non enim æqualiter omnibus distribuabantur, sed singulis prout opus erat. Cor unum fide, quia corde creditur. Anima una, quia eadem ex charitate voluntas adinvicem, cum hoc unusquisque alii quod sibi vellet, nec sua magis quam aliorum commoda quæreret, vel ad communem utilitatem ab omnibus omnia referrentur, nemine quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi quærente seu affectante. Alioquin nequaquam sine proprietate viveretur, D quæ magis in ambitione, quam in possessione consistit. Otiosum verbum seu superfluum idem est quod multiloquium. Unde Augustinus Retractationum lib. 1 (in proæm.) : « Absit, » inquit, « ut multiloquium depretem quando necessaria dicuntur, quantalibet sermonum multitudine ac prolixitate dicantur. » Hinc autem per Salomonem dicitur : « In multiloquio non deerit peccatum. Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est (*Prov. x, 19*). » Multum ergo cavendum est in quo peccatum non deest, et tanto studiosius huic morbo providendum est, quanto periculosius et difficilius evitatur. Quod beatus providens Benedictus (cap. 42) : « Omni tempore, » inquit, « silentio debent studere

A monachi. » Plus quippe esse constat silentio studere quam silentium habere. Est enim studium vehemens applicatio animi ad aliquid gerendum. Multa vero negligenter agimus vel inviti, sed nulla studiose nisi volentes vel intenti. Quantum vero difficile sit vel utile linguam refrenare, apostolus Jacobus diligenter attendens, ait : « In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir (*Jac. iii, 2*). » Idem ita : « Omnis natura bestiarum, et volucrum, et serpentum, et cæterorum, domantur, et domita sunt a natura humana (*ibid.*, 7). » Qui simul considerans quanta sit in lingua malorum materia, et omnium bonorum consumptio, supra sic et infra loquitur : « Lingua quidem modicum membrum, quantus ignis, B quam magnam silvam incendit ; universitas iniquitatis, inquietum malum, plenum veneno mortifero (*ibid.*, 5). » Quid autem veneno periculosius vel cavendum amplius ? Sicut ergo venenum vitam extinguit, sic loquacitas religionem penitus evertit. Unde idem superius : « Si quis putat se, inquit, religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio (*Jac. 1, 26*). » Hinc et in Proverbiis scriptum est : « Sicut urbs patens, et absque murorum ambitu ; ita vir qui non potest in loquendo colibere spiritum suum (*Prov. xxv, 28*). » Hoc ille senex diligenter considerabat, qui de loquacibus fratribus ei in via socialis, Antonio dicente : « Bonos fratres invenisti tecum, abba ; » respondit : « Boni sunt siquidem, sed habitatio eorum non habet januam. Quicumque vult intrat in stabulum, et solvit asinum (*Vit. Patr. part. ii, lib. De continent.*). » Quasi enim ad præsepe Domini anima nostra ligatur, sacræ meditationis in eo quadam ruminatione reficiens, a quo quidem præsepi solvitur, atque huc et illuc toto mundo per cogitationes discurrit, nisi eam clausura taciturnitatis retineat. Verba quippe intellectum animæ immittunt, ut ei quod intelligit intendat, et per cogitationem hæreat. Cogitatione vero Deo loquimur, sicut verbis hominibus. Dumque huc verbis hominum intendimus, necesse est ut inde ducamur. Nec Deo simul et hominibus intendere valeamus. Nec solum otiosa, verum etiam quæ utilitatis aliquid habere videntur vitanda sunt verba, eo quod facile a necessariis ad otiosa, ab otiosis ad noxia veniatur. « Lingua quippe, ut Jacobus ait, inquietum malum, » quo cæteris minor est aut subtilior membris, tanto mobilior et cæteris motu laescentibus, ipsa cum non movetur fatigatur, et quies ipsa ei sit onerosa. Quæ quanto in nobis subtilior, et ex mollitie corporis nostri flexibilior, tanto mobilior et in verba pronior existit, et omnis malitiæ seminarium patet. Quod in vobis præcipue vitium Apostolus notans, omnino feminis in Ecclesia loqui interdicit, nec de iis etiam quæ ad Deum pertinent, nisi domi viros interrogare permittit. Et in iis etiam discendis, vel quibuscunque faciendis, silentio eas præcipue subjicit, Timotheo super his ita

scribens : « Mulier in silentio discat cum omni subjectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio (*I Tim. II, 11*). » Quod si laicis et conjugatis feminis ita de silentio providerit, quid vobis est faciendum? Qui rursus eidem cur hoc præceperit innuens, verbosas eas et loquentes cum non oportet arguit. Huic igitur tantæ pesti remedium aliquod providentes, his saltem penitus locis vel temporibus linguam continua taciturnitate domemus, in oratione scilicet, in claustris, dormitorio, refectorio, et in omni comestione et coquina; et post Completorium deinceps hoc maxime ab omnibus observetur. Signis vero his locis vel temporibus, si necessarium est, pro verbis utamur. De quibus etiam signis docendis seu addiscendis diligens habeatur cura, per quæ etiam si verbis quoque opus est, ad colloquium invitetur loco congruo, et ad hoc instituto. Et expletis breviter verbis illis necessariis, redeatur ad priora, vel quod opportunum est fiat. Nec tepide corrigatur verborum aut signorum excessus, sed verborum præcipue, in quibus majus imminet periculum. Cui profecto multo magnoque periculo et beatus Gregorius succurrere vehementer cupiens, lib. VII *Moralium* (cap. 18) sic nos instruit : « Dum otiosa, » inquit, « verba cavere negligimus, ad noxia pervenimus. Hinc seminantur stimuli, oriuntur rixæ, accenduntur faces odiorum, pax tota exstinguitur cordium. » Unde bene per Salomonem dicitur : « Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum (*Prov. XVII, 14*). » Aquam quippe dimittere, est linguam in fluxum eloquii relaxare. Quo contra et in bonam partem asserit, dicens : « Aqua profunda ex ore viri (*Prov. XVIII, 4*). » Qui ergo dimittit aquam, caput est jurgiorum; quia qui linguam non refrenat, concordiam dissipat. Unde scriptum est : « Qui imponit stulto silentium, iras mitigat (*Prov. XXVI, 10*). » Ex quo nos manifeste admonet, in hoc præcipue vitio corrigendo districtissimam adhibere censuram, ne ejus vindicta ullatenus differatur, et per hoc maxime religio periclitetur. Hinc quippe detractiones, lites, convitia et nonnunquam conspirationes et conjurationes germinantes, totum religionis ædificium non tam labefactant quam evertunt. Quod quidem vitium cum amputatum fuerit, non omnino fortasse præva cogitationes exstinguuntur, sed ab alienis cessabunt corruptelis. Hoc unum vitium fugere, quasi religioni sufficere arbitraretur [*al. arbitratus*] abbas Macharius, admonerat, sicut scriptum est, his verbis (*Vit. Patr. part. II, lib. De continent.*) : « Abbas Macharius major in Scythia dicebat, fratribus : Post missas ecclesias fugite fratres. Et dixit ei unus fratrum : Pater, ubi habemus fugere amplius a solitudine ista? Et ponebat digitum suum in ore suo, dicens : Istud est quod fugiendum dico. Et sic intrabat in cellam suam, et claudens ostium sedebat solus. » Hæc vero silentii virtus, quæ, ut ait Jacobus, perfectum hominem reddit (*Jac. III, 2*), et de qua Isaias prædixit : « Cul-

tus justitiæ silentium (*Isai. XVII, 32*), » tanto a sanctis Patribus fervore est arrepta, quod sicut scriptum est (*Vit. Patr. part. II*), abbas Agatho per triennium lapidem in ore suo mittebat, donec taciturnitatem disceret.

Quamvis locus non salvet, multas tamen præbet opportunitates ad religionem facilius observandam, et tutius muniendam. Et multa religionis auxilia vel impedimenta ex eo consistunt. Unde et filii prophetarum, quos, ut ait Hieronymus (*epist. IV, 13*), monachos legimus in Veteri Testamento, ad solitudinis secretum se transtulerunt, præter fluentia Jordanis casulas suas constituentes. Joannes quoque et discipuli ejus, quos etiam propositi nostri principes habemus, et deinceps Paulus, Antonius, Macharius, et qui præcipue in nostro floruerunt proposito, tumultum sæculi et plenum tentationibus mundum fugientes, ad quietem solitudinis lectulum suæ contemplationis contulerunt, ut videlicet Deo possent sincerius vacare. Ipse quoque Dominus, ad quem nullus tentationis motus accessum habebat, suo nos erudiens exemplo, cum aliqua vellet agere præcipue secreta petebat, et populares declinabat tumultus. Hinc ipse Dominus nobis quadraginta dierum abstinentia eremum consecravit, turbas in eremo refecit, et ad orationis puritatem non solum a turbis, verum etiam ab apostolis secedebat. Ipsos quoque apostolos et in monte seorsum instruxit, atque constituit, et transfigurationis suæ gloria solitudinem insignivit, et exhibitione resurrectionis suæ discipulos communiter in monte lætificavit, et de monte in cælum ascendit, et cætera quæcunque magna in solitudinibus vel secretis operatus est locis. Qui etiam Moysi vel antiquis patribus in solitudinibus apparens, et per solitudinem ad terram promissæ omnis populum transducens, ibique populo diu detento legem tradens, manna pluens, aquam de petra educens, crebris apparitionibus ipsum consolans, et miracula operans, patenter docuit quantam ejus singularitas solitudinem pro nobis amet, cui purius in ea vacare possumus. Qui etiam libertatem mystice onagri solitudinem amantis diligenter describens, et vehementer approbans, ad beatum Job loquitur, dicens : « Quis dimisit onagræ liberum, et vincula ejus quis solvit? Cui dedit in solitudine domum, et tabernacula ejus in terra saluginis. Contemnit multitudinem civis, clamorem exactoris non audit, circumspicit montes pascuæ suæ, et virentia quæque perquirat (*Job XXXIX, 5*). » Ac si aperte dicat : Quis hoc fecit nisi ego? Onager quippe, quem silvestrem asinum vocamus, monachus est, qui sæcularium rerum [*al. virorum et in aliquo vitiorum*] vinculis absolutus ad tranquillam vitæ solitariæ libertatem se contulit, et sæculum fugiens in sæculo non remansit. Hinc in terra saluginis habitat, cum membra ejus per abstinentiam sicca sunt et arida. Clamorem exactoris non audit, sed vocem, quia ventri non superflua, sed necessa-

ria impendit. Quis enim tam importunus exactor, A et quotidianus exactor quam venter? Hic clamorem id est immoderatam postulationem habet in superfluis et delicatis cibis, in quo minime est audiendus. Montes pascuæ sunt illi vitæ vel doctrinæ sublimium Patrum, quas legendo et meditando reficimur. Virentia quæque dicit universa vitæ cœlestis et immarcescibilis scripta. Ad quod nos præcipue beatus Hieronymus exhortans, sic Heliodoro scribit monacho (epist. 4): « Interpretare vocabulum monachi, hoc est nomen tuum. Quid facis in turba qui solus es? » Idem et nostram a clericorum vita distinguens, ad Paulum presbyterum scribit his verbis (epist. 15): « Si officium vis exercere presbyteri, si episcopatus te vel opus vel onus forte delectat, vive in urbibus et castellis, et aliorum salutem fac lucrum animæ tuæ. Si cupis esse quod diceris, monachus, id est solus, quid facis in urbibus, quæ utique non sunt solorum habitacula, sed multorum? » Habet unum quodque propositum principes suos. Et ut ad nostram veniamus, episcopi et presbyteri habeant ad exemplum apostolos et apostolicos viros, quorum honorem possidentes, habere nitantur et meritum. Nos autem habeamus propositi nostri principes Paulos, Antonios, Hilariones, Macharios. Et ut ad Scripturarum materiam redeam, noster princeps Elias, noster Eliseus, nostri duces et filii prophetarum, qui habitabant in agris et solitudine (IV Reg. vi, 4), et faciebant sibi tabernacula præter fluentia Jordanis. De iis sunt et illi filii Rechab C qui vinum et siceram non bibebant, qui morabantur in tentoriis, qui Dei per Jeremiam voce laudantur, quod non deliciat de stirpe eorum vir stans coram Domino (Jer. xxxv, 19). Et nos ergo, ut coram Domino stare, et ejus obsequio parati magis valeamus assistere, tabernacula nobis erigamus in solitudine, ne lectulum nostræ quietis frequentia hominum concutiat, quietem turbet, ingerat tentationes, mentem a sancto evellat proposito. Ad quam quidem liberam vitæ tranquillitatem beatum Arsenium, Domino dirigente, omnibus in uno manifestum datum est exemplum. Unde et scriptum est (Vit. Patr. part. II, lib. De quiete): « Abbas Arsenius cum adhuc esset in palatio, oravit ad Dominum, dicens: Domine, dirige me ad salutem. Et venit ei vox, dicens: Arseni, fuge homines, et sanaberis. » Idem ipse: « Ac discedens ad monachalem vitam rursum oravit eumdem sermonem, dicens: Domine, dirige me ad salutem. Audivitque vocem dicentem sibi: Arseni, fuge, tace, quiesce. Hæ enim sunt radices non peccandi. » Ille igitur hac una divini præcepti regula instructus non solum homines fugit, sed eos etiam a se fugavit. Ad quem archiepiscopo suo cum quodam iudice quadam die venientibus, et ædificationis sermonem ab eo requirentibus, ait: « Et si dixerò vobis, custodietis? » Illi autem promiserunt se custodire. Et dixit eis: « Ubicumque audieritis Arsenium, approximare nolite. » Alia iterum vice archiepiscopus eum visitans, misit pri-

mo videre si aperiret. Et mandavit ei, dicens: « Si venis aperio tibi, sed si tibi aperuero, omnibus aperio, et tunc jam ultra hic non sedeo. » Hæc audiens archiepiscopus, dixit: « Si eum persecuturus vado, nunquam vadam ad hominem sanctum. » Cujus etiam sanctitatem cuidam Romanæ matronæ visitanti, dixit: « Quomodo præsumpsisti tantam navigationem assumere? Nescis quia mulier es, et non debes exire quoquam, aut ut vadas Romam, et dicas aliis mulieribus, quia vidi Arsenium; et faciant mare viam mulierum venientium ad me? » Illa autem dixit: « Si voluerit me Dominus reverti Romam, non permitto aliquem venire huc. Sed ora pro me, et memor esto mei semper. » Ille autem respondens, dixit ei: « Oro Deum ut deleat memoriam tui de corde meo. » Quæ audiens hæc, egressa est turbata. Hic quoque, sicut scriptum est, a Marco abbate requisitus, cur fugeret homines, respondit (Vit. Patr. part. IV, cap. De aeterno, et part. II, De charitate): « Scit Deus quia diligo homines, sed cum Deo pariter et hominibus esse non possum. » In tantum vero sancti Patres conversationem hominum atque notitiam abhorrebant, ut nonnulli eorum ut illos a se penitus removerent, insanos se fingerent, et, quod dictu mirabile est, hæreticos etiam se profiterentur. Quod si quis voluerit, legat in Vitis Patrum de abbate Simone (Vit. Patr. part. II, lib. De ostentat.), qualiter se præparavit iudici provinciæ ad se venienti: qui se videlicet sacco cooperiens, et tollens in manu sua panem et caseum, sedit in ingressu cellæ suæ, et cœpit manducare. Legat et de illo anachoreta (ibid., § 3, et part. IV, contra vanam gloriam), qui cum quosdam sensisset obviam sibi cum lampadibus occurrere, exspolians se vestimenta sua, misit in flumen; et stans nudus cœpit ea lavare. Ille autem qui ministrabat ei hæc videns, erubuit, et rogavit homines, dicens: « Revertimini, quia senex noster sensum perdidit. » Et veniens ad eum, dixit ei: « Quid hic fecisti, abba? omnes enim qui te viderunt dixerunt, quia dæmonium habet senex. » Ille autem respondit: « Et ego hoc volebam audire. » Legat insuper et de abbate Moyse (Vit. Patr. part. II, lib. De ostentat.), qui ut a se penitus iudicem provinciæ removeret, surrexit ut fugeret in palude. Et occurrit ei ille iudex cum suis, et interrogavit eum, dicens: « Dic nobis senex ubi est cella abbatis Moysi? » Et dixit eis: « Quid vultis eum inquirere? homo fatuus est et hæreticus. » Quid etiam de abbate pastore (ibid.), qui nec se a iudice provinciæ videri permisit, ut sororis suæ supplicantis filium de carcere liberaret? Ecce potentes sæculi cum magna veneratione et devotione sanctorum præsentiam postulant, et illi etiam cum summo sui dedecore eos penitus a se repellere student. Ut autem sexus etiam vestri in hac re virtutem cognoscatis, quis digne prædicare sufficiat virginem illam, quæ beatissimi quoque Martini visitationem respuit, ut vacaret contemplationi? Unde ad

Oceanum monachum Hieronymus scribens (epist. 51): « In beati, inquit, Martini Vita egimus commemorasse Sulpitium, quod transiens sanctus Martinus virginem quamdam moribus et castitate præcelsam cupiens salutare, illa noluit, sed exenium [al. xenium] misit, et per fenestram respiciens, ait sancto viro: Ibi, Pater, ora, quia nunquam a viro sum visitata. Quo audito, gratias egit Deo sanctus Martinus, quod talibus imbuta moribus castam custodierit voluntatem. Benedixit eam et abiit lætitia plenus. « Hæc revera de contemplationis suæ lectulo surgere dedignata vel verita, pulsanti ad ostium amico parata erat dicere: « Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos? » (Cant. v, 3.) O quantæ sibi imputarent injuriæ episcopi vel prælati hujus temporis, si hanc ab Arsenio vel ab hac virgine repulsam pertulissent! Erubescant ad ista, si qui nunc in solitudine morantur monachi, cum episcoporum frequentia gaudent, cum eis proprias, in quibus suscipiantur, fabricant domos; cum sæculi potentes, quos turba comitatur, vel ad quos confluit, non solum non fugiunt, sed asciscunt, et occasione hospitem domos multiplicantes, quam quæsierunt solitudinem redigunt in civitatem. Hac profecto antiqui et callidi tentatoris machinatione omnia fere hujus temporis monasteria, cum prius in solitudine constituta fuissent, ut homines fugerentur, postea fervore religionis refrigescente, homines asciverunt, et servos atque ancillas congregantes, villas maximas in locis monasticis construxerunt; et sic ad sæculum redierunt, imo ad se traxerunt sæculum. Qui se miseriis maximis implicantes, et maximæ servituti tam ecclesiasticarum quam terrenarum potestatum alligantes, dum otiose appeterent vivere, et de alieno victitare labore, ipsum quoque monachi, hoc est solitarii nomen pariter amiserunt et vitam. Qui etiam sæpe tantis urgentur incommodis, ut dum suos et res eorum tutari laborant, proprias amittant, et frequenti incendio vicinarum domorum ipsa quoque monasteria cremantur. Nec sic tamen ambitio refrenatur. Hi quoque distractionem monasterii qualemcunque non ferentes, ac per villas, castella, civitates sese dispergentes, biuique vel terni, aut etiam singuli sine aliqua observatione regulæ victitantes, tanto sæcularibus deteriores sunt hominibus, quanto a professione sua amplius apostatantur. Qui habitationum quoque suarum sicut et sua abutentes, obedientias loca sua nominant, ubi nulla regula tenetur, ubi nulli rei nisi ventri et carni obeditur, ubi cum propinquis vel familiaribus suis manentes, tanto liberius agunt quod volunt, quanto minus a conscientis suis verentur. In quibus profecto impudentissimis apostatis excessus illos criminales esse dubium non est, qui in cæteris veniales sunt hominibus. Qualium omnino vitam non solum attingere, sed nec audire sustineatis. Vestre vero infirmitati tanto magis est solitudo necessaria, quanto carnalium tentationum bellis minus

PATR. CLXXVIII.

A hic infestamur, et minus ad corporalia per sensus evagamur. Unde et beatus Antonius (Vit. Patr., part. II, lib. De quiete): « Qui sedet, » inquit, « in solitudine, et quiescit, a tribus bellis eripitur, id est auditus, locutionis et visus: et contra unum tantummodo habebit pugnam, id est cordis. » Has quidem vel cæteras eremi commoditates insignis Ecclesiæ doctor Hieronymus diligenter attendens, et ad eas Heliodorum monachum vehementer adhortans, exclamat, dicens (epist. 1): « O eremus familiaris Deo gaudens! Quid agis frater in sæculo, qui major es mundo? » Nunc vero quia ubi construi monasteria convenit disseruimus, qualis et ipsa loci positio esse debeat ostendamus. Ipsi autem monasterii loco constituendo, sicut quoque beatus consuluit Benedictus (cap. 66), ita si fieri potest providendum est, ut intra monasterii septa contineantur illa maxime quæ monasteriis sunt necessaria, id est hortus, aqua, molendinum, pistrinum cum furno, et loca quibus quotidiana sorores exercent opera, ne foras vagandi detur occasio.

Sicut in castris sæculi, ita et in castris Domini, id est congregationibus monasticis constituendi sunt, qui præsent cæteris. Ibi quippe imperator unus, ad cujus nutum omnia gerantur, præest omnibus. Qui etiam pro multitudine exercitus vel diversitate officiorum sua nonnullis impertiens onera, quosdam sub se adhibet magistratus, qui diversis hominum catervis aut officiis provideant. Sic et in monasteriis fieri necesse est, ut ibi una omnibus præsit matrona, ad cujus considerationem atque arbitrium omnes reliquæ omnia operentur, nec ulla ei in aliquo præsumat obsistere, vel etiam ad aliquod ejus præceptum murmurare. Nulla quippe hominum congregatio vel quantalacunque domus unius familia consistere potest incolumis, nisi unitas in ea conservetur, ut videlicet totum ejus regnum in unius personæ magisterio [al. ministerio] consistat. Unde et arca typum Ecclesiæ gerens cum multos tam in longo quam in lato cubitos haberet, in uno consummata est. Et in Proverbiis scriptum est: « Propter peccata terræ multi principes ejus (Prov. XVIII, 2). » Unde etiam Alexandro mortuo, multiplicatis regibus mala quoque multiplicata sunt. Et Roma pluribus communicata rectoribus concordiam tenere non potuit. Unde Lucanus in primo sic meminit:

..... Tu causa malorum
Facta tribus dominis Roma, nec unquam
In turbam missi serulia sædera regni.

(LUCAN. lib. I.)

Et post pauca:

..... Dum terra fretum, terramque levabit
Aer, et longi volvent Titana labores,
Noxque diem caelo totidem per signa sequetur;
Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit.....

(Ibid.)

Tales profecto et illi erant discipuli sancti Frontonii abbatis, quos ipse in civitate, in qua natus est, cum usque ad septuaginta congregasset, et magnam ibidem gratiam tam apud Deum quam apud homi-

nes adeptus esset, relicto monasterio civitatis, cum mobilibus rebus nudos secum ad eremum traxit. Qui postmodum more Israelitici populi adversus Moysen conquerentis, quod eos etiam de Ægypto, relictis ollis carniū et abundantia terræ in solitudinem eduxisset, murmurantes incassum, dicebant: « Nunquid sola in eremo castitas, quæ in urbibus non est? Cur itaque non in civitatem revertimur, de qua ad tempus exivimus? An in eremum solum Deus exaudiet orantes? Quis cibo angelorum vivat? Quem pecorum et ferarum delectat fieri socium? Quanta nos habet necessitas hic morari? Cur itaque non regressi in locum, in quo nati sumus, benedicimus Dominum? » Hinc et Jacobus admonet apostolus: « Nolite, [inquit], plures magistri fieri fratres mei, scientes quoniam majus iudicium sumitis (Jac. III, 1). » Hinc quoque Hieronymus ad Rusticum monachum de institutione vitæ scribens (epist. 4): « Nulla, inquit, ars absque magistro discitur. Etiam muta animalia et ferarum greges duces sequuntur suos. In apibus unam præcedentem reliquæ subsequuntur. Gruæ unum sequuntur ordine litterato. Imperator unus, iudex unus provinciæ. Roma ut condita est duos fratres simul habere reges non potuit, et parricidio dedicatur. In Rebecca utero Esau et Jacob bella gesserunt. Singuli ecclesiarum episcopi, singuli archipresbyteri, singuli archidiaconi, et omnis ordo ecclesiasticus suis rectoribus nititur. In nave unus gubernator. In domo unus dominus. In quamvis grandi exercitu unus signum spectatur. Per hæc omnia ad illud tendit oratio, ut doceam te non tuo arbitrio dimittendum, sed vivere debere in monasterio sub unius disciplina Patris consortioque multorum. »

Ut igitur in omnibus concordia servari possit, unam omnibus præesse convenit, cui per omnia omnes obediant. Sub hac etiam quasi magistratus quosdam nonnullas alias personas, prout ipsa decreverit, constitui oportet. Quæ quibus officiis ipsa præceperit, et quantum voluerit præsent, ut sint videlicet istæ quasi duces vel consules in exercitu Dominico; reliquæ autem omnes tanquam milites vel pedites, istarum cura eis prævidente, adversus malignum ejusque satellites libere pugnent. Septem vero personas ex vobis ad omnem monasterii administrationem necessarias esse credimus atque sufficere, portariam scilicet, cellerariam, vestiariam, infirmariam, cantricem [al., cantatricem, sed male], sacristam, et ad extremum diaconissam, quam nunc abbatissam nominant. In his itaque castris, et divina quadam militia sicut scriptum est: « Militia est vita hominis super terram (Job VII, 1); » et alibi: « Terribilis ut castrorum acies ordinata (Cant. VI, 3), » vicem imperatoris, cui per omnia obeditur ab omnibus, obtinet diaconissa. Sex vero aliæ sub ea, quas dicimus officiales, ducum sive consulum loca possident. Omnes vero reliquæ moniales, quas vocamus claustrales, militum more divinum peragunt expedite servitium. Conversæ autem, quæ etiam

A sæculo renuntiantes, obsequio monialium se dicunt, habitu quodam religioso, non tamen monastico, quasi pedites inferiorem obtinent gradum.

Nunc vero superest, Domino inspirante, hujus militiæ gradus singulos ordinare, ut adversus impugnationes dæmonum vere sit quod dicitur, « castrorum acies ordinata. » Ab ipso, inquam, ut dictum est capite, quod diaconissam dicimus, hujus institutionis ducentes exordium, de ipsa primivis disponamus, per quam sunt omnia disponenda. Hujus vero sanctitatem, sicut in præcedenti meminimus epistola, beatus Paulus apostolus Timotheo scribens, quam eminentem et probatam oporteat esse diligenter describit, dicens: « Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus ministravit, si omne opus bonum subsequuta est. Adolescentes autem viduas devita (I Tim. V, 9). » Idem supra de diaconissis, cum etiam diaconorum institueret vitam: « Mulieres, inquit, similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus (I Tim. III, 11). » Quæ quidem omnia quid intelligentiæ vel rationis habeant quantum æstimamus, epistola præcedente nostra satis disseruimus. Maxime cur eam Apostolus unius viri et protractæ velit esse ætatis. Unde non mediocriter miramur quomodo perniciosa hæc in Ecclesia consuetudo inolevit, ut quæ virgines sunt potius quam quæ virus cognoverunt ad hoc eligantur, et frequenter juniores senioribus præficiantur. Cum tamen Ecclesiastes dicat: « Væ tibi, terra cujus rex puer est (Eccl. X, 16): » Et cum illud beati Job omnes pariter approbemus: « In antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia (Job XII, 12). » Hinc et in Proverbiis scriptum est: « Corona dignitatis senectus, quæ in viis justitiæ reperietur (Prov. XVI, 31). » Et in Ecclesiastico: « Quam speciosum canitie iudicium, et a presbyteris cognoscere consilium. Quam speciosa veterani sapientia, et gloriosus intellectus, et consilium, corona senum. Multa peritia et gloria illorum timor Dei (Eccl. XXV, 6). » Item: « Loquere major natu, decet enim te. Adolescens, loquere in tua causa vix cum necesse fuerit. Si bis interrogatus fueris, habeat caput responsum tuum. In multis esto quasi inscius, et audi tacens simul et quærens, et loqui in medio magnatorum [al., magnatum] non præsumas, et ubi sunt senes non multum loquaris (Eccl. XXXII, 4). » Unde et presbyteri qui in Ecclesia populo præsent seniores interpretantur, ut ipso quoque nomine quales esse debeant doceatur. Et qui sanctorum Vitas scripserunt, quos nunc abbates dicimus senes appellabant. Modis itaque omnibus providendum est in electione vel consecratione diaconissæ consilium præcedat Apostoli (I Tim. V, 2), ut videlicet talis eligatur, quæ cæteris vita et doctrina præesse debeat, et ætate quoque morum maturitatem polliceatur, et

quæ obediendo meruerit imperare, et operando magis quam audiendo regulam didicerit et firmius noverit. Quæ si litterata non fuerit, sciat se non ad philosophicas scholas, vel disputationes dialecticas, sed ad doctrinam vitæ et operum exhibitionem accommodari. Sicut de Domino scriptum est: « Qui cœpit facere et docere (*Act. 1, 1*), » prius videlicet facere, postmodum docere. Quia melior atque perfectior est doctrina operis, quam sermonis; facti, quam verbi. Quod diligenter attendamus, ut scriptum est. Dixit abbas Iperius [*Ipericius*]: « Ille est vere sapiens, qui factio suo alios docet, non qui verbis. » Nec parum consolationis et confidentiæ super hoc affert. Attendatur et illa quoque beati Antonii ratio, qua verbosos confutavit philosophos, ejus videlicet tanquam idiotæ et illitterati hominis magisterium irridentes: « Et respondete, inquit, mihi, » quid prius est sensus, an litteræ; et quid cujus exordium est, sensus ex litteris, an litteræ oriuntur ex sensu? » Illis asserentibus quia sensus esset auctor atque inventor litterarum, ait: « Igitur cui sensus incolumis est, hic litteras non requirit. » Audiatur quoque illud Apostoli et confortetur in Domino: « Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? (*I Cor. 1, 20*). » Et iterum: « Quæ stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes, et infirma elegit Deus ut confundat fortia, et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, ut ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt destruat, ut non gloriatur omnis caro in conspectu ejus (*I Cor. 1, 20*). » Non enim sicut ipse postmodum dicit, in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Quod si de aliquibus melius cognoscendis ad Scripturam revertendum esse censuerit, a litteratis hoc requirere et addiscere non erubescat, nec in his litterarum documenta contemnat; sed devote et diligenter suscipiat, cum ipse quoque apostolorum princeps, coapostoli sui Pauli publicam correctionem [*al. correptionem*] diligenter exceperit (*Galat. 11, 11*). Ut enim beatus quoque meminit Benedictus, sæpe minori revelat Dominus quod melius est. Ut autem amplius Dominicam sequamur providentiam quam Apostolus quoque supra memoravit, nunquam de nobilibus aut potentibus sæculi, nisi maxima incumbente necessitate, et certissima ratione, hæc electio. Tales namque de genere suo facile confidentes, aut gloriantes, aut præsumptuosæ, aut superbæ fiunt; et tunc maxime quando indigenæ sunt, earum prælatio perniciose fit monasterio. Verendum quippe est ne vicinia suorum eam præsumptiorem reddat, et frequentia ipsorum gravet aut inquietet monasterium, atque ipsa per suos religionis perferat detrimentum, aut aliis veniat in contemptum juxta illud Veritatis: « Non est propheta sine honore nisi in patria sua (*Matth. 13, 57*). » Quod beatus quoque providens Hieronymus, ad Heliodorum scribens, cum pleraque annumerasset, quæ monachis officiant in sua morantibus patria: « Ex hac, inquit, » supputatione illa summa nascitur:

A Monachum in patria sua perfectum esse non posse. Perfectum esse autem nolle delinquere est. Quantum vero est animarum damnum, si minor in religione fuerit, quæ religionis præest magisterio? Singulis quippe subjectis singulas virtutes exhibere sufficit. In hac autem omnium exempla debent eminerere virtutum, ut omnia quæ aliis præceperit propriis præveniat exemplis, ne ipsa quæ præcipit moribus oppugnet, et quod verbis ædificat factis ipsa destruat, et de ore suo verbum correctionis auferatur, cum ipsa in aliis erubescat corrigere quæ constat eam committere. Quod quidem Psalmista ne ei eveniat Dominum precatur, dicens: « Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque (*Psal. cxlviii, 43*). » Attendebat quippe illam gravissimam Domini increpationem, de qua et ipse alibi meminit, dicens: « Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, et projecisti sermones meos retro (*Psal. xlix, 16*). » Quod studiose præcavens Apostolus: « Castigo, inquit, corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobos efficiar (*II Cor. 1, 27*). » Cujus quippe vita despicitur, restat ut et prædicatio vel doctrina contemnatur. Et cum curare quis alium debeat, si in eadem laboraverit infirmitate, recte ipsi ab ægroto impropertur: « Medice, cura teipsum (*Luc. 1, 23*). » Attendat sollicitè quisquis Ecclesiæ præesse videtur, quantam ruinam casus ejus præbeat, cum ipse ad præcipitium secum pariter subjectos trahat. « Qui solverit, inquit Veritas, unum de præmandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum (*Matth. 5, 19*). » Solvit quippe mandatum, qui contra agendo infringit ipsum, et exemplo suo corrumpens alios in cathedra pestilentiæ doctor residet. Quod si quislibet hoc agens minimus habendus est in regno cælorum, hoc est in Ecclesia præsentis, quanti habendus est pessimus prælatus a cujus negligentia non sunt tantum, sed omnium subjectarum animarum sanguinem Dominus requirit? Unde bene Sapientia talibus comminatur: « Data est a Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur. Quoniam cum essetis ministri regni illius, non recte judicastis, neque custodistis legem justitiæ. Horrende etiam cito apparebit vobis, quoniam iudicium durissimum in his qui præsumunt fiet. Exiguo enim conceditur misericordia. Potentes autem potenter tormenta patientur, et fortioribus fortior instat cruciatio (*Sap. 6, 4*). » Sufficit quippe unicuique subjectarum animarum a proprio sibi providere delicto. Prælati autem et in peccatis alienis mors imminet. Cum enim augentur dona, rationes etiam crescant donorum; et cui plus committitur, plus ab eo exigitur. Cui quidem periculo tanto maxime providere in Proverbiis admonemur, cum dicitur: « Fili, si sponderis pro amico tuo, defixisti apud ex-

traneum manum tuam. Illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus. Fac ergo quod dico, fili mi, et tenetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum; ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ (*Prov. vi, 4*). » Tunc enim pro amico sponsonem facimus, cum aliquem charitas nostra in nostræ congregationis conversationem suscipit. Cui nostræ providentiæ curam promittimus, sicut et ille nobis obedientiam suam. Et sic quoque manum nostram apud eum deligimus, cum sollicitudinem nostræ operationis erga eum spondendo constituimus. Tum et in manum ejus incidimus, quia nisi nobis ab ipso providerimus, ipsum animæ nostræ interfectorem sentiemus. Contra quod periculum adhibetur consilium, cum subditur, « discurre, festina, etc. Nunc igitur huc, nunc illic deambulaus more providi et impigri ducis, castra sua sollicitè giret, vel scrutetur, ne per alicujus negligentiam ei, qui tanquam leo circuit quærens quem devoret (*I Petr. v, 8*), aditus pateat. Omnia mala domus suæ prior agnoscat, ut ab ipsa prius possint corrigi quam a cæteris agnoscì, et in exemplum trahi. Caveat illud quod stultis vel negligentibus beatus improperat Hieronymus: « Solemus mala domus nostræ scire novissimè, ac liberorum ac conjugum vitia vicinis carentibus ignorare. » Attendat quæ sic præsidet, quia tam corporum quam animarum custodiam suscepit. De custodia vero corporum admonetur, cum dicitur in Ecclesiastico: « Filix tibi sunt, conserva corpus illarum, et non ostendas faciem tuam hilarem ad illas (*Eccli. vii, 26*). » Et iterum: « Filia patris abscondita est, vigilia et sollicitudo ejus aufert somnum, nequando polluat (*Eccli. xlii, 9*). » Polluimus vero corpora nostra non solum fornicando, sed quodlibet indecens in ipsis operando tam lingua, quam alio membro, seu quolibet membro sensibus corporis ad vanitatem aliquam abutendo. Sicut scriptum est: « Mors intrat per fenestras nostras (*Jer. ix, 12*), » hoc est peccatum ad animam per quinque sensuum instrumenta. » Quæ vero mors gravior, aut custodia periculosior, quam animarum? Nolite, » inquit Veritas, timere eos qui occidunt corpus, animæ vero non habent quid faciant (*Matth. x, 28; Luc. xii, 4*). » Si quis hoc audit consilium, quis non magis mortem corporis quam animæ timet? Quis non magis gladium quam mendacium cavet? Et tamen scriptum est: « Os quod mentitur occidit animam (*Sap. i, 11*). » Quid tam facile interficì quam anima potest? Quæ sagitta citius fabricari quam peccatum valet? Quis sibi a cogitatione saltem providere potest? Quis propriis peccatis providere sufficit, nedum alienis? Quis carnalis pastor spiritales oves a lupis spiritualibus, invisibiles ab invisibilibus custodire sufficiat? Quis raptorem non timeat, qui infestare non cessat, quem nullo possumus excludere vallo, nullo interficere vel lædere gladio? quem

A incessanter insidiantem et maxime religiosos persequentem, juxta illud Habacuc: « Escæ illius electæ (*Habac. i, 16*), » Petrus apostolus cavendum adhortatur, dicens: « Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens, circuit quærens quem devoret (*I Petr. v, 8*). » Cujus quanta sit præsumptio in devoratione nostra, ipse Dominus beato Job dicit: « Absorbebit fluvium, et non mirabitur, et habet fiduciam quod influat Jordanis in os ejus (*Job xi, 18*). » Quid enim aggredi non præsumat, qui ipsum quoque Dominum aggressus est tentare? Qui de paradiso statim primos parentes captivavit et de apostolico cœtu ipsum etiam, quem Dominus elegerat, apostolum rapuit? Quis ab eo locus tutus, quæ claustra illi non sunt pervia? Quis ab ejus insidiis providere, qui ejus fortitudini valet resistere? Ipse est qui uno impulsu concutiens quatuor angulos domus sancti viri Job, filios et filias innocentes oppressit et extinxit (*Job i, 19*). Quid sex infirmior adversus ipsum poterit? Cui seductio ejus tantum timenda est, quantum feminæ? Hanc quippe ipse primum seduxit, et per ipsam virum ejus pariter, et totam posteritatem captivavit. Cupiditas majoris boni possessione minoris mulierem privavit. Hac quoque arte nunc facile mulierem seducet, cum præesse magis quam prodesse cupierit, rerum ambitione vel honoris ad hoc impulsa. Quod autem horum præcesserit sequentia probant. Si vero delicatius vixerit prælata quam subjecta, vel si supra necessitatem aliquid sibi peculiare vindicaverit, non dubium est hoc eam concupisse. Si pretiosiora postmodum quam antea quæsierit ornamenta, profecto vana tumet gloria. Qualis prius exstiterit postmodum apparebit. Quod prius exhibebat, utrum virtus fuerit an simulatio, indicabit prælatio. Trabatur ad prælationem magis quam veniat, dicente Domino: « Omnes quotquot veniunt, fures sunt et latrones (*Joan. x, 8*). » Venerunt, inquit Hieronymus, « non qui missi sunt. » Sumatur potius ad honorem quam sibi sumat honorem. « Nemo » enim, inquit Apostolus, » sibi sumit honorem, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron (*Hebr. v, 4*). » Vocata lugeat tanquam ad mortem deducta, repulsa gaudeat tanquam a morte liberata. Erubescimus ad verba quæ dicimus cæteris meliores. Cum autem in electione nostra rebus ipsis hoc exhibetur, impudenter sine pudore sumus. Quis enim nesciat meliores cæteris præferendos? Unde lib. xxiv *Moralium*, (cap. 15): « Non debet autem hominum ducatum suscipere, qui nescit homines bene admonendo increpare. Qui ad hoc eligitur ut aliorum culpas corrigat, quod resecuri debuit ipse committat. » In qua tamen electione si forte hanc impudentiam aliquando levi verberum repulsa, tamen per aures oblatam recusamus dignitatem; hanc profecto in nos accusationem proferimus, quod justiores et digniores videamur. O quot in electione sua flere vidimus corpore et ridere corde! Accusare

se tanquam indignos, et per hoc gratiam sibi et favorem humanum magis venari! attendentes quod scriptum est: « Justus prior accusator est sui (*Prov. xviii, 17*). » Quos postea cum accusari contingeret, et se eis occasio cedendi offerret, importunissime et impudentissime suam sibi praelationem defendere nituntur, quam se invito suscepisse fictis lacrymis, et veris accusationibus sui monstraverant. Quot in ecclesiis vidimus canonicos episcopis suis reluctantes, cum ab eis ad sacros ordines cogentur, et se indignos tantis ministeriis profidentes, nec omnino velle acquiescere? quos cum forte clerus ad episcopatum postmodum eligeret, nullam aut levem perpessus est repulsam? Et qui heri, sicut aiebant, animæ suæ periculum vitantes diaconatum refugiebant, jam quasi una nocte justificati de altiore gradu præcipitium non verentur. De qualibus quidem in ipsis scriptum est Proverbiis: « Homo stultus plaudet manibus cum spoponderit pro amico (*Prov. xvii, 18*). » Tunc enim miser gaudet unde potius ei lugendum esset, cum ad regimen aliorum veniens in cura subjectorum propria professione ligatur, a quibus magis amari quam timeri debet. Cui profecto pestilentiae quantum possumus providentes omnino interdicens, ne delicatius aut mollius vivat prælata quam subjecta: ne privatos habeat recessus ad comedendum vel dormiendum, sed cum sibi commisso grege cuncta peragat, et tanto eis amplius provideat, quanto eis amplius præsens assistet. Scimus quidem beatum Benedictum de peregrinis et hospitibus maxime sollicitum (cap. 56), mensam abbatis cum illis seorsum constituisse. Quod licet tunc pie sit constitutum, postea tamen utilissima monasteriorum dispensatione ita est immutatum, ut abbas a conventu non recedat, et fidelem dispensatorem peregrinis provideat. Facilis quippe est inter epulas lapsus, et tunc disciplinæ magis est invigilandum. Multi etiam occasione hospitum sibi magis quam hospitibus propitii sunt, et hinc maxima suspitione læduntur absentes et murmurant. Et tanto prælati minor est auctoritas, quanto ejus vita suis est magis incognita. Tunc quoque tolerabilior omnibus quælibet habetur inopia, cum ab omnibus æque participatur, maxime vero a prælatis. Sicut in Catone quoque didicimus. Hic quippe, ut scriptum est, populo secum sitiente oblatum sibi aquæ paululum respuit et effudit, sufficitque omnibus.

Cum igitur prælatis maxime sobrietas sit necessaria, tanto eis parcus est vivendum, quanto per eos cæteris est providendum. Qui etiam ne donum Dei, hoc est prælationem sibi concessam in superbiam convertant, et maxime subjectis per hoc insulant, audiant quod scriptum est: « Noli esse sicut leo in domo tua, evertens domesticos tuos, et opprimens subjectos tibi (*Eccli. iv, 35*): Odibilis coram Deo et hominibus est superbia (*Eccli. x, 7*). Sedes ducum superbiorum destruxit Dominus, et sedere fecit mites pro eis (*ibid., 17*). Rectorem te

A posuerunt, noli extolli. Esto in illis quasi unus, ex ipsis (*Eccli. xxxii, 1*). » Et Apostolus Timotheum: erga subjectos instruens: « Seniores, inquit, ne in crepaveris, sed obsecura ut patrem; juniores ut fratres, anus ut matres, juveniculas ut sorores (*I Tim. v, 1*). Non vos me, inquit Dominus, elegistis, sed ego elegi vos (*Joan. xv, 16*). » Universi alii prælati a subjectis eliguntur, et ab eis creantur et constituuntur; quia non ad Dominum, sed ad ministerium assumuntur. Hic autem solus vere est Dominus, et subjectos sibi ad serviendum habet eligere. Nec tamen se dominum, sed ministrum exhibuit, et suos jam ad dignitatis arcem aspirantes proprio confutat exemplo, dicens: « Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos benefici vocantur. Vos autem non sic (*Matth. xx, 25*). » Reges igitur gentium imitatur, quisquis in subjectis dominium appetit magis quam ministerium, et timeri magis quam amari satagit, et de prælationis suæ magisterio intumescens amat primos recubitus in cœnis, et primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi. Cujus quidem vocationis honorem, ut nec nominibus gloriemur, et in omnibus humilitati provideatur: « Vos autem, » inquit Dominus, « nolite vocari Rabbi, et patrem nolite vocare super terram (*Matth. xxiii, 8*). » Et postremo universam prohibens gloriationem: « Qui se, inquit, exaltaverit humiliabitur (*ibid., 12*). » Providendum quoque est, ne per absentiam pastorum grex periclitetur, et ne prælatis extravagantibus intus disciplina torpeat. Statuimus itaque ut diaconissa magis spiritualibus quam corporalibus intendens, nulla exteriore cura monasterium deserat, sed circa subjectas tanta sit magis sollicita, quanto magis assidua; et tanto sit hominibus quoque præsentia ejus venerabilior, quanto rarior, sicut scriptum est: « Advocatus a potentiore discede. Ex hoc enim magis te advocabit (*Eccli. xiii, 12*). » Si qua vero legatione monasterium egeat, monachi vel eorum conversi ea fungantur. Semper enim viros mulierum necessitudinibus oportet providere. Et quo earum major religio, amplius vacant Deo, et majori virorum egent patrocinio. Unde et Matris Domini curam agere Joseph ab angelo admonetur, quam tamen cognoscere non permittitur. Et ipse Dominus moriens quasi alterum filium matri suæ providit, qui ejus temporalem ageret curam. Apostoli quoque quantam devotis curam impenderent feminis dubium non est, ut jam satis alibi meminimus; quarum etiam obsequiis diaconos septem instituerunt. Quam quidem nos auctoritatem sequentes, ipsa etiam rei necessitate hoc exigente decrevimus, monachos et eorum conversos more apostolorum et diaconorum in iis quæ ad exteriorem pertinent curam, monasteriis feminarum providere. Quibus maxime propter missas necessarii sunt monachi, propter opera vero conversi. Oportet itaque sicut Alexandriæ sub Marco evangelista legimus esse fa-

ctum in ipso Ecclesiæ nascentis exordio, ut monasteriis feminarum monasteria non desint virorum, et per ejusdem religionis viros omnia extrinsecus feminis administrentur. Et tunc profecto monasteria feminarum firmiter propositi sui religionem observare credimus, si spiritalium virorum providentia gubernentur, et idem tam ovium quam arietum pastor constituatur, ut qui videlicet viris ipse quoque præsit feminis, et semper, juxta apostolicam institutionem, caput mulieris sit vir, sicut viri Christus, et Christi Deus. Unde et monasterium beatæ Scholasticæ in possessione fratrum monasterii situm fratris quoque providentia regebatur, et cæbra ipsius vel fratrum visitatione instruebatur et consolabatur. De cujus quoque regiminis providentia beati Basilii regula quodam loco nos instruens, ita continet : « Interrogatio. Si oportet eum qui præest extra eam quæ sororibus præest loqui aliquid quod ad ædificationem pertineat virginibus? Responsio. Et quomodo servabitur illud præceptum Apostoli dicentis : Omnia vestra honeste et secundum ordinem fiant? (I Cor. xiv, 40). » Item sequenti capitulo : « Interrogatio. Si convenit eum qui præest cum ea quæ sororibus præest frequenter loqui, et maxime si aliqui de fratribus per hoc læduntur. Responsio. Apostolo dicente : Ut quid enim libertas judicatur ab aliena conscientia? (I Cor. x, 29). Bonum est imitari eum dicentem : Quia non sum visus potestate mea uti, ne offendiculum aliquod ponerem Evangelio Christi (I Cor. ix, 12). Et quantum fieri potest, et rarius videndæ sunt, et brevis est sermocinatio finienda. » Hinc et illud est Hispanensis concilii : « Consensu communi decrevimus, ut monasteria virginum in provincia Bætica monachorum ministracione ac præsidio gubernentur. Tunc enim salubria Christo dicatis virginibus providemus, quando eis spiritalis eligimus patres quorum non solum gubernaculis tueri, sed etiam doctrinis ædificari possint. » Hac tamen circa monachos cautela servata, ut remoti ab earum peculiaritate, nec usque ad vestibulum habeant accedendi permissum familiare, et neque abbatem vel eum qui præficitur extra eam quæ præest loqui virginibus Christi aliquid, quod ad institutionem morum pertinet, licebit. Nec cum sola quæ præest frequenter eum colloqui oportet, sed sub testimonio duarum aut trium sororum. Ita ut rara sit accessio brevis locutio. Absit enim ut ne monachos, quod etiam dictu nefas est, Christi virginibus familiares esse velimus. Sed juxta quod jussa regularia vel canonum admonent, longe discretos atque sejunctos eorum tantum gubernaculis easdem deputamus, constituentes ut unus monachorum probatissimus eligatur, cujus curæ sit prædia earum rusticana vel urbana intendere, fabricas struere, vel si quid aliud ad necessitatem monasterii providere, ut Christi famulæ pro animæ suæ tantum utilitate sollicitæ solis divinis cultibus vivant, operibus suis inserviant. Sane is qui ab abbate suo præponi-

tur, judicio sui episcopi comprobetur. Vestes autem illæ iisdem cœnobiis faciant, a quibus tuitionem expectant. Ab iisdem denuo, ut prædictum est, laborum fructus, et procuracionis suffragium recepturæ. Hanc nos itaque providentiam sequentes, monasteria feminarum monasteriis virorum ita semper esse subjecta volumus, ut sororum curam fratres agant, et unus utrisque tanquam pater præsideat, ad ejus providentiam utraque spectent monasteria, et utrorumque in Domino quasi unum sit ovile et unus pastor. Quæ quidem spiritalis fraternitatis societas tanto gratior tam Deo quam hominibus fuerit, quanto ipsa perfectior omni sexui ad conversionem venienti sufficere possit, ut videlicet monachi viros, moniales feminas suscipiant, et omni animæ de salute sua cogitanti possit ipsa consukere. Et quicumque cum vel matre, aut sorore, vel filia, seu aliqua, cujus curam gerit, converti voluerit, plenum ibi solatium reperire possit. Et tanto majoris charitatis affectui sibi utraque monasteria sint connexa, et pro se invicem sollicita, quanto quæ ibi sunt personæ propinquitate aliqua vel affinitate amplius sunt conjunctæ. Præpositum autem monachorum, quem abbatem nominant, sic etiam monialibus præesse volumus, ut eas, quæ Domini sponsæ sunt, cujus ipse servus est, proprias recognoscat dominas, nec eis præesse, sed prodesse gaudeat. Et sit tanquam dispensator in domo regia, qui non imperio dominam premit, sed providentiam erga eam gerit, ut ei de necessariis statim obediat, et in noxiis eam non audiat, et sic exterius cuncta ministret, ut thalami secreta nunquam nisi jussus introeat. Ad hunc igitur modum servum Christi sponsis Christi providere volumus, et earum pro Christo fideliter curam gerere, et de omnibus quæ oportet cum diaconissa tractare. Nec ea inconsulta quidquam de ancillis Christi, vel de iis quæ ad eas pertinent eum statere, nec ipsum cuiquam earum nisi per eam quidquam præcipere, vel loqui præsumere. Quoties vero eum diaconissa vocaverit, ne taret venire, et quæ ipsa ei consulerit de iis, quibus ipsa vel ei subjectæ opus habent, non moretur exsequi quantum valet. Vocatus autem a diaconissa nunquam nisi in manifesto, et sub testimonio probatarum personarum ei loquatur, nec ei proximus adjungatur, nec prolixo sermone eam detineat. Omnia vero quæ ad victum aut vestitum pertinet, et si quæ etiam pecuniæ fuerint, apud ancillas Christi congregantur vel reservantur, et inde fratribus necessaria tradentur de iis quæ sororibus supererunt. Omnia itaque fratres exteriora procurabunt, et sorores ea tantum quæ intus a mulieribus agi convenit, componendo scilicet vestes etiam fratrum, vel ablundo, panem etiam conficiendo, et ad coquendum tradendo, et coctum suscipiendo. Ad ipsas etiam cura lactis, et eorum quæ inde fiunt, pertinebit, et gallinarum vel anserum nutritura, et quæcunque convenientius mulieres agere quam viri possunt. Ipse vero præpositus quauda

constitutus fuerit, in præsentiâ episcopi et sororum jurabit, quod eis fidelis in Domino dispensator erit, et earum corpora a carnali contagio sollicitè observabit. In quo si forte, quod absit! episcopus eum negligentem deprehenderit, statim eum tanquam perjuri reum deponat. Omnes quoque fratres in professionibus suis hoc se sororibus sacramento astringent, quod nullatenus eas gravari consentient, et earum carnali munditiâ pro posse suo providebunt. Nullus igitur virorum nisi licentiâ præpositi ad sorores accessum habebit, nec aliquid eis missum, nisi a præposito transmissum, suscipietur. Nulla unquam sororum septa monasterii egredietur, sed omnia exterius, sicut dictum est, fratres procurabunt, et in fortibus fortes sudabunt operibus. Nullus unquam fratrum septa hæc ingreditur, nisi obtemperantiâ et diaconissæ licentiâ, cum aliqua hoc necessaria vel honesta exegerit causa. Si quis forte contra hoc præsumperit, absque dilatione de monasterio projiciatur. Ne tamen viri fortiores feminis in aliquo eas gravare præsumant, statuimus eos quoque nihil præsumere contra voluntatem diaconissæ, sed omnia ipsos etiam ad nutum ejus peragere, et omnes pariter tam viros quam feminas ei professionem facere, et obedientiam promittere, ut tanto pax firmior habeatur et melius servetur concordia, quanto fortioribus minus licebit; et tanto minus fortes debilibus obedire graventur, quanto earum violentiam minus vereantur. Et quanto amplius hic humiliaverit se apud Deum, amplius exaltari certam sit. Hæc in præsentia de diaconissa dicta sufficiant. Nunc ad officiales stylum inclinemus.

Sacrificia, quæ et thesauraria, toti oratorio providebit, et omnes quæ ad ipsum pertinent claves, et quæ ipsi necessaria sunt, ipsa servabit; et si quæ fuerint oblationes, ipsa suscipiet, et de iis quæ in oratorio necessaria sunt faciendis, vel reficiendis, et de toto ejus ornatu curamaget. Ipsius quoque providere est de hostiis, de vasis et de libris altaris, et toto ejus ornatu, de reliquiis, de incenso, de luminaribus, de horologio, de signis pulsandis. Hostias vero, si fieri potest, virgines conficiant, et frumentum purgent unde fiant, et altaris pallas abluant. Reliquias autem, vel vasa altaris nunquam ei vel alicui monialium contingere licebit, nec etiam pallas nisi cum eis traditæ ad lavandum fuerint. Sed ad hoc monachi vel eorum conversi vocabuntur, et exspectabuntur. Et si necesse fuerit, aliqui sub ea ad hoc officium instituantur, qui hæc contingere, cum opus fuerit, digni sint, et arcis ab ea reseratis, hæc inde ipsi sumant, vel ibi reponant. Hæc quidem quæ sanctuario præsidet, vitæ munditiâ præminere debet; quæ, si fieri potest, mente cum corpore sit integra, et ejus tam abstinentia quam continentia sit probata. Hanc præcipue de compoto lunæ instructam esse oportet, ut secundum temporum rationem oratorio provideat.

Cantrix toti choro providebit, et divina disponet officia, et de doctrina cantandi vel legendi magisterium

habebit, et de eis quæ ad scribendum pertinent vel dictandum. Armarium quoque librorum custodiet, et ipsos inde tradet atque suscipiet, et de ipsis scribendis vel aptandis curam suscipiet, vel sollicita erit. Ipsa ordinabit quomodo sedeatur in choro, et sedes dabit, et a quibus legendum sit vel cantandum providebit, et inscriptionem componet Sabbatibus recitandam in capitulo, ubi omnes hebdomadariæ describentur. Propter quæ maxime litteratam eam esse convenit, et præcipue musicam non ignorare. Ipsa etiam post diaconissam toti disciplinæ providebit. Et si forte illa rebus alienis fuerit occupata, vices illius in hoc exsequetur.

Infirmaria ministrabit infirmis, et eas observabit tam a culpa quam ab indigentia. Quidquid infirmitas postulaverit, tam de cibis quam de balneis, vel quibuscumque aliis, est eis indulgendum. Notum est quippe proverbium in talibus: *Infirmis non est lex posita*. Carnes eis nullatenus denegentur, nisi sexta feria, vel præcipuis vigiliis aut jejuniis Quatuor Temporum, seu Quadragesimæ. A peccato autem tanto amplius coerceantur, quanto amplius de exitu suo cogitandum incumbit. Maxime vero tunc silentio studendum est, in quo exceditur plurimum, et orationi instandum, sicut scriptum est: « Fili, in tua infirmitate ne despicias teipsum, sed ora Deum, et ipse curabit te. Avertere a delicto, et dirige manus, et ab omni delicto munda cor tuum (*Eccli. xxxviii, 9*). » Oportet quoque infirmis providam semper assistere custodiam, quæ, cum opus fuerit, statim subveniat, et domum omnibus instructam esse, quæ infirmitati illi sunt necessaria. De medicamentis quoque, si necesse est, pro facultate loci providendum erit. Quod facilius fieri potest, si quæ infirmis præest non fuerit experta medicinæ. Ad quam etiam de iis quæ sanguinem minuunt cura pertinebit. Oportet autem aliquam flebotomiæ peritam esse, ne virum propter hoc ad mulieres ingredi necesse sit. Providendum est etiam de officiis horarum et communione, ne desint infirmis, ut saltem Dominico die communicetur, confessione semper et satisfactione quam potuerint præsentibus. De unctione quoque infirmorum beati Jacobi apostoli sententia sollicitè custodiatur, ad quam quidem faciendam tunc maxime cum de vita ægrotantis desperatur, inducantur ex monachis duo seniores sacerdotes cum diacono, qui sanctificatum oleum secum afferant (*Jac. v, 14*), et conventu sororum assistente, interposito tamen pariete, ipsi hoc celeberrimum sacramentum. Similiter, cum opus fuerit, de communione agatur. Oportet itaque domum infirmarum sic aptari, ut ad hæc facienda monachi facilem habeant accessum et recessum, nec conventum videntes, nec ab eo visi. Singulis autem diebus semel ad minus diaconissa cum celleraria infirmam tanquam Christum visitent, ut de necessitatibus ejus sollicitæ provideant tam in corporalibus quam spiritualibus, et illud a Domino audire mereantur: « Infirmus eram, et visitasti me (*Matth. xxv, 36*). » Quod si

ægotans ad exitum propinquaverit, et in extasi agonizans venerit, statim aliqua ei assistens ad conventum properet cum tabula, et eam pulsans exitum sororis nuntiet, totusque conventus, quæcunque hora sit diei vel noctis, ad morientem festinet, nisi ecclesiasticis præpediatur [al. impediatur] officiis. Quod si acciderit, quod nihil est operi Dei præponendum, satis est diaconissam cum aliquibus, quas elegerit, accelerare, et conventum postmodum sequi. Quæcunque vero ad hunc tabulæ pulsum occurrerint, statim litaniam inchoent, quousque sanctorum et sanctarum invocatio compleatur, et tunc psalmi vel cætera, quæ ad exsequias pertinent, subsequantur. Quam salubre vero sit ad infirmos ire sive mortuos, Ecclesiastes diligenter attendens, ait : « Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum convivii. In illa enim finis cunctorum admonet hominum, et vivens cogitat quid futurus sit (Eccli. vii, 3). » Item : « Cor sapientium ubi tristitia est (ibid., 5). » Defunctæ vero corpusculum a sororibus statim abluatur, et aliqua vili, sed munda interula et caligis indutum feretro imponatur, velo capite obvoluto. Quæ quidem indumenta firmiter corpori consuuntur sive ligentur, nec ulterius moveantur. Ipsum corpus a sororibus in ecclesia delatum monachi, cum oportuerit sepulturæ tradant, et sorores interim in oratorio psalmodiæ vel orationibus intente vacabunt. Diaconissæ vero sepultura id tantum præ cæteris habeat honoris, ut cilicio solo totum ejus corpus involvatur, et in eo quasi in sacco tota consuatur.

Vestitaria totum quod ad curam indumentorum spectat providebit, tam in calceamentis scilicet quam in cæteris omnibus. Ipsa tonderi oves faciet, coria calceamentorum suscipiet. Linum seu lanam excolet et colliget et totam curam telarum habebit. Filum et acum et forfices omnibus ministrabit. Totam dormitorii curam habebit, et stratis omnibus providebit. De mantilibus quoque mensarum et manutergiis et universis pannis curam aget, incidendis, suendis, abluendis. Ad hanc maxime illud pertinet : « Quæsit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum (Prov. xxxi, 13). » « Manum suam misit ad colum, et digiti sui apprehenderunt fusum. Non timebit domui suæ a frigoribus nivis. Omnes enim domestici ejus vestiti duplicibus, et ridebit in die novissimo. Consideravit semitas domus suæ, et panem otiosa non comedit. Surrexerunt filii ejus et beatissimam prædicaverunt eam (Cant. vi, 8). » Hæc suorum operum habebit instrumenta, et providebit de suis operibus, quæ quibus debeat injungere sororibus. Ipsa enim novitiam curam aget, donec in congregationem suscipiantur.

Celleraria curam habebit de iis omnibus quæ pertinent ad victum, de cellario, refectorio, coquina, molendino, pistrino cum furno, de hortis etiam et viridariis, et agrorum tota cultura; de apibus quoque, armentis et pecoribus cunctis, seu avibus ne-

cessariis. Ab ipsa requiretur quidquid de cibis necessarium erit. Hanc maxime non esse avaram convenit, sed promptam et voluntariam ad omnia necessaria tribuenda. « Hilarem enim datorem diligit Deus (II Cor. ix, 7). » Quam omnino prohibemus, ne de administrationis suæ dispensatione sibi magis quam aliis sit propitia, nec privata sibi pareat fercula, nec sibi reservet quæ aliis defraudet. « Optimus, inquit Hieronymus, est dispensator, qui sibi nihil reservat. » Judas suæ dispensationis abutens officio, cum oculos haberet, de cœlu periit apostolico. Ananias quoque et Saphira uxor ejus retinendo sententiam mortis exceperunt.

Ad portariam, sive ostiarum, quod idem est, pertinet de suscipiendis hospitibus, vel quibuslibet advenientibus, et de iis nuntiandis vel adducendis ubi oporteat, et de cura hospitalitatis. Hanc ætate et mente discretam esse convenit, ut sciat accipere responsum et reddere, et qui vel qualiter suscipiendi sint, an non sint, dijudicare. Ex qua maxime tanquam ex vestibulo Domini religionem monasterii decorari oportet, cum ab ipsa ejus notitia incipiat. Sit igitur blanda verbis, mitis alloquio, ut in his quoque quos excluserit, convenienti reddita ratione charitatem studeat ædificare. Hinc enim scriptum est : « Responso mollis frangit iram, sermo durus suscitatur furorem (Prov. xv, 1). » Et alibi : « Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat inimicos (Eccli. vi, 5). » Ipsa quoque sæpius pauperes videns, meliusque cognoscens, si qua eis de cibis aut vestimentis distribuenda sunt distribuet; tam ipsa vero quam cæteræ officiales, si suffragio vel solatio aliquarum eguerint, dentur eis a Diaconissa vicariæ. Quas præcipue de conversis assumi convenit, ne aliqua unquam monialium divinis desit officiis, sive capitulo vel refectorio. Domunculam juxta portam habeat, in qua ipsa vel ejus vicaria præsto sit semper advenientibus, ubi etiam otiosæ non maneant, et tanto amplius silentio studeant, quanto earum loquacitas his quoque qui extra sunt, facilius potest innotescere. Ipsius profecto est non solum homines, quos oportet, arcere; verum etiam rumores penitus excludere, ne ad conventum temere deferatur, et ab ipsa est exigendum quidquid in hoc quoque fuerit excessum. Si quid vero audierit quod scitu opus sit, ad diaconissam secreto referet, ut ipsa super hoc si placet deliberet. Mox autem ut ad portam pulsatum vel inelatum fuerit, quæ præsto est quærat a supervenientibus qui sint, aut quid velint, portamque, si oportuerit, statim aperiat ut advenientes suscipiat. Solas quippe feminas intus hospitari licebit. Viri autem ad monachos dirigentur. Nullus itaque aliqua de causa intus admittetur, nisi consultata prius et jubente diaconissa. Feminis autem statim patebit introitus. Susceptas vero feminas, seu viros quacunque occasione introeuntes portaria in cellula sua pausare faciet, donec a diaconissa vel sororibus, si necessarium est vel opportunum, eis occurratur. Pauperi-

lus vero quæ ablutione pedum indigent, hanc quoque hospitalitatis gratiam ipsa diaconissa, seu sorores diligenter exhibeant. Nam et Apostolus ex hoc præcipue humanitatis obsequio dictus est diaconus. Sicut in Vitis quoque Patrum quidam ipsorum meminit, dicens : « Propter te homo salvator factus diaconus, præcingens se linteo lavit pedes discipulorum, præcipiens eis fratrum pedes lavare. » Hinc Apostolus de diaconissa meminit, dicens : « Si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit (I Tim. v, 10). » Et ipse Dominus : « Hospes, inquit, eram, et collegistis me (Matth. xxv, 35). » Officiales omnes præter cantricem de his instituantur, quæ litteris non intendunt, si ad hoc tales reperiri possint idoneæ, ut litteris vacare liberius queant.

Oratorii ornamenta necessaria sint, non superflua; manda magis quam pretiosa. Nihil igitur in eo de auro vel de argento compositum sit præter unum calicem argenteum, vel plures etiam, si necesse sit. Nulla de serico sint ornamenta, præter solas aut phanones. Nulla in eo sint imaginum sculptilia. Crux ibi lignea tantum erigatur ad altare, in qua si forte imaginem Salvatoris placeat depingi, non est prohibendum. Nullas vero alias imagines altaria cognoscant. Campanis duabus monasterium sit contentum. Vas aquæ benedictæ ad introitum oratorii extra collocetur, ut ea sanctificentur mane ingressuræ, vel post Completorium egressæ. Nullæ monialium horis desint canonicis; sed statim ut pulsatum fuerit signum, omnibus aliis postpositis ad divinum properetur officium, modesto tamen incessu. Introeuntes autem secreto oratorium, dicant quæ poterunt : « Introibo in domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum (Psal. v, 8), » etc. Nullus in choro liber teneatur, nisi officio præsentibus necessarius. Psalmi aperte et distincte ad intelligendum dicantur, et tam moderata sit psalmodia vel cantus, ut quæ vocem habent infirmam sustinere valeant. Nihil in ecclesia legatur aut cantetur, nisi de authentica sumptum Scriptura, maxime autem de Novo vel Veteri Testamento. Quæ utraque sic per lectiones distribuantur, ut ex integro per annum in ecclesia legantur. Expositiones vero ipsorum vel sermones doctorum, seu quælibet Scripturæ aliquid ædificationis habentes ad mensam vel in capitulo recitentur, et, ubicunque opus sit, omnium lectio concedatur. Nulla autem legere vel cantare præsumat, nisi quod prius præverit. Si qua forte de iis aliquid in oratorio vitiose protulerit, ibidem supplicando coram omnibus satisfaciat secreto, dicens : « Ignosce, Domine, etiam hac vice negligentiam meam. » Media autem nocte secundum institutionem propheticam ad vigilias nocturnas surgendum est, propter quod adeo tempestive curbandum est, ut has vigilias ferre natura valeat infirma. Et omnia quæ ad diem pertinent cum luce fieri possint, sicut et beatus Benedictus instituit. Post vigilias autem ad dormitorium redeatur, antequam hora Matutinarum laudum pulsetur. Et si

quid noctis adhuc superest, infirmæ somnus non negetur naturæ. Maxime namque somnus lassatam recreat naturam, et patientem operis reddit, et sobriam conservat, et alacrem. Si quæ tamen psalterii vel aliquarum lectionum meditatione indigent, ut beatus quoque meminit Benedictus, vacare ita debent, ut quiescentes non inquietent. Ideo namque meditationi hoc loco potius quam lectioni dixit, ne lectio aliquorum quietem impediret aliorum. Qui etiam cum ait : « A fratribus qui indigent, » profecto nec ad hanc meditationem compulit. Nonnunquam tamen, si doctrina etiam cantus opus est, de hoc similiter providendum est iis quibus necesse est. Hora vero matutina, die statim illuscescente, peragatur; et exorto Lucifero, si provideri potest, ipsa pulsetur. Qua completa revertatur ad dormitorium. Quod si æstas fuerit, quia tunc breve est tempus nocturnum, et longum Matutinum, aliquantulum ante Primam dormire non prohibemus, donec sonitu facto excitentur. De qua etiam quiete post matutinales videlicet Laudes, beatus Gregorius Dialogorum capitulo 2, cum de venerabili viro Libertino loqueretur, meminit, dicens : « Die vero erat altera pro utilitate monasterii causa constituta. Expletis igitur hymnis matutinalibus Libertinus ad lectum abbatis venit, orationem sibi humiliter petiit. » Hæc igitur quies matutinalis a Pascha usque ad æquinotium autumnale, ex quo incipit diem excedere, non denegetur. Egressæ autem de dormitorio abluant, et acceptis libris in claustro sedeant legentes vel cantantes, donec Prima pulsetur. Post Primam vero in capitulum eatur, et omnibus ibi residentibus lectio Martyrologii legatur, luna ante pronuntiata. Ubi postmodum vel aliquo sermonis ædificio fiat, vel aliquid de Regula legatur et exponatur. Deinde si quæ corrigenda sunt, vel dispendenda, prosequi oportet.

Sciendum vero est, nec monasterium nec domum aliquam inordinatam dici debere, si qua ibi inordinate fiant: sed si cum facta fuerint non sollicitè corrigantur. Quis enim locus a peccato penitus expers? Quod diligenter beatus attendens Augustinus, cum clerum suum instrueret, in quodam loco meminit, dicens (epist. 137) : « Quantumlibet enim vigilet disciplina domus meæ, homo sum, et inter homines vivo. Nec mihi arrogare audeo ut domus mea melior sit quam arca Noë, ubi tamen inter octo homines unus inventus est reprobus (Gen. vii, 1); aut melior sit quam domus Abraham, ubi dictum est : *Ejice ancillam et filium ejus* (Gen. xxi, 10); aut melior quam domus Isaac : *Jacob dilexi, Esau odio habui* (Malac. i, 3); aut melior quam domus Jacob (Gen. xxv, 22), ubi lectum patris filius incestavit; aut melior quam domus David (II Reg. xiii, 1), cujus filius unus cum sorore concubuit, alter contra patris tam sanctam mansuetudinem rebellavit; aut melior quam cohabitatio apostoli Pauli, qui si inter bonos habitaret non diceret : *Foris pugna, intus timores* (II Cor. vii, 5) : nec loqueretur : Nemi-

est homo qui germane de vobis sollicitus sit. Omnes quæ sua sunt quærunt; aut melior quam cohabitatio ipsius Christi, in qua undecim boni perdidit et furem Judam toleraverunt; aut melior postremo quam eadem, unde angeli ceciderunt. » Qui etiam nos ad disciplinam monasterii plurimum exhortans, annexit, dicens: « Fateor coram Deo ex quo Deo servire cœpi, quomodo difficile sum expertus meliores quam qui in monasteriis profecerunt. Ita non sum expertus peiores quam qui in monasteriis ceciderunt. » Ita ut hinc, arbitror, in Apocalypsi scriptum: « Justus justior fiat, et sordidus sordescat adhuc (Apoc. xii, 11). » Tanta igitur correctionis districtio sit, ut quæcunque in altera viderit quod corrigendum sit, et claverit, graviori subiaceat disciplinæ, quam illa quæ hoc commisit. Nulla igitur vel suum vel alterius delictum accusare differat. Quæcunque vero se accusans alias prævenit, sicut scriptum est: « Justus prior est accusator sui (Prov. xviii, 17), mitiorem meretur disciplinam, si ejus cessaverit negligentia. Nulla vero aliam excusare præsumat, nisi forte diaconissa ab aliis ignotam rei veritatem interroget. Nulla unquam aliam cedere pro quacunque culpa præsumat, nisi cui injunctum fuerit a diaconissa. Scriptum est autem de disciplina correctionis: « Disciplinam Domini, filii mi, ne abjicias. Ne deficias cum ab eo corripieris. Quem enim diligit Dominus corripit, et quasi pater in filio complacet sibi (Prov. iii, 14). » Item: « Qui parcit virgæ, odit filium; qui autem diligit illum, instanter erudit (Prov. xiii, 24). Pestilente flagellato stultus sapientior erit (Prov. xix, 25). Multato pestilente sapientior erit parvulus (Prov. xxi, 11). Flagellum equo, et chamus asino, et virga dorso imprudentium (Prov. xxvi, 23). Qui corripit hominem postea inveniet apud eum, magis quam ille qui per linguæ blandimenta decipit (Prov. xxviii, 23). Omnis autem disciplina in præsentem quid videtur non esse gaudii, sed mœroris. Postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ (Hebr. xii, 21). Confusio patris est in filio indisciplinato, filia autem fatua in deminoratione erit (Eccli. xxii, 3). Qui diligit filium, assiduatur illi flagella, ut lætetur in novissimo (Eccli. xxx, 4). Qui docet filium, laudabitur in illo, et in medio domesticorum in illo gloriatur. Equus indomitus evadet durus, et filius remissus evadet præceps. Lacta filium tuum, et paventem te faciet. Lude cum eo, et contristabit te (ibid., 8). » In discussione vero consilii cuilibet suam proferre sententiam licebit, sed quidquid omnium videatur diaconissæ decretum immobile teneatur, in cujus arbitrio cuncta consistunt, etiamsi, quod absit! ipsa fallatur, et quod deterius est ipsa constituat. Unde et illud est beati Augustini libro Confessionum: « Multum peccat qui inobediens est suis prælatis in aliquo, si vel meliora eligat quam ea quæ sibi jubentur. » Multo quippe melius est nobis bene facere, quam bonum facere. Nec tam quod fiat quam quod quo modo vel animo

fiat pensandum est. Bene vero fit quidquid per obedientiam fit, etiamsi quod fit bonum esse minime videatur. Per omnia itaque prælatis est obediendum quantacunque sint damna rerum, si nullum apparet animæ periculum. Provideat prælatus ut bene præcipiat, quia subjectis bene obedire sufficit; nec suam sicut professi sunt, sed prælatorum sequi voluntatem. Omnino [al. Omnibus] enim prohibemus ut nunquam consuetudo rationi præponatur, nec unquam aliquid defendatur, quia sit consuetudo, sed quia ratio; nec quia sit usitatum, sed quia bonum; et tanto libentius excipiatur, quanto melius apparebit. Alioquin Judaizantes legis antiquitatem Evangelio præferamus. Ad quod beatus Augustinus de consilio Cypriani pleraque asserens testimonia, quodam loco ait (lib. iii): « Qui contempta veritate præsumit consuetudinem sequi, aut circa fratres invidus est et malignus, quibus veritas revelatur: aut circa Deum ingratus est, cujus inspiratione Ecclesia ejus instruitur. » Item (lib. vi): « In Evangelio Dominus: Ego sum, inquit, Veritas (Joan. xiv, 6). Non dixit: Ego sum consuetudo. Itaque veritate manifestata, cedat consuetudo veritati. Item revelatione facta veritatis, cedat error veritati, quia et Petrus qui prius circumcidebat cessit Paulo prædicanti veritatem. » Idem, lib. iv De baptismo: « Frustra quidem qui ratione vincuntur consuetudinem nobis obijciunt, quasi consuetudo major sit veritate, aut non sit in spiritualibus sequendum quod in melius fuit a Spiritu sancto revelatum. » Hoc plane verum est, quia ratio et veritas consuetudini præponenda est. Gregorius VII Wimundo [al. Willimundo] episcopo: (dist. 8, cap. Si consuet.) « Et certe, ut beati Cypriani utamur sententia, quælibet consuetudo quantumvis vetusta, quantumvis vulgata, veritati est omnino præponenda: et usus qui veritati est contrarius, abolendus. » Quanto etiam amore veritas quoque verborum amplectenda, admonemur in Ecclesiastico, cum dicitur: « Pro anima tua non confundaris dicere verum (Eccli. iv, 24). » Item: « Non contradicas verbo veritatis ullo modo (ibid., 30). » Et iterum: « Ante omnia opera verbum verax præcedat te, et ante omnem actum consilium stabile (Eccli. xxvii, 20). » Nihil etiam in auctoritatem ducatur, quia geritur a multis, sed quia probatur a sapientibus et bonis. « Stultorum, » inquit Salomon, « infinitus est numerus (Eccl., i, 15). » Et juxta Veritatis assertionem: « Multi vocati, pauci vero electi (Math. xxii, 14). » Rara sunt quæque pretiosa; et quæ abundant numero minuuntur pretio. Nemo enim in consilio majorem hominum partem, sed meliorem sequatur. Nec ætas hominis, sed sapientia consideretur; nec amicitia, sed veritas attendatur. Unde et poetica est illa sententia:

Fas est et ab hoste doceri.

(Ovid., lib. iv, *Metam.*)

Quoties autem opus est consilio non differatur. Et si de rebus præcipuis est deliberandum, convocetur conventus. In minoribus autem rebus discutiendis

sufficiet diaconissa paucis ad se de majoribus personis convocatis. Scriptum quoque est de consilio : « Ubi non est gubernator, populus corrui. Salus autem, ubi multa consilia (*Prov.* xi, 14). Via stulti recta in oculis ejus. Qui autem sapiens, audit consilia (*Prov.* xii, 15). Fili, sine consilio nihil facias, et post factum non poenitebis (*Ecdi.* xxxii, 24). » Si forte sine consilio aliquid prosperum habet eventum, non excusat hominis præsumptionem fortunæ beneficium. Sin autem post consilium nonnunquam errant, potestas quæ consilium quæsit rea non teneatur præsumptionis. Nec tam culpandus est qui credidit, quam quibus ipse errando acquieuit. Egressæ vero capitulum iis quibus oportet operibus intendant, legendo scilicet vel cantando, sive manibus operando usque ad Tertiam. Post Tertiam autem missa dicatur, ad quam quidem celebrandam unus ex monachis sacerdos hebdomadarius instituitur. Quem profecto [*al.* præsto] si copia tanta sit, cum diacono et subdiacono venire oportet, qui ei quod necessarium est administrent, vel quod suum est et ipsi operentur. Quorum accessus vel recessus ita fiant, ut sororum conventui nullatenus pateant. Si vero plures necessarii fuerint, et de his providendum erit, et ita semper si fieri potest, ut monachi propter missas monialium nunquam conventui suo in officiis desint divinis. Si vero communicandum a sororibus fuerit, senior eligatur sacerdos, qui post missam eas communique; egressis inde prius diacono et subdiacono propter tollendam tentationis occasionem. Ter vero ad minus in anno totus communicet ventus, id est Pascha, Pentecoste, et Natale Domini, sicut a Patribus est institutum de sæcularibus etiam hominibus. His autem communibus ita se præparent ut tertio die ante ad confessionem et congruam satisfactionem omnes accedant, et terno se panis et aquæ jejunio et oratione frequenti purificent cum omni humilitate et tremore, illam Apostoli terribilem apud se retractantes sententiam : « Itaque, inquit, quicumque manducaverit panem vel hiberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini. Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi. Quod si nosmetipsos dijudicarem, non utique dijudicaremur (*I Cor.*, xi, 27). » Post missam quoque ad opera redeant usque ad Sextam, et nulla tempore otiose vivant, sed unaquæque id quod potest et quod oportet operetur. Post Sextam autem prandendum est, nisi jejunium fuerit. Tunc enim Nona exspectanda est, et in Quadragesima etiam Vesperæ. Nullo vero tempore conventus careat lectione. Quam cum diaconissa terminare voluerit, dicat : Sufficit. Et statim ad grates Domino referendas ab omnibus surgatur. Æstivo tempore post prandium usque ad Nonam quiescendum est in dormitorio, et post Nonam ad opera redeundum usque ad Vesperas. Post Vesperas

A autem vel statim cenandum est vel potandum. Et inde etiam secundum temporis consuetudinem ad collationem eundem. Sabbato autem ante collationem munditiæ fiant, in ablatioe videlicet pedum et manuum. In quo quidem obsequio diaconibus ~~etiam~~ letur cum hebdomadariis, quæ coquinæ deseruiunt. Post collationem vero ad Completorium statim est veniendum, inde dormitum est eundem.

De victu autem et vestitu apostolica teneatur sententia, qua dicitur : « Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus (*I, Tim.*, vi, 8). » Ut videlicet necessaria sufficiant, non superflua quærantur. Et quod vilius poterit comparari, vel facilius haberi, et sine scandalo sumi, re concedatur. Solum quippe scandalum propriæ conscientiæ vel alterius in cibus Apostolus vitat, sciens quia non est cibus in vitio, sed appetitus. « Qui manducat, inquit, non manducantem non spernat. Qui non manducat, manducantem non judicat. Tu quis es qui judicas alienum servum? Qui manducat, Domino manducet. Gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, et gratias agit Deo. Non ergo amplius invicem judicemus, sed hoc judicate magis ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum. Scio et confido in Domino Jesu, quia nihil commune per ipsum, nisi qui æstimat quid commune esse. Non est regnum Dei esca et potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto. Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum non manducare carnem, et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offendatur, au scandalizetur (*Rom.*, xiv, 3). » Qui etiam post scandalum fratris de proprio scandalo ipsius qui contra conscientiam suam comedit adjungit, dicens : « Beatus qui non judicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non ex fide, peccatum est (*ibid.*, 22). » In omni quippe quod agimus contra conscientiam nostram, et contra hoc quod credimus, peccamus. Et in eo quod probamus, hoc est per legem quam approbamus atque recipimus, judicamus nosmetipsos atque damnamus, si illos videlicet comedimus cibos quos discernimus, hoc est per legem excludimus, et separamus tanquam immundos. Tantum enim est testimonium conscientiæ nostræ, ut hæc nos apud Deum maxime accuset vel excuset. Unde et Joannes in prima sua meminit Epistola : « Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum. Et quidquid petierimus accipiemus ab eo, quoniam mandata ejus custodimus, et ea quæ sunt placita coram eo facimus (*I Joan.* iii, 21). » Bene itaque et Paulus superius ait : Nihil esse commune per Christum nisi ei qui commune quid esse putat (*Rom.*, xiv, 23), hoc est immundum et interdictum si sibi credit. Communes quippe cibos dicimus, qui secundum legem mundi vocantur, quod eos scilicet lex a suis excludens quasi his qui extra legem sunt exponat et publice. Unde et communes femine in

mundæ suat, et communia quæque vel publicata A
 vilia sunt, vel minus chara. Nullum itaque cibum
 per Christum asserit esse communem, id est im-
 mundum, quia lex Christi nullum interdicit, nisi ut
 dictum est propter scandalum removendum, vel
 propriæ scilicet conscientiæ, vel alienæ. De qua et
 alibi dicit: « Quapropter si esca scandalizat fra-
 trem meum, non manducabo in æternum, ne fra-
 trem meum scandalizem? (I Cor. viii, 13.) » Non
 sum liber, non sum apostolus? (I Cor. ix, 4.) Ac
 si diceret: Nunquid non habeo illam libertatem
 quam Dominus apostolis dedit, de quibuslibet sci-
 licet edendis vel de stipendiis aliorum sumendis?
 Sic quippe cum apostolos mitteret quodam loco
 ait: « Edentes et bibentes quæ apud illos sunt
 (Luc., x, 7.) » Nullum videlicet cibum a cæteris B
 distinguens. Quod diligenter Apostolus attendens, et
 omnia ciborum genera etiamsi sint infidelium cibi
 et idolothyta, Christianis esse licita studiose prose-
 quitur, solam, ut diximus, in cibis scandalum vi-
 tans: « Omnia, inquit, licent; sed non omnia ex-
 pediunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædi-
 ficant. Nemo quod suum est querat [at. querit], sed
 quod alterius. Omne quod in macello venit, man-
 ducate, nihil interrogantes propter conscientiam
 (I Cor. x, 22). Domini est terra, et plenitudo
 ejus (Psal. xxiii, 1). Si quis vocat vos infide-
 lium ad cœnam, et vultis ire; omne quod vobis
 apponitur manducate, nihil interrogantes propter
 conscientiam. Si quis autem dixerit, hoc im-
 molatum est idolis, nolite manducare propter C
 illum qui iudicavit, et propter conscientiam dico
 non tram, sed alterius. Sine offensione estote
 Judæis et gentibus, et Ecclesiæ Dei. » Ex quibus
 videlicet Apostoli verbis manifeste colligitur, nul-
 lum nobis interdici, quo sine offensa propriæ con-
 scientiæ vel alienæ vesci possimus. Sine offensa
 vero propriæ conscientiæ tunc agimus, si proposi-
 tum vitæ, quo salvari possumus, nos servare con-
 fidimus. Sine offensa autem alienæ, si eo modo vi-
 vere credimur quo salvemur. Ea quidem modo
 vivemus, si omnibus necessariis naturæ indultis
 peccata vitemus, nec de nostra virtute præsumentes
 illi vitæ jugo professione nos obligemus, quo præ-
 gravati succumbamus; et tanto sit gravior casus, D
 quanto fuerat professionis altior gradus. Quem
 quidem casum et stultæ professionis votum Eccle-
 siastes præveniens ait: « Si quid vovisti D-o, ne
 moreris reddere. Displicet enim ei infidelis et stulta
 promissio. Sed quodcumque voveris redde. Melius
 est non vovere, quam post votum promissa non
 reddere (Eccl. v, 2). » Cui quoque periculo occur-
 rens Apostolicum consilium: « Volo, inquit, junio-
 res nubere, filios procreare, matresfamilias esse,
 nullam occasionem dare adversario maledicti gra-
 tia. Jam enim quædam conversæ sunt retro Sata-
 nam (I Tim. v, 14). » Ætatis infirmæ naturam con-
 siderans, remedium vitæ laxioris opponit periculo
 melioris. Consulit residere in imo, ne præcipitium
 detur ex alto. Quem et beatus secutus Hieronymus
 Eustochium virginem instituens ait (epist. 22):
 « Si autem et illæ quæ virgines sunt, ob alias ta-
 men culpas non salvantur, quid flet illis quæ pro-
 stituerunt membra Christi, et mutaverunt templum
 Spiritus sancti in lupanar? Rectius faceret homini
 subiisse conjugium, ambulasse per plana, quam ad
 altiora tendentem in profundum inferni cadere. »
 Quod si etiam universa revolvamus Apostoli dicta,
 nunquam eum reperiemus secunda matrimonia nisi
 feminis indulgisse. Sed viros maxime ad continen-
 tiam exhortans, ait: « Circumcisis aliquis vocatus
 est? non adducat præputium (I Cor. vii, 18). » Et
 iterum: Solutus es ab uxore? noli querere uxorem
 (ibid., 27). » Cum Moyses tamen viris magis quam
 feminis indulgens uni viro plures simul feminas, non
 uni feminæ plures viros concedat, et districtius
 adultera feminarum quam virorum puniat. « Mulier,
 inquit Apostolus, si mortuus fuerit vir ejus, liberata
 est a lege viri, ut non sit adultera si fuerit cum alio
 viro (Rom. vii, 37). » Et alibi: « Dico autem non
 nuptis et viduis: Bonum est illis si sic permaneant
 sicut et ego. Quod si non se continent, nubant.
 Melius est enim nubere quam uri (I Cor. vii, 8.) »
 Et iterum: « Mulier, si dormierit vir ejus, liberata
 est. Cui vult nubat, tunc in Domino. Beatior
 autem erit si sic permanserit secundum consilium
 meum (ibid., 39). » Non secunda tantum matrimo-
 nia infirmo sexuali concedit, verum etiam ea nullo
 concludere audet numero, sed cum dormierint
 earum viri nubere aliis permittit. Nullum matri-
 moniis earum præfigit numerum, dummodo forni-
 cationis evadant reatum. Sæpius magis nubant
 quam serael fornicentur, ne si uni prostituantur,
 multis carnalis commercii debitum solvant. Quæ
 tamen debiti solutio non est penitus immunis a pec-
 cato, sed indulgentur minora ut majora vitentur
 peccata. Quid igitur miramur si id, in quo nullum
 est omnino, conceditur ne peccatum incurrant, hoc
 est alimenta quælibet necessaria, non superflua?
 Non est enim, ut dictum est, cibus in vitio, sed ap-
 petitus, cum videlicet libet quod non licet, et con-
 cupiscitur quod interdictum est, et nonnunquam
 impudenter sumitur, unde maximum scandalum
 generatur. Quid vero inter universa hominum
 alimenta tam periculosum est, vel damnosum,
 et religioni nostræ vel sanctæ quieti contra-
 rium, quantum vinum? Quod maximus ille Sa-
 pientum diligenter attendens, ab hoc maxime nos
 dehortatur, dicens: Luxuriosa res vinum, et ter-
 multuosa ebrietas. Quicumque his delectatur, non
 erit sapiens (Prov. xx, 1). Cui væ, cujus patri væ,
 cui rixæ, cui foveæ, cui sine causa vulnera, cui suf-
 fusio oculorum? nonne his qui morantur in vino, et
 student calicibus epotandis? Ne intuearis vinum
 quando flavescit, cum splenderit in vitro color ejus.
 Ingreditur blande, sed in novissimo mordedit ut
 coluber, et sicut regulus venena diffundet. Oculi tui
 videhant extraneas, et cor tuum loquetur perversa.

et eris sicut dormiens in medio mari, et quasi sopitus gubernator amisso clavo, et dices: Verberaverunt me, et non dolui; traxerunt me, et ego non sensi. Quando evigilabo, rursus, et vina reperiam? (*Prov. xxiii, 29.*) Item. « Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vivum, quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas. Ne forte bibant et obliviscantur judiciorum, et mittant causam filiorum pauperis (*Prov. xxxi, 4.*) » Et in Ecclesiastico scriptum est: « Operarius ebriosus non locupletabitur, et qui spernit modica, paulatim decidet. Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes, et arguunt sensatos (*Eccli. xix, 1.*) » Isaias quoque universos præteriens cibos, solum in causam captivitatis populi commemorat vinum: « Væ, inquit, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis. Cithara et lyra et tympanum et tibia et vinum in conviviis vestris, et opus Domini non respicitis. Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam. Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem (*Isa. v, 11.*) » Qui etiam de populo usque ad sacerdotes et prophetas querimoniam extendens, ait: « Verum ii quoque præ vino nescierunt, et præ ebrietate erraverunt. Sacerdos et propheta nescierunt præ ebrietate, absorpti sunt a vino, erraverunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignoraverunt iudicium. Omnes enim mensæ repletæ sunt vomitu sordiumque, ita ut non esset ultra locus. Quem docebit scientiam, et quem intelligere faciet auditum? (*Isa. xxviii, 7.*) » Dominus per Joel dicit: « Expergimiscimini ebrii, et flete qui bibitis vinum in dulcedine (*Joel, i, 5.*) » Non enim uti prohibet vino in necessitate, sicut Apostolus inde Timotheo consulit, « propter stomachi frequentes infirmitates (*I Tim. v, 23.*) non tantum infirmitates, sed frequentes. Noe primus vineam plantavit (*Gen. ix, 20.*) nesciens adhuc fortassis ebrietatis malum, et inebriatus femora denudavit; quia vino conjuncta est luxuriæ turpitudine. Qui etiam superirrisus a filio maledictionem in eum intorsit, et servitutis sententia illum obligavit: quæ antea nequaquam facta esse cognovimus. Loth virum sanctum ad incestum nullatenus trahi nisi per ebrietatem filia ipsius proderunt (*Gen. xix, 33.*) Et beata vidua superbum Holofernum non nisi hac arte illudi posse et prosterni credidit (*Judith. xiii, 4.*) Angelos antiquis patribus apparentes, et ab eis hospitio susceptos carnibus, non vino usos esse legimus (*Gen. xviii, 1.*) Et maximo illi et primo principi nostro Eliæ in solitudinem latenti corvi mane et vespere panis et carniæ alimoniam, non vini ministrabant (*III Reg. xvii, 6.*) Populus etiam Israeliticus delicatissimis in eremo cibus maxime coturnicum educatus, nec vino usus fuisse, nec ipsum appetiisse legitur (*Exod. xvi, 13.*) Et refectioes illæ panum et piscium, quibus in solitudine populus sustentabatur, vinum nequaquam habuisse referuntur. Solummodo nuptiæ quæ indui-

gentiam habent, incontinentiæ vini, in quo est luxuria, miraculum habuerunt (*Joan. ii, 8.*) Solitudo vero, quæ propria est monachorum, habitatio carniæ magis quam vini beneficium novit. Summa etiam illa in lege Nazaræorum religio, qua se Domino consecrant, vinum et quod inebriare potest solummodo vitabat (*Num. vi, 3.*) Quæ namque virtus, quod bonum in ebriis manet? Unde non solum vinum, verum etiam omne quod inebriare potest antiquis quoque sacerdotibus legimus interdici. De quo Hieronymus ad Nepotianum (epist. 2), de vita clericorum scribens, et graviter indignans quod sacerdotes legis ab omni quod inebriare potest abstinentes nostros in hac abstinentia superent: « Nequaquam, » inquit, « vinum redolet, ne audias illud philosophi: Hoc non est osculum porrigere, sed propinare. » Vinolentos sacerdotes et apostolus damnat, et lex vetus prohibet: « Qui altario deserviunt (*I Cor. x, 15.*) vinum et siceram non bibent (*Luc. i, 15.*) » Siceræ Hebræo sermone omnis potio nuncupatur, quæ inebriare potest, sive illa quæ fermento conficitur, sive pomorum succo, aut favi decoquantur in dulce, et herbarum potionem aut palmarum fructus exprimuntur in liquorem, coctisque frugibus aqua pinguior colatur. Quidquid inebriat et statum mentis evertit fuge similiter ut vinum. Ex regula sancti Pacomii vinum et liquamen absque loco ægrotantium nullus attingat. Quis etiam vestrum [*al. nostrum*] non audierit vinum monachorum penitus non esse, et in tantam olim a monachis abhorreri, ut ab ipso vehementer dehortantes ipsum Satanam appellarent? Unde in Vitis Patrum scriptum legimus: « Narraverunt quidam abbati pastori de quodam monacho quia non bibebat vinum, et dixit eis: Quia vinum monachorum omnino non est. » Item post aliqua: « Facta est aliquando celebratio missarum in monte abbatis Antonii, et inventum est ibi cenidium vini, et tollens unus de senibus parvum vas calicem portavit ad abbatem Sisoï, et dedit ei, et bibit senel et secundo, et accepit et bibit. Obtulit ei etiam tertio, sed non accepit, dicens: Quiesce, frater, an nescis quia est Satanus? » Et iterum de abbate Sisoï: « Dicit ergo Abraham discipulis ejus, si occurritur in Sabbato, et Dominica ad ecclesiam, et biberit tres calices, ne multo est? et dixit senex: Si non esset Satanus, non esset multum. » Hinc et beatus non inimemor Benedictus cum dispensatione quadam monachis vinum indulgeret, ait (cap. 46): « Licet legamus vinum monachorum omnino non esse, sed quia nostris temporibus id monachis penitus persuaderi non potest. » Quid enim mirum si monachis penitus non sit indulgendum, quod feminis quoque, quarum in se est natura debilior, et tamen contra vinum fortior, ipsum omnino beatus interdicit Hieronymus? Hic enim Eustochium virginem Christi de conservanda instruens virginitate, vehementer adhortatur, dicens (epist. 22): « Si quid itaque in me potest esse consilii, si

experto creditur, hoc primum moneo et obtestor, ut A sponsa Christi vinum fugiat pro veneno. Hæc adversus adolescentiam prima sunt arma dæmonum. Non sic avaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio. Facile aliis caremus vitiis. Hic hostis intus inclusus est. Quocumque pergamus, nobiscum portamus inimicum. Vinum et adolescentia duplex incendium voluptatis. Quid oleum flammæ adjicimus? Quid ardenti corpûculo fomenta ignium ministramus? » Constat tamen ex eorum documentis qui de physica scripserunt, multo minus feminis quam viris virtutem vini prævalere posse. Cujus quidem rei rationem inducens Macrobius Theodosius *Saturnaliorum* libro IV, sic ait (cap. 6) : « Aristoteles, mulieres, inquit, raro inebriantur, ~~crebre senes. Mulier~~ humectissimo est corpore. Docet hoc et levitas cutis B et splendor. Docent præcipue assidue purgationes superfluo exonerantes corpus humore. Cum ergo epotum vinum in tam largum ceciderit humorem vim suam perdit, nec facile cerebri sedem ferit fortitudine ejus extincta; item (*ibid.*) : « Muliebre corpus crebris purgationibus depuratum, pluribus consertum foraminibus, ut pateat in meatus, et vias præbeat humori in egestionis exitum confluenti. Per hæc foramina vapor vini celeriter evanescit. » Qua igitur ratione id monachis indulgetur, quod infirmiori sexui denegatur. Quanta est insania id eis concedere, quibus amplius potest nocere et aliis negare? Quid denique stultius id quod religioni magis est contrarium, et a Deo plurimum facit apostatare, religionem non abhorreere? Quid impudentius, quam id quod regibus quoque et sacerdotibus legis interdicitur (*Prov.* xxxi, 5; *Levit.* x, 9), Christianæ perfectionis abstinentiam non vitare? imo in hoc maxime delectari? Quis namque ignoret quanto in hoc tempore clericorum præcipue vel monachorum studium circa cellaria versetur, ut ea scilicet diversis generibus vini replent? herbis illud, melle et speciebus condiant, ut tanto facilius se inebrient, quanto delectabilius potent? et tanto se magis ad libidinem incitent, quanto amplius vino æstuent? Quis hic non tam error quam furor, ut qui se maxime per professionem continentiae obligant, minus ad conservandum votum se præparent? imo ut minime custodiri possit, efficiant? Quorum profecto si claustris retinentur corpora, corda libidine plena sunt, et in fornicationem inardescit animus. Scribens ad Timotheum Apostolus : « Noli, inquit, adhuc aquam bibere, sed vino modico utere propter stomachum tuum et frequentes infirmitates tuas (*I Tim.* v, 23). » Cui propter infirmitatem conceditur vinum modicum, constat utique quia sanus sumeret nullum. Si vitam profiteamur apostolicam, et præcipue formam vivemus penitentiae, et fugere sæculum proponimus : cur eo maxime delectamur, quod proposito nostro maxime adversari videmus, et universis est alimentis delectabilis? Diligens penitentiae descriptor beatus Ambrosius nihil in

victu penitentium præter vinum accusat, dicens (lib. II, *De penit.*, c. 20) : « An quis putat illam penitentiam ubi acquirendæ ambitio dignitatis, ubi viui effusio, ubi ipsius copulæ conjugalis usus? Renuntiandum sæculo est, facilius inveni qui innocentiam servaverint, quam qui congrue penitentiam egerint. » Item in libro *De fuga sæculi* (cap. 9) : « Bene, inquit, fugis si oculus tuus fugiat calices, et phialas, ne fiat libidinosus dum moratur in vino. » Solum de omnibus alimentis in fuga sæculi vinum commemorat, et hoc vinum si fugiamus, bene nos sæculum fugere asserit, quasi omnes sæculi voluptates ex hoc uno [*al. vino*] pendeant; nec etiam dicit, si gula fugiat ejus gustum, verum etiam oculus visum, ne libidine et voluptate ipsius capiatur, quod frequenter intuetur. Unde et illud est Salomonis quod supra meminimus : « Ne intueamur vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus (*Prov.* xxiii, 31). » Sed quid et hic, quæso, dicemus, qui ut tam gustu ejus quam visu oblectemur, cum illud melle, herbis, vel speciebus diversis condierimus, phialis etiam ipsum propinari volumus? Beatus Benedictus vini coactus indulgentiam faciens (cap. 40). « Saltem vel hoc, inquit, consentiamus, non usque ad satietatem bibamus, sed parcius : quia vinum apostatare facit etiam sapientes (*Eccli.* xix, 2). » O utinam usque ad satietatem bibere sufficeret, ne majoris rei transgressionis ad superfluitatem efferremur. Beatus etiam Augustinus monasteria ordinans clericorum, et eis regulam scribens (cap. 2) : « Sabbato tantum et Dominica, sicut consuetudo est, qui volunt vinum accipiant; » tum videlicet pro reverentia Dominicæ diei et ipsius vigiliæ, quæ est Sabbatum; tum etiam quia tunc dispersi per cellulas fratres congregabantur. Sicut et in *Vitis Patrum* beatus commemorat Hieronymus, scribens de loco quem Cellia nominavit, his verbis (part. I) : « Singuli per cellulas manent. Die tamen Sabbati et Dominica in unum ad ecclesiam coeunt, et ibi semetipsos invicem tanquam cælo redditos vident. » Unde profecto conveniens erat hæc indulgentia, ut insimul convenientes aliqua recreatione congaunderent, non tam dicentes quam sentientes : « Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum (*Psal.* cxxxii, 1). » Ecce si a carnibus abstineamus, magnum quid nobis imputetur, quantacumque superfluitate cæteris vescamur. Si multis expensis diversa piscium fercula comparemus, si piperis et specierum sapes misceamus, si cum inebriati mero fuerimus, calices herbatorum et phialas pigmentorum superaddamus. Totum id excusat vilium abstinentia carniû, dummodo eas publice non voremus, quasi ciborum qualitas magis quam superfluitas in culpa sit, cum solam Dominus crapulam et ebrietatem nobis interdicit (*Luc.* xxi, 34), hoc est cibi pariter et vini superfluitatem potius quam qualitatem. Quod et diligenter beatus attendens Augustinus, nihilque in alimentis præter vinum

veritus, nec ullam ciborum qualitatem distinguens, hoc in abstinentia satis esse credidit quod breviter expressit (epist. 109) : « Carnem, inquit, vestram domate jejuniis, et abstinentie escæ vel potus quantum validudo permittit. » Legerat, nisi fallor, illud beati Athanasii in exhortatione ad monachos : « Jejuniorum quoque non sit volentibus certa mensura, sed in quantum possibilitas valet, nisi laborantis extensa : quæ præter Dominicam diem semper sint solemnia, non votiva sint. » Ac si diceret : Si ex voto suscipiuntur, devote compleantur omni tempore, nisi in Dominicis diebus. Nulla hic jejunia præfiguntur, sed quantum permittit validudo. Dicitur enim : « Solam naturæ facultatem inspicit, et ipsam sibi modum præfigere permittit ; sciens quoniam in nullis delinquitur, si modus in omnibus teneatur. » Ut videlicet nec remissius quam oportet voluptatibus resolvamur, sicut de populo medulla tritici et meracissimo vino educato scriptum est : « Incrassatus est, dilatatus, et recalcitravit (Deut. xxxii, 15). » Nec supra modum abstinentia macerati vel omnino victi succumbamus, vel murmurantes mercedem amittamus, vel de singularitate gloriemur. Quod Ecclesiastes præveniens, ait : « Justus perit in sua justitia. Noli esse justus multum, neque plus sapias quam necesse est. Ne obstupescas de tua quasi admirans singularitate intumescas (Eccle. vii, 17). » Huic vero diligentia sic omnium virtutum mater discretio præsit, ut quæ quibus imponat onera sollicitè videat, unicuique scilicet secundum propriam virtutem, et naturam sequens potius quam trahens, nequaquam usum satietatis [al. saturitatis], sed abusum auferat superfluitatis ; et sic extirpentur vitia, ne lædatur natura. Satis est infirmis, si peccata vitent, et si non ad perfectionis cumulum conscendant. Sufficit quoque paradisi angulo residere, si martyribus non possis considerare. Tutum est vovere modica, ut majora debitis superaddat gratia. Hinc enim scriptum est : « Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt, dicitis : Servi inutiles sumus, quæ debuimus facere fecimus (Luc. xvii, 10). » Lex, inquit Apostolus, « iram operatur. Ubi enim non est lex nec prævaricatio. (Rom. iv, 15). » Et iterum : « Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, et inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam : hoc est ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, et per illud me occidit, ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum (Rom. vii, 8). » Augustinus ad Simplicianum. « Ex prohibitione aucto desiderio dulcius factum est, et ideo fefellit. » Idem in libro II Quæstionum, quæst 83 : « Suasio delectationis ad peccatum vehementior est cum adest prohibitio. »

Nitimur in vetitum semper cupimusque negata.

(Ovid. lib. iii.)

Attendat cum tremore hæc quisquis se jugo alicu-

jus regulæ quasi novæ legis professioni vult affigere. Eligat quod possit, timeat quod non possit. Nemo legis efficitur reus, nisi qui eam fuerit ante professus. Antequam profitearis delibera. Cum professus fueris, observa. Ante est voluntarium quod postea fit necessarium. « In domo Patris mei, dicit Veritas, mansiones multæ sunt (Joan. xiv, 2). » Sic etiam plurimæ sunt quibus illuc perveniatur viæ. Non damnantur conjuges, sed facilius salvantur continententes. Non ad hoc ut salvemur sanctorum Patrum sunt additæ regulæ, sed ut facilius salvemur, et prius Deo vacare possimus. « Etsi, inquit Apostolus, nupserit virgo, non peccabit : tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi. Ego autem vobis parco (I Cor. vii, 28). » Item : « Mulier quæ innupta est et virgo cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est, et quod facultatem præbeat, sine impedimento Deum observandi (ibid. 34). » Tunc vero facillime id agitur, cum a sæculo corpore quoque recedentes, claustris nos monasteriorum recludimus, ne nos sæculares inquietent tumultus. Nec solum qui legem suscipit, sed qui legem imponit, provideat ne multiplicatis præceptis transgressiones multiplicet. Verbum Dei veniens verbum abbreviatum fecit super terram. Multa Moyses locutus est ; et tamen, ut ait Apostolus, « nihil ad perfectum adduxit lex (Hebr. vii, 19). » Multa profecto et in tantum gravia, ut Apostolus Petrus ejus præcepta neminem potuisse portare profiteatur, dicens : « Viri fratres, quid tentatis Deum imponere jugum super cervicem discipulorum, quod nec patres nostri, neque nos portare potuimus ? sed per gratiam Domini Jesu credimus salvari quemadmodum et illi (Act. xv, 10). » Paucis Christus de ædificatione morum et sanctitate vitæ apostolos instruxit, et perfectionem docuit. Austeram reinovens et gravia, suavia præcepit et levia, qui us omnem consummavit religionem : « Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde ; et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve (Matth. xi, 28). » Sic enim sæpe in operibus bonis sicut in negotiis agitur sæculi. Multi quippe in negotio plus laborant et minus lucrantur. Et multi exterius amplius affliguntur, et minus interius apud Deum proficiunt, qui cordis potius quam operis inspector est. Qui etiam quo in exterioribus amplius occupantur, minus ad interiora vacare possunt ; et quanto apud homines, qui de exterioribus judicant, amplius innotescunt, majorem gloriam apud eos assequuntur, et facilius per elationem seducuntur. Cui Apostolus occurrens errori, opera vehementer extenuat, et fidei justificationem amplificans, ait

« Si enim Abraham ex operibus justificatus est, A
habet gloriam; sed non apud Dominum. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo et reputatum est ei ad justitiam (*Rom. iv, 2*). » Et iterum : « Quid ergo dicimus, quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam; justitiam autem, quæ ex fide est : Israel vero sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit? Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus (*Gen. xv, 6*). » Illi quod catini est vel paropsidis de foris mundantes, de interiori munditia minus provident, et carni magis quam animæ vigilantes carnales potius sunt quam spirituales. Nos vero Christum in exteriori homine per fidem habitare cupientes, pro modico ducimus exteriora, quæ tam reprobis quam electis sunt communia, attendentes quod scriptum est : « In me sunt Deus vota tua, quæ reddam laudationes tibi (*Psal. lv, 12*). » Unde et exterioriorem illam legis abstinentiam non sequimur, quam nihil justitiæ certum est conferre. Nec quidquam nobis in cibis Dominus interdicit (*Luc. xxi, 34*), nisi crapulam et ebrietatem, id est superfluitatem. Qui etiam quod nobis indulget, in seipso exhibere non erubuit, licet hinc multi scandalizati non mediocriter improperarent. Unde et per semetipsum loquens : « Venit Joannes, inquit, non manducans et non bibens, et dixerunt : Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens, et dixerunt : Ecce homo vorax et potator vini (*Matth. xi, 18*). » Qui etiam suos excusans, quod non sicut discipuli Joannis jejunarent (*Matth. ix, 14*), nec etiam manducantes corporalem illam munditiam abluendarum manuum magnopere curarent : « Non possunt, inquit, lugere filii sponsi quandiu cum illis sponsus est (*ibid., 15*). » Et alibi : « Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore. Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem (*Matth. xv, 11*). » Nullus itaque cibus inquinat animam; sed appetitus cibi vetiti. Sicut enim corpus non nisi corporalibus inquinatur sordibus, sic nec anima nisi spiritualibus. Nec timendum est quidquid agatur in corpore, si animus ad consensum non trahitur. Nec confidendum de munditia carnis, si mens voluntate corrumpitur. In corde igitur tota mors animæ consistit et vita. Unde Salomon in Proverbiis : « Omni custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit (*Prov. v, 23*). » Et juxta prædictam Veritatis assertionem, ex corde procedunt quæ coinquinant hominem; quoniam bonis vel malis desideriis anima damnatur vel salvatur. Sed quoniam animæ et carnis in unam conjunctarum personam maxima est unio, summopere providendum est ne carnis delectatio ad consensum animam trahat, et dum nimis indulgetur carni, ipsa lasciviens reluctetur spiritui, et quam oportet subjici incipiat dominari. Hoc autem cavere poterimus, si necessariis omnibus concessis superflui-
tatem, ut sæpius dictum est, penitus amptemus, et infirmo sexui nullum ciborum usum, sed omnium denegemus abusum. Omnia concedantur sumi sed nulla immoderate consumi. « Omnis, inquit Apostolus, creatura Dei bona, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem. Hoc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei, et bonæ doctrinæ quam assecutus es (*I Tim. iv, 4*). » Et nos igitur cum Timotheo hanc Apostoli insecuti doctrinam, et juxta Dominicam sententiam nihil in cibis nisi crapulam et ebrietatem vitantes (*Luc. xxi, 34*), sic omnia temperemus, ut ex omnibus infirmam naturam sustentemus, non vitia nutriamus. Et quo
B quæque amplius sua superfluitate possunt nocere, temperamenti magis accipiant. Majus quippe est ac laudabilius temperate comedere, quam omnino abstinere. Unde et beatus Augustinus in libro De bono conjugali, cum de corporalibus ageret sustentamenti : Nequaquam, inquit, « eis bene utitur, nisi qui et uti non potest. Multi quidem facilius se abstinent ut non utantur, quam temperant ut bene utantur. Nemo tamen potest eis sapienter uti, nisi potest et continenter non uti. » Ex hoc habitu et Paulus dicebat : « Scio et abundare et penuriam pati (*Philipp. iv, 12*). » Penuriam quippe pati, quorumcunque hominum est; sed scire penuriam pati, magnorum est. Sic et abundare quisquam hominum incipere potest. Scire autem abundare non nisi eorum est, quos abundantia non corrumpit. De vino itaque, quia, sicut dictum est, luxuriosa res est et tumultuosa; ideoque tam continentia quam silentio maxime contrarium, aut omnino feminae abstineant propter Deum, sicut uxores gentilium ab hoc inhihentur metu adulteriorum; aut ita ipsum aqua temperent, ut et siti pariter et sanitati consulat, et vires nocendi non habeat. Hoc autem fieri credimus, si hujus mixturæ quarta pars ad minus aquæ fuerit. Difficillimum vero est ut appositum nobis potum sic observemus, ut non usque ad satietatem inde bibamus, sicut de vino beatus præcipit Benedictus (cap. 40). Ideoque tutius arbitramur, ut nec satietatem interdiciamus, ne inde
C [al. vitæ] periculum incurramus. Non enim satietas, ut sæpe jam diximus, sed superfluitas in crimine est. Ut vero pro medicamento herbata vina conficiantur, aut etiam vinum purum sumatur, non prohibendum est. Quibus tamen conventus nunquam utatur, sed separatim ab infirmis hæc degustentur. Triticæ quoque medullæ similaginem omnino prohibemus, sed semper cum habuerint triticum, tertia pars ad minus grossioris annonæ misceatur. Nec calidis unquam oblectentur panibus, sed qui ad minus uno die ante cocti fuerint. Cæterorum vero alimentorum providentiam sic habeat diaconissa, ut sicut jam præfati sumus, quod vilius poterit comparari, vel facilius haberi, infirmi sexus daturæ subveniat. Quid enim stultius quam cum

sufficiant nostra emamus aliena? et cum sint domi necessaria, quæramus extra superflua? et cum sint ad manum quæ sufficiant, laboremus ad illa quæ superfluant? De qua quidem necessaria discretio- nis moderatione non tam humano quam angelico, seu etiam Dominico instructi documento, noverimus ad hujus vitæ necessitudinem transigendam non tam qualitatem ciborum exquirere, quam his quæ præsto sunt contentos esse. Unde et Abraham carnibus apparatis angeli vescuntur (*Gen. xviii, 9*), et inventis in solitudine piscibus jejunam multitudinem Dominus Jesus refecit (*Marc. viii, 8; Joan. vi, 10*). Ex quo videlicet manifeste docemur indifferenter tam carnium quam piscium esum non esse respuendum, et eum præcipue sumendum, qui et offensa peccati careat, et sponte se offerens faciliorem habeat apparatus, et minorem exigat expensam. Unde et Seneca maximus ille paupertatis et continentiae sectator, et summus inter universos philosophos morum ædificator (epist. 5, ad *Lucil.*): « Propositum, inquit, nostrum est secundum naturam vivere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, et faciles odisse munditias, et squalorem appetere, et cibus non tantum vilibus uti, sed certis et horridis. » Quemadmodum desiderare delicatas res luxuriæ est, ita et usitatas et non magno parables fugere dementiæ. Frugalitatem exigit philosophia, non penam. Potest tamen esse non incomposita frugalitas, hic mihi modus placet. Unde et Gregorius Moralium libro xxx (cap. 13), cum ipsis hominum moribus non tam ciborum quam animorum qualitatem attendendam esse doceret, ac gulae tentationes distingueret: « Aliquando, inquit, cibos lautiores quærit, aliquando quælibet sumenda præparari accuratius appetit. » Nonnunquam vero et abjectius est quod desiderat, et tamen ipso æstu immensi desiderii peccat. Ex Ægypto populus eductus in eremo occubuit, quia despecto manna cibos carnium petiit, quos lautiores putavit. Et primogenitorum gloriam Esau amisit, quia magno æstu desiderii vilem cibum, id est lenticulam concupivit, quam dum vendendis etiam primogenitis prætulit, quo in illam appetitu anhelaret indicavit. Neque enim cibus, sed appetitus in vitio est. Unde et lautiores cibos plerumque sine culpa sumimus, et abjectiores non sine reatu conscientiae degustamus. Hic quippe quem diximus Esau primatum per lenticulam perdidit (*Gen. xxv, 23*), et Elias in eremo virtutem corporis carnes edendo servavit (*II Reg. xvii, 4*). Unde et antiquus hostis, quia non cibum, sed cibi concupiscentiam esse causam damnationis intelligit, et primum sibi hominem non carne, sed pomo subdividit, et secundum non carne, sed pane tentavit. Hinc est quod plerumque Adam culpa committitur etiam cum abjecta et vilia sumuntur. Ea itaque sumenda sunt, quæ naturæ necessitas quærit, et non quæ edendi libido suggerit. Minori vero desiderio concupiscimus quæ minus pre-

tiosa esse videmus, et quæ magis abundant, et vilius emuntur; sicut est communium cibus carni- um, qui et infirmam naturam multo validius quam pi- sces confortat, et minores expensas, et faciliorem habet apparatus. Usus autem carni- um ac vini, sicut et nuptiæ intermedia boni et mali, hoc est in- differentia computantur. Licet copulæ nuptialis usus omnino peccato non careat, et vinum omnibus ali- mentis periculosius existat. Quod profecto si tem- perate sumptum religioni non interdicitur, quid alio- rum timemus alimentorum, dummodo in eis modus non excedatur? Si beatus ipsum Benedictus (c. 40) quod monachorum non esse profitetur, quadam ta- men dispensatione monachis hujus temporis, jam refrigerante pristinæ charitatis fervore, concedere cogitur, quid cætera non indulgere feminis debeamus quæ adhuc eis nulla professio interdicit? Si pontificibus ipsis, et Ecclesiæ sanctæ rectoribus; si denique monasteriis clericorum sine offensa carni- bus etiam vesci licet, quia nulla scilicet professione ab eis religantur, quis has culpet feminis indulgeri, maxime si in cæteris majorem tolerant districtio- nem? Sufficit quippe discipulo ut sit sicut magister ejus (*Matth. x, 24*). Et magna videtur credulitas, si quod monasteriis clericorum indulgetur, monaste- riis feminarum prohibeatur. Nec parvum etiam æstimandum est, si feminæ cum cætera monaste- riis districtione in hac una carni- um indulgentia reli- gione fidelium laicorum inferiores non sint, præsertim cum, teste Chrysostomo (*Homil. 7, cap. 4*), nihil licet sæcularibus, quod non liceat monachis excepto concumbere tantum cum uxore. Beatus quoque Hieronymus clericorum religionem non in- ferio- rem quam monachorum judicans, ait (epist. 10): « Quasi quidquid in monachos dicitur non redun- det in clericos, qui sunt patres monachorum. » Quis etiam ignoret omnino discretioni contrarium esse, si tanta debilibus quanta fortibus imponantur onera? si tanta feminis quanta viris injungatur abstinentia? De quo etiam si quis supra ipsum natu- ræ documentum auctoritatem efflagitet, beatum quoque super hoc Gregorium consulat. Hic quippe magnus Ecclesiæ tam rector quam doctor de hoc quoque cæteros Ecclesiæ doctores diligenter instru- ens, libri Pastoralis capitulo 24, ita meminit (*Part. III, admonit. 1*): « Aliter igitur admonendi sunt viri, atque aliter feminæ: quia illis gravia, istis vero sunt injungenda leviora; et illos magna exer- ceant, istas vero levia demulcendo convertant. Quæ enim parva sunt in fortibus, magna reputantur in debilibus. » Quamvis hæc quoque vilium licentia carni- um minus habeat oblectamenti quam ipsæ pi- scium vel avium carnes quas minime tamen nobis beatus interdicit Benedictus. De quibus etiam Apo- stolus, cum diversas species carnis distingueret: « Non omnis, » inquit, « caro eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia pi- scium (*I Cor. xv, 39*). » Et pecorum quidem et avium carnes in sacrificio Domini lex ponit; pisces

vero ne, uaquam, ut nemo piscium esum mundiorē A Deo quam carniū credat. Qui etiā tanto est onerosior paupertati vel clarior, quanto piscium minor est copia quam carniū, et minus infirmam corroborat naturam, ut in altero magis gravet, in altero magis subueniat. Nos itaque fortunæ pariter et naturæ hominū consulentes, nihil in alimentis, ut diximus, nisi superfluitatem interdiciamus. Ipsū itaque carniū sive cæterorū esum temperamus, ut omnibus concessis major sit abstinentia monialium, quam quibusdam interdictis modo sit monachorū. Igitur ipsū quoque carniū esum ita temperari volumus, ut non amplius quam semel in die sumant, nec diversa inde fercula eidem personæ parentur; nec seorsum aliqua superaddantur pulmenta, nec ullatenus ei vesci liceat plusquam ter in hebdomada, prima videlicet feria, tertia et quinta feria, quantæcunque etiā festiuitates intercurrent. Quo namque solemnitas maior est, maioris abstinentiæ deuotione est celebranda. Ad quod nos egregius doctor Gregorius Nazianzenus vehementer exhortans, lib. III De luminibus vel secundis Epiphaniis, ait: « Diem festum celebremus non ventri indulgentes, sed spiritu exsultantes. » Idem lib. IV de Pentecoste et Spiritu sancto: « Et hic est noster festus dies, » ait, « in animæ thesauros perenne aliquid et perpetuum recondemus, non ea quæ pertranseunt et dissoluntur. Sufficit corpori malitia sua, non indiget copiosiore materia, nec insolens bestia abundantioribus cibus ut insolentior fiat, et violentius urgeat. » Idcirco autem spiritualiter magis est agenda solemnitas, quam et beatus Hieronymus ejus discipulus secutus, in epistola sua de acceptis muneribus ita quodam loco meminit (epist. 19): « Unde nobis sollicitius providendum, ut solemnem diem non tam ciborū abundantia, quam spiritus exsultatione celebremus; quia valde absurdum est nimia saturitate honorare velle martyrem, quem sciamus Deo placuisse jejuniis. » Augustinus De pœnitentiæ medicina (cap. 4): « Attende tot martyrum millia. Cur enim natalitia eorum convitiis turpibus celebrare delectat, et eorum vitam sequi honestis moribus non delectat? » Quoties vero carnes deerunt, duo eis fercula qualiumcunque pulmentorū concedimus, nec superaddi pisces prohibemus. Nulli vero pretiosi sapes cibus apponantur in conventu, sed iis contentæ sint, quæ in terra, quam inhabitant, nascuntur; fructibus vero non nisi in cœna vescantur. Pro medicamento autem quibus opus fuerit, vel herbas vel radices seu fructus aliquot, vel alia hujusmodi nunquam prohibemus mensis apponi. Si qua forte peregrina monialis hospitio recepta mensis intererit, ferculo ei aliquo superaddito charitatis sentiat humanitatem. De quo quidem si quid distribuere voluerit, licebit. Hæc autem, vel si plures fuerint, in majore mensa residebunt, et eis diaconissa ministrabit. Postea cum aliis, quæ mensis ministrant, comestura. Si qua vero sororū pariori cibo carnem domare vo-

luerit, nullatenus hoc ipsa nisi per obedientiam præsumat, et nullatenus hoc ei denegetur, si hoc non levitate, sed virtute videtur appetere, quod ejus firmitudo valeat tolerare. Nulli tamen unquam permittatur, ut per hoc conventu nec ut aliquam diem sine cibo transigat. Sagiminis condimento sexta feria nunquam utantur, sed quadragesimali cibo contentæ sponso suo ea die passo quadam compatiuntur abstinentia. Illud vero non solum prohibendum, sed vehementer est abhorrendum, quod in plerisque monasteriis agi solet, quod videlicet parte aliqua panis, quæ superest esui, et pauperibus est reservanda, manus et cultellos mundare et extergere solent, et ut mappis parcant mensarum panem polluunt pauperum. Imo ejus qui se attendens B in pauperibus ait: « Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis (Matth. xxv, 40). »

De abstinentia jejuniorū generalis institutio Ecclesiæ illis sufficiat, nec supra fidelium laicorū religionem in hoc eas gravare præsumimus, nec virtuti virorū earum infirmitatem in hoc præferre audemus. Ab æquinotio vero autumnali usque ad Pascha propter dierū breuitatem unam in die comestionem sufficere credamus. Quod quia non pro abstinentia religionis, sed pro breuitate dicimus temporis, nulla hic ciborū genera distinguemus.

Pretiosæ vestes, quas omnino Scriptura damnat, summopere fugiantur. De quibus nos præcipue Dominus dehortans et damnati divitis superbiam de iis accusat, et Joannis humilitatem econtrario commendat. Quod beatus diligenter attendens Gregorius homilia Evangeliorū 6. « Quid est, » inquit, « dicere: Qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt (Matth. xi, 8); nisi aperta sententia demonstrare quod non cœlesti, sed terreno regno militant, qui pro Deo perpeti aspera fugiunt, sed solis exterioribus dediti præsentis vitæ mollitiem delectationemque quærunt? » Idem homilia 40: « Sunt nonnulli, qui cultum subtilium pretiosarūque vestium non putant esse peccatum. Quod videlicet si culpa non esset, nequaquam sermo Dei tam vigilanter exprimeret, quod dives, qui torquebatur ad inferos, bysso et purpura indutus fuisset. Nemo quippe vestimenta præcipua nisi ad inanem gloriam quærit, videlicet ut honorabilior cæteris esse videatur. Nam pro sola inani gloria vestimentum pretiosum quæritur. Res ipsa testatur, quod nemo vult ibi pretiosis vestibus indui, ubi ab aliis non possit videri (I Petr. iii). » A quo et prima Petri Epistola sæculares et conjugatas feminas dehortans ait: « Similiter et mulieres subditæ sint viris suis, ut et si qui non credunt verbo per mulierum conversationem, siue verbo lucrifant; considerantes in timore castam conversationem vestram. Quarum sit non extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorū cultus, sed qui absconditus corde est homo incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, quod est in conspectu Domini locuples (I Petr. iii, 4). » Bene autem feminas

potius quam viros ab hac vanitate censuit dehortandas, quarum infirmus animus id amplius appetit, quo per eas et in eis amplius imitari luxuria possit. Si autem sæculares hinc inhibendæ sunt feminæ, quid Christo devotas convenit providere? quarum hoc ipsum illis est cultus, quod sunt incultæ. Quæcunque igitur hunc appetit cultum vel non renuit oblatum, castitatis perdit testimonium. Et quæcunque talis est, non se religioni præparare, sed fornicationi credatur, nec tam monialis quam meretrix censeatur. Cui et ipse cultus est tanquam lenocis præconium, qui incestum prodit animum, sicut scriptum est: « Amictus corporis, risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo (Eccli. xix, 27). » Legimus Dominum in Joanne, et jam supra meminimus, vilitatem seu asperitatem vestium potius quam escæ commendasse, atque laudasse. « Quid existiis, inquit, in desertum videre? hominem mollibus vestitum? » (Matth. xi, 8.) Habet enim nonnunquam usus pretiosorum ciborum utilem aliquam dispensationem, sed vestium nullam. Quæ videlicet vestes quanto sunt pretiosiores, tanto charius custodiantur, et minus proficiant, et eminentius gravant, et præ subtilitate sui facilius possunt corrumpi, et minus corpori præbent fomenti. Nulli vero panni magis quam nigri lugubrem pœnitentiæ habitum decent, nec adeo sponsis Christi pelles atiquæ conveniunt, sicut agnæ, ut ipso quoque habitu Agnum sponsum virginum indutæ videantur, vel induere moneantur. Vela vero earum non de serico, sed de tincto aliquo lineo panno fiant. Duo autem velorum genera esse volumus, ut alia sint scilicet virginum jam ab ipso consecratarum, alia vero minime. Quæ vero pudicarum sunt virginum, crucis sibi signum habeant impressum; quo scilicet ipsæ integritate quoque corporis ad Christum maxime pertinere monstrantur; et sicut in consecratione distare a cæteris, ita et hoc habitus signo distinguantur, quæ et quique fidelium territi magis abhorreant in concupiscentiam earum exardescere. Hoc autem signum virginalis munditiæ in summitate capitis candidis expressum filis virgo gestabit, et hoc nullatenus antequam ab episcopo consecretur gestare præsumat. Nulla autem alia vela hoc signo insignita sint. Interulas mundas ad carnem habeant, in quibus etiam cinctæ semper dormiant. Culcitrarum quoque molliem vel linteaminum usum infirmæ ipsarum non negamus naturæ. Singulæ vero dormiant et comedant. Nulla penitus indignari præsumat, si vestes vel quæcunque alia sibi ab aliquibus transmissa alii, quæ amplius indiget, concedantur sorori. Sed tunc maxime gaudeat, cum in sororis necessitate fructum habuerit elemosynæ, vel se respexerit non solum sibi, sed aliis vivere. Alioquin ad sanctæ societatis fraternitatem non pertinet, nec proprietatis sacrilegio caret. Sufficere autem ad corpus contegendum credimus interulam, pelliceam, togam; et cum multum ex-

asperaverit frigus, insuper mantellum. Quo videlicet mantello pro opertorio quoque uti jacentes poterunt. Oportebit autem pro infestatione vermium vel gravamine sordium abluendarum, hæc omnia esse duplicia indumenta sicut ad litteram in laude fortis et providæ mulieris Salomon ait: « Non timebit domus suæ a frigidibus nivis. Omnes enim domestici ejus vestiti duplicibus. (Prov. xxxi, 21.) » Quorum ita sit moderata longitudo, ut ultra oram sotularium non procedant, ne pulverem moveant. Manicæ vero extensionem brachiorum et manuum non excedant. Crura vero et pedes caligæ pedules et sotulares muniant. Nec unquam occasione religionis nudæ pedes incedant. In lectis culcitra una, pulvinar, auriculare, lodex et linteolum sufficiant. Caput vero muniant vitta candida, et velum desuper nigrum, et pro tonsura capillorum pileum agnium, cum opus fuerit supponatur.

Nec in victu tantum aut vestitu superfluitas evitetur, verum et in ædificiis aut quibuslibet possessionibus. In ædificiis quidem hoc manifeste dignoscitur, si ea majora vel pulchriora quam necesse sit componantur, vel si nos ipsa sculpturis vel picturis ornantes, non habitacula pauperum ædificemus, sed palatia regum erigamus. « Filius hominis, inquit Hieronymus (epist. 1), non habet ubi caput reclinet, et tu amplas porticus et ingentia tectorum spatia metiris? » Cum pretiosis vel pulchris delectamur equitaturis, non solum superfluitas, sed elationis vanitas innotescit. Cum autem animalium greges vel terrenas multiplicamus possessiones, tunc se ad exteriora dilatat ambitio: et quanto plura possidemus in terra, tanto amplius de ipsis cogitare cogimur, et a contemplatione cœlestium devocamur. Et licet corpore claustris recludamur; hæc tamen quæ foris sunt, et diligit animus, sequi cogitur, et se pariter huc et illuc cum illis diffundit, et quo plura possidentur quæ amitti possunt, majori nos metu cruciant; et quo pretiosiora sunt amplius diliguntur, et ambitione sui miserum magis illaqueant animum. Unde omnino providendum est, ut domui nostræ sumptibusque nostris certum præfigamus modum, nec supra necessaria vel appetamus aliqua, vel recipiamus oblata, vel retineamus suscepta. Quidquid enim necessitati superest, in rapina possidemus; et tot pauperum mortis rei sumus, quot inde sustentare potuimus. Singulis igitur annis cum collecta fuerint victualia, providendum est quantum sufficiat per annum; et si qua superfuerint, pauperibus non tam danda sunt quam reddenda. Sunt qui providentiæ modum ignorantes, cum redditus paucos habeant, multam habere familiam gaudent. De cujus quidem procuracione dum gravantur, impudenter hæc quærentes mendicant, vel quæ non habent violenter ab aliis extorquent. Tales etiam jam nonnullos monasteriorum Patres conspiciamus, qui de multitudine conventus glorientes, non tam bonos filios quam multos habere student, et magni videntur in oculis suis, si inter multos majores habeantur. Quos quidem ut ad sumum

trahant dominium, cum aspera deberent eis prædicare, lenia promittunt, et nulla examinatione antea probatos quos indiscrete suscipiunt facile apostatantes perdunt. Talibus, ut video, impropere Veritas, dicens: « Væ vobis qui circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum. Quem cum feceritis, facitis illum filium gehennæ duplo quam vos (*Matth. xxiii, 15*). » Qui profecto minus de multitudine gloriarentur si salutem animarum magis quam numerum quærerent, et de suis viribus in ratione sui regiminis reddenda minus præsumerent. Paucos Dominus elegit apostolos, et de ipsa electione sua unus in tantum apostatavit, ut pro ipso Dominus diceret: « Nunquid [*al* Nonne] ego duodecim vos elegi, et unus ex vobis diabolus est? » (*Joan. vi, 71*.) Sicut autem de apostolis Judas, sic et de septem diaconibus Nicolaus periit. Et cum paucos adhuc apostoli congregassent, Ananias et Saphira uxor ejus mortis excipere sententiam meruerunt. (*Act., v, 5*.) Quippe et ab ipso antea Domino cum multi abiissent discipulorum retrorsum, pauci cum ipso remanserunt (*Joan. xviii, 6*). Arcta quippe via est, quæ ducit ad vitam, et pauci ingrediuntur per eam. Sicut e contrario lata est et spatiosa, quæ ducit ad mortem; et multi sunt qui se ultro ingerant (*Matth. vii, 14*). Quia sicut ipse Dominus testatur alibi: « Multi vocati, pauci vero electi (*Matth. xx, 16*). » Et juxta Salomonem: « Stultorum infinitus est numerus (*Ecl. i, 15*). » Timeat itaque quisquis de multitudine gaudet subjectorum, ne in eis juxta Dominicam assertionem pauci reperiantur electi, et ipse immoderate gregem suum multiplicans minus ad custodiam ejus sufficiat, ut ei recte a spiritalibus illud propheticum dici possit. « Multiplicasti gentem, non magnificasti lætitiā (*Isai ix, 3*). Tales utique scilicet de multitudine gloriantes, dum tam pro suis quam suorum necessitatibus sæpius exire, atque ad sæculum redire, et mendicando discurrere coguntur, curis se corporalibus magis quam spiritualibus implicant, et infamiam sibi magis quam gloriam acquirunt. Quod quidem in feminis tanto magis est erubescendum, quanto eas per mundum discurrere minus videtur tutum. Quisquis igitur quiete vel honeste cupit vivere, et officii vacare divinis, et tam Deo quam sæculo charus haberi, timeat aggregare quos non possit procurare, nec in expensis suis de alienis confidat marsupiiis; nec eleemosynis petendis, sed dandis invigilet. Apostolus ille magnus Evangelii prædicator, et habens potestatem de Evangelio sumptus accipere, laborat manibus; ne quos gravare videatur, et gloriam suam evacuet. (*I Thess. ii; I Cor. ix*.) Nos ergo, quorum non est prædicare, sed peccata plangere, qua temeritate vel impudentia mendicantes quærimus? Unde hos, quos inconsiderate congregamus, sustentare possumus? Qui etiam sæpe in tantam prorumpimus insaniam, ut cum prædicare nesciamus, prædicatores conducamus et pseudo-

A apostolos nobiscum circumducendo, cruces et phylacteria reliquiarum gestemus, ut tam hæc quam verbum Dei seu etiam figmenta diaboli simplicibus et idiotis vendamus Christianis, et eis promittamus quæcunque ad extorquendos nummos proficere credimus. Ex qua quidem impudenti cupiditate, quæ sua sunt non quæ Jesu Christi quærente, quantum jam ordo noster et ipsa divini prædicationis verbi viderint, neminem jam latere arbitror. Hinc et ipsi abbates vel qui majores in monasteriis videntur, potentibus sæculi et mundanis curiis sese importune ingerentes, jam magis carnales esse quam cœnobitæ didicerunt. Et favorem hominum quacunque arte venantes, crebrius cum hominibus fabulari, quam cum Deo loqui, consueverunt. Illud sæpe frustra legentes atque negligentes, vel audientes; sed non exaudientes quod beatus Antonius admonet, dicens (*Vit. Patr., part. ii, lib. De quiete*): « Sicut pisces si tardaverint in sicco moriuntur; ita et monachi tardantes extra cellulam, aut cum viris sæcularibus immorantes, a quietis proposito resolvuntur. » Oportet ergo, sicut pisces in mari ita et nos ad cellam recurrere, ne forte foris tardantes obliviscamur interioris custodiæ. Quod ipse quoque monasticæ scriptor Regulæ, scilicet beatus Benedictus, diligenter attendens, quasi in monasteriis assiduus velit esse abbates, et super custodiam sui gregis sollicitè stare, tam exemplo quam scripto patenter edocuit. Hic enim cum a fratribus ad sacratissimam sororem suam visitandam profectus, cum ipsa eum pro ædificatione saltem nocte una vellet retinere, aperte professus est manere extra cellam nullatenus se posse. Nec ait quidem (*Gregor. lib. ii, Dialog., c. 35*): Non possumus; sed, « non possum, » quia hoc per eum fratres, non ipse posset, nisi hoc et a Domino, sicut postmodum actum est, revelante. Unde et cum regulam scriberet, nusquam de abbatibus, sed solummodo fratrum egressu meminerit. De cujus etiam assiduitate ita caute providit, ut in vigiliis dominicorum et festorum dierum evangelicam lectionem, et quæ illi adjuncta sunt, non nisi ab abbate præcipiat dici. Qui etiam instituens, ut mensa abbatis cum peregrinis et hospitibus sit semper, et quoties minus sunt hospites cum eo, quos voluerit de fratribus vocare, seniore uno tantum aut duobus dimissis cum fratribus; patenter insinuat nunquam in tempore mensæ abbatem monasterio debere deesse, et sicut delicatis principum ferculis jam assuetus cibarium panem monasterii subjectis derelinquat, de qualibus quidem Veritas: « Alligant, inquit, onera gravia, et importabilia, et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea movere (*Matth. xxiii, 4*). » Et alibi de falsis prædicatoribus: « Attendite a falsis prophetis qui veniunt ad vos (*Matth. vii, 15*). » Veniunt, inquit, per se, non a Deo missi, vel expectantes ut pro eis mandetur. Joannes Baptista princeps noster, cui pontificatus hæreditate cedebat, semel ab urbe recessit ad eremum, pontificatum scilicet pro monachatu,

civitates pro solitudine veserens. Et ad eum populus exibat, nec ipse ad populum introibat. Qui cum tantus esset ut Christus crederetur, et nulla in civitatibus corrigere posset : in illo jam erat lectulo, unde pulsanti dilecto respondere paratus erat : « Exspoliavi me tunica mea, quomodo induar illa ? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos ? (Cant. v, 5). » Quisquis itaque quietis monasticæ secretum desiderat, lectulum magis quam lectum se habere gaudeat. « De lecto quippe, ut Veritas ait, unus assumetur, et alter relinquetur (Luc. xvii, 34). » Lectulum vero sponsæ esse legimus, id est animæ contemplativæ Christo arctius copulatæ, et summo ei desiderio adhærentis. Quem quicumque intraverit, neminem esse relictum legimus. De quo et ipsa loquitur : « In lectulo meo pernoctans quæsi quem diligit anima mea (Cant. iii, 1). » A quo etiam lectulo ipsa surgere dedignans, vel formidans, pulsanti dilecto quod supra meminimus respondet. Non enim surdes nisi extra lectum suum esse crelit, quibus inquinari pedes metuit. Egressa est Dina ut alienigenas videret, et corrupta est. Et sicut Malcho illi captivo monacho ab abbate suo prædictum est, et ipse postmodum est expertus ; ovis quæ de ovili egreditur cito lupi morsibus patet. Ne igitur multitudinem congregemus, pro qua egrediendi occasionem quæramus, imo et egredi compellamur, et cum detrimento nostri lucrum faciamus aliorum : ad modum videlicet plumbi, quod ut argentum servetur in fornace consumitur. Verendum potius est ne et plumbum pariter et argentum fornax vehemens consumat tentationum. Veritas, inquit, ait : « Et eum qui venit ad me non ejiciam foras (Joan. viii, 57). » Nec nos ejici susceptos volumus, sed de suscipiendis providere, ne, cum eos intus suscepimus, nos ipsos extra pro eis ejiciamus. Nam et ipsam Dominum non susceptum ejecisse legimus, sed offerentem se respuisse. Cui quidem dicenti : « Magister, sequar te quocumque ieris : » Respondit : « Vulpes foveas habent (Matth. viii, 19), » etc. Qui etiam de sumptibus nos ante providere, cum aliquid facere meditatur, cui sint ipsi necessarii, diligenter admonet, dicens : « Quis vestrum volens turrim ædificare, nonne prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habet ad perficiendum ? Ne postea quum posuerit fundamentum, et non potuerit perficere, omnes qui viderint incipient illudere ei, dicentes : Quia hic homo cepit ædificare, et non potuit consummare (Luc. xiv, 28). » Magnum est si vel se unum quis salvare sufficiat, et periculosum est multis eum providere qui vix ad custodiam sui sufficit vigilare. Nemo vero studiosus est in custodiendo, nisi qui pavidus fuerit in suscipiendo. Et nemo sic perseverat in cœpto, sicut qui tardus est et providus ad incipiendum. In quo quidem tanto major seminarum sit providentia, quanto earum infirmitas magna minus tolerat onera, et quiete plurimum est forenda.

A Speculum animæ Scripturam sacram constat esse, in quam quilibet legendo vivens, intelligendo proficiens, morum suorum pulchritudinem cognoscit, vel deformitatem deprehendit, ut illam videlicet augere, hanc studeat remove. Hoc nobis speculum beatus commemorans Gregorius in libro II Moralium, ait (cap. 1) : « Scriptura sacra mentis oculis quasi quoddam speculum opponitur, ut interna nostra facies in ipsa videatur. Ibi etenim scæda cognoscimus, ibi pulchra nostra conspiciamus. Ibi sentimus quantum proficimus. Ibi a profectu quam longo distamus. Qui autem Scripturam conspicit quam non intelligit, quasi cæcus ante oculos tenet, in quo qualis sit cognoscere non valet, nec doctrinam quærit in Scriptura, ad quam ipsa est tantummodo facta, et tanquam asinus applicetur ad lyram, sic otiosus sedet ad Scripturam, et quasi panem appositum habet, quo jejunos non reficitur, dum verbum Dei nec se per intelligentiam penetrante, nec alio ei docendo frangente, inutiliter cibum habet qui ei nullatenus prodest. Unde et Apostolus generaliter ad Scripturarum studium nos adhortans : « Quæcunque, inquit, scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus (Rom. xv, 4). » Et alibi : « Implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus (Ephes. v, 18). » Sibi quippe vel secum loquitur, qui quod profert intelligit, vel de intelligentia verborum suorum fructum facit. Idem ad Timotheum : « Dum venio, inquit, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ (I Tim. iv, 13). » Et iterum : « Tu vero permane in iis quæ didicisti, et credita sunt tibi ; sciens a quo didiceris, et quia ab infantia sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Jesu. Omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus (II Tim. iii, 14). » Qui etiam ad intelligentiam Scripturæ Corinthios admonens, ut quæ videlicet alii de Scriptura loquuntur exponere valeant : « Sectamini, inquit, charitatem, æmulamini spiritalia : magis autem spiritus ut prophetetis [at. proficiatis]. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. Qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat. Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. Orabo spiritu, orabo et mente. Psallam spiritu, psallam et mente. Cæterum si benedixeris spiritu, quis implebit locum idiotæ ? Quomodo dicet amen super tuam benedictionem, quoniam quid dicas nescit ? Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur. Gratias ago Deo, quoniam omnium vestrum lingua loquor ; sed in ecclesia volo quinque verba, sensu meo loqui, et ut alios instruam, quam decem millia ut verborum. Fratres nolite effici parvi sensibus, sed malitia parvuli estote, sensibus autem perfecti (I Cor. xiv, 1). » Loqui lin-

guz dicitur qui ore tantum verba format, non intelligentia exponendo ministrat. Prophetat vero sive interpretatur qui more prophetarum, qui videntes dicuntur, id est intelligentes, ea quæ dicit intelligit, ut ipsa exponere possit. Orat ille spiritu sive psallit, qui solo prolotionis flatu verba format, non mentis intelligentiam accommodat. Cum vero spiritus noster orat, id est nostræ prolotionis flatus solummodo verba format, nec quod ore profertur corde concipitur, mens nostra sine fructu est, quem in oratione videlicet habere debet, ut ipsa scilicet ex intelligentia verborum in Deum compungatur atque accendatur. Unde hæc in verbis perfectionem nos admonet habere, ut non more plurimorum verba tantum sciamus proferre, verum etiam intelligentiæ sensum in iis habere, atque aliter nos orare vel psallere infructuose protestatur. Quem et beatus sequens Benedictus (cap. 19) : « Sic stemus, inquit, ad psallendum, ut mens nostra concordet voci nostræ. » Hoc et Psalmista præcipiens, ait : « Psallite sapienter (*Psal.* XLVI, 8), » ut videlicet verborum prolotioni sapor et condimentum intelligentiæ non desit, et cum ipso veraciter Domino dicere valeamus : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua ! (*Psal.* CXVIII, 105.) » Et alibi : « Non in tibiis viri beneplacitum erit ei (*Psal.* CXLVI, 10). » Tibia quippe sonitum emittit ad delectationem voluptatis, non ad intelligentiam mentis. Unde bene in tibiis cantare, nec in hoc Deo placere dicuntur, qui melodia sui cantus sic oblectantur, ut nulla hinc ædificetur intelligentia. Qua etiam ratione, inquit Apostolus, cum benedictiones in Ecclesia fiunt, respondebitur amen, si quod oratur in illa benedictione non intelligitur? Utrum videlicet bonum sit quod oratio postulat, aut non. Sic enim sæpe multos idiotas et litterarum sensum ignorantes videmus in Ecclesia per errorem nonnulla sibi nociva quam utilia precari, veluti cum dicitur : « Ut sic transeamus per bona temporalia, ut non amittamus æterna. » Facile ipsa consimilis vocis affinitas nonnullos sic decipit, ut vel sic dicant, « ut nos amittamus æterna, » vel ita proferant, « ut non admittamus æterna. » Cui etiam periculo Apostolus providens, ait : « Cæterum, si benedixeris spiritu (*I Cor.* XIV, 16), » id est prolotionis tantum flatu verba benedictionis formaveris, non sensu mentem audientis instruxeris, « quis supplet locum idiotæ? » id est quis de assistentibus, quorum est respondere, id agere respondendo, quod idiota non valet, imo nec debet? « Quomodo dicit amen? » cum videlicet nesciat utrum in maledictionem potius quam benedictionem inducas. Denique qui Scripturæ non habent intelligentiam, quomodo sermonis ædificationem sibi ministrabunt, aut etiam regulam exponere vel intelligere, aut vitiose prolata corrigere valebunt? unde non mediocriter miramur quæ inimici suggestio in monasteriis hoc egit, ut nulla ibi de intelligendis Scripturis sint studia, sed de cantu tantum vel de

A habeatur disciplina, quasi ovium balatus plus utilitatis habeat, quam pastus. Cibus quippe est animæ et spiritalis refectio ipsi divina intelligentia Scripturæ. Unde et Ezechielem prophetam ad prædicandum Dominus destinans eum prius volumine cibatur, quod statim in ejus ore factum est mel dulce (*Ezech.* III, 13). De quo etiam cibo scriptum est in Jeremia : « Parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis (*Thren.* IV, 4). » Panem quippe parvulis frangit, qui litteræ sensum simplicioribus aperit. Hivero parvuli panem frangi postulant, cum de intelligentia Scripturæ animam saginari desiderant, sicut alibi Dominus testatur : « Emittam famem in terra, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini (*Amos.* VIII, 11). » Hinc autem contrario antiquus hostis famem et sitim audiendi verba hominum, et rumores sæculi, claustris monasteriorum immisit, ut vaniloquio vacantes divina tanto amplius fastidiamus eloquia, quanto magis sine dulcedine vel condimento intelligentiæ nobis fiunt insipida. Unde et Psalmista, ut supra meminimus : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo (*Psal.* CXVIII, 103)! Quæ quidem dulcedo in quo consisteret statim adnexuit dicens : « A mandatis tuis intellexi (*ibid.*, 109). Id est a mandatis tuis potius quam humanis intelligentiam accipi, illis videlicet eruditus atque instructus. Cujus quidem intelligentiæ quæ sit utilitas non prætermisit, subjungens : « Propterea odivi omnem viam iniquitatis. » Multæ quippe iniquitatis viæ ita per se sunt apertæ ut facile omnibus in odium vel contemptum veniant, sed omnem iniquitatis viam non nisi per eloquia divina cognoscamus, ut omnes evitare possimus. Hinc et illud est : « In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi (*Ibid.*, 11). In corde potius recondita sunt quam in ore sonantia, cum eorum intelligentiam meditatio nostra retinet. Quorum quidem intelligentiæ quanto minus studemus, minus has iniquitatis vias cognoscimus atque vitamus, et minus a peccato nobis providere valeamus. Quæ quidem negligentia tanto amplius in monachis, qui ad perfectionem aspirant, est arguenda, quanto hæc eis facilius esset doctrina, qui et sacris abundant libris, et quietis otio perfruuntur. Quos quidem de multitudine scriptorum gloriantes, sed ab eorum lectione vacantes, senex ille in Vitis Patrum egregie arguit, dicens (part. II, lib. *De discret.*) : « Prophetæ scripserunt libras, Patres autem nostri venerunt post eos, et operati sunt in eis plurima. Etenim successores illorum commendaverunt illos memoriæ. Venit autem generatio quæ nunc est, et scripsit in chartis atque membranis, et reposuit in fenestris otiosa. » Hinc et abbas Palladius ad discendum pariter et docendum nos vehementer adhortans, ait (*ibid.*) : « Oportet animam secundum Christi voluntatem conversantem aut discere fideliter quæ nescit, aut docere manifeste quæ novit. » Si autem utrumque cum possit non vult, insanix morbo laborat. Inñtium

enim recedendi a Deo fastidium doctrinæ est, et cum non appetit illud quod semper anima esurit, quomodo diligit Deum? Hinc et beatus Anastasius in exhortatione monachorum, in tantum discendi vel legendi studium commendat, ut per hoc etiam orationes intermittere suadeat. « Pergam, inquit, per tramitem viæ [al. vitæ] nostræ. Primum abstinentiæ cura, jejunii patientia, orandi assiduitas, et legendi, vel si quis adhuc litterarum expertus sit, audiendi sit desiderium cupiditate discendi. Hæc enim prima sunt quasi lactantium cunabulorum in Dei agnitione crepundia. » Et post aliqua cum præmississet : « Orationibus vero ita instandum est, quod vix eas aliquot tempus interpolet; » postea subiicit : « Has si fieri potest sola legendi intercapedo disrumpat. » Neque enim alias Petrus Apostolus admoneret : « Parati semper estote ad rationem reddendam ad omnes poscentes vos de verbo fidei vestræ et spei (I Petr. III, 15). » Et Apostolus : « Non cessamus pro vobis orantes, ut impleamini agnitione ejus in omni sapientia et intellectu spirituali (Coloss. 1, 9). » Et rursus : « Verbum Christi habitet in vobis abundanter in omni sapientia (Coloss. III, 16). » Nam in Veteri Testamento similem hominibus curam sacræ præceptionis inculcavit eloquium. Sic enim David ait : « Beatus vir qui non abiit in concilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit; sed in lege Domini voluntas ejus (Psal. 1, 1). » Et ad Jesum Nave Deus loquitur : « Non recedet liber iste de manibus tuis, et meditaberis in eo die ac nocte (Josue 1, 18). » His quoque negotiis malarum cogitationum lubrica frequenter se ingerunt, et quamvis ipsa scdularitas animum ad Deum præstet intentum, efficit tamen in se mordax sæculi cura sollicitum. Quod sic hoc frequenter importune patitur religioso labori deditus, nunquam profecto illis carebit otiosus. Et beatus papa Gregorius lib. Moral. XIX (cap. 6) : « Quæ tempora, inquit, jam nunc inchoasse ingemiscimus, cum multos intra Ecclesiam positos cernimus, quia nolunt operari quod intelligunt, aut hoc ipsum quoque sacrum eloquium intelligere ac nosse contemnunt. A veritate enim avertentes auditum, ad fabulas convertuntur, dum omnes quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi. Scripta Dei ubique reperta cognoscuntur, opponuntur oculis. Si hæc cognoscere homines dedignantur, pene nullus scire quærat quod credidit. » Ad quod etiam plurimum ipsos et professionis suæ regula et sanctorum Patrum adhortantur exempla. Nihil quippe de doctrina vel studio cantus admonet Benedictus (Regulæ cap. 48), cum ipse plurimum de lectione præcipiat, et ipsa legendi tempora, sicut et laborandi, diligenter assignet : et in tantum de ipsa quoque dictandi seu scribendi doctrina provideat (Regulæ cap. 55), ut inter necessaria quæ ab abbate monachi sperare debeant tabulas etiam et grassium non prætermittat. Qui cum inter cætera jubeat (Regulæ cap. 48), quod in capite Quadragesimæ omnes

A monachi singulos accipiant codices ex bibliotheca, quos per ordinem ex integro legant, quid hoc magis ridiculosum quam lectioni vacare, et intelligentiæ operam non dare? Notum quippe est illud Sapientis proverbium : « Legere et non intelligere, negligere est. » Tali quippe lectori merito illud Phil. ἀλλ'ὄνος λυράς; improprium est. Quasi enim asinus est ad lyram lector librum tenens, id ad quod liber est factus agere non valens. Multo etiam salubrius tales lectores alias intenderent, ubi aliquid utilitatis inesset, quam otiose vel Scripturæ litteras inspicerent, vel folia versarent. In quibus profecto lectoribus illud Isaïæ compleri manifeste videmus : « Et erit, inquit, vobis visio omnium, sicut verba libri signati. Quem cum dederint scienti litteras, dicent : Lege istum, et respondebit : Non possum. Signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei : Lege, et respondebit : Nescio litteras. Et dixit Dominus : eo quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longe est a me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinis : Ideo ecce ego addam ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi et stupendo. Peribit enim sapientia a sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur (Isai. XXIX, 11-14). » Scire quippe litteras in claustris dicuntur, quicunque illas proferre didicerunt. Qui profecto, quantum ad intelligentiam spectat, se nescire legem profitentes, librum qui traditur habent signatum æque ut illi, quos illiteratos ibidem dicunt. Quos quidem Dominus arguens dicit, eos ore et labiis potius quam corde sibi appropinquare, quia quæ proferre utcumque valent, intelligere minime possunt. Qui dum divinarum eloquiorum scientia careant, magis consuetudinem hominum quam utilitatem Scripturæ obediendo sequuntur. Propter hoc Dominus eos quoque, qui sapientes inter eos videntur et doctores resident, excæcandos esse comminatur. Maximus Ecclesiæ doctor et monasticæ professionis honor Hieronymus, qui nos ad amorem litterarum adhortans, ait : « Ama scientiam litterarum, et carnis vitia non amabis (epist. 4), quantum laborem et expensas in doctrina earum consumpserit. » ejus quoque testimonio didicimus. Qui inter cætera quæ ipsemet de proprio scribit studio, ut nos etiam videlicet suo instruat exemplo, ad Pammachium et Oceanum quodam loco sic meminit : « Dum essem juvenis, miro discendi fervebam amore. Nec juxta quorundam præsumptionem ipse me docui, Apollinarem audivi frequenter Antiochiæ, et colui, cum me in Scripturis sanctis erudiret. Jam canis spargebatur caput, et magistrum potius quam discipulum decebat. Perrexi tamen Alexandriam. Audivi Didymum, in multis ei gratias ago, quod nescivi didici. Putabant me homines finem fecisse discendi. Rursus Jerosolymæ et Bethlehem, quo labore, quo pretio Baranniam Hebræum nocturnum habui præceptorem (epist. 65)? Timebat enim Ju-

canos, et mihi alterum sese exhibebat Nicodemum (Joan. iii, 1 et seq.). Memori profecto mente hic recordiderat quod in Ecclesiastico (vi, 18) legerat : « Fili, a juventute tua excipe doctrinam, et usque ad canos invenies sapientiam. » In quo ipse non solum Scripturæ verbis, verum etiam sanctorum Patrum instructus exemplis, inter cæteras excellentis illius monasterii laudes hoc de singulari exercitio ejus in Scripturis divinis adiecit : « Scripturarum vero divinarum meditationem et intellectum, atque scientiæ divini, nunquam tanta vidimus exercitia, ut singulos pene eorum oratores credas in divinam esse sapientiam. » Sanctus etiam Beda, sicut in historia refert Anglorum, a puero in monasterium susceptus : « Cunctum, inquit, ex eo tempus vitæ in ejusdem monasterii habitatione peragens, omnem meditando Scripturis operam dedi, atque inter observantiam disciplinæ regularis et quotidianam cantandi in ecclesia curam semper aut discere, aut scribere dulce habui. » Nunc vero qui in monasteriis erudiuntur adeo stulti perseverant, ut litterarum sono contenti nullam de intelligentia curam assumant, nec cor instruere, sed linguam student. Quos patenter illud Salomonis arguit proverbium : *Cor sapientis quærit doctrinam, et os stultorum pascetur imperitia* (Prov. xv, 44) : cum videlicet verhis quæ non intelligit oblectatur. Qui profecto tanto minus Deum amare et in eum accendi possunt, quanto amplius ab ejus intelligentia et a sensu Scripturæ de ipso nos erudientis absistunt. Hoc autem duabus maxime de causis in monasteriis accidisse credimus, vel per laicorum, scilicet conversorum, seu etiam ipsorum præpositorum invidiam vel propter vaniloquium otiositatis, cui hodie plurimum claustra monastica vacare videmus. Isti profecto nos terrenis magis quam spiritalibus secum intendere cupientes, illi sunt qui tanquam Allophili fodientem puteos Isaac persequuntur (*Gen. xxvi, 15*) : et eos replendo congerie terræ aquam ei satagunt prohibere. Quod beatus exponens Gregorius lib. Moral. xvi, ait : *Sæpe cum eloquiis sacris intendimus malignorum spirituum insidias gravius toleramus, quia menti nostræ terrenarum cogitationum pulverem aspergunt [al. spargunt] ut intentionis nostræ oculos a luce intimæ visionis obscurent* (cap. viii, in *Job xxiv*). Quod nimium Psalmista pertulerat cum dicebat : *Declinate a me, maligni, et scrutabor mandata Dei mei* (*Psal. cxviii, 145*). Videlicet patenter insinuans, quia mandata Dei perscrutari non poterat, cum malignorum spirituum insidias in mente tolerabat. Quod etiam in Isaac opere Allophilorum pravitate cognoscimus designari, qui puteos quos Isaac foderat terræ congerie replebant. Nos enim nimirum puteos fodimus, cum in Scripturæ sacræ abditis sensibus alta penetramus. Quos tamen occulte replent Allophili, quando nobis ad alta tendentibus immundi spiritus terrenas cogitationes inæruunt, et quasi inventam divini scientiæ aquam tollunt. Sed quia nemo hos hostes sua virtute supe-

rat, per Eliphaz dicitur : *Eritque omnipotens contra hostes tuos, et argentum concervabitur tibi* (*Job xxii, 25*). Ac si diceretur : Dum malignos spiritus Dominus sua a te virtute repulerit, divini in te eloquii talentum lucidius crescit. Legerat iste, ni fallor, magni Christianorum philosophi Origenis homelias in *Genesi*, et de ejus hauserat puteis quod nunc de iis loquitur puteis. Ille quippe spirituum puteorum fossor studiosus non solum ad eorum potum, sed etiam effossionem nos vehementer adhortans, expositionis prædictæ homelia xii, ita loquitur (cap. 26) : *Tentemus, facere etiam illud quod sapientia commonet dicens : « Bibe aquam de tuis fontibus, et de tuis puteis. Et sit tibi fons tuus proprius.* (*Prov. v, 15*). » *Tenta ergo et tu, o auditor, habere proprium puteum et proprium fontem, ut et tu cum apprehenderis librum Scripturarum, incipias etiam ex proprio sensu proferre aliquem intellectum, et secundum ea quæ in Ecclesia didicisti. Tenta et tu bibere de fonte ingenii tui. Est intra te natura aquæ vivæ, sunt venæ perennes et irrigua fluentia rationalis sensus, si modo non sint terra et rudis completa. Sed satage fodere terram tuam, et purgare sordes, id est ingenium, amovere desidiam et torporem cordis excutere. Audi enim quod dicit Scriptura. « Punge oculum, et profer lacrymam : punge cor, et profer sensum* (*Eccli. xxii, 19*). *Purga etiam et tu ingenium tuum, ut aliquando etiam de tuis fontibus bibas, et de tuis puteis haurias aquam vivam. Si enim suscepisti in te verbum Dei, si accepisti ab Jesu aquam vivam, et fideliter accepisti, fiet in te fons aquæ salientis in vitam æternam. Idem homelia sequente de puteis Isaac supra memoratis. Quos, inquit, Philisthiim terra repleverant, illi sine dubio quæ intelligentiam spiritalem claudunt, ut neque ipsi bibant, neque alios bibere permittant* (homil. xiii, cap. 26). *Audi Dominum dicentem : Væ vobis, Scribæ et Pharisei, quoniam tulistis clavem scientiæ, non ipsi introistis, neque volentes permisistis* (*Luc. xi, 52*). Nos vero nunquam cessemus puteos aquæ vivæ fodiendo, et nunc quidem vetera, nunc etiam nova discutiendo, efficiamur similes illi Evangelico scribæ, de quo Dominus dixit : *Qui profert de thesauro suo nova et vetera* (*Matth. xiii, 52*).

D Item redeamus ad Isaac, et fodiamus cum ipso puteos aquæ vivæ, etiam si obsistunt Philisthini, etiam si rixantur, nos tamen perseveremus cum ipso puteos fodiendo, ut et nobis dicatur : *Bibe aquam de tuis vasis, et de tuis puteis* (*Prov. v, 15*) : et in tantum fodiamus, ut superabundent aquæ putei in plateis nostris, ut non solum nobis sufficiat scientia Scripturarum, sed et alios doceamus et instruamus ut bibant. Homines bibant et pecora, quia et Propheta dicit : *Homines et jumenta salvos facies, Domine* (*Psal. xxxv, 7*). Et post aliqua : *Qui Philisthinus est, inquit, et terrena sapit, nescit in omni terra invenire aquam, invenire rationabilem sensum. Quid tibi prodest habere eruditionem, et nescire ea uti? habere sermonem, et nescire loqui?*

Istud proprie puerorum est Isaac, qui in omni terra A corde potius habens quam in ore, ipsa etiam diffodiunt puteos aquæ vivæ. Vos autem non sic, sed vaniloquio penitus supersedentes, quæcunque discendi gratiam assecutæ sunt, de iis quæ ad Deum pèrtinent erudiri studeant. Sicut de beato scriptum est viro : *Sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (Psal. 1, 2)*. Cujus quidem assidui studii in lege Domini quæ sequatur utilitas statim adjungitur : *Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum*. Quasi enim lignum aridum esse et infructuosum, quod fluentis divinatorum eloquiorum non irrigatur. De quibus scriptum est : *Flumina de ventre ejus fluent aquæ rivæ (Joan. vii, 38)*. Hæc illa sunt fluentia, de quibus in laude sponsi canit sponsa in Canticis eum describens : *Oculi ejus sicut columbæ super rivulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ, et resident juxta fluentia plenissima (Cant. v, 12)*. Et vos igitur lacte lotæ, id est candore castimonix vitentes juxta hæc fluentia quasi colombæ residete, ut hinc sapientiæ haustus sumentes, non solum discere, sed et docere, et aliis tanquam oculi viam possitis ostendere, et sponsum ipsum non solum conspiceret, sed et aliis valeatis describere. De cujus quidem singulari sponsa, quæ ipsum aure cordis concipere meruit, scriptum esse novimus : *Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo (Luc. 11, 49)*. Hæc igitur summi Verbi Genitrix verba ejus in B

Huc usque Nanneticum exemplar, itemque Victorianum. Sed in Paracletensi, quod et auctius ubique passim, sequentia reperimus, et videntur esse Heloissæ.

Instructiones nostræ sumunt exordium a doctrina Christi prædicantis, et tenentis paupertatem, humilitatem et obedientiam. Sequimur autem vestigia apostolorum in commune viventium. In habitu nostro conservamus paupertatem et humilitatem, in subjectione obedientiam : in conversatione nostra, quia communiter vivimus, sequimur apostolos. Quia undeconque beneficia temporalia proveniant, dividitur singulis prout potest; si non abundat omnibus, maxime datur magis indigentibus. Et quoniam sæculo abrenuntiamus, et Deo militamus, persistamus in proposito castitatis, et pro viribus nostris juxta mensuram donationis suæ ei placere contendamus.

De convenientia consuetudinum.

Domino super nos prospiciente, et aliqua loca nobis largiente, misimus quasdam ex nostris ad religionem tenendam numero sufficiente. Annotamus autem boni propositi nostri consuetudines, ut quod tenuit mater incommutabiliter, teneant et filix uniformiter.

De habitu.

Habitus noster vilis est et simplex, in agnibus pellibus, in lineis et laneis vestibus. In iis emendis vel faciendis non eliguntur pretiosa, sed quod vilius comparari vel haberi potest. Quodcunque sufficere

C debeat adnotandum esset; sed longe sumus a sufficientia.

De lectis.

In lectulis nostris habemus culcitra, et pulvinaria, et lintea linea sicut singulis dividitur. Si non recipiant singulæ quod sufficiat, paupertati ascribitur.

De cibus.

Pane quolibet vescimur; si fuerit triticum, triticeo; si defuerit, pane injustibet annonæ. In refectorio nostro cibi sine carnibus sunt legumina, et ea quæ nutrit hortus. Lac, ova et caseus rarius apponuntur, et pisces, si dati fuerint. Vinum mistum sit aqua. Duo pulmenta in prima refectioe habentur. In cœna vero herbæ, vel fructus, vel aliquid tale, si haberi poterit. Horum quoque deficientiam sine murmure portamus.

De obedientia.

Soli abbatissæ et priorissæ debitum exhibetur obedientiæ. Nulla præsumit claustra monasterii egredi sine harum licentia. Nulla loqui, nulla dare aliquid vel recipere, nulla retinere nisi quod permissum fuerit. De cætero nobis invicem obedimus affectu charitatis.

Unde necessaria proveniant.

Religionis erat de culta terrarum et labore pro-

prio vivere, si possemus. Sed quia ex debilitate non sufficimus, admittimus conversos et conversas, ut quæ per nos administrari rigor non permittit religionis, per eos adimpleatur. Recipimus etiam quascunque fidelium elemosynas more cæterarum Ecclesiarum.

Quando egredimur.

Statutum tenemus, quod nulla velata, causa cujuscunque necessitatis, egrediatur ad forensia negotia, vel ingrediatur domum cujuslibet sæcularis. Ad familiaria vero negotia et ad custodiam rerum nostrarum mittimus in domos nostras probatas tam ætate quam vita et moniales et conversas.

De longinquo venientibus.

Supervenientem nobiscum diu manere non permittimus; sed si remanere voluerit, et eam ratio suscipi permiserit, primo septem dies, aut profiteatur, aut discedat.

Quando fit conversa monialis.

Si ad nos aliqua conversa veniens in conversatione laicarum suscepta fuerit, nullatenus postea monialis efficietur, sed in ea vocatione, in qua vocata est, permaneat.

De officiis nocturnis a Kal. Octobr. usque ad Pascha.

Audito signo, ad vigilias cum festinatione surgimus, et moderate nos cohortantes festinamus ad opus Dei: et dimisso signo ad nutum priorissæ faciamus consuetas orationes, in solemnitatibus inclinatæ, in privatis diebus prostratæ. Completis orationibus signamus nos, et ingredimur stationes nostras. Hebdomadaria, cujus est *Deus in adjutorium*, incipit: *Veni, sancte Spiritus*, prosequens versum et orationem. Quod et facimus in principiis omnium horarum, in præcipuis solemnitatibus cantando, cæteris diebus sine cantu. Hebdomadaria incipit, *Domine, labia mea*, et prosequimur divinum officium juxta consuetudinem regularium ecclesiarum. Post vigilias egredimur omnes, et firmatur oratorium, si dies non fuerit, et accenso lumine in capitulo sedent quæ lectionis vel operis indigent. Si dies fuerit, statim sequitur Prima. In festivitibus et dominicis diebus, sive dies fuerit, sive non fuerit, revertimur omnes in dormitorium, pausantes in lectulis, donec die clarius ilucente ad sonitum dormitorii veniamus in claustrum. Pulsatur prima, et faciente signum priorissa, ingredimur omnes ecclesiam præcedente schola et junioribus. Similiter ante omnes horas expectatur signum priorissæ. Ante primam fit oratio inter formas sicut ante vigilias. Post primam sequitur missa matutinalis. Inde itur in capitulum, et fiunt clamatores et emendationes juxta modum culparum, consideratione tenentis capitulum. Quibusdam solemnitatibus veniunt sorores in capitulum, et emendantur culpæ earum. Quotiescunque autem fratres graviter delinquant, vocantur in capitulum, et coram communi capitulo corriguntur, ut majori confundantur erubescencia. Præcipuis solemnita-

tibus habetur sermo in capitulo. Egressæ de capitulo vacamus lectioni usque ad Tertiam, si hora permiserit. Sequitur tertia et major missa. Sequitur et sexta sine intervallo. Post sextam vacamus lectioni usque ad nonam. Ministræ et lectrix accipiunt mistum. Post nonam ingredimur refectorium, auditur lectio cum summo silentio, et in cæteris ordinem regularium sequimur. Dicto *Tu autem*, procedimus ordinate gratias cantantes, et ingredimur oratorium. Finitis gratis in ecclesia, ingredimur capitulum, et conveniunt sorores laicæ, et exponitur aliquid ædificationis in communi audientia, referente illa cui injunctum fuerit. Si tempus super fuerit, sedemus in claustro usque ad vespervas. Cantantur vespervæ. Sciendum est, quia nulla chororum egreditur sine licentia. Post vespervas sedemus in claustro meditationi servientes, et in cordibus orantes absque signis penitus cum summo silentio. Ante collationem bibimus in refectorio. Hebdomadaria donante benedictionem, statim accedimus ad collationem, nulla divertente alicubi. Post collationem cantamus in ecclesia completorium. Dicto *Requiescant in pace*, facimus orationem inter formas. Ad signum abbatissæ vel priorissæ erectæ consignamus nos, et egredientes per ordinem, incipientes a senioribus, aspergit nos aqua benedicta abbatissa vel priorissa. Ascendentes in dormitorium divertimus ad lectulos nostros, et collocamus nos vestitæ et cinctæ jacentes.

De dominicis diebus.

Diebus dominicis exeuntes de capitulo, accipiunt aquam benedictam ab abbatissa vel priorissa, et facimus processionem in claustro, una portante crucem, et duabus cereos. Post sextam reficimus. Post refectionem statim nona. Post nonam aliquid exponitur ad ædificationem, sicut superius dictum est. Post vespervas fit cæna. Et eo modo nos habemus deinceps quo superius dictum est. Privatis diebus, summo mane cantatur prima, postea sedemus in claustro usque ad tertiam, legentes et cantantes et operantes. Præcedit oratio inter formas, et sequitur tertia. Post tertiam missa matutinalis. Inde itur in capitulum. Egressæ de capitulo sedemus in claustro. Debiliores sumunt mistum, secundum dispensationem abbatissæ. Nulli licet sedere in claustro sine opere vel lectione. Post sextam sequitur major missa, et statim nona. Post nonam ingredimur refectorium. Cætera prosequimur ut superius dictum est.

De tempore æstivo.

A Pascha vero usque ad supradictas Kalendas Octobris, post laudes revertimur ad lectulos nostros, et aliquo intervallo fit sonitus in dormitorio, et surgentes venimus in claustrum et legimus et cantamus usque ad primam. Ante primam tam festivis diebus quam privatis aguntur orationes inter formas. Post primam sequitur missa matutinalis. Inde itur in capitulum. Egressæ capitulum, sedemus in claustro legentes et operantes usque ad ter-

tiam. Post tertiam major missa agitur. Sexta ; et A
itur in refectorium. Post gratiarum actionem imus
in dormitorium, et licet dormire, legere, operari
in lectulis sine alicujus inquietatione. Audito primo
signo nonæ surgimus et præparamus nos, ut dum
secundum signum pulsaverit, ad signum abbatissæ
vel priorissæ ordinate ingrediamur ecclesiam. Post
nonam agimus pro defunctis. Inde ingredimur re-
fectorium et bibimus aquam. Deinceps in claustrum
sedimus, legentes et operantes. Egređimur etiam
ad laborem qualibet hora diei necessario advocatæ
fuermus. Post vespervas agitur cœna. Deinceps
nos habemus sicut superius dictum est. In litania
majore, tribus diebus Rogationum, sexta feria, et
sabbato, vigilia sancti Joannis Baptistæ, vigilia
apostolorum Petri et Pauli, vigilia sancti Laurentii, B
vigilia Assumptionis, et ab Idibus Septembris
usque ad Pascha jejunamus.

Ex concilio Triburiensi, cap. 10.

Virgines quæ ante duodecim annos inscisi mundi-
burdis suis sacrum velamen capiti suo imposuerint,
et illi mundiburdi annum et diem hoc tacendo con-
senserint, in sancto proposito permaneant. Et si
in prædicto anno et die pro illis proclamaverint, pe-
titioni eorum assensus præbeatur : nisi forte Dei
timore tactæ cum eorum licentia in religionis ha-
bitu perseverent.

*De consecratione sanctimonialium, ex concilio
Carthaginensi.*

Sanctimonialis virgo cum ad consecrationem suo C
episcopo offertur, in talibus vestibus applicetur,
qualibet [qualibus] semper usura est, professioni
et sanctimoniam aptis.

Ex decreto Gelasii, cap. 12.

Devotis quoque virginibus, nisi aut in Epiphania,
aut in Albis paschalibus, aut in apostolorum nata-
litiis, sacrum minime velamen imponatur ; et non
ante quinque et viginti annos, nisi forte, sicut de
baptismate dictum est, gravi languore correptis.
Ne sine hoc munere de sæculo exeant, imploran-
tibus non negetur.

Ex decreto Pii papæ.

Ut virgines non velentur ante quinque et viginti
annos ætatis, nisi forte necessitate periclitantis D
virginalis pudicitia, et non sunt consecrandæ
in alio tempore nisi in Epiphania, et in Albis pa-
schalibus, et in apostolorum natalitiis, nisi causa
mortis urgente.

Ex concilio Milevitano, cap. 25.

Item placuit, ut quicumque episcoporum neces-
sitate periclitantis pudicitia virginalis, cum vel
portitor potens, vel raptor, aliq̄is formidatur, vel
si etiam aliquando mortis periculoso scrupulo com-
puncta fuerit, ne non velata moriatur, aut exigen-
tibus parentibus aut iis ad quorum curam pertinet,
velavit virginem, seu velavit intra quinque et vi-
ginti annos ætatis, non ei obsit concilium quod
de isto numero auctoritate constitutum est.

Hieronymus contra Jovinianum.

Si nupserit virgo, non peccavit : non illa virgo,
quæ semet cultui Dei dedicavit. Harum enim si quæ
nupserit, habebit damnationem, quod primam fidem
irritam fecit. Si autem hoc de viduis dictum
objecerint, quanto magis de virginibus prævalebit ;
cum etiam iis non liceat, quibus aliquando licue-
rit? Virgines enim, quæ post consecrationem
nupserunt, non tam adulteræ quam incestæ
sunt.

Ex Decreto Euticiani papæ, cap. 15.

Nihilominus etiam in quibusdam locis inditum,
invenimus usum stultitiæ plenum, et ecclesiasticæ
auctoritati contrarium, eo videlicet quod nonnullæ
abbatissæ et aliqua ex sanctimonialibus viduis et
puellis virginibus contra fas velum imponere præ-
sumant, et ideo nonnullæ injuste velatæ putant se
liberius suis carnalibus desideriis posse inservire,
et suas voluntates explere. Quapropter statuimus
ut si abbatissa, aut quælibet sanctimonialis post
hanc diffinitionem in tantam audaciam proruperit,
ut aut viduam aut puellam virginem velatæ præsu-
mat, iudicio canonico usque ad satisfactionem sub-
datur.

Bonifacius martyr Hiltiberbaldo regi Anglorum.

Apud Græcos et Romanos, quasi blasphemiam.
Deo irrogasset, qui in hoc reus sit, ut proprie de
hoc peccato ante ordinationem interrogatus si reus
fuerit inventus, ut cum velata et consecrata una
concupisset, ab omni gradu sacerdotum Dei pro-
hiberetur. Propter hoc, filii carissime, sollicite
considerandum est quanti ponderis hoc peccatum
esse videtur ante oculos æterni iudicis, quod
facientem inter idololatriæ servos constituet, et a
divino ministerio altaris abjiciet. Licet autem pe-
ræcta pœnitentia reconciliatus sit Deo.

Ex concilio Rothomagensi, cap. 9.

Statutum est viduas non debere velari, similiter
et hoc statutum est, ut si quispiam presbyterorum
deinceps hujus constitutionis normæ contumaciter
transgressor extiterit, scilicet ut aliquas viduas ve-
lare præsumat, quia et hoc episcopis non licet,
gradus sui periculum incurrat. Similiter et de puel-
lis virginibus a presbyteris non velandis statutum
est, ut si quis hoc facere tentaverit, tanquam trans-
gressor canonum damnetur.

Ex concilio Moguntinensi, cap. 6.

Viduas autem velare pontificum nullus tentet,
prout statutum est in decretis Gelasii cap. 13,
quod nec auctoritas divina, nec canonum forma
præstitit. Quæ si propria voluntate continentiam
fuerit professa, ut in eisdem Gelasii cap. 21 le-
gitur, ejus intentio pro se rationem reddat Deo,
quia sicut secundum Apostolum, si continere se non
poterat, nullatenus nubere vetabatur, sic secum
habita deliberatione promissam fidem pudicitia Deo
debet custodire. Nos autem auctoritate Patrum:
suffulti in hoc sacro conventu sancimus et labore

judicamus, si sponte velamen quamvis non consecratum sibi imposuerit, et in Ecclesia inter velatas oblationem Deo obtulerit, velit nolit, sanctimonie habitum ulterius habere debet, licet sacramento confirmare velit eo tenore et ratione velamen sibi imposuisse, ut iterum posset deponere.

Ex concilio Aurelianensi, cap. 5.

Viduæ, quæ ab altari sacro velamen accipiunt spontanea voluntate sacræ conversationis, decrevit sancta synodus in eodem proposito eas permanere. Non enim fas esse decernimus, ut postquam semet Deo sub velo consecraverint, et inter velatas oblationem fecerint, iterum eis concedi Spiritui sancto mentiri.

Nicolaus papa archiepiscopo C. et ejus suffraganeis.

Vidua quidem, quæ capiti imposuerit sacrum velamen, si inter cæteras velatas feminas in ecclesia oraverit, et oblationem cum illis obtulerit, si professa est in eodem habitu permanere, spondens nunquam religionis velamen deponere, a religionis observantia discedere non præsumat.

Augustinus de dono viduitatis.

Viduæ, quæ se non continent nubant antequam professæ continentiam deveveant, quod nisi reddant jure damnentur.

Ex concilio Arausico, cap. 6.

Viduitatis servandæ professionem coram episcopo in secretario habitam, imposita coram episcopo veste viduali non esse violandam; ipsam tamen professionis descripticem merito esse damnandam decernimus.

Ex concilio Toletano, cap. 5.

Omnes feminæ venientes ad sacram religionem et pallio capita contegant, et conscriptam roboratamque professionem faciant, postquam ulterius non sinantur relabi ad prævaricationis audaciam. Quæ vero ex iis omnibus fuerint repertæ animum aut vestem in transgressionem dedisse, excommunicationis sententiam ferant, et rursus mutato habitu in monasteriis, donec diem ultimum claudant, sub arumnis arduæ pœnitentiæ permaneant religatæ.

Ex decretis Gelasii papæ ad Sicilienses episcopos missis, cap. 9.

Neque viduas ad nuptias transire patimur, quæ in religioso proposito diuturna observatione permanserunt. Similiter virgines nubere prohibemus, quas annis plurimis in monasteriis ætatem egisse contigerit.

Ex epistola Gregorii papæ missa ad Bonifacium.

Viduas a proposito discedentes viduitatis, super quibus nos consulere voluit dilectio tua, frater charissime, credo te nosse a sancto Paulo, et multis sanctis Patribus, nisi convertantur, olim esse damnatas. Quas et nos apostolica auctoritate esse dam-

(72) *F. Aluino sanctæ Januensis, ad quem dist. 54, c. 1* : Adabrini enim in omnibus Nicolai episto-

nandas, et a communione fidelium, atque a liminibus Ecclesiæ arcendas fore censemus, usquequo obediant suis episcopis; et ad bonum quod cœperunt, invitæ aut voluntariæ revertantur. De virginibus autem non velatis, si deviaverint, a sanctæ memoriæ prædecessore nostro papa taliter decretum habemus. Ilæ vero quæ necdum sacro velamine tectæ, tamen in proposito virginali semper simulaverunt se permanere, licet velatæ non fuerint, si nupserint, aliquanto tempore his agenda pœnitentia est, quia sponsio earum a Domino tenebatur. Si enim inter homines solet bonæ fidei contractus nulla ratione dissolvi; quanto magis ista pollicitatio, quam cum Deo pepigit, solvi sine vindicta non poterit? Nam si virgines nondum velatæ taliter pœnitentia publica puniuntur, et a cœtu fidelium, usquequo ad satisfactionem veniant, excluduntur; quanto potius viduæ, quæ perfectioris ætatis, et maturioris sapientiæ atque consilii existunt, viro-rumque consortio multoties usæ sunt, et habitum religionis assumpserunt, et demum apostataverunt atque ad priorem vomitum sunt reversæ, a nobis et ab omnibus fidelibus a liminibus ecclesiæ, et a cœtu fidelium usque ad satisfactionem sunt eliminandæ et carceribus tradendæ? Qualiter juxta beatum Paulum tradere hujusmodi hominem *Satanæ, et spiritus salvus sit in die Domini* (1 Cor. v, 5). De talibus et Dominus per Moysen loquitur: « Auferre malum de medio vestri (*ibid.*, 13). » De quibus et per Prophetam ait: « Latabitur justus cum vindictam viderit, manus suas lavabit in sanguine peccatoris (*Psal.* LVII, 11). » De talibus namque, et eorum similibus, atque eisdem consentientibus dicitur, quia « non solum qui faciunt, sed et qui consentiunt facientibus rei sunt (Rom. 1, 32). »

Ex epistola Nicolai papæ, cap. 5

Nicolaus servus servorum Dei, reverentissimo ac sanctissimo confratri nostro Adaberino (72) sanctæ Vivacensis ecclesiæ archiepiscopo. Quod interrogasti de femina, quæ post obitum viri sui velamen sacrum super caput suum imposuit, et finxit se sub eodem velamine sanctimoniale esse, postea vero ad nuptias rediit, bonum mihi videtur, quia per hypocrisis ecclesiasticam regulam conturbare voluit, et non legitime in voto permansit, ut pœnitentiam agat de illusione nefanda, et revertatur ad id quod spondidit, et in sacro ministerio inchoavit. Nam si consenserimus, quod omnia ecclesiastica sacramenta quisque prout vult fingat, et non vere faciat, omnis ordo ecclesiasticus turbabitur, nec Catholicæ fidei jura consistunt, nec canones sacri rite observantur. Quid enim profuit Simoni Mago baptisma sacrum fecte suscipere, et in christianitate se permansurum finxisse, cum per Apostolum fraude ejus detecta quod sibi futurum esset pronuntiatum fuit? Ait enim: « Pœnitentia tua tecum sit in perditione. Cor enim tuum non est rectum collis nulla fit mentio, neque Vivacensis ecclesia quæ sit, adhuc reperire potui.

ram Deo. Pœnitentiam itaque age de hac nequitia tua, et roga Deum ut forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse (Act. viii, 20-23.) Ideo tales, nisi resipiscant, spiritali gladio percutere censemus. Non enim fas Spiritui sancto mentiri sicuti Ananias et Saphira mentiti sunt, et statim perierunt.

Ex concilio Arelatensi, cap. 7.

Sciendum est omnibus, quod Deo sacratarum feminarum corpora per votum propriæ sponsonis et verba sacerdotis Deo consecrata templa esse Scripturarum testimoniis comprobantur; et ideo violatores earum sacrilegi, ac juxta Apostolum filii perditionis esse noscuntur.

Apostolus dicit.

« Præcipe, inquit, ut viduæ irreprehensibiles sint. Vidua eligatur non minus quadraginta [vulg. sexaginta] annorum in operibus bonis testimonium habens si filios educavit. » Et : « Adolescentiores viduas evita. Cum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt, simul et otiosæ loquentes quod non oportet. Volo ergo juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia. Jam enim quedam conversæ sunt retro Satanam (I Tim. v, 7-15). »

Ex concilio Moguntinensi, cap. 13.

Abbatissas autem cum sanctimonialibus omnino recte et juste vivere censemus. Quæ vero professionem secundum regulam sancti Benedicti fecerunt, singulariter vivant. Sin autem canonice vivant, pleniter et sub diligenti cura custodiam habeant, et in claustris suis permaneant, nec foras exitum habeant. Sed et ipsæ abbatissæ in monasteriis sedeant, nec foras vadant sine licentia et consilio episcopi sui.

Ex concilio Moguntino, cap. 26.

Abbatissa nequaquam de monasterio egrediatur, nisi per licentiam sui episcopi. Et si quando foras pergit, de sanctimonialibus quas secum ducit, curam habeat maximam, ut nulla eis detur occasio peccandi.

Ex concilio Grantiensi [Gangrensi], cap. 9.

Abbatissa diligentem habeat curam de congregatione sibi commissa, et provideat ut in lectione et officio, in modulatione psalmodiarum ipsæ sanctimoniales strenuæ sint, et in omnibus operibus bonis. Illa eis ducatum præbeat, utpote pro animabus earum rationem redditura in conspectu Domini, et stipendia sanctimonialibus præbeat necessaria, ne forte per indigentiam cibi aut potus peccare compellantur.

Ex concilio Moguntiensi, cap. 14.

Sanctimoniales, nisi forte abbatissa sua pro aliqua necessitate incumbente, nequaquam de monasterio egrediantur.

Ex concilio Granecensi [Gangrensi], cap. 13.

Si qua mulier propter continentiam quæ putabatur, habitum immutavit, et pro solito muliebri amictum virilem sumat, anathema sit.

Ex eodem concilio, cap. 14.

Si qua mulier propter divinum cultum, ut æstimat, crines attondet, quos ei Deus ad subjectionis memoriam tribuit, tanquam præceptum dissolvens obedientiæ, anathema sit.

Ex concilio Rothomagensi, cap. 3.

Ut episcopus monasteria monachorum et sanctimonialium frequenter introeat, et cum gravibus et religiosis personis in earum conventu residens, eorum vel earum vitam et conversationem diligenter excutiat. Si quid reprehensibile invenerit, corrigere satagat. Sanctimonialium etiam pudicitiam sublimiter investiget, et si aliqua invenitur, quæ neglecto proposito castitatis clerico aut laico impudenter misceatur, acriter verberibus coerceatur, et in privata custodia retrudatur, nisi quod male commisit digne peniteat. Interdicatur etiam ex auctoritate sacrorum canonum, ut nullus laicus aut clericus in earum claustris et secretis habitationibus accessum habeat, neque presbyteri nisi tantum ad missam. Expleta missa, ad ecclesias suas redeant. Omnibus præterea publice et privatim denuntiet, quantum sit piaculum qui sponsam Christi vitare præsumit. Si enim ille reus tenetur qui sponsam hominis violat, quanto magis reus majestatis efficitur, qui sponsam omnipotentis Dei corrumpit?

De monialibus.

Episcopi ut moniales vivant sine proprio curam adhibeant diligentem, ne se possint excusare prætextu alicujus paupertatis.

De sanctimonialibus.

Statuimus ut abbatissæ et priorissæ, et aliæ obedientiarum, de singulis proventibus, redditibus, et expensis singulis annis computent in capitulo, quæter in anno ad minus; et ut status tam obedientiarum quam prioratum a claustralibus cognoscatur, computos redigatur in scriptis: ita quod conventus penes se retineat unum scriptum, et abbatissa aliud. Propter scandala, quæ ex monialium conversatione proveniunt, statuimus de monialibus nigris ne aliquod depositum in domibus suis recipiant ab aliquibus personis, maxime arcas clericorum vel laicorum causa custodiæ apud se solumine deponi permittant. Pueri et puellæ, quæ solent ibi nutrirî et institui, penitus expellantur. Omnes communiter comedant in refectorio, et in dormitorio solitariæ dormiant. Cameræ omnes monialium destruantur, nisi aliqua per inspectionem episcopi necessaria retineatur ad infirmariam faciendam, vel alia de causa, quæ episcopo justa et necessaria videatur. Item moniales nullatenus exire permittantur, vel extra pernoctare, nisi forte ex magna causa, et raro: et abbatissæ injungatur, ne aliter permittat egredi moniales. Et si aliquando abbatissa ex justa causa alicui permittat, eidem injungat quod sine mora re-

vertatur, et del ei sociam non ad voluntatem suam, sed quam viderit expedire. Ostia suspecta et superflua obstruantur. Circa hoc autem episcopi diligentiam adhibeant et curam, per se et per ministros suos, et vitas et conversationes ipsarum taliter restringant, quod per eorum diligentiam scandala, quæ de earum vita in præsentî proveniunt, sopiantur.

De sororibus non emittendis.

Sorores nostræ non egrediantur, nisi forte mittantur de claustrò ad claustrum moraturæ ad minus per annum. Verum, si evidens necessitas ingruerit, propter quam oporteat aliquam egredi, fiat de licentia Præmonstrensis abbatis, dum tamen sine gravi periculo ejus possit exspectari assensus. Si quis abbas aliquam aliter emisit, puniantur secundum quantitatem excessus, arbitrio capituli generalis, et maxime si scandalum emergerit de sorore emissa. Tempore vero guerrarum liceat cuilibet abbati sorores sibi subditas ad loca tuta transferre. Quod si aliter fuerit, abbas, sub quo hoc contigerit, per annum continuum in feria sexta jejundet in pane et aqua.

De sororibus non recipiendis.

Quoniam instant tempora periculosa, et Ecclesiæ supra modum gravantur, communi consilio capituli statuimus, ut amodo nullam sororem recipiamus. Si quis autem hujus statuti transgressor exstiterit, abbatissa sua sine misericordia punietur.

Item de sororibus non recipiendis.

Nulla soror de cætero recipiatur in ordine, nisi locis illis qui sunt ab antiquo recipiendis sororibus perpetuo deputata.

De testimonio sororum recipiendarum.

Si mulieres aliquæ ex antiqua concessione facta eis ante institutionem editam de sororibus non recipiendis, recipi voluerint in sorores, nullomodo recipiantur, nisi probaverint vel per litteras, vel per sufficientem numerum fratrum, utpote per quatuor vel quinque, quod concessio fuerit facta eis ante inhibitionem ordinis per abbatem vel conventum.

De mulieribus non permutandis.

Mulieres quæ ab antiquo loca habent in domibus nostris, ut recipiantur in sorores, nullis aliis loca sua conferant, nec fiat circa mulieres aliqua mutatio personarum.

De puellis non nutriendis in domibus nostris.

Cum propriis fratribus ac sororibus nostris etiam tenui victu sufficere vix possimus, absurdum videretur si alienos in deliciis nutriramus, et tales maxime, de quorum fratres aut sorores nostræ possent conversatione corrumpi. Eapropter censuimus sub districta inhibitione cavendum, ut, emissis omnino sæcularibus, quæ ad nutriendum in claustris sororum nostrarum hactenus sunt receptæ, nulla alia prorsus ad nutriendum de cætero admittatur. Quod si aliqua voluerit exire jam recepta, vel si ad nutriendum recipiatur, per se, vel per alios

A intruserit violenter, cessetur in eodem loco quousque exierit, penitus a divinis.

Quod sorores nostræ non habeant nigras tunicas.

Prædictis namque duximus annectendum, statuentes sub pœna excommunicationis firmiter observari, ut sorores nostræ non nisi in tunicis albis et nigris superpelliceis induantur. In quibus videlicet superpelliceis nulla vel superfluitas vel curiositas videatur, et ne sit notabilis habitus earumdem, ne vestes potius videantur quam morum delicias affectare.

De sororibus in lapsu carnis deprehensis.

Si aliqua soror deprehensa fuerit in lapsu carnis, statim emittatur a domo, et nullomodo, etiamsi obtinuerit misericordiam, de cætero revertatur, nisi sub tali lege quod velo careat in perpetuum, et sub vilî veste et tenui victu nullatenus egressura de claustrò serviat ut ancilla. Verum, si secundo commiserit, ejiciatur, et nullum de cætero receptionis suæ debitum ab ordine præstoletur. Sane si aliqua extra septa sororum exierit, omni sexta feria per annum in pane et aqua abstineat. Porro, si extra exteriorem portam domus exierit, infra octo dies si reversa fuerit, poterit recipi ut fugitiva. Ita tamen ut per quadraginta dies subjiciatur pœnæ gravioris culpæ, et omni sexta feria per annum reficiatur in pane et aqua. Post dies octo revertenti adjiciatur ad pœnam, ut usque ad sequens generale capitulum velo careat, et serviat ut ancilla; non tamen hac occasione egressura a claustrò.

De egressione sororum.

Quasdam Ecclesias nostri ordinis de facili egressione sororum audivimus infamari. Sed quia inde multa pericula animarum possunt emergere, et forsitan emergerunt, prohibemus ne amodo ad aliquod negotium vel laborem, sive etiam in causis ad testimonium perhibendum, egrediantur de cætero.

De communi vita sororum.

Docente historia Actuum apostolorum, satis est lucidum et apertum, quod Ananias et Saphira, uxor sua, oblati apostolorum Principi iis quæ transitorie possidebant, et retenta parte pretii cujusdam agri venditi ab eisdem, morte subitanea sunt percussi. Quia ergo quæcunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, ut proprietatis vitium, vel saltem species extirpetur, statuimus ut quilibet abbas nostri ordinis ita sororibus suis provideat, ut de communi et in communi vivant, communiter operentur, et ad communem utilitatem; nec permittantur habere proprium, sed necessaria eis administrentur de communi, secundum Ecclesiarum, ad quas pertinent, facultates. Si quid autem ipsarum alicui datum fuerit a quoquam, secundum patris nostri Augustini præceptum, statim redigat in commune. Quod si retinere præsumpserit, deprehensa ab abbate vel priorissa, gravius secundum ordinis statuta puniatur.

Ne sorores frequententur.

Cum secundum Apostolum universos Christi fi-

deles, et maxime viros religiosos ab omni specie mala deceat abstinere; inhibemus tam subditis quam prælatis ostium aperire sororum, et hoc in domibus alienis. Sustinemus tamen, ut si quis accesserit ad eas gratia prædicandi, aperto ostio ec-

clesiæ, ulterius non procedat, imo sedens in eodem effundat ipsis audientibus verbum Dei, nec permittat aliquatenus capellanos aut socios suos introire ad ipsas.

EPISTOLA IX.

Quæ est ejusdem Petri ad virgines Paracletenses.

De studio litterarum.

Beatus Hieronymus in eruditione virginum Christi plurimum occupatus, inter cætera, quæ ad ædificationem earum scribit, sacrarum studium litterarum eis maxime commendat, et ad hoc eas non tam verbis hortatur, quam exemplis invitatur. Memor quippe sententiæ, qua Rusticum instruens ait: « Ama scientiam Scripturarum, et carnis vitia non amabis; » tanto magis necessarium amorem hujus studii feminis esse censuit, quanto eas naturaliter infirmiores et carne debiliores esse conspexit. Nec solum ad hanc virginum exhortationem argumentum a similitudine a virginibus sumptum inducit, unde ad comparationem minoris, viduas et conjugatas in exemplum assumit: quo magis spon-
 eas Christi ad hoc studium incitet per matronas seculi, et ex virtute laicarum torporem excutiat vel confundat monialium. Et quoniam, juxta illud Gregorianum, « a minimis quisque inchoat, ut ad majora perveniat; » præmittere juvat quanta diligentia virgunculas in sacris imbueret litteris studuerit. Unde, ut omittam cætera, illud nunc in medium procedat, quod ad Lætam de institutione filię suæ Paulæ, propter morum doctrinam, tradit hanc litterarum disciplinam. « Sic erudienda est, inquit, anima, quæ futura est templum Dei. Fiant ei litteræ vel buxæ, vel eburnæ, et suis nominibus appellentur. Ludat in eis, ut et lusus ipse eruditio sit. Et non solum ordinem teneat litterarum, ut memoria nominum in canticum transeat: sed et ipse inter se crebro ordo turbetur, et mediis ultima, primis media misceantur, ut eas non sono tantum, sed et visu noverit. Cum vero cœperit trementi manu stylum in cera ducere, vel alterius superposita manu teneri regantur articuli, vel in tabula sculpantur elementa; ut per eosdem sulcos inclusa marginibus trahantur vestigia, ut foras non queant evagari. Syllabas jungat ad præmium, et quibus illa ætas delinari potest, munusculis invitetur. Habeat in discendo socias, quibus invidet, quarum laudibus mordeatur. Non objuranda est, si tardior sit; sed laudibus excitandum est ingenium, et ut vicisse gaudeat, et victa doleat. Cavendum imprimis, ne oderit studia, ne amaritudo eorum, præcepta in infantia, ultra rudes annos transeat. Ipsa nomina, per quæ consuescit paulatim verba contexere, non sint fortuita, sed certa et coacervata de industria, prophetarum videlicet, atque apostolorum, et omnis

ab Adam patriarcharum series, de Matthæo Lucaeque descendat: ut, dum aliud agit, futuræ memoriæ præparetur. Magister probæ ætatis et vitæ, atque eruditionis est eligendus; nec, puto, erubescet vir doctus id facere in propinqua vel nobili virgine, quod Aristoteles fecit in Philippi filio, ut ipse librariorum vilitate initia traderet litterarum. Non sunt contemnenda quasi parva, sine quibus magna consistere non possunt. Ipse elementorum sonus, et prima institutio præceptorum aliter de erudito, aliter de rustico ore profertur. Nec discat in tenero, quod ei postea didiscendum est. Difficulter radicalitur, quod rudes animi perbiberunt. » Græca narrat historia Alexandrum potentissimum regem, orbisque domitorem, et in moribus, et in incessu, Leonidis pædagogi sui non potuisse carere vitiis, quibus adhuc parvulus fuerat infectus. Ut autem pronuntiationem scripturæ commendet memoriæ, certam et ipse lectionis mensuram singulis diebus vult præfigi: quam cum memoriter persolvat, nec solum Latinis, verum etiam Græcis litteris operam dari præcipit, cum utræque linguæ tunc Romæ frequentarentur, et maxime propter scripturas de Græco in Latinum versas: ut eas ex origine sua melius cognosceret, ac verius judicare posset. Nondum enim Hebraicæ veritatis translatione Latinitas utebatur. Ait itaque: « Reddat tibi pensum quotidie de Scripturarum floribus carptum. Ediscat Græcorum versuum numerum. Sequatur statim et Latina eruditio: quæ si non ab initio os tenerum composuerit, in peregrinum sonum lingua corrumpitur, et externis vitiis sermo patrius sordidatur. Pro gemmis et serico, divinos codices amet, in quibus non auri, et pellis Babylonicæ vermiculata pictura, sed ad fidem placeat emendata et erudita distinctio. Discat primo Psalterium, his se canticis avocet, et in Proverbiis Salomonis erudiat ad vitam. In Ecclesiaste consuescat, quæ mundi sunt, calcare. In Job, virtutis et patientiæ exempla sectetur. Ad Evangelia transeat, nunquam ea depositura de manibus. Apostolorum Acta et Epistolas tota cordis imbibat voluntate. Cumque pectoris sui cellarium his opibus locupletaverit, mandet memoriæ prophetas, Heptateuchum, et Regum, et Paralipomenon libros, Esdræ quoque et Esther volumina. Ad ultimum, sine periculo discat Canticum canticorum; ne, si in exordio legerit, sub carnalibus verbis spiritualium nuptia-

rum epithalamium non intelligens, vulneretur. Caveat omnia apocrypha, et, si quando ea non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam legere voluerit, sciat non eorum esse, quorum titulis prænotantur, multaque his admista vitiosa, et grandis esse prudentiæ aurum in luto quærere. Cypriani opuscula semper in manu teneat. Athanasii Epistolas, et Hilarii libros inoffenso decurrat pede. Illorum tractatibus, illorum delectetur ingeniis, in quorum libris pietas non vacillet. Cæteros sic legat, ut magis iudicet, quam sequatur. Respondetis : Quomodo hæc omnia mulier sæcularis, in tanta frequentia hominum, Romæ custodire potero? Noli ergo subire onus, quod ferre non potes; sed, postquam ablactaveris eam cum Isaac, et vestieris cum Samuele, mitte aviæ et amittæ. Redde pretiosissimam gemmam cubiculo Mariæ, et cunis Jesu vagientis impone. Nutriatur in monasterio: sit inter virginum choros: jurare non discat: mentiri sacrilegium putet: nesciat sæculum: vivat angelice: sit in carne sine carne: omne hominum genus sui simile putet. Et, ut cætera taceam, certe te liberet servandi difficultate, et custodiæ periculo. Melius est tibi desiderare absentem, quam pavere ad singula. Trade Eustochio parvulam: illam primis miretur ab annis; cujus et sermo, et incessus, et habitus doctrina virtutum est. Sit in gremio aviæ, quæ longo usu didicit nutrire, servare, docere virgines. Anna filium, quem Deo voverat, postquam obtulit in tabernaculo, nunquam recepit. Ipse, si Paulam miseris, et magistrum me, et nutritium spondeo, gestabo humeris, balbutia senex verba formabo, multo gloriosior mundi philosopho, qui non regem Macedonum, Babylonio perituro veneno, sed ancillam et sponsam Christi erudiam, regnis celestibus offerendam. » Perpendite, sorores in Christo charissimæ, pariter et conservæ, quantum curam tantus Ecclesiæ doctor in eruditione unius parvulæ suscepit, in qua tam diligenter cuncta distinxerit, quæ necessaria doctrinæ decreverit, ab ipso alphabeto sumens exordium. Nec solum de pronuntiandis syllabis, et litteris conjungendis, verum etiam de scribendis adhibet documentum: nec non et de sociis providet adjungendis, quorum livore, vel laude plurimum moveatur. Quod etiam, ut spontanea magis quam coacta faciat, et majori studium amore complectatur; blanditiis, et laudibus, nec non et munusculis incitari admonet. Ipsa quoque nomina distinguit ex Scripturis sacris colligenda, in quibus proferendis se primum exercens, hæc memoriæ suæ plurimum commendat, juxta illud Poeticum :

*Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.....*

Qualis etiam magister ad hoc sit eligendus, diligenter describit: nec prætermittit præfixam esse debere mensuram lectionis, quam cordetenus firmatam quotidie persolvat. Et quia eo tempore, Græcarum quoque litterarum usus Romæ abundabat,

nec Græcarum litterarum expertem eam esse permittit: maxime, ut arbitror, propter translationem divinatorum Librorum a Græcis ad nos derivatam, unde discernere posset, quid apud nos minus, vel aliter esset: et fortasse propter liberalium disciplinam artium, quæ his, qui ad perfectionem doctrinæ nituntur, nonnihil afferunt utilitatis. Qui etiam conditionem Latinæ linguæ præmittit, quasi ab ipsa nostrum inchoaverit magisterium. Cum autem a sono vocum ad earum pervenerit sensum, ut quæ proferre didicerit jam intelligere velit: codices ei distinguit diversos, tam de canone duorum Testamentorum, quam de opusculis doctorum, ex quorum eruditione proficiat, ut consummetur. Inter canonicas autem Scripturas, ita ei Evangelia commendat, ut nunquam hæc de manibus virginis recessura censeat; quasi plus aliquid diaconissis, quam diaconis de lectione injungat Evangelica: cum isti in ecclesia illam habeant recitare, illæ nunquam ab eorum debeant lectione vacare. Deinde ista matri de filia scribens, ne quam mater excusationem prætenderet, hæc omnia Romæ sæcularem feminam in tanta hominum frequentia perficere posse; dat consilium, ut ab isto se onere liberet, monasterio virginum tradat filiam, ubi educari sine periculo, et de his, quæ dixit, perfectius instrui possit. Omnem denique occasionem amputans ne de magistro tandem, qualem ipse descriperat, mater sollicitaretur, puellæ Roma Hierosolymam, ad aviam scilicet sanctam Paulam, et amitam Eustochium missæ, se magistrum pariter et nutritium offert. Et in tantum, quod dictu mirabile est, erumpit promissum, ut tantus Ecclesiæ doctor etiam senio debilis, dicat se virginem, quasi bajulum ejus, humeris gestare non dedignari. Quod quam apud suspiciosos, non sine suspitione fieri, non apud religiosos sine scandalo vix contingeret. Huc tamen omnia vir Deo plenus, et de integritate vitæ omnibus tandiu cognitus, confidenter spondebat: dnmmodo unam s.c. instruere virginem posset, ut ipsam cæteris magistram relinqueret, et in ipsam Hieronymum legeret, qui Hieronymum non vidisset. Ut autem de parvulis ad majores transeamus virgines, quas plurimum semper provocat ad studium litterarum, tam eis videlicet scribendo quæ legant, quam eas laudando de assiduitate legendi vel dicendi: quid ad Principiam virginem de psalmo quadragesimo quarto scribens dicat, audiamus. « Scio me, Principia in Christo filia, a plerisque reprehendi, quod interdum scribam ad mulieres, et fragiliorem sexum maribus præferam: et idcirco debeo primum obtrectatoribus meis respondere, et sic venire ad disputatiunculam, quam rogasti. Si viri de Scripturis quærerent, mulieribus non loquerer. Si Barach ire ad prælium voluisset, Debora de victis hostibus non triumphasset. » Et post aliqua: « Apollo, virum apostolicum, et in lege doctissimum, Aquila et Priscilla erudiunt, et instruant cum de via Domini. Si doceri a femina non

fait turpe Apostolo : mihi quare turpe sit post viros docere et feminas? Hæc et istiusmodi, *σεμωτάτη* filia, perstrinxi breviter, ut nec te pœniteret sexus tui, nec viros suum nomen erigeret, in quorum condemnationem, feminarum in Scripturis sanctis vita laudatur. » Juvat post virgines, intueri de viduis, quantum et ipsæ in studia sacrarum litterarum ipsius testimonio et laude profecerint. Scribens igitur idem doctor ad eandem virginem Principiam de vita sanctæ Marcellæ sicut illa postulabat, inter virtutum ejus insignia : « Divinarum, inquit, Scripturarum ardor erat incredibilis : semperque cantabat : « In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi (*Psal. cxvii, 11*). » Et illud de perfecto viro : « Et in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (*Psal. i, 2*); » et : « A mandatis tuis intellexi (*Psal. cxviii, 104*). » Denique, cum et me Romam cum sanctis pontificibus Paulino, et Epiphanio, ecclesiastica traxisset necessitas, et verecunde nobilium feminarum oculos declinarem : ita egit, æcundum Apostolum, « importune opportune (*II Tim. iv, 2*); » ut pudorem meum sua superaret industria. Et quia alicujus tunc nominis esse existimabar super studio Scripturarum, nunquam convenit quin de Scripturis aliquid interrogaret, nec statim acquiesceret, sed moveret e contrario quæstiones, non ut contenderet, sed ut quærendo disceret earum solutiones, quas opponi posse intellegebat. Quid in illa virtutum, quid ingenii inventum, vereor dicere : ne fidem credulitatis exceedam, et tibi majorem dolorem incutiám, recordanti quanto bono carueris. Hoc solum dicam, quod quidquid in nobis longo fuit studio congregatum, et meditatione diuturna, quasi in naturam versum, hoc illa libavit, didicit, atque possedit, ita ut post perfectionem nostram, si in aliquo testimonio Scripturarum esset oborta contentio, ad illam judicem pergeretur. Et quia valde prudens erat, sic ad interrogata respondebat, ut etiam sua non sua diceret, sed vel mea, vel cujuslibet alterius, ut in eo ipso, quod docebat, se discipulam fateretur. Sciebat enim dictum ab Apostolo : « Docere autem mulieri non permitto (*I Tim. ii, 12*), » ne virili sexui, et interdum sacerdotibus, de obscuris et ambiguis sciscitantibus, facere videretur injuriam. Absentiam nostri mutuis solabatur alloquiis, et quod carne non poteramus, spiritu reddebamus : semper obviare epistolis, superare officiis, salutationibus prævenire. Non multum perdebat absentia, quæ jugibus sibi litteris jungebatur. In hac tranquillitate, et Domini servitute, hæretica in his provinciis exorta tempestas cuncta turbavit : et in tantam rabiem comitata est, ut nec sibi, nec ulli bonorum parceret : et quasi parum esset, hic universa novisse, navem plenam blasphemiarum Romano intulit portui, cum venenata spurcaque doctrina Romæ invenerit, quos induceret. Tunc sancta Marcella, quæ diu se cohibuerat, ne per æmulationem

A quippiam facere videretur, postquam sensit fidem apostolico ore laudatam in plerisque violari, ita ut sacerdotes quoque, et nonnullos monachorum, maximeque sæculi homines in assensum sui traheret, ac simplicitati illuderet episcopi, qui de suo ingenio cæteros æstimabat. publice restitit, malens Deo placere quam hominibus. Damnationis hæreticorum hæc fuit principium, dum adducit testes, qui prius ab eis eruditi, et postea ab hæretico fuerant errore correpti, dum ostendit multitudinem deceptorum, dum impia *περίληψὶς* ingerit volumina, quæ emendata manu scorpî monstrabantur, dum acciti frequentibus litteris hæretici, ut se defendèrent, venire non ausi sunt. Tantaque vis conscientiæ foit, ut absentes damnari, quam præsentibus coargui, maluerint. Hujus tam gloriosæ victoriæ origo, Marcella est. » Videtis, dilectissimæ, quantum attulerit fructum, repressis hæresibus, in urbe fidelibus omnibus in caput constitutæ unius matronæ laudabile studium, et quanta lampade doctrinæ ipsorum quoque doctorum ecclesiasticorum tenebras una mulier expulerit. De cujus studio in sacris litteris, quo ipsa victoriam istam meruerit, idem doctor præmio lib. i in Epistolam Pauli ad Galatas, ad exhortationem vestram ita meminuit : « Scio equidem ardorem ejus, scio fidem (quam flammam semper habeat in pectore) superare sexum, oblivisci hominis, et divinorum voluminum tympano concrepante, Rubrum hujus sæculi pelagus transfretare. Certe cum Romæ essem, nunquam tam festina me vidit, ut non de Scripturis aliquid interrogaret. Neque vero more Pythagorico, quidquid responderam, rectum putabat, nec sine ratione præjudicata apud eam valebat auctoritas : sed examinabat omnia, et sagaci mente universa pensabat, ut me sentirem non tam discipulam habere quam judicem. » Tantum eo tempore in sanctis feminis, sicut et in viris, studium ferrebat litterarum, ut nequaquam suæ linguæ disciplina contentæ, ipsos Scripturarum rivulos, quos habebant, ab ipsis inquirerent fontibus; nec inopiam unius linguæ sibi crederent sufficere. Unde et illud est supra memorati doctoris ad Paulam de morte Blessillæ filiæ suæ, sic inter cætera in ejus præcipuam laudem scribentis : « Quis sine singultibus transeat orandi instantiam, nitorem linguæ, memoriæ tenacitatem, acumen ingenii? Si Græce loquentem audisses, Latine eam nescire putares. Si in Romanum sonum lingua se verteret, nihil omnino peregrini sermo redolebat. Jam vero, quod in Origene quoque illo Græcia tota miratur, in paucis non dicam mensibus, sed diebus, ita Hebrææ linguæ vicerat difficultates, ut in discendis canendisque psalmis cum matre contenderet. » Ipsam quippe matrem ejus Paulam, nec non et alteram ipsius filiam Eustochium virginem Deo dicatam, in eodem studio litterarum atque linguarum non minus occupatas esse, idem non præterit doctor. Sic quippe de his commemorat, vitam ipsius Paulæ scribens, et de

ipsa dicens : « Nihil ingenio ejus docilius. Tarda erat ad loquendum, velox ad audiendum, memor illius præcepti : « Audi, Job, et tace (*Job xxxiii, c 31*). » Scripturas sanctas tenebat memoriter. Denique compulsi me, ut Vetus et Novum Instrumentum cum filia, me disserente, perlegeret. Quod propter verecundiam negans, propter assiduitatem tamen, et crebras postulationes ejus, præstiti, ut docerem quod didiceram. Sicubi hæsitabam, et nescire me ingenue confitebar : nequaquam mihi volebat acquiescere : sed jugi interrogatione cogebat, ut e multis variisque sententiis, quæ mihi videretur probabilior, indicarem. Loquar et aliud, quod forsitan æmulis videatur incredibile. Hebræam linguam, quam ego ab adolescentia multo labore ac sudore ex parte didici, et infatigabili meditatione non desero, ne ipse ab ea deserar, discere voluit, et consecuta est : ita ut psalmos Hebraice caneret, et sermonem absque ulla Latine linguæ proprietate personaret. Quod quidem usque hodie in sancta filia ejus Eustochio cernimus. Sciebant quippe Latinorum codicum doctrinam ex Hebraicis et Græcis processisse scriptis : et idioma cujuscuque linguæ ad plenum in peregrina servari ab interprete non posse. Quod tam Hebræi, quam Græci de perfectione gloriantes, nostris translatoribus, velut imperfectis nonnunquam insultare consueverunt, talem in argumentum similitudinem asserentes, quod quilibet liquor in plura vasa vicissim transfusus, plenitudine sua necessario minuitur, nec ejus quantitas in cæteris vasis potest reperiri, quam in priore habuit. Unde et illud sæpe accidit, quod cum aliquibus testimoniis Judæos arguere nitimur, facile nos refellere solent, qui Hebraicum ignoramus, ex translationum, ut aiunt, nostrarum falsitate. » Quod sapientissimæ mulieres prædictæ diligenter attendentes, nequaquam propriæ linguæ doctrinæ contentæ fuerunt : ut non solum suos instruere, verum etiam alios refellere possent, et de limpidissima fontis aqua, sitim suam reficerent. Ad quod maxime, ni fallor, ipse Hieronymus harum peritus linguarum, suo provocaverat exemplo. Cujus quidem peritiæ perfectionem quanto labore vel expensis acquisierit, ad Pammachium et Oceanum scribit his verbis : « Dum essem juvenis, miro discendi ferebar ardore, nec, juxta quorundam præsumptionem, ipse me docui. Apollinarium Laodiceum audiavi Antiochiæ frequenter, et colui : et cum me in sanctis Scripturis erudiret, nunquam illius contentiosum super sensu dogma suscepi. Jam canis spargebatur caput, et magistrum potius quam discipulum decebat. Perrexi tamen Alexandriam, audiavi Didymum : in multis ei gratias ago : quod nescivi, didici : quod sciebam, illo docente non perdi. Putabant me homines finem fecisse discendi : veni rursus Jerosolymam et Bethlehem : quo labore, quo pretio Barrabanum nocturnum habui præceptorem ? Timebat enim Judæos, et mihi se alterum exhibebat Nicodemum.

Horum omnium frequenter in opusculis meis facio mentionem. » Hunc zelum tanti doctoris, et sanctarum feminarum in Scripturis divinis considerans, monui, et incessanter implere vos cupio, ut dum potestis, et matrem harum peritam trium linguarum habetis, ad hanc studii perfectionem feramini : ut quæcunque de diversis translationibus oborta dubitatio fuerit, per vos probatio terminari possit. Quod et ipse Dominicæ crucis titulus Hebraice, Græce, et Latine scriptus non incongrue præfigurasse videtur : ut in ejus Ecclesia ubique terrarum dilatata, harum linguarum, quæ præminent, abundaret doctrina ; quarum litteris utriusque Testamenti comprehensa est Scriptura. Non longa peregrinatione, non expensis plurimis, pro his linguis addiscendis, opus vobis est, ut beato accidit Hieronymo : cum matrem, ut dictum est, habeatis ad hoc studium sufficientem. Post virgines quoque ac viduas, fideles conjugatæ incitamentum præbeant vobis doctrinæ, ut vel negligentiam vestram arguant vel ardorem augeant. Præstat exemplum etiam vobis Celantia venerabilis, quæ in conjugio quoque regulariter vivere cupiens, legem sibi conjugii præscribi ab ipso etiam Hieronymo sollicitè petiit. Unde et ipse ad eandem super hoc rescribens, ita meminit : « Provocatus ad scribendum litteris tuis, diu, fateor, de responsione dubitavi, silentium mihi imperante verecundia. Petis namque, et sollicitè ac violenter petis, ut tibi certam ex Scripturis sanctis præfiniamus regulam, ad quam tu ordines cursum vitæ tuæ : ut cognita Domini voluntate, inter honores sæculi, et divitiarum illecebras, morum magis diligas suppellectilem, atque ut possis in conjugio constituta, non solum conjugii placere, sed etiam ei, qui ipsum indulset conjugium. Cui tam sanctæ petitioni, tamque pio desiderio non satisfacere, quid aliud est, quam profectum alterius non amare ? Prebebo igitur precibus tuis, teque paratam ad implendam Dei voluntatem, ipsius nitar incitare sententiis. » Audierat fortassis hæc matrona quod in laudem sanctæ Susannæ Scriptura commemorat. Quam cum præmississet pulchram nimis, et timentem Deum, unde hic timor et verus animæ decor procederet, statim annexit dicens : « Parentes enim illius, cum essent justi, erudierunt filiam suam secundum legem Moysi (*Dan. xiii, 5*). » Cujus eruditionis inter molestias nuptiarum et sæcularium perturbationes occupationum Susanna non immemor, et morti adjudicata, ipsos suos judices atque presbyteros damnare promeruit. Quem quidem in Daniele locum ipse Hieronymus exponens, illud quod dictum est : « Parentes illius, cum essent justi, erudierunt filiam suam, » etc., in exhortationis competenter assumens occasionem, ait : « Hoc utendum est testimonio ad exhortationem parentum, ut doceant juxta legem Dei sermonemque divinum non solum filios, sed et filias suas. » Et quia diu me tam litterarum quam virtutum impedire studia plurimum solent, omnem vobis negligentiam

torporem excutiat illa ditissima regina Saba, quæ cum magno labore infirmi sexus, et longæ viæ fatigatione pariter atque periculis, expensisque nimis, venit a finibus terræ sapientiam experiri Salomonis, et cum eo conferre quæ noverat de his quæ ignorabat. Cujus studium et laborem intantum Salomon approbavit, ut ei pro remuneratione cuncta quæ petiit daret, exceptis quæ ipse illi ultro more obtulerat regio. Multi viri potentes ad sapientiam ejus audiendam confluebant, et multi regum et ducum terræ doctrinam ejus magnis muneribus honorabant, et cum ab eis multa susciperet donaria, neminem eorum super his remunerasse legitur, nisi supradictam feminam. Ex quo patenter exhibuit quantum sanctæ feminæ studium et ardorem doctrinæ approbavit : et quantum Domino ipsum gratum esse censuerit. Quam et postmodum ipse Dominus et Salomon verus, imo plusquam Salomon, ad condemnationem virorum eruditionem suam contemnentium, non prætermisit inducere. « Regina, inquit, austri surget in judicio, et condemnabit generationem istam (*Matth. xii, 52*). » In qua generatione, charissimæ, ne vos quoque vestra condemnet negligentia, providete. In quo etiam, quominus excusabiles sitis, non est vobis necessarium longi fatigationem itineris arripere, nec de magnis expensis providere. Magisterium habetis in matre, quod ad omnia vobis sufficere, tam ad exemplum scilicet virtutum, quam ad doctrinam litterarum potest : quæ non solum Latinæ, verum etiam tam Hebraicæ quam Græcæ non experta litteraturæ, sola hoc tempore illam trium linguarum adepta peritiam videtur, quæ ab omnibus in beato Hieronymo, tanquam singularis gratia, prædicatur, et ab ipso in supradictis venerabilibus feminis maxime commendatur. Tribus quippe linguis principalibus istis duo Testamenta comprehensa, pervenerunt ad nostram notitiam. Quibus etiam linguis titulus Dominicæ crucis insignitus, Hebraicæ scilicet, Græcæ et Latine conscriptus, patenter innuit his præcipue linguis Dominicam doctrinam et Christi laudes, ipsum Trinitatis mysterium in tripertitam mundi latitudinem, sicut et ipsum crucis lignum, cui titulus est superpositus, tripertitum fuerat, indicanda et corroboranda fore. Scriptum quippe est : « In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum (*Matth. xviii, 16*). » Unde ut trium linguarum auctoritate Scriptura sanciretur sacra, et cujuscunque linguæ doctrina duarum aliarum testimonio roboraretur, tribus his linguis Vetus simul et Novum Testamentum divina providentia comprehendere decrevit. Ipsum etiam Novum Testamentum, quod tam dignitate quam utilitate Veteri supereminet, tribus istis linguis primo scriptum fuisse constat, tanquam id titulus cruci superpositus futurum præsignaret. Quædam namque in eo Hebræis scripta linguam eorum exigebant : quædam similiter ex eis Græcis, quædam Romanis, propriis eorum linguis, ad quos dirigebantur, scribi necesse fuit. Primum quidem

Evangelium secundum Matthæum, sicut Hebræis, sic Hebraice primo scriptum est. Epistolam quoque Pauli ad Hebræos, et Jacobi ad duodecim tribus jam dispersas, et Petri similiter, et nonnullas fortassis alias eadem ratione constat esse scriptas Hebraice. Ad Græcos vero tria Evangelia Græcè quis dubitet esse scripta, et quascunque Epistolas tam Pauli quam cæterorum ad eos destinatas, necnon et Apocalypsis ad septem Ecclesias a se missas ? Unam vero ad Romanos scriptam Pauli novimus Epistolam, ut parum a nobis habere nos Latini gloriemur, et quantum nobis aliorum sunt doctrinæ necessariæ cogitemus : quas ad plenum si cognoscere studeamus, in ipso fonte magis quam in rivulis translationum perquirendæ sunt : præsertim cum earum diversæ translationes ambiguitatem magis, quam certitudinem lectori generent. Non enim facile est idioma, id est proprietatem cujuscunque linguæ, sicut et supra meminimus, translationem servare, et ad singula fidam interpretationem accommodare, ut quælibet ita exprimere possimus in peregrina, sicut dicta sunt in propria lingua. Nam et in una lingua cum aliquid exponere per aliud volumus, sæpe deficiamus : cum verbum proprium, quod apertius id exprimere possit, non habeamus. Novimus et beatum Hieronymum apud eos præcipue trium harum linguarum peritum, multum in translationibus suis, et in commentariis earum a se ipso nonnunquam dissidere. Sæpe namque in expositionibus suis dicit : « Sic habetur in Hebræo, » quod tamen in translationibus ejus secundum Hebraicum, ut ipsemet asserit, factis non reperitur. Quid igitur mirum, si diversi interpretes ab invicem discrepent, si unus etiam nonnunquam a se dissonare inveniatur ? Quisquis ergo de his certus esse desiderat, non sit contentus aqua rivuli, sed puritatem ejus de fonte inquirat et hauriat. Hæc enim ratione et translatio beati Hieronymi, quæ novissima fuit, et de ipso Hebraico vel Græco, prout ipse potuit, tanquam ab origine fontis diligentius requisivit, veteres apud nos translationes superavit et supervenientibus novis, sicut in lege scriptum est, vetera projecta sunt. Unde et Daniel : « Pertransibunt, inquit, plurimi, et multiplex erit scientia (*Dan. xii, 4*). » Fecit Hieronymus suo tempore quod potuit, et quasi solus in lingua peregrina : nec fidelem, sed Judæum habens interpretem, cujus auxilio plurimum nitebatur, sicut et ipse testatur, multis displicuit, quod translationes jam factas sufficere non credidit : et quia perstitit in proposito, vicit adjuvante Deo, tanquam illud Ecclesiastes attendens et complens : « Ad fontem unde exeunt flumina revertuntur, ut iterum fluant (*Eccle. i, 7*). » Quasi fons origo translationum Scripturæ sunt illæ, a quibus ipse fuerit ; et cito translationes, tanquam mendaces, repulsæ deficiunt, si ab origine sua deviare, et ad ipsam per concordiam recurrere non probentur. At ne ad omnia unum hunc interpretem sufficere credamus, tanquam peritiæ perfectionem

de singulis adeptum, maxime in Hebraico, ubi apud nos præminere dicitur, ipsius super hoc testimonium audiamus, ne plus ei quam habeat imputare præsumamus. Scribit super hoc ad Domnionem et Rogatianum, et contra accusatorem, his verbis. « Nos, qui Hebrææ linguæ saltem parvam habemus scientiam, et Latinus nobis utcumque sermo non deest, et de aliis magis possumus judicare, et ea, quæ ipsi intelligimus, in nostra lingua promere. » Felix illa anima est, quæ in lege Domini meditans die ac nocte, unamquamque scripturam in ipso ortu fontis quasi purissimam aquam haurire satagit, ne rivos per diversa discurrentes, turbulentos pro claris per ignorantiam vel impossibilitatem sumat : et quod biberat, evomere cogatur. Defecit jamdudum hoc peregrinarum linguarum vitis studium,

A et cum negligentia litterarum, scientia perit earum. Quod in viris amisimus, in feminis recuperemus : et ad virorum condemnationem, et fortioris sexus iudicium, rursum regina austri sapientiam veri Salomonis in vobis exquirat. Cui tanto magis operam dare potestis, quanto in opere manuum minus moniales quam monachi desudare possunt, et ex otii quiete atque infirmitate naturæ facilius in tentationem labi. Unde ex præmissis doctor in vestram doctrinam et exhortationem præcipuus, tam scriptis quam exemplis laborem vestrum ad studium incitat litterarum : maxime ne occasione discendi vires unquam acciri necessarium sit, aut frustra corpore intentæ animus foras evagetur, et relicto sponso, fornicetur cum mundo.

EPISTOLA X.

Quæ est Petri Abælardi ad Bernardum Clarævallensem abbatem.

Venerabili atque in Christo dilectissimo fratri **B** **BERNARDO**, Clarævallensi abbati, **P** **PETRUS** com-
pbyter.

Cum nuper Paracletum venissem, quibusdam compulsi negotiis ibi peragendis, filia vestra in Christo et soror nostra, quæ illius loci abbatis dicitur, cum summa exultatione mihi retulit, vos illuc diu desideratum causa sanctæ visitationis advenisse, et non tanquam hominem, sed quasi angelum tam eam, quam sorores suas sacris exhortationibus corroborasse. Secreto vero mihi intimavit vos ea charitate, qua me præcipue amplectimini, aliquantum commotum esse, quod in oratorio illo oratio Dominica non ita ibi in horis quotidianis, sicut alibi recitari solet : et cum hoc per me factum crederetis, me super hoc quasi de novitate quadam notabilem videri. Quo audito, scribere vobis decrevi nostram super hoc qualencunque excusationem, maxime cum vestram minus quam cæteras omnes dolerem, ut decet, offensioem.

Constat, ut nostis, hanc Dominicam orationem vel a solis Matthæo et Luca nos habere conscriptam, quorum alter tam apostolus quam evangelista huic orationi, cum traderetur, interfuit : unde et eam plenius ac perfectius, sicut et totum sermonem in monte habitum, cui est ipsa inserta, scripsisse dubium non est. Lucas vero, discipulus Pauli, qui nec huic sermoni interfuit, nec, quæ ex ore Dominico audierit, scripsit : sed quæ Paulo maxime referente didicit, quem nec illi sermoni constat interfuisse. Scribit etiam non illum perfectiorem Dominicam sermonem, quem in monte habuit cum apostolis, sed quem turbis in campestribus fecit. Electurus quippe apostolos Dominus, sicut scriptum est, « in montana subiit : » turbas vero docturus, ad campestria rediit. Illuc quidem conscendit, hic descendit, in quo quam altior illa esset doctrina, qua do-

B ctiores ipsos docebat, patenter ostenderet. Beato denique Hieronymo attestante novimus, sicut et manifesta veritas habet, quoniam aliter audita, aliter visa narrantur : et quod melius intelligimus, melius et proferimus. De ipso fonte Matthæus, de rivulo fontis Lucas est potatus. Non arguimus Lucam mendacii, nec ipse nobis irascitur, si ei Matthæum præferamus, et orationem Dominicam, quæ apostolis omnibus generaliter tradita, et ab Apostolo est scripta, ei anteferamus, quæ cuidam discipulo est dicta, præsertim cum illam Matthæi sicut in auctoritate et in perfectione constat eminere. Ut autem de utraque quasi ante oculos posita melius judicemus, juvat utramque præsentem loco inserere. Sicut ergo Matthæus scribit, cum prædicam orationem apostolis traderet, ait : « Sic ergo vos orabitis : Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra, panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, et ne nos inducas in tentationem : sed libera nos a malo. (Matth. vi, 9-13). » Lucas vero sic ait : « Factum est cum easet in loco quodam orans, ut cessavit, dixit unus ex discipulis ejus ad eum : Domine, doce nos orare, sicut et Joannes docuit discipulos suos. Et ait illis : Cum oratis dicite : Pater, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis peccata nostra, siquidem et ipsi dimittimus omni debenti nobis, et ne nos inducas in tentationem (Luc. xi, 1-4). » Patet itaque quod perfectius, ut supra meminimus, Matthæus quam Lucas scripserit : cum ille videlicet septem petitiones in ea, iste tantum quinque posuerit. Illa quippe apostolis, sicut oportebat, perfectior est tradita, et in eo petitionum numero constituta, quo septiformis

gratiae plenitudo notatur, de qua prima et potiora dona ipsos accepisse apostolos Paulus constat, dicens: « Nos autem primitias spiritus habentes, » etc. (*Rom.* viii, 23.) Illa vero, quam longe post sermonem in monte habitum Lucas refert a Domino uni discipulorum id roganti traditam fuisse, non immerito suae imperfectionis typum in ipso petitionum quinario designat. Quinque etenim sunt corporis sensus, sicut et septem dona Spiritus. Unde bene his numerus ille convenit, qui quasi carnales adhuc spiritualibus inferiores sunt. Quod de illo uno discipulo non esse dubitandum arbitror, quem constat apostolis non interfuisse, cum eis in monte Dominus, Novum traderet Testamentum, cui, ut diximus, ipsam quoque orationem inseruit, quam ille nondum audierat. Qui etiam cum ait: « Domine, doce nos orare, sicut et Joannes discipulos suos: » commemorando Joannem, qui minor Christo in omnibus atque imperfectior fuit, ipsam quoque imperfectionem sui sensus innuit. Constat et plerumque legem, quae in quinque libris consistit, et carnali populo sensibus magis quam ratione ducto, et corporalibus bonis potius quam spiritualibus inhianti data est, per Joannem figurari. Unde non incongrue factum est, ut qui a Christo talem orationis doctrinam, qualem Joannes dederat, requirebat, imperfectiorem, quam apostoli, suscipere deberet. Pro qua quidem imperfectione sui, bene id a sanctis Patribus provisum est, ut illa potius quae a Matthaeo perfectior scribitur in usum veniret, atque in ecclesiasticis frequentetur officiis. Quid igitur existerit causae, ut, cæteris Matthaei verbis retentis, unum solum mutemus, « quotidianum » scilicet pro « supersubstantialem » dicentes, qui potest dicat, si tamen dicere sufficiat. Non enim ita excellentiam hujus panis hoc nomen « quotidianum » quemadmodum « supersubstantialem » videtur exprimere, et non mediocriter videtur praesumptionis esse apostoli verba corrigere; et sic ex duobus evangelistis unam orationem componere, ut neuter in ea sufficere videatur: et sic eam proferre, sicut nec a Domino est dicta, nec ab aliquo evangelistarum scripta; praesertim cum in cæteris omnibus, quae de scriptis eorum in Ecclesia recitantur, impermixta sint eorum verba, quacunque perfectione vel imperfectione discrepent. Si quis itaque me novitatis super hoc arguat, attendat, an ille magis arguendus fuerit, qui ex duobus orationibus antiquitus scriptis unam novam componere praesumpsit, non tam evangelicam quam suam dicendam. Denique Graecorum discretio, quorum, ut ait beatus Ambrosius, auctoritas major est, solum Matthaei orationem praedictis, ut arbitror, rationibus in consuetudinem duxit: dicendo scilicet τὸν ἄρτον ἡμῶν, τὸν ἰστούσιον, quod interpretatur, « Panem nostrum supersubstantialem. » Quamvis enim Lucas Graece, Matthaeus scripserit Hebraice, antiquiorem tamen et perfectiorem peregrinae linguae orationem frequentare potius Graeci decreverunt, et translationem magis quam propriae linguae

A Scripturam sequi. Illis itaque, ni fallor, tam rationibus quam auctoritatibus vetustatis potius quam novitatis arguendum videor, et minus de praesumptione censendus, qui tam Dominum quam apostolos, et manifestam Graecorum providentiam in hoc praecipue sequor. Non enim dubitandum est apostolos orationem hanc sibi traditam a Domino et ab apostolo primum scriptam in eisdem verbis eam frequentasse, in quibus ipsam a Domino acceperant, et apostolus tradiderat scriptam. Quis enim non censeat eos, qui in commune vivunt, et in hoc apostolicam plurimum vitam, doctrinam quoque ipsorum insistere debere potissimum? Denique cum Dominus orationem hanc traderet, vel in his secundum Matthaeum verbis, vel in illis secundum Lucam, et eam, sicut tradebat, dici praeciperet, quis non videat eos non mediocriter praesumere, qui sic eam dicunt sicut nunquam est ab ipso tradita, nec ab aliquo scripta? Quanta enim praesumptio est, in hac oratione nec aliquod scriptum sequi, nec tenere praecipuum Domini: imo tam scriptum, quam Dominum ipsum emendare audere, si forte ista praesumptio dici possit emendatio? Nemini tamen praecipio, nemini persuadeo, ut me in hoc sequatur, et a communi recedat usu. Abundet unusquisque in sensu suo. Illud tamen, quicumque est ille, attendat nec usu rationi, nec consuetudinem praerendam esse veritati. Quod quidem tam saeculi leges, quam doctrinae sanctorum Patrum plurimum nobis commendare decreverunt. Codicis lib. viii, cap 1: « Consuetudinis ususque longævi nec vilis auctoritas est: verum nec usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat, aut legem. » Augustinus lib. iv De baptismo: « Frustra qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis obijciunt, quasi consuetudo major sit veritate, aut non sit in spiritualibus sequendum, quod in melius fuerit a Spiritu sancto revelatum. Hoc plane verum est, quia ratio et veritas consuetudini praeposenda est. » Gregorius septimus Wilmundo Aversano episcopo: « Si consuetudinem fortassis opponas, advertendum fuit quod Dominus dicit: « Ego sum, inquit, veritas (*Joan.* xiv, 6), » non ait: Ego sum consuetudo. » Beatus quoque Gregorius de diversis consuetudinibus Ecclesiarum Augustino Anglorum episcopo scribens, ejus providentiae relinquit in divinis officiis, vel celebratione missae, de variis usibus aliorum id quod decreverit eligere, nec tam ipsam etiam matrem Romanam Ecclesiam in talibus sequi, quam quod tenere censuerit: « Novit, inquit, fraternitas tua Romanae Ecclesiae consuetudinem, in qua se meminit nutritam; sed mihi placet sive in Romana, sive in Gallicana, seu in qualibet Ecclesia aliquid invenisti, quod plus omnipotenti Deo possit placere, sollicitè eligas, et in Anglorum Ecclesiam, quae adhuc aede nova est, institutione praecipua, quae de multis Ecclesiis colligere potuisti, infundas. Non enim pro locis res, sed pro bonis rebus loca emendas. Ex singulis ergo quibusque Ecclesiis, quae pia, quae re-

ligiosa, quæ recta sunt elige, et hæc quasi in fasciculum collecta apud Anglorum mentes in consuetudinem deponere. Quod si in talibus et nobis eligere liceat ex consuetudinibus Ecclesiarum, non improbanda nostra videtur electio providentiam Græcorum, a quibus plurimam accepimus doctrinam, in hoc etiam imitata, ut nec auctoritas consuetudinis desit tam manifestæ rationi. Quam videlicet rationem ita vos videmus insistere, et in ea vehementes esse, ut contra omnium consuetudinem Ecclesiarum, ut divinis officiis, eam tenere ac defendere audeatis. Vos quippe quasi noviter exorti, ac de novitate plurimum gaudentes, præter consuetudinem omnem tam clericorum quam monachorum longe ante habitam, et nunc quoque permanentem, novis quibusdam decretis aliter apud vos divinum officium instituitis agi: nec tamen inde vos accusandos censetis. Si hæc vestra novitas aut singularitas ab antiquitate recedat aliorum, quam rationi plurimum et tenori regulæ creditis concordare: nec curatis quantumcunque admiratione super hoc alii moveantur, ac murmurent, dummodo vestræ, quam putatis, rationi pareatis. Quorum ut pauca commemorem, pace vestra, hymnos solitos respuistis, et quosdam apud nos inauditos, et fere omnibus Ecclesiis incognitos, ac minus sufficientes, introduxistis. Unde et per totum annum in vigiliis tam feriarum quam festivitatum uno hymno et eodem contenti estis, cum Ecclesia pro diversitate feriarum vel festivitatum diversis utatur hymnis, sicut et psalmis, vel cæteris, quæ his pertinere noscuntur: quod et manifesta ratio exigit. Unde et qui vos die Natalis, seu Paschæ, vel Pentecostes, et cæteris solemnitatibus hymnum semper eundem decantare audiunt, scilicet, *Æternæ rerum conditor*, summo stupore attoniti suspenduntur; nec tam admiratione quam derisione moventur. Preces quæ post supplicationem et orationem Dominicam ab Ecclesia ubique celebrantur, et ea quæ suffragia sanctorum dicuntur, omnino a vobis fieri interdixistis, quasi vel precibus vestris mundus, vel vos suffragiis sanctorum minus egeatis. Et, quod mirabile est, cum omnia oratoria vestra in memoria matris Dominicæ fundetis, nullam ejus commemorationem, sicut nec cæterorum sanctorum, ibi frequentatis. Processionum fere totam venerationem a vobis exclusistis. *Alleluia* nec in septuagesima communi Ecclesiæ more intermittitis; sed usque in quadragesimam retinetis. Symbolum, quod dicitur apostolorum, quod tam a clericis quam a monachis in prima pariter ac completorio ex antiquo frequentatur, a vestra remotum est consuetudine, qui tamen symbolum Athanasii diebus tantum Dominicis recitare decrevistis. *Gloria* cum responsoriis vigiliarum tantum decantatis diebus Dominicæ sepulturæ: antiquam

consuetudinem penitus abstulistis. Ubi et invitatorium et hymnum cum tribus tantum lectionibus et responsoriis cum *Gloria*, contra omnem Ecclesiæ morem, et, ut dicitur, rationem vos dicere institulistis. Cum enim hoc triduum tanquam exsequiæ Dominicæ in luctu peragatur, atque hinc vulgo horum dierum vigiliæ nuncupentur tenebræ, quod extinctis ibi luminaribus mœror hic exprimatur; non mediocriter mirandum videtur vel invitatorium, vel hymnum, vel *Gloria*, quæ potius gaudii voces sunt, ibi decantari. Quæ omnia cum omnibus in magnam admirationem veniant, cur hæc scilicet vestra novitas totius Ecclesiæ usui apud vos præferatur, nec tamen ab institutione vestra ideo receditis, nec quid alii murmurent curatis, quia id rationabiliter vos facere confiditis, quos institutio regulæ novum opus de veteri facere compellit, sicut de semetipso Hieronymus meminit. Non enim vocum novitates, sed profanas tantum et fidei contrarias Apostolus interdicat. Alioquin novam legem veteri non præferremus, et post canonicas scripturas multa fidei verba necessario inventa, hæreticorum more, respueremus. Ad confutandam quippe novam hæresim novum vocabulum *ὑποδοσιον* repertum fuit: nec hoc nomen *Trinitas* et *persona* canonicis scripturis insertum est. Denique in divinis officiis quis ignoret diversas et innumeras Ecclesiæ consuetudines inter ipsos etiam clericos? Antiquam certe Romanæ sedis consuetudinem nec ipsa civitas tenet, sed sola Ecclesia Lateranensis, quæ mater est omnium, antiquam tenet officium, nulla illiarum suarum in hoc eam sequente, nec ipsa etiam Romani palatii basilica Mediolanensis metropolis ita in talibus ab omnibus dissidet, ut nulla etiam suffraganearum suarum matris institutionem imitetur. Sic et Lugdunensis prima sedes Galliarum sola in suo persistit officio. Et cum tanta in istis facta sit varietas quidquid una post aliam noviter instituit, nulla reprehensio novitatis incidit, quia nulla fidei contrarietas fuit. Nonnullam enim oblectationem hæc divini cultus varietas habet, quia, ut Tullius meminit, idemitas in omnibus mater est satietatis. Qui ergo omnium linguarum generibus prædicari voluit, ipse diversis officiorum modis venerari decrevit. Qui etiam cum orationem prædictam diversis composuerit modis, et in ea utroque modo orandum præceperit, quomodo præceptum ejus implebimus, si verbum aliquod subtrahere præsumimus, et nunquam eam eo modo, quo ipsam dixit proferamus? Denique, ut omnibus satisfaciam, nunc etiam, ut superius dico, abundet unusquisque in suo sensu, dicat eam quomodo voluerit. Nemini persuadeo ut me in hoc sequatur, variet verba Christi prout voluerit. Ego autem sic illa sicut et sensum, quantum potero, invariata servabo.

EPISTOLA XI.

Quæ est Petri Abælardi. — Adversus eos qui ex auctoritate Bedæ presbyteri arguere conantur Dionysium Areopagitam fuisse Dionysium Corinthiorum episcopum et non magis fuisse Atheniensium episcopum.

AD dilectissimo Patri suo, abbati Dei gratia cœnobii gloriosissimorum martyrum Dionysii, Rustici et Eleutherii, ibidem corpore quiescentium, unaque fratribus et commonachis suis charissimis Petrus habitu monachus, vita peccator, gratia vobis et pax, ut ait Apostolus, a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.

Sæpe unius error multos involvit, et proni homines in malum, facilius per unum in falsitatem, quam per multos in veritatem trahuntur. Ideo dico quod malum ei, quam tenemus, veritati de Dionysio Areopagita unius Bedæ auctoritatem opponere soleant: gratioribus, qui nobis favent, aut per malitiam, aut fortassis per ignorantiam, auctoribus postpositis. Hic quippe Dionysium Areopagitam Corinthiorum episcopum fuisse profletur, cum alii, quorum longe validior est auctoritas, eum potius fuisse Atheniensium antistitem astruant, et omnino alium fuisse Dionysium Areopagitam, alium Dionysium Corinthiorum episcopum, suis convincant assertionibus. Ponamus itaque singulorum verba, ac deinde consideremus, si non solum diversa, verum etiam invicem adversa sibi sint, ac sibi penitus repugnantia. Quod si viderimus, dijudicemus auctoritates ipsas, ut, cum omnes salvari non valent, illa periclitetur quæ minore nititur dignitate. Scriptum est itaque de hoc in ecclesiastica historia, libro quarto, capitulo vigesimo tertio, his verbis: « Veniendum nobis est tandem ad beati Dionysii commemorationem Corinthiorum Ecclesiæ episcopi, cujus eruditione et gratia, quam habebat in verbo Dei, fruebantur non hi populi tantum, quos regendos acceperat, sed et procul positi, quibus per epistolas præsentiam sui reddebat. » Exstat denique ejus epistola ad Lacedæmonios scripta de Catholica fide, ut alia ad Athenienses, in qua ad Evangelii credulitatem invitat et concitat seniores. Et illud designat in eadem epistola, quod Dionysius Areopagites, qui ab apostolo Paulo instructus credidit Christo, secundum ea, quæ in apostolorum Actibus designantur, primus apud Athenas ab eodem Apostolo episcopus fuerit ordinatus. Sed et Hieronymus, ille, inquam, Ecclesiæ doctor egregius super hoc ipso in libro De illustribus viris ita meminit: « Dionysius Corinthiorum Ecclesiæ episcopus tantæ eloquentiæ fuit et industriæ, ut non solum suæ civitatis et provinciæ populos, sed et aliarum provinciarum et urbium epistolis erudiret. E quibus una est ad Lacedæmonios, ad Athenienses, » etc. Et post pauca: « Claruit sub imperatore Marco Antonino Vero et Lucio Aurelio Commodo. » Nunc et ipsius Bedæ verba ponamus, qui explanatione Actuum

apostolorum, eo videlicet loco, quo dicitur: « In quibus et Dionysius Areopagita (Act. xvii, 34), » ait sic: « Hic est Dionysius, qui in episcopatu ordinatus, Corinthiorum gloriose rexit Ecclesiam, multaque ad utilitatem Ecclesiæ pertinentia, quæ hactenus manent, ingenii sui volumina reliquit, cognomen a loco cui præerat accipiens. Areopagus enim est Athenarum curia, nomen a Marte trahens. Siquidem Græce Mars Ἄρης, villa dicitur πᾶρος. » Inductis itaque, sicut proposuimus, auctoritatibus, earum, sicut promisimus, diversitatem aut repugnantiam consideremus. Videntur autem duæ supra positæ auctoritates, quæ sibi consonæ sunt, auctoritati Bedæ omnino contrariæ. Ex illis quippe aperte convincitur alium fuisse Dionysium Areopagitam, alium Dionysium Corinthiorum episcopum. Nam, juxta ecclesiasticam historiam, Dionysius Corinthiorum episcopus de Dionysio Areopagita scripsisse perhibetur, et ibidem Dionysius Areopagita Atheniensium fuisse episcopus assignatur. Nec minus ex verbis Hieronymi alium hunc esse, quam illum apparet; cum videlicet dicat Dionysium Corinthiorum episcopum sub Marco Antonino et Lucio Aurelio claruisse. Constat quippe Dionysium Areopagitam, qui prædicatione Pauli conversus est, tempore Christi et apostolorum exstitisse, ac jam virum aduatum adeo fuisse, ut uxorem Damarim jam tunc constet habuisse, de qua pariter cum eo in Actibus apostolorum sit commemoratio. Unde et ibidem scriptum habetur, quod « quidam viri adherentes Paulo crediderunt, in quibus et Dionysius Areopagita, et mulier nomine Damaris, et alii cum eis (Act. xvii, 34). » A tempore autem Tiberii Cæsaris, sub quo Dominus passus est, usque ad tempora prædictorum imperatorum, sub quibus Dionysius Corinthiorum claruisse dicitur, amplius quam centum sexaginta annos chronicorum supputatio assignat, ut nequaquam tanto tempori vita prædicti viri sufficeret. Scriptum quippe est in Psalmis: « Si autem in potentatibus octoginta anni, et amplius eorum labor et dolor (Psal. lxxxix, 10). » Ex quo liquide colligitur alium Dionysium. Areopagitam, alium Dionysium Corinthiorum episcopum exstitisse. Atque ita prædictorum auctorotum sententiis, Bedæ refellimus opinionem: præsertim cum et illorum longe gravior auctoritas sit, et in ore duorum potius quam unius stare verbum conveniat. Ad ecclesiasticam quippe Historiam, quasi primum et maximum ecclesiasticorum gestorum fundamentum, tam Bedam quam cæteros scriptores ecclesiasticos recurrere certum est. Quid itaque videtur tibi respondere posse Beda, si illa scripta ei adver-

aari monstraveris, quorum se frequenter auctoritatibus protegit? Nil equidem rectius, quam sapientis illum versiculum:

Conveniet nulli, qui secum dissidet ipse.

Ne quis autem graviter ferat, ac vehementer abhorreat Bedam nonnunquam decipi, et suo spiritu non divino, quædam protulisse, eo videlicet quod ejus expositiones Latinorum maxime frequentet Ecclesia: ad memoriam Nathan prophetam reducat de ædificando templo deceptum, atque ipsius quoque Principis apostolorum perniciosam simulationem a coapostolo Paulo correctam, « Quia, inquit, reprehensibilis erat (Gal. II, 11): » necnon et venerabilem doctorem Augustinum, qui errores proprios sponte corrigendo, omnia fere scripta sua retractare non erubuit. Recogitet et illud Eliæ proverbium: « Non enim meliores sumus, quam patres nostri. » Et tunc, profecto, cum tantorum virorum errores commemoraverit, jam de errore Bedæ mirari desistet. Ut enim beatus asserit Gregorius in prima super Ezechielem homilia, nonnunquam Spiritus sanctus ad humilitatis custodiam mentibus fidelium sese subtrahit, et eos in errorem labi permittit, ut videlicet recognoscant, quam inutiles Spiritu sancto præcedente remaneant: qui etiam cum mentibus præsidet sanctorum, sic revelet aliqua, ut occultet nonnulla. Non magnopere curandum est, si in historiis, aut in his, quæ ad Catholicæ fidei periculum non attinent, errasse sanctos nonnunquam annuamus, cum aperte Augustinus de historia septimi psalmi, in cujus videlicet psalmi titulo legitur: « Pro verbis Chusi filii Jemini, » per Hieronymum errasse convinci possit, tanquam Hebraicæ penitus expers veritatis. Si quis autem Bedæ quoque auctoritate nitatur, ut omnibus satisfaciatur, dicere fortasse licebit hoc loco Bedam aliorum opinionem potius seculum esse, quam suam constituisse sententiam. Sæpe etenim, ut sanctorum auctoritates illæsas custodiamus, ea quæ scribunt ad opinionem aliorum potius quam ad sententiam ipsorum referimus. Sic et in hoc loco dicamus Bedam aliorum introduxisse sententiam, qui ex æquivocatione nominis decepti, eundem esse æstimaverunt Dionysium Areopagitam, et Dionysium Corinthiorum: quippe cum et beatum Ambrosium adeo ab historica veritate quodam loco per æquivocationem nominis videamus exorbitasse, ut Jacobum fratrem Joannis, quem pariter cum Joanne fratre suo et Petro ad transfigurationem sui seorsum Dominus assumpsit, eum Jacobum fuisse asserat, qui primus so-

lium sacerdotale conscendit. Quod quidem de alio Jacobo, et qui frater Domini nuncupatus est, et primus in Jerosolymorum Ecclesiam est ordinatus, constat intelligi debere: ut videlicet ille primus hæc modo sacerdotale solium intelligatur conscendisse. Si ergo tantus doctor per æquivocationem nominis Jacobi, a veritate historica, in expositione evangelica permissus sit deviare: quid miramur, si Bedam æquivocatio quoque nominis Dionysii, vel plerosque alios sefellerit, præsertim in illa Actuum apostolorum expositione, quam ab ipso Beda certum est postea retractatam esse? In cuius quidem retractationis præfatiuncula, ut breviter verba ejus comprehendamus, ita exorsus ait: « Scimus eximium doctorem Augustinum libros Retractionum in quædam opuscula sua fecisse: cujus industriam nobis quoque placuit imitari, ut post expositionem Actuum apostolorum, quam ante annos plures conscripsimus, nunc in idem volumen brevem Retractionis libellam condamus, studio maxime vel addendi quæ minus dicta, vel emendandi quæ secus, quam placuit, dicta videbantur. » Qui etiam in prædicta expositione sua versus Arati frequenter introduxit, cujus nonnullos novimus errores, cum aperte eum Hieronymus in prædicto illustrium virorum libro errasse ostendit, de eodem die quo Petrus et Paulus passi sunt. Quem quidem quem non aliter eundem tam Aratus quam Beda in martyrologio, ejus auctoritate fretus accipiat, nisi anni revoluto tempore, cum Hieronymus eodem prorsus die, anno quattordecimo Neronis tam Petrum quam Paulum passos esse pronuntiet. Denique, ut hanc litem variarum sententiarum pacatissimo sine sopire penitus valeamus; facile fortassis, si duos Dionysios Corinthiorum episcopos existitisse ponamus, et Bedam veracem poterimus tenere, et nihil per opinionem accipere: ita quidem, ut unus ex Dionysiis Corinthiorum episcopis, et Dionysius Areopagita idem sit, de quo Beda scribit, et in diversis temporibus idem Athenis et Corintho præset episcopus, et postmodum a sancto Clemente Galliarum sit ordinatus Apostolus; alius vero ex Dionysiis Corinthiorum episcopis, ille fuerit Dionysius, de quo Ecclesiastica historia et Hieronymus meminerunt: atque ita arbitrator omnem controversiam absolvi posse. Omnium igitur, quæ ad solutionem proposuimus, hæc summa est, ut vel Bedam deceptum fuisse concedamus: vel eum aliorum nobis opinionem præsentasse: vel duos Corinthiorum episcopos existitisse. Valet, in Domino dilectissimi.

EPISTOLA XII.

Quæ est Petri Abælardi. — Contra quemdam canonicum regularem, qui monasticum ordinem deprimebat, et suum illi anteferebat.

Multorum relatione ad nostras delatum est aures, nostri ordinis, id est monastici, statum a

te sæpius in præsentia multorum non mediocriter læsum: quod non alia de causa præsum-

plum esse credimus, nisi ut nostros humiliando, A
 tuæ professionis clericos, quos canonicos regula-
 res vocatis, sic efferre laborares. Miramur autem,
 si ita sit, sed amplius miramur si ita non sit, cum
 nullam aliam suspicari possimus causam. Dicis,
 ut dicunt, longe ordine tuo nostrum inferiorem
 esse, et plurimum monachos a dignitate clericorum
 abesse. In quo quidem primum a te sciscitari volumus,
 de qua id dignitate intelligas, utrum præla-
 tionis inter homines, an religionis apud Deum. Quod
 religionis, profecto hæc dignitas verissima est, quæ
 nos Deo maxime commendat, atque virtutibus ad-
 ornat, et tanto gloriosiores in cœlestibus efficit,
 quanto humiliores habemur in terrenis. At vero qua
 ratione vel auctoritate hanc sibi dignitatem clerici
 vindicare valeant dicas si possis, aut adjicias cur
 non possis. Quis enim nesciat quod quotidianis do-
 cemur experimentis hos etiam clericos, qui majore
 gradu præminent, monasticam eligere vitam, cum
 quod in clericatu deliquerint perfecte corrigere sa-
 tagunt, et cum eis ad monachatum transire liceat,
 ad clericatum nullatenus redire permittantur? Aut
 si quandoque per religionis excellentiam ecclesia-
 sticæ personæ de monasteriis electæ, clericorum
 officiis præficiantur, ipse quoque habitus monacha-
 lis tanta dignitate præeminet, ut semel assumptus
 deponi non debeat: pro quo non solum sæcularis,
 verum etiam clericalis abjiciendus est. Quid est
 etiam, quod cum sæpe monachi episcopi facti cleri-
 cis præponantur, vel quibuscunque officiis ecclesia-
 sticis applicentur? Cur non e converso de clericis
 abhates in monasteriis flant, vel officiorum mona-
 chorum curam suscipiant? Cur, inquam, cur, ob-
 scæro, nisi quod indignissimum censetur, ut ejus
 vitæ regimini laxior præponatur, pro qua etiam
 ipsa contemnenda est, et, ut diximus, per eam cor-
 rigenda? Cur etiam vos ipsi, et universa Ecclesia
 in supplicatione litaniarum dicitis: « Omnes sancti
 monachi et eremite; omnes sanctæ virgines; om-
 nes sanctæ viduæ et continentes, orate pro nobis, »
 et non: Omnes sancti clerici, vel sancti presbyteri,
 vel sancti episcopi? Certe quia hæc nomina officii
 magis sunt, sicut illa religionis. Quid est etiam quod
 in illis hymanis festivitatis Omnium Sanctorum, in
 quibus tam a vobis, quam a cæteris suffragia san-
 ctorum postulantur, nulla vestri mentio fiat, sicut
 fit monachorum et virginum? Sic quippe scriptum
 est:

*Chorus sanctarum virginum,
 Monachorumque omnium,
 Simul cum sanctis omnibus
 Consortes Christi facite.*

Item:

*Monachorum suffragia,
 Omnesque cives cœlici,
 Annuat volis supplicum,
 Et vitæ poscant præmium.*

Audire te tamen solere opponere nobis illud quoque
 Hieronymi nostri: « Monachus, si ceciderit, roga-
 bit pro eo sacerdos; pro sacerdotis lapsu quis ro-

gaturus est? » Quod certe quacunq̄ ratione dice-
 res, si nullatenus monachos sacerdotes esse con-
 tingeret. Cum vero dicit, monachus est sacerdos,
 utique illud distinguit monachum a ditione sacer-
 dotis, qui sacerdos non sit. Sic enim cum dicimus,
 rex et miles; vel, episcopus et sacerdos, vel sacer-
 dos et diaconus, quamvis etiam reges sint milites,
 vel episcopi sacerdotes, vel sacerdotes diaconi; mi-
 litem eum intelligimus, qui rex non sit, et sacerdo-
 tem qui non sit episcopum, et diaconum simplicem.
 Ubi etiam cum dicit: *Rogabit pro eo sacerdos*, spe-
 cialem illam missam orationem intelligit, quæ
 propria est sacerdotis, non quæ cuilibet justo com-
 petit. Quam et apostolus generaliter commendans,
 ait: « Multum enim valet deprecatio justii assidua
 B (Jac. v, 16). » Quo enim quisque justior est, ab
 eo exaudiri meretur, qui non tam verba quam opera
 pensat, nec tam linguam quam vitam considerat.
 Quantum autem de perfectione sua vitam monasti-
 cam idem doctor vestræ præferat, patenter insinuat
 ad Heliodorum monachum his scribens verbis:
 « Interpretare vocabulum monachi, hoc est nomen
 tuum. Quid facis in turba qui solus es? Quid ergo?
 Quicumque in civitate sunt, Christiani non sunt?
 non est tibi eadem causa quæ cæteris? Dominum
 ausculta dicentem: « Si vis perfectus esse, vade,
 « vende omnia quæ habes, et da pauperibus; et veni,
 « sequere me (Matth. xix, 21). » Tu autem perfectum
 te esse pollicitus es. Nam cum, derelicta militia
 mundi, castrasti te propter regnum cœlorum, quid
 C aliud quam perfectam secutus es vitam? » Et post
 aliqua: Alia, inquit, ut ante perstrinxî, monachi
 causa est, alia clericorum; » hoc est, longe ab in-
 vicem eorum professio et conversatio distat, et ipso-
 rum propositum tendit ad diversa, « sicut, ait, ante
 perstrinxî. » Quod quidem ubi faceret, assignari
 non potest, nisi ubi perfectionem monasticam a vita
 fidelium in civitate commorantium distinxit, di-
 cens: « Quid ergo? Quicumque in civitate sunt,
 Christiani non sunt? » Qui etiam ad Paulinum pres-
 byterum simul et monachum scribens, clericos ma-
 gis inter homines conversari debere, quam mona-
 sticæ solitudinis perfectionem tenere, patenter his
 verbis insinuat: « Quia igitur fraterne interrogas,
 per quam viam incedere debeas, revelata tecum
 D facie loquar. Si officium vis exercere presbyteri,
 si episcopatus te vel opus vel honor forte delectat;
 vive in urbibus et castellis, et aliorum salutem fac
 lucrum animæ tuæ. Sin autem cupis esse quod di-
 cæris, monachus, id est solus, quid facis in urbibus,
 quæ utique non sunt solorum habitacula, sed mul-
 torum? Habet unumquodque propositum principis
 suos: et, ut ad nostra veniamus, episcopi et pres-
 byteri habeant in exemplum apostolos et aposto-
 licos viros: quorum honorem possidentes, habere
 nitantur et meritum. Nos autem habeamus propo-
 siti nostri principes, Paulos, Antonios, Julianos,
 Hilariones, Macharios, et, ut ad Scripturarum au-
 ctoritatem redeam, noster princeps Elias, noster

Elisæus, nostri duces filii prophetarum, qui habitabant in agris et solitudinibus, et faciebant sibi tabernacula prope fluentia Jordanis. » De his sunt et illi filii Rechab, qui vinum et siceram non bibebant, qui morabantur in tentoriis, qui Dei per Jeremiam voce laudantur, et promittitur eis, quod non deficiat de stirpe eorum vir stans coram Domino. Nec solum Eliam, qui in antiquo populo tantus eniuit, ut in caelum vivus sustolli mereretur, inter nostros mirare principes: verum etiam Joannem in spiritu ejus venientem, et quasi alterum Eliam, cui Dominus tantum testimonium dedit, ut pro eminentia vitæ ipsum, ex testimonio prophetæ, angelum nuncuparet, nec solum prophetis, verum etiam universis hominibus anteferet. De quo et Chrysostomus homelia Evangeliorum 22 quæ sic incipit: « De Joanne dicitur: « Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes (Joan. 1, 6). » Gratia in homine comprehenditur, Joannes enim interpretatur *Dei gratia*, quia majorem accepit gratiam. Propterea in eremo philosophatur, et reservat se in adventum Christi, quia nuntiaturus erat Christum. Statim in eremo nutritur, statim ibi crescit: non vult cum hominibus conversari, in eremo cum angelis philosophatur. Considerate, monachi, dignitatem vestram: Joannes princeps vestri est dogmatis ipse monachus. Statim ut natus est, in eremo vivit, in solitudine nutritur, Christum exspectat in solitudine. Eo tempore, quo Jesus natus est, erat in eremo. Hoc templum, quod videmus esse destructum, quantas habebat divitias, quid auri, quid argenti Josephus describit, quantum gemmarum, quantum serici, quanti erant sacerdotes, scribæ, et universa genera officiorum. Christus in templo nescitur, et in eremo prædicatur. Hoc totum quare dico? Ut doceam dogmatis vestri principem esse Baptistam Joannem. » Audistis, fratres, nostri pariter et vestri propositi principes superius inductos, ut utriusque ordinis differentia clareat. Si gaudetis apostolos quoque vestris connumerari principibus, atque pontifices tam Veteris quam Novi Testamenti ab ipso videlicet Aaron usque ad Annam et Caipham, ne, obsecro, doleatis Eliam et Joannem majores istis, nostri duces esse propositi. Clericatum pro monachatu Joannem commutasse dubium non est: qui cum filius pontificis esset, cui eo tempore pontificalis dignitas hæreditario jure debebatur, civitatem solitudini, pontificem monacho posthabuit, et perfectionem vitæ prælationi præposuit ecclesiasticæ. De quo et Hieronymus ad Rusticum monachum scribens: « Audio, inquit, religiosam te habere matrem, multorum annorum viduam, quæ aluit, quæ erudit infantem. Et Joannes Baptista sanctam matrem habuit, pontificisque filius erat: et tamen nec matris affectu, nec patris opibus vincebatur, ut in domo parentum cum periculo viveret castitatis. Vivebat in eremo, et oculis desiderantibus Christum, nihil aliud dignabatur aspicere. Filii prophetarum, quos monachos

A in Veteri Testamento legimus, ædificabant sibi casas propter fluentia Jordanis: et turbis urbium derelictis, polenta et herbis agrestibus victitabant. » De quibus et alibi meminit, « Virgo Elias, Elisæus virgo, virgines filii prophetarum. » Quid est, obsecro, frater, quod electurus apostolos Dominus, nequaquam de eremo accivit Joannem, nec ab eo baptizandus, ipsum a solitudine, vel ad horam revocavit: sed sicut cæteri hominum ad eum venit, inter cæteros et ipse baptizandus a monacho, sicut scriptum est: « Factum est cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato, » [etc. Quid, inquam, nisi quia, ut dixit, partem Mariæ preferendam censuit parti Marthæ, quietem scilicet contemplationis, sollicitudini et crebris perturbationibus sæculi? Quibus quidem sollicitudinibus occupatus Apostolus ingemiscit, dicens: « Præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea, quotidiana sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? » (II Cor. xi, 28, 29.) In quibus quidem occupationibus atque molestiis quam difficile sit puritatem custodire mentis, et terrena itinera sine aliquo pulveris contagio frequentare, ipse Dominus patenter edocuit, cum pedes apostolorum abluere decrevit. Quod diligenter sponsa in Cantico canticorum attendens, sponso ad ostium ejus pulsanti, et ut de lectulo surgens ei aperiat roganti, provide his verbis se excusat: « Exspoliavi me tunica mea, quomodo induar illa? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos? » (Cant. v, 3.) Quid enim lectulus sponsæ, nisi quies est animæ contemplativæ, et a sollicitudinibus et curis sæculi remotæ? Quæ quidem in claustris quasi sponsa in thalamo, tanto amplius Deo vacat, et arctius ei toto astringitur desiderio, quanto longius ab occupationibus sæculi remota est, et jam in secreto celestium camerarum per contemplationem ita ei conjuncta est, ut sit unus cum Deo spiritus, juxta quod de beato Martino legitur: « Artus quippe fatiscientes spiritui servire cogebat, stratuque suo recubans, nec terram videre jam dignatus, caelo totus inhiabat. » Ad talem lectuli quietem contemplationis secretum sponsus veniens sibi aperiri postulat, cum plebs Christiana animæ cuicumque contemplativæ supplicat, ut suscipiendo regimen ipsorum eos ad se sic admittat. Quod et ipse Christus in membris suis agere dicitur, quo inspirante id agitur, et sub cujus nomine et auctoritate hoc imploratur. Perfecta vero anima illa quietem suam vehementer diligens, dum laborem refugit, ne aliorum lucro detrimentum incurrat suæ perfectionis, surgere de lectulo renuit, et sponso, ut dictum est, instanti dicit: « Exspoliavi me tunica mea, » hoc est, exteriorem curam mundanarum actionum ex voto postposui. Interior quippe vestis et subtilior, est interlata; exterior et grossior, tunica. Unde bene hic ornatus, contemplativus; ille vero habitus, assignandus est activus. Hi quinque claustris se mo-

nasticis-recludentes tanto subtilius atque perfectius summi luminis splendorem contemplantur, quanto ab exterioribus sæculi curis amplius sunt remoti. Hanc profecto curarum occupationem, quam Martha proximi necessitudinibus impendit, et qui populo præsumt exercent, quasi tunicam resumere sponsa refugit, cum a contemplatione ad actionem redire nullatenus acquiescit. Unde et causam annectens ait : « Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos? » Affectus quippe nostri, quibus ad quilibet agendum trahimur, quasi quidam pedes sunt, quibus ducimur. Istos pedes abluit, qui a curis sæculi mentem retrahit, quibus animus per diversa diffusus, difficile est ne saltem cogitationum maculis aliquibus respargatur, vel quandoque cedat tentationibus. Quod sponsa considerans de lectulo pedes ad terram deponere trepidat, hoc est se iterum implicare curis, dum nihil a sordibus vacare locum extra lectulum suum credit. Quæ tandem sponso instante de lectulo surgere compellitur, et ei, sicut postulavit, aperire; de quo cum eum tenere vellet, atque, ut solita fuerat, comprehendere, subiunctum est : « At ille declinaverat atque transierat (*Cant.* v, 6). » Non enim ita in publico sicut in occulto Deus inveniri potest; nec sollicitudo Marthe circa plurima turbata Christo assistere valet assidue, nec curis sæculi meus intenta in Deo poterit vigilare quieta. Unde et ipse sponsus quo devotius oremus, ostium cubiculi admonet claudi; alioquin declinat et transit a nobis, quia quo minus ei vacamus, eo magis ab ipso deserimur, et ab ejus gratiæ donis amplius destituimur. Etiam sponsa ejus ad publicum de secreto thalami transgressa, quantum de perfectione sua pro lucris aliorum minuit, reperit; et tanto magis accedit periculum, quanto de commissis animatus major illi superest reddenda ratio. Attende, obsecro frater, tui ordinis dignitatem et officii conditionem, in quo et minuitur meritum et imminuet periculum. Vide quid sit profectus dignitatis, ubi perfectio tollitur religionis, ubi major apud sæculum, minor fit apud Deum, et grave sui sustinet dispendium. Liam, quam duxisti, gaudes esse secundam; sed doles cum respexeris eam lip-pam. Nocturnum Lia conjugium habuit, quasi talis copula luce digna non fuerit. Quandiu sterilis Rachel permansit, incolumis vixit : secunda postmodum facta, proprio partu est extincta. Ex quo patenter innuitur, quam periculose id, unde gloriamini, suscipiatur : et quod hæc gloria, ruina potius sive dejectio quam exaltatio sit dicenda. Quorum quidem facilem casum, et periculosum ascensum, juxta illud Psalmistæ : « Dejecisti eos dum allevarentur (*Psal.* LXXII, 18), » beatus Hieronymus attendens, quodam loco ad Heliodorum monachum his scribit verbis : « Quod si te quoque ad eundem ordinem pia fratrum blandimenta sollicitant, gaudebo de ascensu, sed timebo de lapsu. » Idem adversus Vi-

A gilantium solitariæ, hoc est monasticæ, vitæ securitatem commendans, ait : « Cur, inquires, pergis ad eremum? Videlicet ut te non audiam, non videam, ut tuo furore non movear, ut tua bella non patiar, ne me capiat oculus meretricis, ne forma pulcherrima ad illicitos ducat amplexus. Respondebis : Hoc non est pugnare, sed fugere. Sta in acie, adversariis armatus obsiste, ut postquam viceris corueris. Fateor imbecillitatem meam : nolo spe pugnare victoriæ, ne perdam aliquando victoriam. Si fugero, gladium devitavi; si stetero, aut vincendum mihi est, aut cadendum. Quid autem necesse certa dimittere, et incerta sectari? Aut scuto, aut pedibus mors vitanda est. Tu, qui pugnas, et superari potes, et vincere : ego cum fugero, non vinco in eo quod fugio, sed ideo fugio, ne vincar. Nulla securitas est, vicino serpente dormire. Potest fieri, ut me non mordeat : tamen potest fieri, ut aliquando me mordeat. » Idem ad Oceanum, de morte Fabiolæ : « Caveat religiosus ibi vivere, ubi necesse habeat quotidie aut perire, aut vincere. Securius enim est perire non posse, quam juxta periculum non perire. » Hanc et Seneca maximus ille morum philosophus sententiam tenens, et sic philosophari Lucilio suo consulens, ait epistolarum, quas ad eum scribit, quinquagesima tertia : « Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. Indurandus est animus, et a blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Una Annibalem liberna solverunt, et indomitum illum nivibus atque Alpibus virum enervaverunt fomenta Campaniæ. Armis vicit, vitiis victus est. Nobis quoque militandum est, et quodam genere militiæ, quo nunquam otium datur. Debellandæ sunt imprimis voluptates : quæ, ut vides, sæva quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. » Sed ad hæc fortassis tam sanctorum Patrum quam philosophorum consilia respondebis, revera periculosum esse administrationem ecclesiasticam suscipere, ac difficillimum in ea, quantum oportet, desudare : sed profecto tanto majora constat esse præmia, quanto huic labori major incumbit difficultas. Cui primum illud respondeo Tullianum : « Quod si laboriosum, non statim præclarum. » Alioquin in Ecclesia Dei, qui quotidianis nuptiarum molestiis et sollicitudinibus implicantur assiduis, his præferendi essent, qui cælibem vitam ducentes, minus onere sæculi premuntur, et ob hoc liberius atque purius Deo vacant, tanquam lectuli quietem adepti. Denique si pro augmento meritorum eos extollis, qui de virtutibus suis confidentes, pugnas tentationum et illecebras mundi magis sustinere quam fugere decreverunt, vide utrum his, qui continentiam voverunt, consulendum sit, ut in lupanaribus vel ubi crebras fornicationes

tiones (73), vide aut hanc virtutem studeant conservare, et se sponte periculis objicientes, sed quæ magis angelos quam homines attendentes, tanta securitate sui Deum præsumant tentare. Cur etiam clerici feminas in contubernio suo habere prohibentur, nisi tales consanguinitatis personas, de quibus nulla suspicio turpitudinis possit haberi? Quas quoque vester maxime, ut dicitis, præceptor Augustinus intantum declinare decrevit, ut ne sanctissimam sororem secum habitare pertulerit, dicens: « Quæ cum sorore mea sunt, sorores meæ non sunt. » Cur et vos ipsi canonici regulares a vobis ipsis noviter appellati, sicut et noviter exorti, magno ambitu murorum claustra vestra sepientes, more monachorum, ab illecebris et tentationibus sæculi manetis divisi? Si ergo, ut vos quoque docetis, et omnibus patet, imbecillitati humanæ magis provideri convenit a periculis, quam ultro se objicere illis; profecto consilium est omnia tentamenta, quoad possumus, evitare, præsertim si eam eligamus vitam, quæ et majoris sit meriti, et minus pœteat tentationi. Quod tam auctoritate Patrum, quam certis rerum declaratur exemplis. Vitam contemplationis, quietem tumultuosæ fidelium actioni constat a Domino prælatam fuisse; et Mariæ partem, quam optimam dixit, parti Marthæ certum est anteferri. Quamvis enim Martha refliceret Dominum, feliciter Maria refliciebatur a Domino, et longe meliorem Dominus quam Martha ministrabat refectionem. Marthæ ministratio est necessaria corporis providere, verbum prædicationis erogare, aliorum magis, ex officio proprio, quam sui curam gerere. Non enim Ecclesiæ pastores, in eo quod pastores sunt, tam de propriis quam de subditorum pabulis habent cogitare, nec in hoc tam sibi quam aliis proficiunt. Unde et Dominus cum in hoc officio Petrum constitueret, nequaquam ait: « Pasce teipsum, » sed, « Pasce oves meas, » sive, « agnos meos (Joan. xxi, 16), » hoc est, pane spiritualis doctrinæ vel exhortationis ipsos instrue vel confirma. De quo quidem pane divini verbi scriptum est alibi: « Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei (Matth. iv, 4). » Quod si hoc tempore clericorum ac monachorum laborem ac vitæ duritiam conferatis, non est hoc longa disputatione discutiendum, quod quotidianis experimentis sit manifestum. Confer episcopos cum abbatibus, archipresbyteros ecclesiarum cum prioribus monasteriorum, clericos cum monachis; et quoslibet consulo, qui quibus inter ipsos magis asperam vel laboriosam vitam ducant, ut si laborem

A penses, ad meritum nos longe superiores spernas, quibus vos ipsi non aliam quam pœnitentium vitam ascribitis, et claustra nostra non loca dignitatis, sed pœnitentiæ carceres nuncupatis. Quam et beatus Hieronymus a vita clericorum distinguens, ad Heliodorum de morte Nepotiani scribit his verbis: « Si quis relicto clericali duritiæ se tradiderit monachorum, sit creber in orationibus, vigilans in precando, lacrymas Deo, non hominibus offerat. » Certe si clericorum arctior esset vita, et qui ecclesiastica præsumunt dignitate, vitæ quoque præminerent austeritate: nequaquam monachi tanto desiderio appeterent episcopari, nec spiritalis Patres tanta sollicitudine clericos etiam ad monasticam conversationem invitarent. Quale et illud est prædicti doctoris præsidium diaconem exhortantis: « Diaconus, inquit, ecclesiam tuto deserere non possum. Vereor ne incurram sacrilegium, si altaria derelinquam. Sed considera, obsecro, satis esse difficile locum Stephani implere vel Pauli, in angelico stare ministerio, et populos subjacentes candenti desuper veste despiceret. Pretiosum est margaritarum, sed cito frangitur, fractumque non potest instaurari. » Item: « Cum vitam in urbibus lacerent bonam, quid facies frater in medio? aut sectaberis quæ sunt adversa continentia: aut, si facere nolueris, ipse damnaberis. Prætermitto varias illecebras, quibus etiam rigidissimi emolliuntur animi. Nunc illud affirmo quod etiam si ita non essent, ad comparisonem tam ingentis boni, minora deserere debueras. Adde quod diaconus es, sed abscessu tuo Ecclesie damna non sentient. Elias vixit in eremo. Eliseum prophetarum secutus est chorus. Præcursor Domini Joannes nutritus in solitudine, ad hoc tantum descendit ad Jordanis ripas, ut populos argueret confluentes, et Pharisæos intelligens clericos Judæorum, generationes vipereas denotaret. Nuper Ægypti deserta vidisti, intuitus es angelicam familiam. Quanti ibi flores sunt? quam spiritualibus gemmis præternantia? Vidisti sarta, quibus Dominus coronatur. » Item: « Habebis cellulam, quæ te solum capiat. Imo non eris solus, angelica tecum turba versabitur. Tot socii, quot sancti. Leges Evangelium, fabulabitur tecum Jesus. Replicabis apostolos vel prophetas. Nunquid poteris talem alium tuis sermonibus habere consortem? » Sectenur saltem mulierculas, sexus nos doceat infirmior. Quantæ divitiis pariter et nobilitate pollentes (nolo enim vocabula dicere, ne adulari videar), relictis facultatibus, pignoribusque contemptis, id factu facile judicaverunt, quod te proprio putasti timore difficile?

EPISTOLA XIII.

Quæ est Petri Abælardi. — Invectiva in quemdam ignarum dialectices, qui tamen ejus studium reprehendebat, et omnia ejus dogmata putabat sophismata et deceptiones.

Mystica quædam de vulpe fabula in proverbium a vulgo est assumpta. Vulpes, inquiunt, conspectis (75) Videtur aliquid deesse.

in arbore cerasis, repere in eam cœpit, ut se inde reficeret. Quo cum pervenire non posset, et relapsa decideret, irata dixit: Non curo cerasa; pessimus est earum gustus. Sic et quidam hujus temporis doctores, cum dialecticarum rationum virtutem attingere non possint, ita eam execrantur, ut cuncta ejus dogmata putent sophismata, et deceptiones potius quam rationes arbitrentur. Qui cæci duces cæcorum nescientes, ut ait Apostolus, de quibus loquuntur, neque de quibus affirmant, quod nesciunt damnant, quod ignorant accusant. Lethalem judicant gustum quem nunquam attigerunt. Quidquid non intelligunt, stultitiam dicunt: quidquid capere non possunt, æstimant deliramentum. Quos quidem rationis expertes, quia rationibus refellere non valemus: testimoniis saltem sanctarum Scripturarum, quibus se plurimum niti fatentur, eorum præsumptionem compescamus. Agnoscant igitur eam, quam vehementius detestantur, artem, hoc est dialecticam quasi sacræ lectioni contrariam, quantum ecclesiastici doctores commendunt, quantum eam sacræ Scripturæ necessariam judicant. Hanc quippe scientiam tantis præconiis efferre beatus ausus est Augustinus, ut comparatione cæterarum artium eam solam facere scire fateatur, tanquam ipsa sola sit dicenda scientia. Unde libro secundo de ordine ita meminit: «Disciplinam disciplinarum, quam dialecticam vocant. Hæc docet docere, hæc docet discere. In hæc se ipsa ratio demonstrat atque aperit, quæ sit, quid velit: scit sola, scientes facere non solum vult, sed etiam potest.» Idem in secundo de doctrina Christiana, cum inter omnes artes præcipue dialecticam et arithmeticam sacræ lectioni necessarias esse profiteatur, illam quidem ad dissolvendas quæstiones, hanc ad allegoriarum mysteria discutienda, quæ frequenter in naturis numerorum investigamus, tanto amplius dialecticam extulit, quanto amplius eam necessariam assignavit, ad omnes videlicet quæstionum dubitationes terminandas. Ait autem sic: «Restant ea, quæ non ad corporis sensus, sed ad rationem animi pertinent, ubi disciplina regnat disputationis et numeri.» Sed disputationis disciplina ad omnia genera quæstionum, quæ in litteris sanctis sunt, penetranda et dissolvenda plurimum valet. Tantum ibi cavenda est libido rixandi, et puerilis quædam ostentatio decipiendi adversarium. Sunt enim multa, quæ appellantur sophismata, falsæ conclusiones rationum, et plerumque ita veras imitantes, ut non solum tardos, sed ingeniosos etiam minus diligenter attentos decipiant. Quod genus captiosarum conclusionum scriptura, quantum existimo, detestatur illo loco ubi dictum est: «Qui sophisticè loquitur, odibilis erit (Eccli. xxxvii, 23).» Plurimum autem dialecticam atque sophisticam artem ab invicem constat esse discretas, cum illa in veritate rationum, hæc in similitudine consistat earum, ista fallaces argumentationes tradat, illa fallacias earum, dissolvat, et ex discretionem verarum argumentatio-

num falsas deprehendi doceat. Utraque tamen scientia tam dialectica scilicet quam sophistica ad discretionem pertinet argumentorum; nec aliter quis in argumentis esse discretus poterit, nisi qui falsas ac deceptorias argumentationes a veris et congruis argumentationibus distinguere valebit. Unde et a scriptoribus dialecticæ nec hujus artis tractatus est prætermisus, cum ipse peripateticorum princeps Aristoteles hanc quoque tradiderit, elenchos scribens sophisticos. Ut enim homini justo mali quoque notitia necessaria est, non ut malum faciat, sed ut malum cognitum cavere queat; ita et dialectico sophismatum non potest decesse peritia, ut sic ab eis sibi cavere queat. Nec discretus in rationibus argumentorum erit, nisi falsis pariter et veris cogitiis, hæc ab illis discernere, et utraque dijudicare diligenter valebit. Unde et, beato attestante Hieronymo, ipse quoque Salomon ad falsas pariter et veras argumentationes cognoscendas plurimum adhortatur. Sic enim adversus calumnias magni oratoris urbis Romæ scribens, sicut et nos nunc adversus consimiles, ait inter cætera de summo illo sapiente Salomone: «In exordio Proverbiorum commonet, ut intelligamus sermones prudentiæ, versutiasque verborum, parabolas, et obscurum sermonem, dicta sapientum et ænigmata, quæ proprie dialecticorum et philosophorum sunt.» Quid enim sapientiæ sermones, versutiasque verborum, nisi verarum et fallacium argumentationum diversitatem intelligit? Quæ, ut diximus, ita sibi sunt adjunctæ, ut discretus in his esse non possit, qui illas ignoraverit; cum ad cognitionem quarumlibet rerum necessaria sit notitia contrariarum. Nemo enim virtutes diligenter noverit, qui vitia ignoret: præsertim cum nonnulla vitia ita virtutibus finitima sint, ut ex similitudine sua facile multos decipiant, sicut et falsæ argumentationes ex similitudine verarum plerosque in errorem pertrahunt. Unde non solum in dialectica diversitas incidit sententiarum, verumetiam in fide Christiana multiplicitas errorum, cum verbosi hæretici assertionum suarum laqueis multos simplices in diversas pertrahant sectas: qui nequaquam in argumentationibus exercitati, similitudinem pro veritate, et fallaciam pro ratione suscipiunt. Adversus quam pestem nos in disputationibus exercere ipsi quoque doctores ecclesiastici commonent, ut quod non intelligimus in Scripturis, non solum orando petamus a Domino, verum invicem quæramus disputando. Unde et illud est Augustini in tractatu De misericordia, cum illa Dominus exponeret verba: «Petite et dabitur vobis, quærите et invenietis, pulsate et aperietur vobis (Matth. vii, 7);» petite, inquit, orando, quærите disputando, pulsate rogando, id est interrogando. Non enim hæreticorum, vel quorumlibet infidelium infestationes refellere sufficimus, nisi disputationes eorum dissolvere possimus, et eorum sophismata veris refellere rationibus, ut cedat falsitas veritati, et sophistas

reprimant dialectici : parati semper, ut beatus ad-
monet Petrus, ad satisfactionem omni poscenti nos
rationem, de ea, quæ in nobis est, spe vel fide. In
qua profecto disputatione, cum illos sophistas con-
vicerimus, nos dialecticos exhibebimus, et tanto
Christi, qui veritas est, discipuli memores erimus,
quanto veritate rationum amplius pollebimus. Quis
denique nesciat ipsam artem disputandi, qua in-
differenter hos quam illos (75) constat nuncupatos
esse? Ipsum quippe Dei Filium, quem nos Verbum
dicimus, Græci *Λόγος* appellant, hoc est divinæ men-
tis conceptum, seu Dei sapientiam, vel rationem.
Unde et Augustinus in libro Quæstionum octoginta
trium capite quadragesimo quarto : « In principio, »
inquit, « erat Verbum, quod Græce *λόγος* dicitur. »
Idem in libro contra quinq. hæreses. « In princi-
pio erat Verbum. Melius Græci *λόγος* dicunt. *λόγος*
quippe Verbum significat et rationem. » Et Hiero-
nymus ad Paulinum de divinis Scripturis : « In
principio erat Verbum, *λόγος* Græce multa significat.
Nam et verbum est, et ratio, et supputatio, et causa
uniuscujusque rei, per quam sunt singula, quæ
subsistunt. Quæ universa recte intelligimus in Chri-
sto. » Cum ergo Verbum Patris Dominus Jesus Chri-
stus *λόγος* Græce dicatur, sicut et *σοφία* Patris appel-
latur : plurimum ad eum pertinere videtur ea scien-
tia quæ nomine quoque illi sit conjuncta, et per
derivationem quædam a *λόγος* logica sit appellata :
et sicut a Christo Christiani, ita a *λόγος* logica pro-
fite dici videatur. Cujus etiam amatores tanto verius
appellatur philosophi, quanto veriores sint illius
sophiæ superioris amatores. Quæ profectu summi
Patris summa sophia, cum nostram indueret naturam,
ut nos veræ sapientiæ illustraret lumine, et nos ab
amore mundi in amorem converteret sui ; profecto
nos pariter Christianos, et veros effecit philosophos.
Qui cum illam sapientiæ virtutem discipulis pro-
mitteret, qua refellere possent contradicentium
disputationes, dicens : « Ego enim dabo vobis os
et sapientiam, cui non poterunt resistere adversarii
vestri (Luc. xxi, 15) : » profecto post amorem sui,
unde veri dicendi sunt philosophi, patenter et illam
rationum armaturam eis pollicetur, qua in dispu-
tando summi efficiantur logici. Quæ duo de hoc
videlicet amore, et doctrina ejus, quibus tam phi-
losophi, quam summi efficerentur logici, hymnus

A ille Pentecostes, *Beata nobis gaudia*, diligenter dis-
tinguit, cum dicitur :

*Verbis ut essent profui,
Et charitate fervidi.*

Hæc enim duo maxime ille superni Spiritus adven-
tus in igneis linguis revelatus eis con ulit, ut per
amorem philosophos, et per rationum virtutem
summos efficeret logicos. Unde bene Spiritus in
ignis et linguarum specie est demonstratus, qui eis
amorem et eloquentiam in omni genere linguarum
conferret. Quis denique ipsum etiam Dominum Je-
sum Christum crebris disputationibus Judæos igno-
ret convicisse, et tam scripto quam ratione calum-
nias eorum repressisse : non solum potentia mira-
culorum, verum virtute verborum fidem plurimum
astruxisse? Cur non solis usus est miraculis,
ut hæc faceret, quibus maxime Judæi, qui
signa petunt, commoverentur, nisi quia pro-
prio nos exemplo iustruere decrevit, qualiter et
eos, qui sapientiam quærent, rationibus ad fidem
pertraheremus? Quæ duo Apostolus distinguens,
ait : « Nam et Judæi signa petunt, et Græci sapien-
tiam quærent (I Cor. i, 22). » Hoc est rationibus
plurimum isti, sicut illi maxime signis ad fidem
moventur. Cum autem miraculorum jam signa de-
fecerint, una nobis contra quoslibet contradicentes
superest pugna, ut quod factis non possumus,
verbis convincamus ; præsertim cum apud discre-
tos vim majorem rationes quam miracula teneant,
quæ utrum illusio diabolica faciat, ambigi facile po-
test. Unde et Veritas : « Surgent, inquit, pseudo-
prophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita
ut in errore inducantur, si fieri potest, etiam
electi (Matth. xxiv, 24). » At vero, inquit, quia
et in rationibus plurimus error se ingerit, ut non
facile discernat, cum rationes inducantur argu-
mentorum, quæ et pro rationibus suscipiantur, et
quæ tanquam sophismata respuantur. Ita, inquam,
his accidit, qui peritiam argumentorum non sunt
adepti. Quod ne forte accidat, rationi disserendi,
hoc est logicæ disciplinæ, opera est danda, quæ, ut
beatus meminit Augustinus, ad omnia genera quæ-
stionum penetranda, quæ in sacris litteris incidunt,
plurimum valet. Sed hoc certe apud illos doctores
necessarium est, qui solvendis quæstionibus se suf-
ficere confidentes, eas minime subterfugiant.

EPISTOLA XIV.

Quæ est ejusdem Petri Abælardi ad G. Parisiensem episcopum.

G. Dei gratia Parisiæ sedis episcopo, unaque
venerabili ejusdem Ecclesiæ clero P., debitæ reveren-
tiæ subjectionem sempiternam.

Relatum est nobis a quibusdam discipulorum
nostrorum supervenientibus, quod electus [f. ere-

(75) Locus corruptus

ctus] ille et semper inflatus Catholicæ fidei hostis
antiquus, cujus hæresis detestabilis tres deos con-
fiteri, imo et prædicare Suessionensi concilio a Pa-
tribus convicta est, atque insuper exilio punita,
multas in me contumelias et iniurias evomuerit viso

opusculo quodam nostro De fide sanctæ Trinitatis, maxime adversus hæresim præfatam, qua ipse infamis est, conscripto. Nuntiatum insuper nobis est a quodam discipulo nostro, cui inde locutus est, quod vos tunc absentem expectaret, ut vobis in illo opusculo quasdam hæreses me inseruisse monstraret: et vos quoque contra me, sicut et omnes quos nititur, commoveret. Quod si ita est, ut in hoc quoque nunc ille persistat, precamur vos athletas Domini, et fidei sacræ defensores; ut statuto loco et tempore convenienti me et illum convocetis, et coram catholicis et discretis viris, quos vobiscum provideatis, quid ille adversum me absentem mussitet audiantur, et debitæ correctioni subjaceant, vel ille de tanti criminis impositione, vel ego de tanta scribendi præsumptione. Interea autem Deo gratias refero, quod summum Dei inimicum et fidei labefactorem, in fide contrarium si perfero, et pro fide qua stamus dimicare compellor; et quod numero bonorum hominum jam esse videor ex ejus infestatione, quem solis bonis semper constat esse infestum, cujus tam vita quam disciplina omnibus est manifesta. Hic contra egregium illum præcœnem Christi Robertum Arbrosello contumacem ausus est epistolam confingere, et contra illum magnificum Ecclesiæ doctorem Anselmum

A Cantuariensem archiepiscopum adeo per contumelias exarsit, ut ad regis Anglici imperium ab Anglia turpiter impudens ejus contumacia sit ejecta, et vix tum cum vita evaserit. Vult eum infamiae habere participem, ut per infamiam honorum suam consoletur infamiam: nec nisi bonum odit, qui bonus esse non sustinet: qui ob temperantiam [f. intemperantiam] arrogantiae suæ, ab utroque regno, in quo conversatus est, tam Anglorum scilicet quam Francorum, cum summo dedecore expulsus est, et in ipsa, cujus pudore canonicus dicitur, Beati Martini ecclesia nunquam, ut aiunt, a canonicis verberatus morem solitum servaverit. Nomine designare quis iste sit supervacaneum duxi, quem singularis infamia infidelitatis et vitæ ejus singulariter notabilem facit. Hic sicut pseudodialecticus, ita et pseudochristianus, cum in dialectica sua nullam rem partes habere æstimat, ita divinam paginam impudenter pervertit, ut eo loco, quo dicitur Dominus partem piscis assi comedissè, partem hujus vocis, quæ est piscis assi, non partem rei intelligere cogatur. Ne quid igitur mireris, si is qui in cælum os ponere consuevit, in terris insanit; et qui Dominum persequitur, membris ejus derogat; et nemini parcat, qui nec sibi parcere potest. Valet.

EPISTOLA XV.

Quæ est Roscelini ad P. Abælardum.

(Edidit novissime J. A. SCHMELLER, Monac. bibl. subpræf., *Abhandlungen der I. Cl. a. k. Ak. d. Wiss. V Bd. III. Abth.*)

MONITUM. — Codices manuscriptos bibliothecæ regie Monacensis e pristina Benedictoburana acquisitos evolventibus obtulit se nobis in modico quodam sæculi xiii volumine, jam n. 4645 signato, inter alia longe diversi argumenti opuscula epistola quælam sat proluxa, quæ quidem inscriptione et subscriptione carens, nec ad quem nec a quo fuerit data indicat. Eam tamen ad Petrum Abælardum fuisse directam ipse tenor evincit; at a quonam viri hujus celeberrimi contemporaneo et quidem adversario provenerit, diu nos habuit suspensos, donec ejus opera perlustrantes incidimus in quamdam ejusdem epistolam (editionis Parisiensis anni 1616 vigesimam primam), quam, cum sequentem mirum in modum illustret, merito hic præmittimus.

« G. Dei gratia Parisiacæ sedis episcopo, » etc. *Adeat Lector epistolam superiorem.*

Antiquitatis litteratæ imprimis Gallicæ periti epistolam istam cum sequente conferentes statuent, num hæc ipsa alii cuiquam possit attribui auctori, præter famigerato illi philosophicæ Nominalium sectæ quondam antesignano Roscelino Compendiensi.

Quod si nostra placeat sententia, forte et ipsi unicum hoc quod hactenus immotui viri sua ætate famosissimi monumentum haud contemnendum esse censebunt. Nobis vero quibus nec facultas nec otium est, ut in prisca philosophiæ scholasticæ controversiis heroibusque immoremur, id jam agendum videbatur, ut ipsam puram putam epistolam, qualem e membranis lectu partim non adeo facilibus eruimus, quam primum doctioribus executendam traderemus, nec ea quidem quæ circa eandem in Actis academiæ nostræ (*Gelehrte Anzeigen*, 1847, n. 253) memoravimus hic repetentes.

Roscelini Nominalistarum in philosophia quondam choragi, ad Petrum Abælardum epistola hactenus inedita.

Si Christianæ religionis dulcedinem quam habitu ipso præferelas vel tenuiter degustasses, nequam tui ordinis tuæque professionis immemor, et beneficiorum quæ tibi tot et tanta a puero usque ad juvenem sub magistri nomine et actu exhibui

oblitus, in verba malitiæ meam adversus innocentiam adeo prorupisses, ut fraternam pacem linguæ gladio vulnerares justa illud: *Lingua eorum gladius acutus* (*Psal. lvi, 5*), et Salvatoris nostri saluberrima actuque facillima præcepta contemneres.

Cum enim Veritas dicat : *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum solum; si autem te non audierit, adhibe testes; quod si neque sic te audierit, dic Ecclesiæ (Matth. xviii, 15)*, tu duobus primis mandatis subito iracundiæ furore calcatis ad tertium inordinate transvolasti et ad præclaram et præcellentem Beati Martini Turonensis ecclesiam detractionis meæ plenissimas et de vasis sui immunditia fetidissimas litteras transmisisti, in quibus mea persona multiplici infamiæ macula quasi vario lepræ colore depicta in ipsius etiam sanctissimæ Ecclesiæ contumeliam, lapsa honestatis pede eam foveam vocans, decidisti. Fovea quippe in sacro eloquio semper in malo accipitur : *Ut foderet ante faciem meam foveam (Psal. lvi, 7), foveam animæ meæ (Jer. xviii, 20)*; et : *Si cæcus cæco ducatum præbeat, ambo in foveam cadunt (Matth. xv, 14)*; et : *Qui parat proximo suo foveam prior incidit in eam (Eccli. xxvi, 29)*. Non itaque præfatam sanctissimam Ecclesiam, quæ me indignum et peccatorem et, ut verum fatear, opprobrium hominum plebisque abjectionem gratuita miseratione recepit, foveæ comparare debueras; sed ei potius, cujus imitatrix hæc in facto effecta est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos et pluit super justos et injustos, qui ob nimiam charitatem quam erga peccatores habuit de cælo descendit ad terras, qui nobiscum manens peccatores recepit et cum eis manducavit, qui et pro peccatoribus usque ad illa inferni loca ubi peccatores cruciabantur, ut eos a tormentis solveret, descendit. Sed mirum non est, si contra Ecclesiam turpiter loquendo debaccharis, qui sanctæ Ecclesiæ vitæ tuæ qualitate tam fortiter adversaris. Verum præsumptioni tuæ ideo decrevimus ignoscendum, quia non ex consideratione, sed ex doloris immensitate id agis; et sicut damnum corporis tui pro quo sic doles irrecuperabile est, ita dolor quem mihi contraxisti inconsolabilis est. Sed valde tibi divina metuenda est justitia, ne, sicut cauda qua prius, dum poteras, indifferenter pungebas, merito tuæ immunditiæ tibi ablata est, ita et lingua, qua modo pungis, auferatur; prius enim apium similitudinem de cauda pungendo portabas, nunc vero serpentis imaginem de lingua pungendo portas. De talibus in psalmo dictum est : *Acuerunt linguas suas sicut serpentis, venenum aspidum sub labiis eorum (Psal. cxxxix, 4)*. Sed ne de contumelia nobis illata plus æquo dolere et obloquendo nos modo ulcisci velle videamur, ad litteras tuas veniamus, et quæ in eis concedenda, quæ sint refutanda demonstramus. Initium litterarum tuarum de mea immunditia et de ecclesiæ Beati Martini contumelia est. De ecclesia doleo, de me autem lætus sum, quia in veritate talem me esse recognosco qualem me scribendo depingis. Dixisti enim me omni vitæ spurcitia notabilem. Quod cum ita est, hanc tuam veritatis assertionem quasi quibusdam brachiis chavitis amplector, et in verbis tuis quasi in speculo me totum aspicio. Sed potens est Deus de lapidibus

A istis suscitare filios Abrahæ. Nolo enim me justificare, quia si gloriam meam quæram, gloria mea nihil est. Absit enim, ut declinet *cor meum in verba malitiæ ad excusandus excusationes in peccatis (Psal. cxi, 4)*, quod vero super, quod summa hæresi convictus et infamis jam toto mundo expulsus sim, hæc tria modis omnibus refello et testimonio Suessionensis et Remensis Ecclesiæ falsa esse pronuntio. Si enim aliquando vel in verbo lapsus fui vel a veritate deviavi, nec casum verbi nec assertionem falsi pertinaciter defendi, sed semper paratior discere quam docere animum ad correctionem præparavi, neque enim hæreticus est qui, licet erret, errorem tamen non defendit. Unde beatus Augustinus : *Non ob aliud sunt hæretici nisi quia, Scripturas sacras non recte intelligentes, opiniones suas contra earum veritatem pertinaciter defendunt*. Et ad Vincentium Victorem : *Absit ut arbitris te a fide Catholica deviasse, quia ipse animus correctionis præparatione et expectatione Catholicus fuit*. Qui ergo nunquam meum vel alienum errorem defendi, procul dubio constat quia nunquam hæreticus fui. Quia vero spiritu immundo quasi cum quodam vomitu locutionis me infamem atque in concilio damnatum eructas, utrumque esse falsissimum præfatarum Ecclesiarum testimonio apud quas et sub quibus natus et educatus et edoctus sum conprobabo, cum apud Sanctum Dionysium cujus monachus esse videris, licet diffugas, modo tecum acturus venero. Neque vero timeas, quasi te noster lateat adventus, quia in veritate per trum abbatem eum tibi nuntiabo, et quantum volueris ibi te expectabo. Quod si abbati tuo inobediens, quod facere non dubitas, extiteris, ubicunque terrarum latueris te quæsitum inveniam. Quomodo vero stare potest quod dixisti toto me mundo expulsus, cum et Roma quæ mundi caput est me libenter excipiat, et audiendum libentius amplectatur et auditio libentissime obsequatur? Neque vero Turonensis Ecclesia vel Locensis, ubi ad pedes meos magistri tui discipulorum minimus tam diu resedisti, aut Bizantina Ecclesia in quibus canonicus sum, extra mundum sunt, quæ me omnes et venerantur, et sovent, et quod dico discendi studio libenter accipiunt. E hujus igitur dicti manifestissima falsitate cætera litterarum tuarum commenta ex æquitate falsa esse judicanda sunt. Non minimum autem doleo quod honorum persecutorem me dixisti. Licet enim bonus non sim, bonos tamen singulos quo debeo honore semper veneratus sum. Hos autem quos in exemplum trahis, dominum videlicet Anselmum Cantuariensem et Robertum bonæ vitæ bonique testimonii homines nunquam persecutus sum, licet quædam eorum dicta et facta reprehendenda videantur. Nec mirum, quia *videmus nunc per speculum in ænigmate (I Cor xiii, 12)*. Neque enim hi duo sapientes et religiosi viri majoris meriti seu sapientiæ sunt Petro apostolorum principe et martyre glorioso, et beato Cypriano Carthaginensi episcopo doctore sua-

vissimo et martyre gloriosissimo, in cuius laudibus A beatus Hieronymus exultans ait : *Beatus (Cyprianus instar fontis purissimi dulcis incedit et placidus est, et cum totus sit in exhortatione virtutum, in persecutionis angustiis, Scripturas non deseruit dininas.* Unde prudentius de martyribus : *Omnis amans Chrystum sua leget, doctor Cypriane, scripta.* Iste tamen tanto sanctorum præconio in sublime deductus aliter de baptisate sensit hæreticorum atque ipsius scriptis reliquit quam postea veritas prodidit, Unde beatus Augustinus in libro De baptismo sic loquitur : « Visum est quibusdam egregiis viris inter quos præcipue beatus Cyprianus eminebat, non esse apud hæreticos vel schismaticos baptismum Christi. Reddens ergo debitam reverentiam dignumque honorem, quantum valeo, pacifico episcopo et glorioso martyri Cypriano, audeo tamen dicere aliter eum sensisse de schismaticis et hæreticis baptizandis quam postea prodidi non ex mea, sed universæ Ecclesiæ sententia plenarii concilii auctoritate roborata. Princeps vero apostolorum Petrus, quia geates ad baptismum venientes circumcidi compellebat, a Paulo apostolo prius, postmodum a sanctis Patribus merito reprehensus est. Ait enim Apostolus : *Cum esset Cephas Antiochiæ et non recte incederet in veritate Evangelii, aperte restiti ei in faciem quia reprehensibilis erat.* (Gal. ii, 11). Unde beatus Augustinus : *Venerans ergo Petrum pro sui merito apostolorum primum et eminentissimum martyrem, audeo tamen dicere eum non recte fecisse, ut gentes iudaizare cogentur.* Unde beatus Augustinus : *Qui se Nazaræos Christianos vocant nati hæretici ex illo errore in quo Petrus devius revocatus est a Paulo. Idem : Cum Petrus in mari titubasset, cum Dominum carnaliter a passione revocasset, cum ter Dominum in passione negasset, cum in superstitionem simulationem lapsus esset, videmus eum veniam consecutum ad martyrii gloriam pervenisse.* Quid mirum igitur, si isti, quos me asseris injuste persecutum, in aliquibus vel dictis vel factis aliquando minus provide egerunt, qui superioribus duobus sanctis doctoribus et martyribus nequaquam superiores ex-
A
B
C

compulit, et ideo hoc illi peccatum Deus, etsi illa casta permaneat, imputabit. Si igitur reus est criminis vir uxorem postea non peccantem dimittens, quanto magis si illa peccaverit ? Audi etiam beaturum Gregorium ad quemdam abbatem illoquentem de quodam conjugato, quem ita suscipiendum cognovit, si uxor ejus similiter converti voluerit. Nam cum unum utriusque corpus conjugii copulatione sit factum, indecens est partem converti et partem inde in sæculo manere. Aut ergo uterque discedat aut uterque remaneat. Sed de domino Anselmo archiepiscopo, quem et vitæ sanctitas honorat, et doctrinæ singularitas ultra communem hominum mensuram extollit, quid dicam ? Ait enim in libro quem *Cur Deus homo* intitulat, aliter Deum non posse homines salvare, nisi sicut fecit, id est nisi homo fieret, et omnia illa quæ passus est pateretur. Ejus sententiam sanctorum doctorum, quorum doctrina fulget Ecclesia, dicta vehementer impugnant. Ait enim sanctus Leo : *Cum ei multa alia suppeterent ad redimendum genus humanum, hanc potissimum elegit viam, ut non virtute potentiæ sed ratione uteretur justitiæ.* Audi beatum Augustinum De Trinitate : cur non, postpositis innumerabilibus modis quibus ad nos redimendum uti posset Omnipotens, mors ejus potissimum eligeretur. Item : « Eos qui dicunt : *Itane defuit Deo modus alter, quo liberaret homines a miseria mortalitatis hujus, ut unigenitum Filium suum hominem ferri mortemque perpeli vellet ?* parum est ita refellere, ut dicamus modum istum bonum esse quo nos per Mediatorem liberare dignatus est, verum etiam ut ostendamus non alium modum possibilem Deo defuisse cujus potestati cuncta subjacent, sed sanandæ nostræ miseriæ convenientiorem modum alium non fuisse aut esse oportuisse. » Item : « poterat utique Deus hominem aliunde suscipere, qui esset Mediator Dei et hominum, non ex genere illius Adam, sicut ipsum quem primum creavit non de genere creavit alicujus, poterat vel sic, vel quo vellet, alio modo, creare unum alium, quo vinceretur victor prioris. Sed melius judicavit de ipso qui victus fuerat hominem assumere. » Idem de agone Christiano : « Stulti sunt qui dicunt : quare non poterat aliter sapientia Dei homines liberare, nisi hominem susciperet et nasceretur de femina ? Quibus respondemus : poterat omnino, sed si aliter faceret, similiter vestræ stultitiæ displiceret. »

Si igitur apud istos quos impudenter me perse-
D
qui declamasti aliquid sacræ Scripturæ contrarium reperimus, cur miraris in dictis tuis aliquid reprehendi potuisse, cum te in sacræ Scripturæ eruditione manifestum sit nullatenus laborasse. Huic enim singularitati, quam divinæ substantiæ tribuisti, sanctorum Patrum Ambrosii, Augustini, Isidori scripta nequaquam consentiunt. Quæ collecta ideo subjicere curavi, ut non ex mea, sed ex auctoritate divina quod mihi tenendum est roboretur. Beatus igitur Ambrosius in libro De fide ad

Vidi enim dominum Robertum feminas a viris suis fugientes, viris ipsis reclamantibus, recepisse, et, episcopo Andegaviensi ut eos redderet præcipiente, inobedienter usque ad mortem obstinanter tenuisse. Quod factum quam irrationabile sit considera. Si enim uxor viro debitum negat, et ob hoc ille mœchari compellitur, major culpa est compellentis quam agentis. Rea ergo adulterii est femina virum dimittens postea ex necessitate peccantem. Quomodo ergo eam retinens et fovens immunis et non particeps ejusdem criminis erit ? Illa enim nequaquam hoc faceret, nisi qui eam retineret incederet. Audi beatum Augustinum durius illoquentem. Ait enim : *Dimissa si per incontinentiam cogitur alicui copulari, hoc est mœchari. Quod si illa non fecerit, ille tamen, quantum in eo est, facere*

Gratianum imperatorem sic loquitur : « *Ego et Pater unum sumus* (Joan. 1, 30). Hoc dicit, ne intelligatur discretio potestatis. Item : « Unum cum Patre et unum æternitate, unum divinitate. Non enim Pater ipse est qui Filius, nec confusum quod unum, nec multiplex quod indifferens. Etenim si omnium credentium erat cor unum et anima una, si omnis qui adhæret Domino unus spiritus est, sed vir et uxor in una carne sunt; si omnes homines, quantum ad naturam pertinet, unius substantiæ sunt, multo magis Pater et Filius divinitate unum sunt, ubi nec substantiæ nec voluntatis ulla est differentia. » Item : « Non est diversa nec singularis æqualitas, quia æqualis nemo ipse sibi solus est. » Item : « Deus est nomen commune Patri et Filio. Item : Incarnatum patrem Sabelliana impietate asstruere nituntur. » Item : « Quod unius est substantiæ separari non potest, etsi non sit singularitatis sed unitatis. Singularitas est sive Patri, sive Filio, sive Spiritui sancto derogare. » Item : « Non unus sed unum sunt Pater et Filius. » Item : « Una dignitas, una gloria; in commune derogatur quidquid in aliquo putaveris derogatum. » Augustinus in libro De Trinitate : « Qui putat ejus esse Deum potentiæ, ut se ipsum ipse genuerit, eo deterius errat, quod non ipse solus talis non est, sed nec ulla creatura spiritalis neque corporalis. Nulla enim anima res est, quæ se ipsam gignat. » Item : « Circa creaturam susceptumque habitum occupati æqualitatem quam cum Patre habeo non intelligitis. » Item : « Conventer dicimus illum qui in carne apparuit misis, misisse autem illum qui non apparuit. » Item : « Pater non judicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio, ac si diceret, Patrem nemo videbit in iudicio, sed omnes Filium videbunt, ut possit et ab impiis videri. » Item : « Tres visi sunt, nec quisquam illorum vel forma vel ætate vel potestate major cæteris visus est. » Item : « Cum quæritur, quid tres? magna prorsus inopia humanum laborat ingenium. Dictum est autem : tres personæ, ne omnino taceretur. » Item : « Trinitas Filius nullo modo dici potest. » Item : « Potest universaliter dici, quod et Pater Spiritus et Filius Spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus. Si itaque Pater et Filius est Spiritus sanctus, potest appellari Trinitas Spiritus sanctus. Sed tamen ille Spiritus sanctus, qui non Trinitas, sed in Trinitate intelligitur, in eo quod proprie dicitur Spiritus sanctus, relative dicitur, et ad Patrem et Filium refertur, quia Spiritus sanctus et Patris et Filii est Spiritus; sed talis relatio in hoc nomine non apparet. » Item : « Dictum est a nostris Græcis : una essentia, tres substantiæ; a Latinis : una substantia vel essentia, tres personæ. » Item : « Licuit loquendi et disputandi necessitate tres personas dicere, non quia Scriptura dicit, sed quia non contradicit. » Item : « Cum conaretur humana inopia loquendo proferre quod tenet de domino Deo, timuit dicere tres essentias, ne intelligeretur in illa summa æqualitate ulla diversitas. » Item : « Cur hæc

tria simul unam personam non dicimus sicut unam essentiam et unum Deum, sed dicimus tres personas; tres autem essentias et tres deos non dicimus, nisi quando volumus vel unum vocabulum servire huic significationi qua intelligitur Trinitas, ne omnino taceremus interroganti : Quid tres? » Item : « Ita dicat unam essentiam, ut non existimet aliud alio majus vel melius vel aliqua ex parte diversum, non tamen ut Pater ipse sit Filius et Spiritus sanctus. » Item : « Nulla est distantia dissimilitudinis, ut intelligatur aliud alio majus vel paulo minus, nec talis distinctio, in qua sit aliquid impar. » Item : « Ideo dicimus tres personas vel tres substantias, non ut intelligatur aliqua diversitas essentiae, sed ut vel uno vocabulo responderi possit, cum quæritur : quid tres, vel quid tria? tantamque esse essentiae æqualitatem in ea trinitate, ut non solum Pater non sit major quam Filius, sed nec Pater et Filius simul major quam singulus Pater. » Item : « Unus Deus, una fides, unum baptisma. Fides quamvis sit una, in aliis non tamen ipsa sed similis; non est una omnino, sed genere; propter similitudinem tamen et nullam diversitatem magis dicitur una quam plures; nam et duos homines simillimos unam faciem habere dicimus. » Item : « Verbum ideo Filius Patri per omnia similis est et æqualis. » Item : « Quia Spiritus sanctus communis est ambobus, hic dicitur ipse proprie quod ambo communiter, id est Spiritus sanctus. » Augustinus ad Pascentium comitem Arianum : « Cum pro diversis sibi coherentibus dicatur unus Spiritus et unum corpus, cum pro anima et corpore sibi coherentibus dicatur unus homo, cur non maxime de Patre et Filio dicatur unus Deus, cum sibi inseparabiliter cohæreant? » Item : « His appellationibus significatur, quod ad se invicem referantur. » Item Augustinus in homelia : « Non turbetur cor vestrum (Joan. xiv, 1), his qui noverant Filium dictum est de Patre, et vidistis eum. Dictum est enim propter omnimodam similitudinem, quæ illi cum Patre est, ut dicerentur nosse Patrem, quia noverant Filium similem. Ad hoc valet quod Philippo dictum est : Qui videt me, videt et Patrem (ibid. 9), non quod ipse sit Pater et Filius, sed quod tam similes sint Pater et Filius, ut qui unum noverit, ambos noverit. Solemus enim de duobus simillimis dicere his qui unum eorum viderunt : Vidistis istum, ergo et illum vidistis. Sic ergo dictum est : Qui videt me, videt et Patrem, non quod ipse sit Pater et Filius, sed ad similitudinem in nullo prorsus discrepet a Patre Filio. » Boetius in libro De Trinitate : « Hujus unitatis causa est indifferencia. » Augustinus De Trinitate sic dictum est : « Deus est charitas, ut incertum sit et ideo quærendum, utrum Deus Pater sit charitas, vel Deus Filius, vel Deus Spiritus sanctus, vel Deus tota Trinitas. » Augustinus igitur, ut non solum quod beatus Ambrosius verum et quod sanctus Hieronymus dicam : « Non solum divinitatem Patris, sed nec Filii nec Spiritus sancti naturam possunt oculi car-

nis aspicere. » Idem in doctrina Christiana : « Res A quibus fruimur, Pater et Filius et Spiritus sanctus, et hæc Trinitas una quodammodo res est. » Item : « In omnibus rebus illæ solæ sunt quibus fruendum est, quas æternas atque incommutabiles diximus. » Idem de agone Christiano : « Credamus in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, hæc æterna sunt atque incommutabilia. » Unde Joannes : *Tres sunt in cælo, qui testimonium perhibent, Pater et Filius et Spiritus sanctus* (I Joan. v, 7). Sciendum est vero, quod in substantia sanctæ Trinitatis quælibet nomina non aliud et aliud significant, sive quantum ad partes sive quantum ad qualitates, sed ipsam solam non in partes divisam nec per qualitates mutatam significant substantiam. Non igitur per personam aliud aliquid significamus quam per substantiam, licet ex quadam loquendi consuetudine triplicare soleamus personam, non substantiam, sicut Græci triplicare solent substantiam. Neque vero dicendum est quod in fide Trinitatis errent triplicando substantiam, quia licet aliter dicant quam nos, id tamen credunt quod nos, quia, sicut diximus, sive persona sive substantia sive essentia in Deo prorsus idem significant. In locutione enim tantum diversitas est, in fide unitas ; alioquin jam non esset apud Græcos Ecclesia. Si autem ipsi sic loquendo unum dicunt, quare non idem dicendo mentiamur non video. De diversitate divinæ substantiæ sive per qualitates sive per partes beatus Ambrosius De fide et beatus Augustinus De Trinitate sic loquuntur. Ambr. : « Deus nomen est substantiæ simplicis, non conjunctæ vel compositæ, cui nihil accidat, sed solum quod divinum est in natura habeat sua. » Aug. : « Quidquid secundum qualitates dici Pater videtur, secundum substantiam et essentiam est intelligendum. Item : Nomina quatuor sunt, res autem una est. » Quando ergo hæc nomina variamus sive singulariter sive pluraliter proferendo, non, quia aliud unum quam alterum significet, hoc facimus, sed pro sola loquentium voluntate, quibus talis loquendi usus complacuit. Si enim diversæ partes ibi essent, ut altera persona, altera substantia diceretur, fortassis ratio aliqua earum, cur unum singulariter alterum pluraliter proferremus, ut hominis, quia alia pars est corpus, alia anima, unam animam dicimus, sed plura, corpora propter corporis partes diversas ; sed neque alia qualitas per personam, alia per substantiam vel essentiam significaretur, quia, sicut jam diximus, in Deo nulla prorsus qualitas est. Ex hac igitur sanctarum Scripturarum numerositate diligens lector intelligit sanctos qui eas conscripserunt nequaquam in Deo tantam singularitatem, intellexisse, ut una sola res, una singularis substantia tribus illis nominibus appellaretur, ne hoc de Deo sentientes in illam Sabellianam hæresim laberentur. Multa enim inconvenientia ex hac Sabelliana singularitate videtur consequi. Neque vero ea quæ dixi ideo dixi, ut aliquem doceam, sed potius, si sacras Scripturas non recte intelligo, discam, quia in omnibus paratior

sum discere quam docere, et malo audire magistrum, quam audiri magister cum hoc Augustino ad beatum Hieronymum loquente dicens : « Quamvis pulchrius sit senem docere quam discere, mihi tamen nulla ætas sera est ad discendum. Quod autem dicis me unam singularem sanctæ Trinitatis substantiam cognovisse, verum utique est, sed non illam Sabellianam singularitatem, in qua una sola res, non plures illis tribus nominibus appellatur, sed in qua substantia trina et triplex tantam habet unitatem, ut nulla tria usquam tantam habeant ; nulla enim tria tam singularia tamque æqualia sunt, sicut scriptum est : In hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus, sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt et coæquales. Sed licet lex dicat, quod in ore duorum vel trium testium stet omne verbum (Deut. xix, 15), nos tamen quarto jam tribus apposito, quintum et sextum apponamus, quorum testimoniis unitate similitudinis et æqualitatis roborata, ne videamur nisi testium numero et occasione virorum illustrium subtergere rationem et non audere manum conserere pro improbatione singularis unitatis, eandem compr... erous. Dic ergo, beate Athanasi, divinæ contra Arianos defensor substantiæ, dic, quid de ipsa substantia sentias, et, sicut Arianos qui eam per gradus variabant, vicisti, ita et Sabellianos, qui personas confundunt, convincas, dic : « Neque confundentes personas, neque per substantiam separantes. » Personas confundit qui Patrem Filium, et Filium Patrem dicit, quod necesse est eum dicere qui illa tria nomina unam solam rem singularem significare voluerit. Omnia enim unius et singularis rei nomina de se invicem prædicantur. Ita igitur Pater incarnatus et passus est, quia ipse est Filius qui hoc totum passus est ; quod quantum sanæ fidei repugnat attende. Sequitur : Neque substantiam separantes. Diligenter intendendum est, utrum substantiam sanctæ Trinitatis omnimodis an certo modo separari prohibeat. Quomodo enim, si sic est una, ut etiam plures sint, sicut Græca clamat Ecclesia, non separatur ? Omnia enim plura pluralitatis lege separantur, quia scriptum est quod omnis differentia in discrepantium pluralitate consistit. Quæ ergo differentia in hac pluralitate personarum secundum nos, substantiarum vero secundum Græcos sit, perquiramus. Nihil enim aliud est substantia Patris quam Pater et substantia Filii quam Filius, sicut urbs Romæ Roma est, et creatura aquæ aqua est. Quia ergo Pater genuit Filium, substantia Patris genuit substantiam Filii. Quia igitur altera est substantia generantis, altera generata, alia est una ab alia ; semper enim generans et generatum plura sunt, non res una, secundum illam beati Augustini præfatam sententiam, qua ait quod nulla omnino res est, quæ se ipsam gignat, quæ enim generat est ingenita ; genita vero est unigenita. Sed ingenitum et unigenitum sunt plura, sicut Augustinus de Trinitate ait : Filius quidem ipsam substantiam de-

bet Patrî, id est quoniam est substantia a Patre habet et ab ejus substantia; non ergo omnino possumus vitare separationem facere in substantia sanctæ Trinitatis. Restat ergo ut certo modo separationem prohibeat; qui modus quis sit ostendit, cum subdit: in hac Trinitate n. p. a. p. n. m. a. m. Contra Arium quippe agebat, qui diversitatem inæqualitatis in sanctæ Trinitatis substantia ponebat, Patrem, Filium et Spiritum sanctum gradibus dignitatis distinguens. Ideo ergo dicit: Totæ tres personæ coæternæ sibi sunt et coæquales; si enim coæternæ, nihil prius aut posterius; si coæquales, nihil majus aut minus. Hanc igitur Arianam separationem, contra quam agebat, secundum videlicet graduum distinctionem, Athanasius prohibet, nam omnino separationem non aufert, ubi eas coæternas et coæquales dicit. Si enim coæquales, sunt et æquales; æqualitas autem semper inter plura est, nihil enim sibi æquale est, beato Ambrosio dicente: « Nemo ipse sibi solus æqualis est. » Dum igitur in substantia sanctæ Trinitatis æqualitatem et coæternitatem ponit, in ea utique separationem pluralitatis relinquit. Sed prioritatis et posterioritatis per coæternum, minoritatis et majoritatis gradus dicendo coæquales extinguit. Quod autem unam non singulariter substantiam sed per similitudinem et æqualitatem dicat, manifeste demonstrat, cum dicit: « Una divinitas, æqualis gloria, coæterna majestas. » Nisi enim priusquam unam dixit, subdividisset: « æqualis gloria, coæterna majestas, » unam ex consuetudine id est singularem acciperemus; sed hoc prorsus aufert, cum dicit: « æqualis gloria, et quod unum secundum æqualitatem accepit, declarat. Sicut autem ostendimus, quod cum de separatione substantiæ ageret, non omnem eam separationem accepisse, sed illam solam Arianam per graduum scilicet distinctionem, ita summopere perquirendum est, cum dicit: « non tres æterni sed unus æternus, » utrum omnimodis multipliciter æternitatis removeat an certo modo. Si enim omnino æternos dici posse negat, sibi ipsi contrarius est, qui tres personas æternas vocavit, dicens eas coæternas. Si enim coæternæ, sunt et æternæ; quomodo ergo non tres æterni, si tres illæ personæ sunt æternæ? Beatus etiam Augustinus De doctrina Christiana et De agone Christiano æternas pluraliter appellat, dicens: « In omnibus igitur rebus illæ sunt, quibus fruendum est, quas æternas atque incommutabiles diximus. » Prædixerat enim: « Res quibus fruimur Pater et Filius et Spiritus sanctus. » Idem De agone Christiano: « Credimus in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Hæc æterna sunt et immutabilia. » Si igitur iste æternas omnino negat, et sibi et Augustino veraciter repugnat. Dicendum est ergo et æternas esse pluraliter, et quodammodo non esse. Sic enim, cum Joannem Salvator prophetam diceret, ille se prophetam negavit. Sed, ut neque præco veritatis mentiatur, alio modo negavit ille, alio modo affirmavit iste.

Negavit enim se non prophetam esse omnino, sed simplicem prophetam, quia plus quam propheta fuit ubi quæ prædixerat ostendit. Ita igitur et hic dicendum est eum non omnino tres æternos negasse, sed eo tantummodo quo Arius affirmabat, qui mensuram æternitatis in personis variabat. Æterni enim erant pluraliter, sicut plures res æternæ, et æterni non erant, ut æternitas in eis varia videretur. Dicit melius qui potest. Ego melius non valeo. Sed neque quod dico importune defendo. Dic et tu, sancte Isidore, Ecclesiarum totius Hispaniæ magister, quid de substantia sanctæ Trinitatis sentiendum decreveris. « Trinitas appellata, quod fiat totum unum ex quibusdam tribus. » Item: « Pater et Filius et Spiritus sanctus Trinitas et unitas; unitas propter majestatis communionem, Trinitas propter personarum proprietatem, pariter simplex pariterque incommutabile bonum et coæternum. Pater solus non est de alio, ideo solus appellatur ingenuus, Filius solus de Patre est natus, divinitas non triplicatur quia, si triplicatur, deorum inducimus pluralitatem. Nomen autem deorum in angelis et sanctis hominibus idem pluraliter dicitur, quod non sint merito æquales. De Patre et Filio et Spiritu sancto propter unam et æqualem divinitatem non nomen deorum, sed Dei esse ostendatur. Fides apud Græcos hoc modo est: Una usia, ac si dicat una natura aut una essentia, tres hypostases, quod resonat in Latinum vel tres personas vel tres essentias. » Audisti Trinitatem unam esse propter majestatis communionem, non propter majestatis singularitatem; quod enim singulare, nullo modo commune est, et quod commune est, singulare esse non potest. Majestas igitur Trinitatis, quia communis est, quomodo singularis esse potest?

Audisti etiam quia nomen ideo de Trinitate singulariter dicitur propter æqualem divinitatem, ne, si pluraliter dicerentur, inæqualitas divinitatis intelligeretur. Sed divinitas Trinitatis extra se æqualem non invenit. In ipsa igitur Trinitate divinitas æqualis divinitatem invenit æqualem; plura vero æqualia res singula et unica quomodo esse possit, non video. Ut igitur fidei Christianæ navis inter utrumque scopulum currens illæsa pertranseat, summopere cavendum ne ad Sabellianæ singularitatis lapidem, in qua Patrem incarnatum et passum fateri necesse est, offendant, neque Arianæ pluralitatis periculum, per prius et posterius, per majus et minus substantiam variando, incurrat, atque deorum pluralitatem enormitate varietatis inducat. Soli enim Trinitati ideo Dei singularis numerus relictus est, ut in ea et intra eam omnimodam æqualitatem significet. Hominibus vero ideo pluraliter datur, ut non idem meritum nec ejusdem dignitatis esse monstretur, ut: *Ego dixi: Dii estis (Psal. lxxxi, 6)*, et: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est (Deut. vi, 4)*. Itaque cum de divinæ substantiæ unitate discrepare videamur, tu quidem de inge-

nioli tui tenui conatu præsumendo solitudinem ei singularitatis adscribens, ergo autem divinarum Scripturarum sententiis armatus similitudinis et æqualitatis unitatem defendens.

In hoc tamen convenire nos convenit ut Deum qui unus trinus est, quoquo modo illud intelligendum sit, unanimiter deprecemur, quatenus in nobis ignorantiae tenebras illuminet, seu infidelitatis maculam lavet nostrisque mentibus cognitionem suæ veritatis infundat, et nos sopito contentionis desiderio idipsum invicem sentire concedat Jesus Christus Dominus noster. Amen.

Sed quia ad fabulas nostræ detractionis, quas ipse impudenter finxisti, quasi ad epularum delicias tanquam potens crapulatus a vino diutius resedisti, in merdæ nostræ detractionis immunditia suino more saturatus es, nos quoque versa vice, non odii dente mordendo nec ultionis baculo feriendo, sed litterarum tuarum latratibus arridentes de vitæ tuæ inaudita novitate disputemus, et ad quantam ignominiam merito tuæ immunditiæ dilapsus sis, demonstramus. Neque vero opus est ut ad tuam contumeliam more tuo aliquid conflagamus, sed tamen quod a Dan usque Bersabee notum est replicemus. Miseria siquidem tua jam manifesta est, et quamvis eam lingua taceat, tamen eam res ipsa clamat. Vidi siquidem Parisius quod quidam clericus nomine Fulbertus te ut hospitem in domo sua recepit, te in mensa sua ut amicum familiarem et domesticum honorifice pavit, neptim etiam suam puellam prudentissimam et mdolis egregiæ ad docendam commisit. Tu vero viri illius nobilis et clerici. Parisiensis etiam Ecclesiæ canonici, hospitii insoper tui ac domini, et gratis et honorifice te procurantis non inmemor, sed contempnitor, commissæ tibi virgini non parcens, quam conservare ut commissam, docere ut discipulam debueras, effrenæ luxuriæ spiritu agitatus non argumentari, sed eam fornicari docuisti, in uno facto multorum criminum, proditionis scilicet et fornicationis reus, et virginei pudoris violator spurcissimus. Sed Deus ultionum, Dominus Deus ultionum, libere egit, qui ea qua tantum parte peccaveras te privavit. Ea enim de parte dives in inferno sepulchrum qua plus peccaverat plus ardebat, cum linguam suam gutta aquæ refrigerari poscebat.

Dolore igitur tam pudentis vulneris anxius metusque mortis imminenti pro vitæ prioris fœditate compulsus habitum mutasti, et quasi monachus effectus es. Sed audi beatum Gregorium de his qui timore ad religionem confugiunt loquentem: « Qui timore bona agit, a malo penitus non recessit, quia eo ipso peccat, quod peccare vellet, si peccare impune potuisset. » Audi etiam beatum Augustinum: « Inaniter se putat victorem esse peccati qui timore mortis non peccat, quia etsi exterius non agitur negotium cupiditatis, intus tamen ipsa est hostis; et quomodo coram Deo innocens apparebit qui faceret quod vetatur, si subtrahas quod timeatur; et ideo jam ipsa voluntate reus est qui face-

ret quod non licet, sed ideo non facit, quia impune non potest; quantum enim in ipso est, malit non esse justitiam. Quod si mallet non esse justitiam, faceret, si posset, ut non esset justitia. Quomodo ergo justus est talis justitiæ inimicus? Amicus autem justitiæ esset, si amore justitiæ non peccaret. Qui gehennam metuit non metuit peccare, sed ardere. Ille autem peccare metuit qui peccatum sicut gehennam odit. » Audi eundem: « Non frustra apud peccatores instituta sunt potestas regni, jus gladii, unguis carnificis, arma militis. Hæc etenim timeantur, et quietius inter malos vivunt boni; quamquam boni dicendi non sint qui talia metuendo non peccant, quia non est bonus quisquam timore pœnæ, sed amore justitiæ. Sed esto. Valeat timore conversio, sed tamen si bona sequatur conversatio. »

Videamus autem ex quo conversus es, quomodo conversatus es. In monasterio siquidem beati Dionysii, ubi non tam ex regulæ severitate, quam ex sapientissimi abbatis misericordia, dispensatione pro facultate singulorum omnia temperantur, morari non sustinens, Ecclesiæ a fratribus sub nomine obedientiæ, ubi voluntati voluptatique tuæ deservires, accepisti, quam cum tuis superfluitatibus tuisque desideriis sufficere non posse conspiceres, aliam ad omnem voluntatem tuam idoneam eligens a domino abbate ex generali fratrum consensu accepisti, ubi, ut cætera taceamus, undique congregata barbarorum multitudine, veritatem artis partim ex ignorantia partim ex superbia in nugas commutans, non docenda docere non desinis, cum et docenda docere non debueras, atque collecto falsitatis quam doces pretio, scortio tuo in stupri præmium nequaquam transmittis, sed ipse deportas et quid, dum poteras, in pretium expectatæ voluptatis dabas, modo das in præmium, plus utique remunerando stuprum præteritum peccans, quam emendo futurum, et quæ prius cum voluptate abutebaris, adhuc ex voluntate abuteris: sed Dei gratia ex necessitate non prævales. Audi ergo beati Augustini sententiam: « Voluisti aliquid, sed non potuisti, sic annotat Deus, quasi feceris quod voluisti. » Teste Deo et electis angelis loquor, quia commonachos tuos perhibentes audivi, quia, cum sero ad monasterium redidis, undecunque congregatam pecuniam de pretio falsitatis quam doces, calcato pudore ad meretricem transvolans deportas, stuprumque præteritum impudenter remuneras. Quia igitur, suscepto habitu, doctoris officium mendacia docendo usurpasti, utique monachus esse cessasti, quia beatus Hieronymus monachum, monachus ipse, diffiniens: « Monachus, inquit, non doctoris, sed plangentis habet officium, qui scilicet mundum luceat et Dominiavidus præstolet adventum. » Sed neque clericum te esse habitus clericici convincit abjectio, sed multo minus laicus es, quod coronæ tuæ satis probat ostensio. Si igitur neque clericus neque laicus

neque monachus es, quo nomine te censeam, reperire non valeo. Sed forte Petrum te appellari posse ex consuetudine mentieris. Certus sum autem, quod masculini generis nomen, si a suo genere deciderit, rem solitam significare recusabit. Solent enim nomina propria significationem amittere, cum eorum significata contigerit a sua perfectione recedere. Neque enim ablato tecto vel pariete domus, sed imperfecta domus vocabitur. Sublata igitur parte, quæ hominem facit, non Petrus, sed imper-

fectus Petrus appellandus es. Ad hujus imperfecti hominis ignominia cumulum vero pertinet, quod in sigillo, quo fetidas illas litteras sigillasti, imaginem duo capita habentem, unum viri, alterum mulieris, ipse formasti. Unde quis dubitet, quanto adhuc in eam ardeat amore qui tali eam capitum conjunctione non erubuit honorare. Plura quidem in tuam contumeliam vera ac manifesta dictare decreveram; sed quia contra hominem imperfectum ago, opus quod ceperam imperfectum relinquo.

EPISTOLA XVI.

Quæ est Fulconis prioris de Diogilo, ad Petrum Abælardum.

PETRO, Deo gratias, cucullato, frater Fulco, vitæ consolationem præsentis et futuræ.

Sæcularis vitæ pericula qui sine periculo se putat evadere, non minus mihi desipere videtur, quam, si cum insipiens, quispiam se existimat sapientem. Quanto utique involvatur errore stultitiæ non opus est me monstrare, cum luce clarius pateat sapienti. Fortuna reguntur, qui diutius sibi permanere in hujus felicitatis mutabilitate promittunt. Quam sit contrarium rationi hoc opinari, monstrat sui mutatione infida felicitas. Non est humanum, stabilitate durare. Et licet res humanæ quotidie in deteriora labantur, et felicitatis jucunda vanitas frequenter feriat contrariis: homines tamen miseri hujus temporis familiares et amicissimi finem rerum attendere negligunt, et quam multis subjaceant periculis, quantulacunque deliniti prosperitate oculo providentiæ metiuntur. Sed cum ferit adversitas, aut in desperationem præcipitat, aut ad fructum animadversionis elevat; at tamen demum quod homines sint agnoscunt. Desperatis et impœnitentibus neque in hoc sæculo, neque in futuro remissionis venia relinquitur ulla: *Sperantes autem in Domino misericordia circumdabit (Psal. xxxvii, 16)*. Affluentissime tibi paulo ante mundi hujus gloria blandiebatur, et te incertis fortunæ casibus esse obnoxium non sinebat advertere. Roma suos tibi docendos trans mittebat alumnos, et quæ olim omnium artium scientiam auditoribus solebat infundere, sapientiore te se sapiente transmissis scholaribus monstrabat. Nulla terrarum spatia, nulla montium cacumina, nulla concava vallium, nulla via difficili licet obsita periculo, et latrone, quominus ad te properarent retinebat. Anglorum turbam juvenum mare interjacens et undarum procella terribilis non terrebat: sed omni periculo contempto, audito tuo nomine, ad te confluebat. Remota Britannia sua animalia erudienda destinabat. Andegavenses eorum edomita feritate tibi famulabantur in suis. Pictavi, Wascones et Hiberi: Normannia, Flandria, Teutonicus et Suevius

tuum calere ingenium, laudare et prædicare assidue studebat. Prætereo cunctos Parisiorum civitatem habitantes, et intra Galliarum proximas et remotissimas partes qui sic a te doceri sitiebant, ac si nihil disciplinæ non apud te inveniri potuisset. Ingenii claritate, et suavitate eloquii, et linguæ absolutioris facilitate, necnon et scientiæ subtilitate permoti, quasi ad limpidissimum philosophiæ fontem iter accelerabant. Nam illud, quod sic te, ut aiunt, præcipitem dedit, singularum scilicet feminarum amorem, et laqueos libidinis earum, quibus suos capiunt scortatores, melius mihi videor præterire, quam aliquid dicere quod ordini nostro et regulæ nostræ religionis non concordet: quandoquidem sermo de talibus sæpe magis solet nocere bonis, quam prodesse. Hac fortassis in te bonorum congregatione in te et super te elatus (quamvis sapiens, si hujus nominis significationem in se non exstinguat, his animi bonis minime moveatur), in superbiam, initium et pestem omnium malorum, et inanissime efferbueras, et te jactantiæ vento ostentandi, omnes fere alios, etiam sanctos, qui ante te sapientiæ operam dederant, ut aiunt qui te frequentius audiebant, inferiores te existimabas (74). At omnipotens Dei dignatio et benignitas, qui superbiæ ventum facit evanescere, et humilitatis gratiam multiplicat; qui neminem morbo ægrotantem superbiæ, aliisque animi ægritudinibus laborantem non justo judicio despicit, tuæ mentis inflationem, et oculorum extollentiam hoc adversitatis genere tui miserando perdomuit: quatenus et in te superbe non sapes, et alios quosque bonos vituperando negligere desisteres; castimoniæque sanctitate, et continentiæ laudabili devotione de reliquo pollere. Hæc corporis particula, quam omnipotentis Dei judicio, ei beneficio perdidisti, quantum tibi nocuerat, ac nocere, quandiu permansit, non desistebat, melius tuarum diminutio rerum, quam mea possit monstrare oratio, docet. Quidquid vere scientiæ tuæ venditione perorando præter quotidianum victum et usum necessarium, sicut relatione didici, acquirere

(74) Cf. *Hist. calamit, med.*

poteras, in voraginem fornicariæ consumptionis A demergere non cessabas. Avara meretricum rapacitas cuncta tibi rapuerat. Nulla audierunt sæcula meretricem velle alteri misereri, vel pepercisse rebus appetitorum, quas quoquo modo auferre poterunt. Videtur hoc probare tua profunda paupertas, qui nihil, ut dicitur, præter paucos ex tanto quæstu habebas, quum his primum casibus subiacuisti fortunæ. Damnum quidem in hoc tempore tui corporis pertulisti, et secundum sæculi vanitatem, te forsitan reputas, aut reputari æstimas vilio- B rem : omnium infelicem æstimationem, et penitus a vera ratione destitutam reputationem. Si verius quod justum et bonum est perscrutari tecum et solus studiosa frequentique meditatione velles, postposita vanitate, invenires quantum tibi afferat B utilitatis particularum ista mutilatio. Primum quidem, quod plurimas evasisti passiones, quibus frequenter quatiuntur, qui tale aliquid minime perdid- derunt : et quibus nequaquam tenentur obnoxii, ut phisici affirmant, qui hujus partis corporis priva- tione ab omni felicitate se cecidisse stolidissime putant. Deinde autem quod ardore libidinis et luxuriæ facibus, quo malo aliquando tanguntur etiam sancti, nullam ex hoc jam nisi sola cogitatione patieris vexationem : sed extincta feralis flamma in- C cendii, ad te redeas necesse est, mentemque, quæ per multa et dulcia luxuriæ insania vagabatur, in solidum recolligas. Jam poteris liber, nulla retractante libidine, omnium vias cognoscere rationum, et causas, quas aut parum, aut nihil percipiunt, qui per diversa libidinis incitamenta raptantur. Adde quod pecunia tua, si quam tibi habere licue- rit (non enim est monachorum sine licentia proprium quid habere), vexatione distrahentium non erit obnoxia. Anodo incipies possidere quod multis paulo ante distrahebatur eviscerationibus. Hoc quo- que magni existimare debes, quod nulli suspectus, ab omni hospite hospes tutissime recipiaris. Mari- tus uxoris violationem ex te, vel lectuli concussio- nem minime formidabit. Decentissime ornatarum turmas matronarum inviolabiliter pertransibis. Virgum choros flore juventutis splendentium, quæ etiam senes jam calore carnis destitutos suis matribus in fervorem libidinis inflammare consueve- rant, non timens earum incessus et laqueos, securus et sine peccato miraberis. Sodomitarum secre- tos recessus, quos detestatur super omnes turpis- simos divinæ justitiæ veritas, et eorum turpia et maligna consortia, quæ quidem semper odisti, de cætero te sine intermissione vitare verum est. Et omnino post hos hujus fragilissimæ fragilitatis fluxus, quod magnum Dei gratiæ munus in hoc or- dine æstimo, nocturnas somniorum illusiones te minime sentire ita certum est, sicut certum est quoniam voluntatem, si forte aderit, nullus sequer- tur effecius. Blanditiæ [aliter blandimenta] uxoris,

corporumque contactus, sine quo uxor haberi non potest, ac liberorum cura singularis, quominus Deo placeas minime retardabunt. Quam magnum æstimas bonum, peccandi periculis te subtrahi, et in non peccandi securitate constitui? Leoninam itaque meretricum ferociam, quam primum ad se intro- euntibus ostendunt, serpentiniæ deceptionis astu- tiam, captivæ earum luxuriæ incontinentiam poteris vitare superbus. Quod loquor melius de reliquo rerum experientia es cogniturus, quam verbis valeam explicare. Origenes ille, cujus alta sapientia ubique prædicatur et colitur, præter hoc quod quædam errata minime correxerit, referens tamen culpam in Ambrosium discipulum, ut dicit beatus Hieronymus, qui clanculum edita, ante tempus in lucem protulerit; ille, inquam, Origenes (75) devitans omnem libidinis suspicionem, hac parte corporis se sponte privavit. Joannes et Paulus, Protus et Hyacinthus, alique plures gloriosi martyres, gloria et honore in supercælestibus in præsentia Dei corona- ti, in hac temporis brevitate gaudent genitalibus caruisse. Et beati sunt, qui propter regnum cælorum se castraverunt. Poteram fortasse plurima fa- lium exempla ponere, sed quæ dicta sunt sufficient. Ergo, frater, ne doleas, nec contristeris, nec per- turbatione hujus incommodi quatiaris, præsertim quum hoc tam plures, ut dictum est, utilitatis afferat fructus; et quod hoc modo factum est semper et irreparabile permaneat et evulsum. Sit hoc tibi solamen assidue quod redintegrari natura non patitur, levius potest tolerari :

.. Fer et hæc (ut ait ille), solatia tecum
(LUCAN., Pharsal., vi, v. 802.)

quoniam tempore hujus diminutionis vel torum violando aliorum, vel in aliquo fornicationis veneno minime deprehensus es. Membra quieti dederas et sopori, nullique malum inferre parabas, cum ecce manus impietatis et ferramentum exitiale sangui- nem tuum innoxium gratis fundere non dubitave- runt. Plangit ergo hoc tuum vulnus et damnum venerabilis episcopi benignitas, qui, quantum licuit, vacare justitiæ studuit. Plangit liberalium canonicorum ac nobilium clericorum multitudo. Plangunt cives, civitatis hoc dedecus reputantes, et dolentes suam urbem tui sanguinis effusione violari. Quid sin- gularum seminarum referam planctum, quæ sic, hoc audito, lacrymis, more femineo, ora rigarunt, propter te militem suum, quem amiserant, ac si siu- gularæ virum suum aut amicum sorte belli reperissent extinctum? Tantus ergo omnium luctus existi- tit, ut melius mihi videaris te debere velle periisse quam servasse quod periit. Felix se nescit amari. Pene tota civitas in tuo dolore contabuit. Habes ar- rham veræ dilectionis in te, quam si prius agnovis- ses, nullas, meo judicio, divitias illi comparabiles æstimares. Sed forsitan illo sermone prophætico mihi respondere contendes : *Reverti consolari anima*

(75) Euseb., Hist. eccles., lib. vi, cap. 7.

(*Psal.* LXXVI, 3). Non possum non dolere tam pro-
 broso tactus incommodo, quoniam hoc hominum
 genus suam solet ætatem adducere. Nudantur genæ
 post modicum ornamento pilorum, et gloria cutis
 in facie in rugam contrahitur, pallor inconueniens
 confundit vultum, et qui me aliquando noverunt,
 ex quo faciem meam viderint, statim esse mutilum
 hac corporis parte sunt cognituri. Exigam ergo
 mei vindictam dedecoris, et totum meæ pondus in-
 jurix Romanis auribus intimare studebo, et tam
 episcopum quam canonicos, quoniam primum judi-
 cium de illo qui in me malus exstitit, mutare ma-
 chinati sunt, quantum potero perturbabo, ac tum
 demum intelligent quam sit contrarium honestati
 a rigore justitiæ deviasse. (76)
 Si de vindicta quereris, quam multum sitit anima
 tua et desiderat, noli continuo morderi dolore et
 tabescere quia jam in maxima parte visa est adim-
 pleri. Nam quidam illorum, qui tibi nocuerunt,
 oculorum privatione et genitalium abscissione mu-
 tilati sunt. Ille autem qui per se factum abnegat,
 jam ab omni possessione sua honorum suorum com-
 portatione exturbatus est. Noli ergo canonicos vel
 episcopum tui sanguinis effusores vel perditores
 vocare, qui propter te et propter se, quantum po-
 tuerunt, justitiæ intenderunt, sed audi consilium
 bonum et veri amici consolationem. Monachus es

et sanctæ religionis habitum, non invitus, sed sponte
 sumpsisti. Non igitur amplius tibi vindictam exigere
 licet, si in veritate vis tenere et amare quod in hujus
 nominis significatione monstratur contineri. Si vero
 odio habueris etiam inimicum qui hoc opus fecit,
 nec odire desinis; afferat aliud qui velit, ego con-
 fidenter assero, vestem quidem Christi portare
 potes, sed ad nullam tibi utilitatem proveniet. *Se-
 quimini*, inquit Apostolus, *pacem cum omnibus et
 sanctimoniam sine qua nemo videbit Deum* (*Hebr.*
xii, 14). *Mihi vindicta*, inquit Dominus, *et ego retri-
 buam* (*Rom.* *xii, 19*). Si vis esse perfectus, incipe
 Christum perfecte diligere, et usque ad diligendum
 pertinges. Dimitte minas et verba ampullosa incassum
 effundere. Neque enim potes implere quod cupis.
 Injuria injuste irrogata, non cui irrogatur, sed
 ei qui irrogat, infamia est. Noli de cætero de
 amissa dolere felicitate, quam semper adversi-
 tatis incommoda prosequuntur. Si ergo in sancto
 proposito permanseris usque in finem nec defe-
 ceris, Christus omnia quæ perdidisti, multiplici-
 ter et mirabiliter reformabit in glorificatione cor-
 porum in futuro beatorum, ac tum demum regula
 dialecticorum falsa apparebit, dicentium in habi-
 tum nunquam posse redire privationem. Vale in
 Domino.

EPISTOLA XVII.

Quæ est Petri Abælardi fidei confessio, ad Heloissam.

(*Hanc epistolam, sed non integram, habemus in Berengaris Pictaviensi, Abælardi discipulo, in Apologia
 magistri svi contra S. Bernardum, quam habet in Appendice.*)

Soror mea Heloissa quondam mihi in sæculo
 chara, nunc in Christo charissima, odiosum me
 mundo reddidit logica. Aiunt enim perversi pervers-
 tentes, quorum sapientia est in perditione, me in
 logica præstantissimum esse, sed in Paulo non
 medioeriter claudicare cumque ingenii prædicent
 aciem, Christianæ fidei subtrahunt puritatem.
 Quia, ut mihi videtur, opinione potius traducuntur
 ad iudicium, quam experientiæ magistratu. Nolo
 sic esse philosophus, ut recalcitrem Paulo. Non sic
 esse Aristoteles, ut secludat a Christo. *Non enim
 aliud nomen est sub cælo, in quo oporteat me sal-
 vum fieri* (*Act.* *iv, 12*). Adoro Christum in dextera
 Patris regnantem. Amplector eum ulnis fidei in carne
 virginali de Paracleto sumpta gloriosa divinitus
 operantem. Et ut trepida sollicitudo, cunctæque am-
 bages a corde tui pectoris explodantur, hoc de me
 teneto, quod super illam petram fundavi conscien-
 tiam meam super quam Christus ædificavit Eccle-
 siam suam. Cujus petræ titulum tibi breviter assi-

gnabo. Credo in Patrem, et Filium, et Spiritum
 sanctum, unum naturaliter et verum Deum: qui
 sic in personis approbat Trinitatem, ut semper in
 substantia custodiat unitatem. Credo Filium per omnia
 Patri esse coæqualem, scilicet æternitate, potestate
 voluntate et opere. Nec audio Arium, qui perverso
 ingenio actus, imo dæmoniaco seductus spiritu,
 gradus facit in Trinitate; Patrem majorem, Filium
 dogmatizans minorem, oblitus legalis præcepti:
Non ascendes, inquit lex, *per gradus ad meum altare*
(Exod. *xx, 26)*. Ad altare quippe Dei per gradus
 ascendit, qui prius et posterius in Trinitate ponit.
 Spiritum etiam sanctum Patri et Filio consubstantia-
 lem et coæqualem per omnia testor, ut pote quem
 bonitatis nomine designari volumina mea sæpe de-
 clarant. Damno Sabellium, qui eandem personam
 asserens Patris et Filii, Patrem passum autumavit;
 unde et patripassiani dicti sunt. Credo etiam Filium
 Dei factum esse Filium hominis, unamque personam
 ex duabus et in naturis duabus consistere. Qui post

(76) Pergit Fulco Abælardum, quin Romam petat
 iis rationum momentis abstertere, quæ non sine
 maximo scandalo catholicæ aures exciperent, si-
 quidem Romanam, curiam talibus lacessit injuriis

quales hæretici, imo impiissimi nostræ ætatis ho-
 mines usurpare consueverant. Hunc igitur locum,
 ut sanctæ Ecclesiæ, ita lectoribus nostris molestissi-
 mum, expungere non dubitavimus. (ED. T. PATROL.)

completam, susceptæ humanitatis dispensationem passus est et mortuus, et resurrexit, et ascendit in cœlum venturusque est judicare vivos et mortuos. Assero etiam in baptismo universa remitti delicta, gratiaque nos egere, qua et incipiamus bonum, et perficiamus; lapsosque per pœnitentiam reformari. De carnis autem resurrectione quid opus est dicere, cum frustra glorier me Christianum, si non credidero

A resurrecturum? Hæc itaque est fides in qua sedeo, ex qua spei contraho firmitatem. In hac locatus salubriter, latratus Scyllæ non timeo vertiginem Charybdis rideo, mortiferos sirenarum modulos non horresco. Si irruat turbo, non quatior; si venti perflent, non moveor. Fundatus enim sum supra firmam petram.

—

EPISTOLA XVIII.

Quæ est Bernardi Clarævallensis abbatis ad episcopos Senonas convocandos contra Petrum Abælardum.

Exiit sermo, etc. *Est inter Bernardi epistolas ordine 187. Vide Patrologiæ t. CLXXXII, col. 349.*

—

EPISTOLA XIX.

Quæ est ejusdem Bernardi ad episcopos et cardinales curiæ, contra eundem.

Nulli dubium, etc. *Exstat inter epist. S. Bernardi sub num, 188. Vide ubi supra, col. 351.*

—

EPISTOLA XX.

Quæ est ejusdem ad Innocentium papam, de eodem Petro

Necesse est, etc. *Vide ibid., epist. 189, col. 354.*

—

EPISTOLA XXI.

Quæ est ejusdem ad eundem.

Oportet ad vestrum, etc. *Exstat inter Opera S. Bernardi sub titulo : Tractatus contra quædam capitula errorum Abælardi. Vide Patrologiæ tom. CLXXXII, col. 1049.*

—

EPISTOLA XXII,

Quæ est ejusdem ad eundem ex persona domini archiepiscopi Remensis.

Auribus occupatis, etc. *Vide inter epistolas S. Bernardi ubi supra, col. 357*

—

EPISTOLA XXIII.

Quæ est S. Bernardi ad magistrum Guidonem de Castello, qui postea fuit papa Cœlestinus. Monet eum ita diligere et fovere Abælardum, ut tamen errores ejus non foveat.

Injuriam facio vobis, etc. *Vide S. Bernardi epistolam 192, Patrologiæ t. CLXXXII, col. 358.*

—

EPISTOLA XXIV.

Quæ est iterum S. Bernardi, ad magistrum Ivonem cardinalem, de Petro Abælardo.

Magister Petrus Abælardus, etc. *Vide ubi supra, col. 359, epist. 193*

—

EPISTOLA XXV.

Quæ est rescriptum domini Innocentii papæ contra hæreses Petri Abælardi.

Testante apostolo, etc. *Vide inter epistolas Innocentii II, Patrologiæ tom. CLXXIX, col. 515, epist. 447.*

—

EPISTOLA XXVI.

Quæ est ejusdem domini Innocentii papæ contra Abælardum et Arnoldum de Brixia.

Per præsentia scripta, etc. *Vide ubi supra, col. 517, epist. 448.*

EPISTOLA XXVII.

Quæ est Petri Venerabilis abbatis Cluniacensis ad domini Innocentium II papam, pro Pëtro Abælardo.

Magister Petrus, etc. *Vide inter epistolas Petri Venerabilis, Patrologiæ t. CLXXXIX, col. 305.*

EPISTOLA XXVIII.

Quæ est ejusdem Petri Venerabilis ad Helloissam Paracleti abbatissam. Acceptis litteris charitatis tuæ (76*), etc. *Vide ubi supra, col. 347.*

EPISTOLA XXIX.

Quæ est Helloissæ ad Petrum Venerabilem: Visitante nos Dei misericordia, etc. *Vide ubi supra, col. 427.*

EPISTOLA XXX.

Quæ est Petri Venerabilis ad Helloissam. Gavisus sum, etc. *Vide ibid., col. 428.*

(76*) Hæ littere non exstant.

PETRI ABÆLARDI

OPERUM PARS SECUNDA. -- SERMONES

ET

OPUSCULA ASCETICA.

SERMONES

AD VIRGINES PARACLITENSES IN ORATORIO EJUS CONSTITUTAS.

(Opp. Petri Abælardi. Paris, 1616, p. 7*9. — Sermonem in Natali SS. Innocentium (serm. 34) nobis suppeditavit codex in cœnobio S. Mariæ ad Eremitas Einsidelnensi asservatus, quem nobiscum perhumaniter communicavit reverendissimus abbas HENRICUS. Codex membranaceus est, in-folio minori, sæculo, ut videtur, duodecimo scriptus. Continet Abælardi *Sic et non* et sermones quinque: *In Natali Domini; De S. Stephano; De sancto Joanne; De SS. Innocentibus; De Epiphania.* Sermonem in Natali Innocentium ex eodem codice jam publici juris fecerat D. Victor. COSSIN, opp. Abælardi, p. 392. — Sermo de laude S. Sthephani protomartyris (serm. 32), qui in editione anni 1616 inter epistolas Abælardi sed minus integer legitur (p. 263), locum opportuniorum inter sermones obtinet prodiitque auctior ex codice supra laudato. Reliqui ordine potiori donantur. EDIT. PARÆ.)

EPISTOLA AD HELOISSAM.

Libello quodam hymnorum vel sequentiarum a me nuper precibus tuis consummato, veneranda in Christo et amanda soror Helloissa, nonnulla insuper opuscula sermonum, juxta petitionem tuam, tam tibi quam spiritalibus filiabus tuis in oratorio nostro congregatis, scribere præter consuetudinem nostram utcunq; maturavi. Plus quippe lectioni quam sermoni deditus, expositionis insisto planitiem, non eloquentiæ compositionem: sensum literæ, non ornatum rhetoricæ. Ac fortasse pura minus quam ornata locutio quanto planior fuerit, tanto simplicium intelligentiæ commodior erit; et pro qualitate auditorum ipsa inculti sermonis rusticitas quædam erit ornatus urbanitas, et quoddam condimentum saporis parvularum intelligentia facilis. In his autem scribendis seu disponendis ordinem festivitatum tenens, ab ipso nostræ redemptionis exordio sum exorsus. Vale in Domino, ejus ancilla, mihi quondam in sæculo chara, nunc in Christo charissima: in carne tunc uxor, nunc in spiritu soror, atque in professione sacri propositi consors.

SERMO PRIMUS

IN ANNUNTIATIONE BEATÆ VIRGINIS Mariæ.

Exordium nostræ redemptionis, hodiernus est conceptus Dominicæ matris. Conceptit Dominum femina, ut Creatorem pareret creatura. Communis quidem salus hæc est hominum, sed specia-

lis gloria feminarum. Primus Adam de terra plasmatus, non de femina est natus: imo de ejus constituta femina est formata. Secundus Adam, ac prioris et omnium tam factor quam redemptor, nostri sexus formam de femina decrevit assumere, ut in utroque sexu consisteret gratia, sicut in utro-